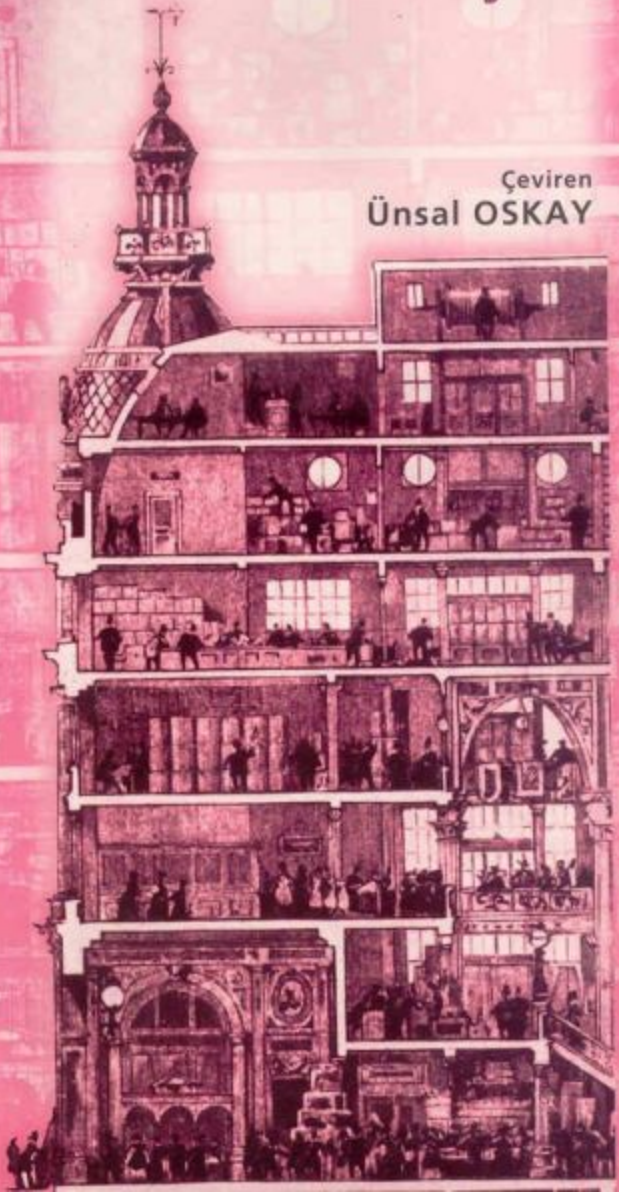
C. W. MILLS

TOPLUMBİLİMSEL DÜŞÜN

Çeviren
Ünsal OSKAY

DER
YAYINLARI

C. W. MILLS

TOPLUMBİLİMSEL DÜŞÜN

Çeviren
Ünsal OSKAY

DER
YAYINLARI
İSTANBUL - 2007

DER YAYINEVİ

Molla Fenari Sokak,
Der Han 40-42,
34410 Cağaloğlu - İSTANBUL.
Tel: (0212) 527 01 65 - 511 51 90
Belgegeçer: (0212) 511 47 76
www.deryayinevi.com
e-posta:der@deryayinevi.com.tr / info@deryayinevi.com.tr

●

YAYIN NO: 278

●

Basım:
Eren Ofset.
Topkapı-İSTANBUL.

●

ISBN 978-975-353-195-5

●

© DER YAYINLARI - Kasım 2007

Copyright © Bu kitabın, Türkiye'de yayın hakları *Der Yayınevi*'ne aittir. Her hakkı saklıdır. Yayınevimizden yazılı izni alınmadan kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz. Hiçbir şekilde kopya edilemez; fotokopi, faksimile veya başka bir şekilde çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Bu çeviri, ilk kez 1959 yılında Oxford University Press, New York; ve 1970 yılında Pelican Books'da yayınlanan, C. Wright Mills'in The Sociological Imagination adlı yapıtının İngilizce orjinalinden yapılmıştır.

İkinci Baskı İçin Çevirenin Sunusu:

Toplumbilimsel Düşün'ü evcilleştirmek isteyenlere karşı, bugünkü toplumsal sistemlerdeki varoluşumuzun ussallığa aykırı yanlarını kavramak, açıklamak ve bizlere anlatmak için edebiyatın ve sosyal bilimlerin muhayyele zenginliğini savunan C. Wright Mills'in aziz anısına sevgi ve saygıyla.

Ü.O.

Harvey ve Bette için...

Mills

Harvey ve Bette için...

Mills

İÇİNDEKİLER

1. Temel: Ya da Toplumbilimden Beklenenler 11

2. "Grand Teori" 49

3. Soyutlanmış Deneyimcilik 87

4. Pratikçilik Tipleri 129

5. Bürokrat Görenek 167

6. Bilim Felsefeleri 197

7. İnsanların Çeşitliliği 219

8. Tarihin Kullanımı 235

9. Akıl ve Özgürlük Üzerine 271

10. Siyaset Üzerine 291

EK: Düşün Ustalığı Üzerine 321

Anarken 373

TEMEL YA DA TOPLUMBİLİMDEN BEKLENENLER

Günümüz insanı için yaşadığı özel hayat bile içinden çıkılması güç bilinmezliklerle doludur. Gündelik hayatında karşılaştığı güçlüklerle baş edemediğini gören sıradan insan, bu duygusunda haklıdır da: Sıradan insanın bilebildikleri, kavrayışı, güç ve iktidarı işinin, ailesinin ve komşuluk ilişkilerinin dar kalıplarıyla sınırlıdır; toplumdaki diğer hayat kesimlerinde ise, sıradan insanın alışık olmadığı, yaşamadığı bir hayat yaşanmaktadır. Toplumsal hayatın bu kesiminde sıradan insan olan bitenlerin seyircisi durumundadır. Toplumsal hayatın bu kesiminde geçerli olan ihtiraslar ve sorunlar, sıradan insanın toplumsal hayat kesimine doğru yayıldıkça, bireyin toplumsal yaşam karşısındaki şaşkınlığı ve güçsüzlüğü de artmaktadır.

Çağdaş insanın bu güçsüzlük ve şaşkınlık duygularının temelinde kişisel nitelikte olmayan, günümüzde kıta genişliğine varmış toplumların sosyal yapılarında oluşan değişimler bulunmaktadır. Çağdaş tarih ve bu tarihin olguları, bir bakıma, "birey" dediğimiz varlıkların başarılarını ve başarısızlıklarını da yansıtmaktadır. Toplum sanayileşmiş bir toplum biçimine geçince, köylü bireyden işçi birey olmakta; feodal bey ise ya silinip ortadan kalkmakta, ya da işadamı olmaktadır. Bir toplumsal sınıfın durumunun iyiye ya da kötüye gidişi, bireyin iş bulup çalışabilmesini ya da çalışamamasını belirleyebilmektedir. Toplum bir savaşla karşı karşıya kaldı-

ğında, o güne dek sigorta memurluğu yapan bir birey roket bataryasında görev almakta; tezgâhtarken radarcı olmakta; kadınlar kocalarından yoksun yaşamaya, çocuklar babasız bir aile ortamında büyümeye başlamaktadırlar. Görülüyor ki, toplumu ve bireyi birlikte ele almadıkça, ne bireyin hayatını, ne de toplumun tarihini tam kavrayabiliriz.

Ne var ki, genellikle, insanlar karşılaştıkları sorunları, güçlükleri, felaketleri tarihsel değişmeler ya da kurumsal çelişkiler ve çatışkılar açısından düşünüp değerlendirmemektedirler. Esenlik ve mutluluk içinde yaşadıklarında, bunun toplumun o günkü durumu sayesinde olduğunu fark etmemektedirler. Sürdürdükleri yaşam biçimi ile dünya tarihinin gelişim çizgisi arasında ne denli yoğun ve karmaşık bir bağıntı olduğunu kavrayamamaktadırlar. Birey olarak yaşadıkları tarih döneminde oluşturacakları insan türünün belirlenmesinde, oluşumunda yer aldıkları tarihin biçimlendirilmesinde bu iki değişken arasındaki ilişkilerin ne denli önem taşıdığını kavrayamamaktadırlar. Günümüz toplumunda sıradan insanlar bireyle toplum, biyografi ile tarih bireyin kendisi ile dışındaki dünya arasındaki bu karşılıklı etkileşimleri sezecek, anlayacak düşünsel yeteneği kazanabilmiş değillerdir. Bu nedenle de, birey olarak karşı karşıya kaldıkları sorunları, güçlükleri, felaketleri temellerindeki yapısal biçim-değişimleri açısından ele alıp değerlendirememektedirler.

Aslında bunların şaşılacak, anlaşılması güç bir yanı yoktur. Tarihin hangi döneminde bu denli kapsamlı ve yıldırım hızıyla gerçekleşmekte olan değişimlerle karşılaşılmıştır? Hele Amerikan toplumunda yaşayanlar, diğer toplumlarda yaşayanların bugün hızla "tarih" ol-

muş olgular saydığı olgulara benzeyen böylesine katastrof niteliği taşıyan olgularla hiç karşılaşmamışlardır. Günümüzde, nerede olursa olsun, insanoğlunu etkileyen tarih artık düpedüz dünyanın da tarihi olma niteliğini kazanmış bulunmaktadır. Günümüzün bu ortamında, yaşadığınız şu dönemde tek bir kuşağın yaşam süresi içinde insanlığın altıda biri feodal ve geri bir toplumsal yaşantıdan koparak modern, ileri, ama ürküntü verici yepyeni bir yaşantı çizgisine geçmiştir. Sömürgelere siyasal bağımsızlık tanınmış; emperyalizm yeni ve daha az göze batan bir biçim almıştır. Bu dönemde devrimler olmuş ve olmaktadır; insanların yeni yeni otoritelerce çevrilip kuşatıldıklarını görmektedirler. Ortaya totaliteryan toplumlar çıkmakta; bazıları yıkılıp paralanmakta, bazıları ise dev büyüklükleri ile varlıklarını sürdürmektedir. İki yüzyıllık bir geçmişe dayanan kapitalizmin, toplumları sanayileşmiş toplum yapısına eriştirmekte tek yol olmadığı; kapitalizmin bu konuda izlenebilecek yollardan sadece birini oluşturduğu anlaşılmış bulunmaktadır. Umut dolu iki yüzyıllık bir dönemden sonra, biçimsel demokrasi bile insanlığın ancak çok küçük bir bölümü içinde sınırlı kalmıştır. Geri kalmış ülkelerde ise, eski ve köhne yaşam biçimi meydanı terk etmeye; kitleler, ne olduğu tam olarak açıklığa kavuşturulamamış yeni yeni istemler ve umutlar peşinde koşmaya başlamışlardır. Geri kalmış ülkelerin hepsinde de otorite ve şiddet kullanımının araç ve kurumları kapsamları yönünden total, biçimleri yönünden ise bürokratik bir nitelik kazanmışlardır. İnsanlığın geleceğini etkileyecek nitelikteki kararların alındığı günümüzde, iki uçta yer alan iki süper-devlet tüm güçlerini eşgüdümleşerek, ellerindeki akıl almaz güce güvenerek yeni bir dünya savaşının hazırlıkları ile uğraşmaktadırlar.

Tarihin günümüzde biçimlenme hızının çok artması nedeniyle, insanın kendince üstün tuttuğu değerlere göre kendini değiştirmesine; bu yeni değerlere denk bir kişilik kazanmasına olanak kalmamış bulunmaktadır. Ayrıca, bu hızlı değişim süreci içinde, bireyin ne gibi değerleri üstün tutacağını ve ne gibi değerlere bağlanması gerektiğini anlaması da güçleşmektedir. Bireyler, bu durumda, panik ölçüsünde bir şaşkınlıkla karşılaşmasalar bile, eski duyguların, eski düşüncelerin çöküp gittiğini her an duyup yaşamakta; hiçbir zaman normal bir durgunluk ve dinlenginlik kazanmamaktadırlar. Bu nedenle, çağdaş insanın birden bire önüne çıkan bu yeni dünya karşısında kendini güçsüz hissetmesine şaşmamak gerekmektedir. Günümüz insanı, yaşadığı tarih döneminin kendi hayatı açısından taşıdığı anlamı kavrayamamaktadır. Kendi özdenliğini korumak için moral duyarlığını yitirmekte; kendi özel yaşamının dışındakiler ile, kendinden başkaları ile ilgilenmemeyi tek çıkar yol saymaktadırlar. Bu durumda da, kendini yalnızlık içinde hissetmekte; içine düştüğü bu kapan karşısında yılgınlığa, umutsuzluğa sürüklenmektedir.

Çağdaş insanın bu durumdan kurtulmasına çeşitli yerlerden edindiği bilgiler de yetmemektedir. Yaşadığımız Gerçekler Çağında, bireylere yöneltilen bilgiler, çoğu kez, bireyin canlı tutabileceği dikkati üzerinde de başat duruma geçmekte; bireyin özümseyemeyeceği bir hacme ulaşmaktadırlar. Diğer yandan, gene çağdaş insanın düşünce yeteneklerini geliştirmesi de buna yetmemektedir. Bu alandaki çabaları, kişinin sınırlı moral enerjisinin tükenmesinden başka bir sonuç vermemektedir.

Günümüz insanının gereksindiği şey, kendisinin dışındaki dünyada ve kendi benliğinde olup bitenleri an-

lamasını sağlayacak düşünsel bir nitelik kazanmak; böylece, önünde bulduğu bilgilerden bu amaçla yararlanabilmek için gelişkin bir düşünce düzeyince çıkabilecek duruma gelebilmektedir. Bu düşünsel niteliği ise, gazeteciler, bilim adamları, sanatçılar, okuyucular, yayınevi sahipleri, daha iyi anlasınlar diye toplumbilimsel düşün (imgelem, muhayyele, imagination) yeteneği olarak tanımlamak istiyorum.

1

Toplumbilimsel düşün yeteneğine sahip olanlar tarihsel dönemlere ve bu dönemlerin olgularına, bunların değişik ve çok sayıdaki insanın iç yaşam ve dışsal kariyerleri açısından taşıdığı anlamlar yönünden bakabilme yeteneği kazanmışlardır. Toplumbilimsel düşün yeteneğine sahip olanlar, insanların yaşadıkları gündelik hayatın keşmekeşi içinde kendi toplumsal konumları (pozisyon) hakkında nasıl yanlış ve yanıltıcı bir bilinçsizlik içinde bulunduklarını göz önünde tutmak gerektiğini bilirler. Modern toplumun çerçevesi ve iskeleti işte bu keşmekeş içinde oluşmakta; çeşit çeşit bireylerin psikolojileri gene bu keşmekeş içinde değerlendirilmekte, formüle edilmektedir. Bireylerin kişisel huzursuzluklarının toplumda açıkça görülen sorunlar olarak değerlendirilmesinde, kamunun içinde bulunduğu ilgisizlik ve kayıtsızlığın kaldırılıp, kamusal sorunlara karşı ilgi duymasını sağlamakta da gene bunlardan yararlanılmaktadır.

Toplumbilimsel düşün yeteneğine sahip olan bir kimsenin bu yeteneği aracılığı ile varacağı ilk sonuç bu, aynı zamanda, toplumbilimsel düşüncenin temelini oluşturan toplum biliminden alınacak ilk ders olmaktadır insanın

kendi yaşamının anlamını kavrayabilmesi ve geleceğini görebilmesi için, bizzat kendisini de yaşadığı tarih dönemi içinde ele alması; ve hayatta yararlanabileceği olanakların farkına varabilmesi için, farklı toplumsal koşul ve konumda yaşayan diğer insanların durumlarını da görebilmesi, bilmesi gerektiğidir. Bu, bazı bakımdan ibret verici nitelikte, bazı bakımlardan da çok aydınlatıcı bir ders olmaktadır. İnsanın yücelme ya da düşmüşlük umutluluk ya da umutsuzluk konusunda, zulümden zevk duyma sapıklığında, ya da aklın güzel ölçülüğünde nerelere kadar gidebileceğini, neler yapabileceğini tam olarak bilmiyoruz. Fakat bugün için bildiğimiz bir şey varsa o da şudur ki, "insan doğası" denen şey ürküntü verecek kadar geniş; içinde her şeye yer verecek kadar büyük bir şeydir. Bugün biliyoruz ki, kuşaktan kuşağa, insanoğlu şu ya da bu tür bir toplumda yaşamakta; her insan belirli bir biyografi oluşturmakta, bu biyografisini tarihin belli bir diliminde yazıp noktalamaktadır. İşte bu küçük ömürcüğü iledir ki, nedenli küçük ölçüler içinde olursa olsun, toplumunun ve tarihsel durumunun ürünü olan insanoğlu, aynı anda yaşadığı toplumun biçimlenişine de katkıda bulunmuş olmaktadır.

Tarihle biyografiyi kavramak, bu ikisi arasındaki ilişkileri anlayabilmek için de toplumbilimsel düşünceye sahip olmamız gerekmektedir. Bu kitaptaki uğraşımız ve temel sorunumuz da budur. Böyle bir uğraşıyı yüklenmek, böyle bir sorunu temel sorun olarak benimsemek klasik toplumsal irdelemeciliğin işi sayılabilir. Herbert Spencer gibi tam bir düşünce zenginliği örneği olan düşünürlerin; E.A. Ross gibi haksızlığa kafa tutmayı seven, doğrucunun doğrucusu toplumbilimcilerin; August Comte ve Emile Durkheim' ın; karmaşık ve gelişkin Karl Mannheim'ın özelliğidir bu. Böylesi konularla

uğraşmak Karl Marx'ın düşünsel yetkinliğinde, Thorstein Veblen'in alaycı ama çok zekice yazılmış eserlerinde; Joseph Schumpeter'in çok yönlü gerçeklik kurgulamalarında; W.E.H. Lecky'nin psikolojik yönden yeniliklerle dolu eserlerinde; Marx Weber'in açık ve güçlü anlatımında da temel tutum olmaktadır. İnsan ve toplum üzerine yapılmış değerli çağdaş araştırma ve incelemelerin hepsinde bu tutum görülmektedir: İnsan ve toplumu birlikte ele almak; bunları birlikte değerlendirmek tutumu hepsinde vardır.

Biyografi ve tarih sorunlarını ele almayan; toplum içinde bunların kendi aralarındaki bağlantıya önem vermeyen bir toplumsal inceleme ya da araştırma entelektüel yönden yüklenmesi gereken görevi yerine getirmiş sayılamaz. Toplumsal sorunları klasik toplumbilim anlayışıyla ele alan araştırmacıların, incelemek istedikleri toplumsal gerçekliğin sınırları ne denli dar ya da geniş olursa olsun, yaptıkları işi bir temele dayandırabilmek için sürekli olarak şu üç tür soruya cevap aramaları gerekmektedir;

(1) İncelediklerı toplum, bir bütün olarak, nasıl bir yapıya sahiptir? Toplumun öğeleri nelerdir ve bunlar kendi aralarında birbiriyle nasıl bir bağlantı içine konumlanmışlardır? İnceleme yaptıkları toplum ile diğer toplumsal düzenler arasında ne gibi farklılıklar vardır? İnceleme yaptıkları toplumda, toplumun devamı ve toplumun değişimi açısından, belirli herhangi bir öğe ne gibi bir anlam taşımaktadır?

(2) İnsanlık tarihinde, inceledikleri bu toplumun yeri nedir? İnceledikleri toplumun değişimi nasıl bir mekaniğe sahiptir? Bir tüm olarak insanlığın gelişmesi açı-

sından, inceledikleri toplum nasıl bir yere ve anlama sahiptir? İnceledikleri toplumun herhangi bir yanı ya da öğesi, oluştuğu tarih dönemine ne gibi etkilerde bulunmuş, bu dönemin ne gibi etkileri altında kalmıştır? Araştırmacı olarak kendisinin yaşadığı tarih dönemi ile, tarihin diğer dönemleri arasında ne gibi farklılıklar vardır? Yaşadığı dönemin insanlık tarihini oluşturmakta izlediği yolun temel özellikleri nelerdir?

(3) Yaşanılan tarih döneminde, içinde yaşanılan toplumda başat insan tipleri nedir? Hangi yeni insan tipleri başat duruma geçmek üzeredir? Bu insanların seçimleri, biçimlendirilmeleri, özgür kılınmaları ya da baskı altında tutulmaları, duyarlı ya da duygusuz kılınmaları hangi yollarla gerçekleştirilmektedir? Yaşanan tarih döneminde, yaşanan toplumda incelenen edimlerden ve karakterlerden ne tür " insan doğaları" ortaya çıkmaktadır? İncelenen her bir toplumsal öğe, bu "insan doğası" açısından ne anlam taşımaktadır?

Ele alınan sorunun, ilgilenilen konunun bir büyük devlet, bir aile, bir hapishane, bir dinsel inanç sistemi, ya da bir edebiyat akımı olmasının önemi yoktur; nice toplum bilimciler bu gibi sorunları ele almışlardır. Toplumdaki insanı ele alan klasik çalışmaların entelektüel yönden en yüce örneklerinde hep bunlara benzer sorunlar üzerinde durulmuştur. Toplumbilimsel düşün yeteneği olan her düşünen kafanın üzerinde durmadan yapamayacağı sorunlardır bunlar. Bu tür düşün yeteneği sayesinde aynı soruna değişik perspektiflerden bakılabilmekte; siyasal açıdan olduğu gibi, psikolojik açıdan da soruna bakmak gerektiği anlaşılabilmekte; tek bir ailenin incelenmesiyle yola çıkıldıktan sonra, dünyadaki çeşitli devletlerin ulusal bütçeleri arasında karşılaştırmalar yapılmakta; dinsel eğitim yapan okullardan

askeri kuruluşlara ve orduya kadar çeşitli kurumlar üzerinde durulabilmekte; petrol sanayiinden tutun da çağdaş şiire kadar her konu da incelemeler yapılabilmektedir. Toplumbilimsel düşün yeteneği sayesinde, kişisellikle ilgisiz en uzak, en soyut sorunlardan, en kişisel, insanın benliği ile en yakından ilgili sorunlara kadar çok değişik konular ve bunlar arasındaki ilişkiler üzerine eğilinmektedir. Böyle bir anlayışın temelinde ise, kişinin içinde kendi benliğini ve niteliğini kazandığı toplumu ve kendi tarihsel dönemi içindeki toplumsal ve tarihsel anlamı kavramak tutkusu bulunmaktadır.

İnsanoğlu bugün dünyada olup bitenlerin anlamına varmak; toplum içinde biyografi ile tarihin karşılıklı etkileşimi olan kendi içyapısındaki olguları kavramak için istekli ve umutlu ise, bunun da temelinde, gene toplumbilimsel düşün yeteneği vardır. Çağdaş insanın kendisi hakkında, kendisinin dışında biriymiş gibi soğukkanlı bir bilinci varsa, bunun, toplumsal göreceliğin ve tarihin her şeyi değiştirme gücünün tanınması ile bunların olumlu etkileri sayesinde gerçekleştirildiği unutulmamalıdır. Toplumbilimsel düşün yeteneği, insanoğlunun bilirliğinin en verimli ifadesidir. Kafalarında, düşüncelerinde dar ufukları aşmayı denememiş; kendilerinin alışık oldukları kapalı kapıların ardında olup bitenleri görmeye, anlamaya çalışmamış kimseler bile, toplumbilimsel düşün yeteneğine kavuştuktan sonra, düşüncelerinde birden bire aydınlığa çıktıklarını; her şeyi ile bildiklerini sandıkları dış dünyanın kendileri için henüz yepyeni bir dünya olduğunu görmektedirler. Kimi zaman yerinde, kimi zaman yerinde sayılmasa da, toplumbilimsel düşün yeteneği kazananlar, kendilerinin geniş bir anlayış, doğru değerlendirme ve işin özünü yakalama gücüne sahip olduklarını hissetmeye başlamaktalar. Bir zamanlar kendilerine doğru gözüken eski

kararlar ve eski yargılar, toplumbilimsel düşün yeteneğini kazandıktan sonra, temelden yanlış ve sakat bir düşünce biçiminin ürünleri olarak görülmeye başlamaktadır. Böylece, gördüklerine sandıklarına şaşarak bakabilme, yeni değerlendirmeler yapabilme canlılığı kazanabilmiş olmaktadırlar. Yeni bir düşünce biçimi kazanmakta, değerlerini yeniden yeniden değerlendirmiş olmakta; kısacası, düşünmeye ve duyarlılık kazanmaya başladıkları anda, sosyal bilimlerin kültürel anlamını da kazanmış olmaktadırlar.

2

Toplumbilimsel düşünce yeteneğinin varlığını gösteren en önemli belirtken, karşılaşılan sorunları bireyin dar yaşam ortamının sorunları olarak gören anlayış ile, bu sorunları toplumsal yapının kamusal sorunları olarak ele alan anlayış arasındaki farklılıktır. Toplumbilimsel düşün yeteneğinin ve sosyal bilimlerde verilmiş tüm klasik eserlerin en seçkin özelliği de bu farklılıklarıdır.

Kişisel güçlükler ve sorunlar bireyin kendi karakteri ve diğer insanlarla olan ilişkilerinin ufku içinde ortaya çıkarlar; bireyin kendi benliği ve bireyin dolaysız ilişkiler kurduğu dar toplumsal hayatıyla sınırlıdırlar. Bu nedenle de, kişisel güçlüklerin ve sorunların anlatılması, yazılması, çözümlenmesi biyografik bir varlık olan bireyle, bireyin yakın toplumsal ortamıyla, bireyin dolaysız yaşam deneyimlerine konu olan toplumsal düzenlenimlerle ve bir noktaya kadar da bireyin kendi iradesine bağlı olan faaliyetleriyle sınırlı kalmak durumundadır. Kişisel güçlükler ve sorunlar kişisel ve özeldir: Bu durumlarda birey, kendisinin kıymet verdiği değerlerin tehlike ve tehditler karşısında kaldığını düşünmeye başlar.

Toplumsal güçlükler ve toplumsal sorunlar ise bireyin yörel ortamını ve içsel yaşamını aşan sorunlardır. Bu sorunlar, birçok bireysel yakın ortamı birbirine bağlayan; böylece, tarihin belirli bir döneminin ürünü olan belirli bir toplumun kurumlarını oluşturan örgütlenmeyle; birbiriyle çakışan, birbiriyle iç içe geçmiş bulunan toplumsal ve tarihsel yaşamın geniş alanlı yapısının meydana getiriliş biçimleriyle ilgili sorunlardır. Bu tür sorunlar kamusal sorunlardır: Bu sorunlar ortaya çıktığında kamunun önem verdiği bazı değerler tehdit ve tehlikelerle karşılaşmış demektir. Bu durumlarda söz konusu değerin hangisi olduğu, bu değere yöneltilmiş tehdidin ne olduğu, nereden yönetildiği üzerinde durulur. Fakat, en geniş çaplı bir kişisel sorun bile olağan ve sıradan bir insanın dar yaşam çerçevesi ve toplumsal ortamı açısından anlamlandırılabilirken, toplumsal sorunları bu açıdan anlamlandırma olanağı bulunmadığı için konu üzerinde belirli bir aydınlığa çıkmak güç olmaktadır. Toplumsal sorunlar, gerçekten, kişisel çerçeveleri aşan; toplumdaki kurumsal düzenlenimde bunalımlar, hatta, çoğu kez, Marxistlerin deyimiyle "çelişkiler" ya da "giderilmesi olanaksız çelişkiler" yaratan sorunlardır.

Bu açıdan, sözgelişi, işsizlik sorununu ele alalım. Örneğin, 100.000 nüfuslu bir kentte adamın biri işsizse ve başka hiç "istihdam dışı" nüfus yoksa, bu kişisel bir sorundur. Çözümü için, söz konusu adamın karakteri, becerileri, yararlanabileceği mevcut olanaklar üzerinde durmak gerekir. Fakat çalışabilir nüfusu 50 milyonu bulan bir ulus içinde çalışabilir nüfusunun 15 milyonluk bir kısmı "istihdam dışı" kalmışsa bu toplumsal bir sorundur ve çözümü için tek tek bireylerin olanakları, becerileri, karakterleri üzerinde durmamız yetmez. Çünkü

bu olanakları oluşturacak toplumsal yapı iş görecek durumda değildir; çökmüştür. Bu nedenle, toplumsal nitelikteki sorunları doğru değerlendirebilmek, doğru çözüm yolları bulabilmek için birbirinden ayrı ve kopuk kopuk bireylerin kişisel ortamları, karakterleri üzerinde değil, toplumun ekonomik ve siyasal kurumları üzerinde durmamız gerekir.

Bir başka örnek olarak savaşı ele alalım. Savaş durumunda kişisel sorun hayatta kalabilmek ya da bazıları için onuruyla ölmektir. Ama bazıları için bu sorun savaşta kişisel sorunları öne alarak para kazanmak; bazıları için, ordu üst kademelerine çıkıp daha güvenlik verici yerlere gelmek; bazıları için de savaşın biran önce sona erdirilmesine katkıda bulunmaktadır. Kısacası buradaki sorun bireylerin kendi değerlerine göre, belirli ve dar yaşam ortamları bulmak ve hayatta kalmak; ya da, kişinin ölümünü anlamlı kılmak sorunudur. Fakat savaşı yapısal bir sorun olarak incelemek istediğinizde, savaşın nedenleri üzerinde durmanız; savaş durumunda hangi tip insanların komuta yerlerine çıkartıldığını; ulus-devleti çerçevesini kapsayan bir örgütlü sorumsuzluk sistemi içinde savaşın aile kurumu, dinsel kurumlar, ekonomik ve siyasal kurumlar üzerinde ne gibi etkilerde bulunduğunu araştırmanız, düşünmeniz gerekecektir.

Evliiik sorununu ele alalım. Evlilikte erkek olsun, kadın olsun birçok insan kişisel sorunlarla karşı karşıya kalabilir. Ama her 1000 evlilikten 250'si, evliliğin ilk dört yılı içinde boşanmayla sonuçlanıyorsa, ortada, aile ve evlilik kurumlarıyla, hatta bunları oluşturan temeldeki diğer toplumsal kurumlarla ilgili yapısal bir sorun var demektir.

Ya da *metropolis* dediğimiz büyük kentleri ele alalım; güzel, çirkin, korkunç, görkemli büyük kentleri. Üst - sınıftan pek çokları için "büyük kent sorunuyla" ilgili kişisel çözüm, kentin merkezi yerinde, altında özel garajı olan bir apartman dairesiyle, kentin kırk mil dışında bahçesi Garrett Eckbo tipi düzenlenmiş, 10 dönümlük bir toprağa yayılmış ve Henry Hill tipi yapılmış bir villaya sahip olmaktan ibarettir. Kentteki ve banliyödeki bu iki konutta yeter sayıda hizmetkâr besleyebilenler, ikisi arasında bir de helikopter bağlantısı kurduktan sonra, büyük kent yaşamının kişisel sorunlarını çözmüş olmaktadırlar. Fakat bütün bunlar ne denli güzel ve göz kamaştırıcı nitelikte olursa olsunlar, büyük kent yaşamının yapısal özelliklerinden oluşan kamusal sorunları çözmeye yetmemektedirler. Parlak görünüşlü, ama anlaşılmaz bir "ucubeye" dönen bu büyük kentlerin yarattıkları kamusal sorunları çözmek için ne yapmak gerekir? Büyük kent yerleşimi yerine küçük küçük bölümlere ayrılmış kentlere geçmek bir çözüm olabilir mi? İşyerleri ile konutları yakınlaştırmak bir kentsel koşullandırma mı? Gittiği kadar gitsin, deyip bugün varolan böylesi bir kentleşmeyi sürdürmek mi? Ya da temelden dinamitleyip, yerlerine yeni anlayışa göre yeni yeni yerlerde, yeni kentler kurmak mı? Böyle yapılacaksa, bu yeni plânlar nasıl olmalı? Bu konudaki tercihleri kimler, neye göre yapacaklardır? Bütün bunlar yapısal, sorunlardır; çözümlenmeleri için, sayısız denecek kadar çok özel ortamları etkilemekte olan siyasal ve ekonomik sorunların da ele alınması gerekmektedir.

Ekonominin, yoksulluğu ve yoksulların oturduğu kenar mahallelerin oluşumunu zorunlu kılacak olan yapısı varlığını sürdürdükçe, istihdam dışı kalma sorununun

da kişisel bir sorun olarak ele alınıp çözümlenmesi olanaksız kalacaktır. Bunlar, Savaşçı ulus-devletinin ve bugünkü sanayileşmenin zorunlu sonucu olarak kaldığı sürece, kendi yaşamının dar çerçevesi içindeki bireyler bu sistemin ya da sistemsizliğin yarattığı kişisel sorunlarını çözmekte bile güçsüz kalacaklardır. Evlilik kurumu, kadını "sevgili küçük kölecik 2, erkeği de "evin ekmeğini getiren" ve "efendi" durumunda tuttuğu sürece, tarafları mutlu kılacak bir evlilik kurumunun kişisel bir sorun olarak çözüme bağlanması olanaksız kalacaktır. Aşırı gelişmiş topluma yönelmiş bugünkü gelişmeye aşırı gelişkin otomobiller ve aşırı büyük kentler her etmenden daha çok biçim verdiği sürece, kentsel yaşamla ilgili sorunlar ne kişisel deha ile, ne de kişisel zenginlikle çözümlenebilecektir.

Bireyler kendi yaşam çevrelerinde ilişki kurmak durumunda bulundukları çeşitli küçük küçük toplumsal ortamlarda da, çoğu kez, yapısal değişimlerin yol açtığı sorunlarla karşılaşırlar. Bu nedenle, kişisel ortamlardaki değişimleri anlamak için de, bunların ardındaki toplum yapısındaki değişimlere bakmamız gerekir. İçinde yaşadığımız kurumlar nedenli karmaşık bir yapıya geçer, bu kurumlar arasındaki bağlantılar ne denli artarsa, bu tür yapısal değişimlerin sayısı da, türleri de o denli artar. Toplumsal yapının önemini kavramış olmak, toplumsal yapıya gerektiği ölçüde önem verme alışkanlığını kazanmış olmak, çok sayıda ve çok çeşitli ortamlar arasındaki bağlantıları doğru anlamlandırabilmemizi sağlar. Bu duruma gelebilmemiz için de, toplumbilimsel düşün yeteneğini kazanmış olmamız gerekir.

Günümüzde nedir en önemli toplumsal sorunlar, en önemli kişisel sorunlar? Günümüzdeki en önemli toplumsal ve kişisel sorunları saptayabilmek için, yaşadığımız dönemin karakteristik gelişim yönleri yüzünden önem verilip de, tehdit ve tehlike ile karşı karşıya bulunan değerlerin neler olduğunu; hangi değerlerin hem önemli bulunup, hem de desteklenmekte olduğunu saptamamız gerekmektedir. Toplumda geçerli tutulan değerlerin desteklenmelerinde olsun, tehditle karşılaşmalarında olsun, dikkat etmemiz gereken, bu durumların toplumsal yapıdaki hangi çelişkilerle ilintili olabileceğidir.

Kişiler bazı değerleri üstün tutarlar ve bunların herhangi bir tehdit ile karşı karşıya olmadığını gördüklerinde bundan *mutluluk* ve *esenlik* duyarlar. Üstün tuttukları değerlerin bazı tehditlerle karşı karşıya olduklarını gördükleri zaman ise, kendilerini bir *bunalım* içinde bulurlar; bu durum kişisel sorun görünümü taşıyabileceği gibi, toplumsal görünüm de taşıyabilir. Kişiler üstün tuttukları değerlerin - değer sistemlerinin - tümünün birden tehdit edildiğini gördüklerinde ise *total* bir paniğe kapılırlar.

Fakat diyelim ki, toplumdaki kişilerin ne üstün tuttukları değerler var, ne de bu türe girebilecek değerlere yönelen tehditlerin varlığının farkındalar. Biz buna, bu durum toplumdaki değerlerin sadece bir kısmını kapsadığında *ilgisizlik* (indifference), toplumdaki değerlerin tümünü birden kapsadığında ise *ölgünlük* (apathy) diyoruz. Son olarak, diyelim ki, toplumdaki kişilerin üstün tuttukları değerler diye bir şey hiç kalmamış olsun, ama kendilerinin bir tehditle karşı karşıya

olduklarının bilincine varmış bulunsunlar? Bu duruma ise, *huzursuzluk* (uneasiness), endişe içinde olma (anxiety); *total* bir görünüme varınca da, ölümcül bir *yılgınlık* (malaise) diyoruz.

Günümüz için söz konusu olan, *huzursuzluk* (uneasiness) ve *ilgisizlik* (indifference) durumudur. İnsan aklının, insan duyarlığının bu sorunları tam olarak kavrayamadığı söylenebilirse de, durum, daha açık, daha görülgen olan daha uç aşamalara varmamıştır. Günümüzde - değerler ve değerlere yönelen tehditler açısından ifade olunmayan - bulanık görünümlü bir huzursuzlukla karşı karşıyayız. Bu nedenle, toplumdaki sorunlara açıkça görülen sorunlar olarak rastlamıyoruz. Bu sorunların, daha çok, bir usanmışlık içinde anlatıldığını, dışa vurulduğunu görmekteyiz. Bir diğer deyişle, ne durumları tehdit edilen değerlerin neler olduğu ve ne de bu değerlerin kimler tarafından tehdit edildiği açıkça söyienebilmektedir. Bu konuda karar alma durumunda kalmaktan kaçınılmakta; bu tür sorunların toplumbilim sorunu olarak ele alındığını ise pek seyrek görmekteyiz.

1930'larda - kendi dar "müminlikleri" içinde yaşamakta direnen bazı belirli iş çevreleri dışında - herkes toplumun ekonomik bir bunalımla karşı karşıya olduğunu; bunun bireyler için de birçok kişisel sorunlara yol açtığını görüyordu. O sıralarda "kapitalizmin bunalımı" konusunda Marx'ın görüşleri, bu görüşlerin daha az tanınan kimselerce ifade edilen biçimleri pek çokları için durumun açıklığa kavuşturulmasında gerekli anahtar düşünceleri sağlıyordu. Bazı kişiler, karşılaştıkları kişisel sorunlarını (Marxist açıklamaların) bu açısından anlamlandırıyordu. Tehditlerle karşı karşıya kalan değerler, varlıkları kolaylıkla hissedilen ve herkesçe üstün

tutulan değerleri; bu değerleri tehdit altında tutan yapısal ve çelişkiler ise kolayca görülebilecek nitelikteydi. Tehditle karşı karşıya kalmış bulunan değerler de, bunları tehdit altında tutan yapısal çelişkinlikler de genişliğine ve derinliğine hissedilmiş, yaşanmış bulunuyordu. O günler, bir bakıma, siyasal bir dönemdi.

Fakat II. Dünya Savaşından sonraki dönemde tehditle karşı karşıya kalan değerler, çoğu kez, ne fazla bilincinde olunan değerlerdir, ne de bir tehditle karşı karşıya bulundukları yeterince bilinmekte, hissedilmektedir. Kişisel sorunların çoğu belirli bir biçime, anlatıma, değerlendirmeye kavışturulmamıştır; kamusal çaptaki hastalıkların ve çok önemli yapısal sonuçlara yol açabilecek nitelikteki kararların pek çoğu kamusal sorunlar olarak ele alınıp değerlendirilmemektedir. İnsan akıl ve özgürlüğünü en yüce değerler olarak benimsemiş kimseler için bu durum huzursuzluk ölçüsünde kişisel bir sorun olmuş; toplumsal yönden de kayıtsızlık görünümünde bir sorun niteliği kazanmştır. Günümüzde bu sorunlar, belirgin biçimde huzursızluk ve kayıtsızlık görünümü kazanmaya başlamıştır.

Bu durum öylesine önem kazanmıştır ki çoğu kez, günümüzde gözlemciler bunları, formüle edilmeleri gereken sorunların kendi türleri içinde bir değişim geçirmeleri olarak saymaktadır. Yaşadığımız yıllar için en önemli sorunun artık ekonomik nitelikte bir sorun olmaktan çıkıp, bireysel yaşamın niteliği ile ilgili bir sorun olduğu her gün biraz daha sık ileri sürülmekte; yakında, bireyler için özel hayat diye bir şey kalmayacağı söylenmektedir. Çoklarına göre günümüz için önem taşıyan sorunlar, küçük yaştaki çocukların çalıştırılmaları değil, serbest zamanın kötü kullanılmasıdır. Birçok özel ya da kamusal görü-

nümlü sorunlar "psikiyatrik" sorunlar olarak nitelendirilmekte; modern toplumun en önemli sorunları bile, böylece, gözlerden saklanmak istenmektedir. Bu tür görüşleri savunanlar, diğer yandan, ele aldıkları sorunları Batılı toplumlara, hatta daha dar bir anlayışla, sadece Birleşik Devletlere ait sorunlar olarak değerlendirmektedir; böylece, bölgeciliğe varan bir dar görüşlülüğünün etkisinde kalmış olmaktadırlar. Oysa, bu düşünürlerin görmezlikten geldiği insanlığın geri kalan üçte ikisi de, bireysel yaşamdan kopmuş denecek kadar uzaklaşmış, büyük kurumlarla çerçevelenmiş bir yaşam sürdürmekte; çocukluktaki içtenlikli yaşam ortamı, sonraki yıllarda insanın içinde bir özlem olarak kalmaktadır.

Boş zamanların değerlendirilmesi sorunu bile, çalışma hayatı ile birlikte ele alınmadıkça, doğru değerlendirilemez. Çocuk yayınlarıyla ilgili olarak ailelerin bugün karşılaştıkları sorunlar da, ailenin toplumsal yapının oluşturduğu yeni kurumlarla ilişkileri açısından ele alınmadıkları sürece, doğru değerlendirilemezler. Bugünkü Amerikan toplumunda kişisel ve toplumsal yaşamı etkileyen kayıtsızlık ve ölgünlük "havası" hesaba katılmadıkça, boş zamanların değerlendirilmesi sorununun açıklanması da, çözümlenmesi de olanaksızdır. Amerikan toplumundaki bu "hava" içinde "kişisel yaşam" ile ilgili hiçbir sorun, şirketler topluluğu biçiminde yeni bir örgütlenmeye geçmiş bulunan ekonomik hayatın yarattığı taleplerin kışkırtılması bunalımı hesaba katılmadıkça açıklanamaz. Bu bunalım şirketleşme çatısı altında düzenlenen modern toplumda bireylerin meslek hayatının ayrılmaz bir öğesi durumuna gelmiştir. Bireylerin, "içlerinde kesinlikle tanımlayamadıkları birtakım güçlerin etkisiyle bir yerlere sürüklenmekten şikâyet ettiklerini" söyleyen psikanalizciler haklıdırlar. Ama işin doğru olmayan yanı, Ernest Jones'un savladığının ter-

sine, "kişinin baş düşmanının ve karşısındaki en büyük güçlüğün kendi özündeki anlaşılmaz nitelikler ve içindeki karanlık güçler" olmadığıdır. Bugün, bireyin karşısındaki büyük tehlike, çağdaş toplumun kendi yapısındaki kavranması zor güçlerdir. Yabancılaşmaya yol açan üretim yöntemleridir; siyasal görevlere gelebilmenin belirli çevrelere kapalı tutulmasıdır. Uluslararası hayatta bunun yarattığı anarşidir - tek kelimeyle, bireyin "doğasını", yaşam koşullarını ve amaçlarını alt-üst eden varolan bu toplumun yapısal güçleridir.

Günümüzde, toplumdaki huzursuzluğun ve kayıtsızlığın öğelerini ortaya koymak - ikisi bu noktada çatıştığı için - hem siyasal hem de entelektüel açıdan sosyal bilimcilere düşen çok önemli bir görev olmaktadır. Fizik bilimciler, sanatçılar, kısacası tüm entelektüel topluluk sosyal-bilimcilerden bugün bu görevin yerine getirilmesini beklemektedir. Sosyal bilimcilerin yüklendikleri ve kendilerinden tüm entelektüel çevrelerce beklenen bu görev nedeniyledir ki, kanımızca, sosyal bilimciler kültürel yaşantımızda büyük bir önem kazanmış; toplumbilimsel düşün yeteneği büyük bir gereksinim durumuna gelmiştir.

4

Her entelektüel çağda kültürel hayatın göstergesi sayılabilecek bir düşünme üslûbu (style of reflection) ortaya çıkar. Günümüzde, bir yıllık süreler içinde bile birtakım entelektüel alanların topluma yayıldığı, sonra bunların gözden düştüğü ve yerlerini benzerleri olan yenilerine bıraktığı doğrudur. Bu hızlılık, bu acelecilik toplumun kültürel hayatının renklendirilmesinde bir nedendir, ama bunun entelektüel hayatta kalıcı izler bırakmadığı da açıktır. Bunların "Newton fiziği" ya da "Darwinci

biyoloji" gibi ciddî düşünce okulları olmadığı da açıktır. Bu tür düşünce okulları kişilerin ya da dar zümrelerin düşünsel ya da tasarımsal (imagery) ufuklarını aşan bir ufka sahiptirler. Ünsüz, ama ciddi bilim adamları olsun, adı - sanı dört iklime yayılmış yorumcular olsun bütün sosyal bilimciler yaptıkları gözlemleri ve ilgi duydukları konularda ileri sürecekleri görüşleri bu tür düşüncelerin ya da bunlardan çıkarsanmış düşüncelerin ışığında yeniden ölçüye vurmak zorundadırlar.

Modern çağda Batı toplumlarında fiziksel ve biyolojik bilimler, hem ciddi çevrelerin düşüncelerinde, hem de "avam" arasında yaygınlaşmış "metafizik" nitelikte sayılabilecek görüşlerde en önemli temeli oluşturmaktadırlar. "Laboratuvar tekniği" entelektüel güvenlik ve düşünme biçimi olarak tek seçenek durumuna gelmiştir. Günümüz entelektüel hayatının, insanın en içsel, en temel yanlarının bile bu yolla tanımlanabileceği açıklığa kavuşturulabileceği; bu yolun dışındakilerin ise bir kaçış ve bulanıklığa sığınma olduğu şeklinde savı da gene buradan çıkmaktadır.

Toplumda, bu gibi konularda, böyle başat bir anlayışın olması, başka tür düşünce biçimlerinin, duyarlık anlayışının olmadığı anlamına gelmez. Olsa olsa, entelektüel çevrelerin büyük kesiminde başat anlayışın bu nitelikte olduğunu; en belirgin biçimde bu şekilde formüle olunduğunu; böyle formüle edilince, belirli bir çözüme ulaşılmasa bile, ona yakın bir duruma gelindiğine inanıldığını gösterir.

Fakat bence, günümüzde bu konuda bir dönüm noktasına gelinmiş; toplumbilimsel düşünce kültürel hayatımızın en önemli göstergesi olma durumuna gel-

meye başlamıştır. Toplumbilimsel düşün, toplumbilimsel ve psikolojik çalışmalarda görülen bir düşünce biçimidir. Günümüzde psikoloji ve toplumbilim dışındaki alanlarda yapılan çalışmalarda da bu toplumbilimsel düşün yaygınlaşmaktadır. Fakat tek tek bireylerin, ya da genel anlamda kültürel topluluğun (aydınların) bu düşünce biçimini benimseyip kazanmaları yavaş olmakta ve çoğu kez yetersiz kalmakta; hatta birçok sosyal bilimci hâlâ sorunun önemini kavramamış bulunmaktadır. Kendi konularındaki çalışmaları için toplumbilimsel düşünün ne denli önem taşıdığını; kendilerine ne denli yarar sağlayacağını kavrayamayan nice sosyal bilimci, kendi bilim disiplinlerinin bu düşünsel nitelikteki klasik geleneğinden yararlanamadıkları için, bugün onlardan beklenen söz konusu kültürel görevi de yerine getirememektedirler.

Ama buna rağmen moral açıdan, gündelik işler açısından, siyasal olguları daha derinden kavramak için yapılan çalışmalar açısından konuyla ilgilenenler toplumbilimsel düşün yeteneğine değer vermeye başlamışlardır. Birçok yönlerden, birçok eserlerde toplumbilimsel düşün yeteneği entelektüel çabaların, kültürel duyarlılığın varlığını gösteren bir simge sayılmaya başlamıştır. Bu konularda yapılan çalışmalarla ilgilenen değerli eleştirmenler ve ciddi gazeteciler bile - her ikisi de bu açıdan değerlendirilip yargılanmaktadır - inceledikleri, hakkında değerlendirme yaptıkları eserlerde toplumbilimsel düşün yeteneğini görmek, bulmak istemektedirler. Bu gibi konularda yazan yazarlar ve her düzeydeki eleştirmenler, günümüzde, estetik açıdan olduğu kadar, toplumbilimsel açıdan da düşünmektedirler. İnsan gerçeğinin kimi kez en saygıdeğer biçimde

anlatıldığı romanların yazarlarında da bu özellik görülmekte; romancılar bu konuda üzerlerine düşeni yapmaya çalışmaktadırlar. Romancılar için toplumbilimsel düşün yeteneğine sahip olabilmek, yaşanan günün bir "tarih" olarak ele alınıp anlamlandırılması için yararlı bir araç yerine geçmektedir. "İnsan doğası" gitgide daha karmaşık ve problematik bir görünüm kazandıkça, toplumsal kargaşalıklar ve ideolojik çatışmalarla dolu günümüzde hem insan doğasını biçimlendiren, hem de insan doğasının kendini dışa vurup ifade etmesini etkileyen toplumsal katastroflar ve toplumsal rutinler gitgide daha büyük bir önem kazanmaktadır. Kimi zaman, bütün bu alanlarda toplumbilimsel düşün biçiminden yararlanma çabaları bir moda gibi gözüküyorsa da, toplumbilimsel düşün yeteneği kazanmak için gösterilen çabaların sadece bir modanın sonucu olduğu doğru değildir. Toplumbilimsel düşün yeteneği, kendi benliğimizdeki, kendi içsel yapımızdaki olguları toplumsal gerçeklikler (realities) açısından ve çok daha doğru bir şekilde değerlendirebilmemize yarayan belirli bir anlayış ve değerlendirme biçimidir. Üstelik, sadece çağdaş kültürel duyarlılık ve anlamlılıkla ilgili bir düşünce ve değerlendirme tarzı olmayıp - daha geniş bir kullanıma kavuştuğu anda, bütün bu kültürel duyarlılık ve anlamlılık alanlarında - insan usunun insanın edimleri üzerinde daha büyük bir etkinlik kazanabileceğini de gösteren önemli bir nitelik durumuna gelmiş bulunmaktadır.

Fizik bilimlerin kültürel anlamı - eskinin en önemli kültürel göstergesi - ise bugün gitgide daha büyük ölçüde itibarını yitirmektedir. Entelektüel bir anlayış biçimi olarak fizik bilimler, bir bakıma, birçoklarına yetersiz görünmeye başlamıştır. Düşünce, duyuş, tasarım ve

duyarlığın bilimsel niteliktekilerine duyulan kuşkular önceleri dinsel çevrelerce ve teoloji düşünürlerince başlatılmış tartışılmıştır. Fakat, aynı kuşkuları toplumbilimsel açıdan duyan bizlerin öncüleri olanlar fizik bilimlerin mutlak geçerliğine karşı eleştirilerine başladıklarında dinsel ya da teolojik noktalardan yola çıkmış değildiler. Günümüzde bu bilimlere karşı duyulan kuşkular laik *humanistic* - ve çoğu kez yeter açıklıktan yoksun niteliktedir. Fizik bilimlerde gerçekleştirilen son gelişmeler - Hidrojen bombası yapımında ve bombanın dünyanın istenen yerine kondurulmasında görülen teknolojik gelişmelerle birlikte - aydınlar topluluğunun ve kültürlü kamuoyunun bugün büyük önem verdiği sorunlara herhangi bir çözüm getirebilmiş değildir. Bu gelişmeler, haklı olarak, olağanüstü uzmanlaşmış bir düşünce dalının ürünü sayılmaktadır. Fakat bu alandaki gelişmelerin olağanüstü ve sihirli şeyler olduğunu sananlar yanılmaktadır. Bu gelişmeler, kültürel ve moral - sorunları çözmek şöyle dursun, ortaya pek çok yeni sorunlar çıkarmış bulunmaktadır. Bu yeni sorunlar, fiziksel bilimlerin alanı dışında kalan, tamamen sosyal bilimlerin alanına giren sorunlardır. Doğanın insan tarafından fethi, yoksulluğun yenilmesi aşırı gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların tamamlanmış bir işi sayılmaktadır. Bugün bu toplumlarda söz konusu fetihlerin baş aracı olan bilim, bilinçsiz, amaçsız, ne yaptığını bilmez bir durumdaymış gibi görülmekte; yeniden düzenlenmesi gerektiği düşünülmektedir.

Fizik bilimlere karşı duyulan saygının, eski günlerden beri sürdüğü doğrudur; fakat günümüzde teknolojinin yarattığı *ethos* ve fizik bilimlere eşlik eden mühendislik düşüncesi umut verici ve gelişmeci olmaktan çok, güven-

sizlik ve ürküntü yaratıcı bir nitelik kazanmış bulunmaktadır. Elbette ki, fizik bilimlerde gerçekleştirilen bu gelişmelerin olumlu yanları da vardır, ama olumsuz yanlarının istenemeyecek denli önem kazanmakta olmasından korkulmaktadır. Bu, fizik bilimlere yeni bir görünüm, yeni bir nitelik kazandırma konusunda duyulan gereksinimi yansıtmaktadır. Bu konunun günümüzde tam bir açıklığa kavuşmamasının ve nasıl bir yeniden değerlendirme yapmak gerektiğinin belirtilemeyişinin nedeni de, bilimin toplumsal rolünün, askeri ve tecimsel sorun olan yanlarının, taşıdığı siyasal öneminin yeterince kavranamamış olmasıdır. Silahlarla ilgili bilimsel gelişmeler dünyada yeni bir siyasal düzenlenmeyi gerektirmekte; fakat yeni gerekirliğin sadece fizik bilimlere yerine getirilemeyeceği anlaşılmaktadır.

Uzun dönemlerden beri "bilim" sayılan şeylerin gerçekliği olmayan bir felsefeden; "gerçek bilim" sayılan şeylerin ise insanın yaşadığı gerçeklerin sadece bulanık ve ilintisiz parçacıklarını yansıtan şeylerden ibaret olduğu açıkça görülüp kavranmaya başlamıştır. Günümüzde, bilim adamlarının gerçekliği bir tüm olarak anlatamayacakları yaygın bir inanç durumuna gelmektedir. Asıl önemlisi, "bilim" bugün pek çokları için yaratıcı bir *ethos* ya da belirli bir yetiştirme biçiminin ürünü olmaktan çıkmıştır. Bilimi, bir *ethos* ya da yetişme biçimi ürünü olarak anlamayan teknisyenlerin işlettiği ve ekonomik ve askeri çevrelerce denetlenen bir makinalaşmış bilim görünümüne indirgenmiştir. Beri yandan, bilimi savunuyorum diye konuşan birçok felsefeci de, çoğu kez, "bilimcilikten" başka bir şey yapmış olmamakta; savundukları türden bilimle insan yaşamının özdeş şeyler olduğunu söylemekte ve çeşitli yaşam sorunları-

nın ancak kendi anladıkları "bilimcilik" yöntemleri ile çözülebileceğini ileri sürmektedir. Bütün bunlar ise, birçok düşünürün "bilim"i bir çeşit Mehdi, ya da en azından modern uygarlığın en güç anlaşılır öğelerinden biri sanmasına yol açmaktadır.

Oysa ortada, C. P. Snow'un sözleriyle "iki ayrı kültür" vardır: Bilimsel ve hümanist ister tarih isterse edebiyat, ister biyografi isterse şiir ya da roman olsun, bütün hümanist kültürün özü edebiyat olmuştur. Ayrıca, saygın ve olumlu nitelikte bir edebiyatın, birçok bakımlardan bilimi andıran bir yanı da olduğu söylenebilir. Bunun böyle olmasının nedeni, sadece kitle toplumunun, kitle iletişimi araçlarının ortaya çıkışı değildir. Bu alanlardaki gelişmeler ciddi edebiyata yardımcı olmuşlarsa da, gerçek neden, yaşadığımız dönemin tarihsel niteliği ve bu niteliği sezip anlayabilme duyarlığına sahip yeni insanlara gereksinme duyulmasıdır.

Günümüzün tarihsel gerçekliğine ve siyasal olgularına ne tür bir gazetecilik, ne tür bir yazarlık ve ne tür bir sanat anlayışı denk düşecektir? Ne tür olursa olsun, hangı cehennem resmi, hangi cehennem "tasviri" çağdaş savaş tablolarının içeriğini kapsayıp yansıtabilir? Salt kendisi için durmadan bir şeyler kazanmak, kazandığını arttırmaktan başka bir şey bilmeyen insanların moral duyarsızlığının ahlâki yönden savunulabilecek yanı olabilir mi? Günümüz insanı bu tür sorulara cevap aramakta; yaşadığı toplumsal ve tarihsel gerçekliği bilmek istemekte, fakat çağdaş edebiyat kendisine bu konuda yeterince yardımcı olmamaktadır. Günümüz insanı olgulara bakmakta, bu olguların anlamlarını kavramaya çalışmakta; inanabileceği, kendisini anlamakta yararlanabileceği bir "büyük tablo" görmek istemektedir.

Aynı şekilde, değerlerini yeni bir düzenlenmeye kavuşturmak; yeni yaşanan güne daha uygun duygular, güdüler, itkiler kazanmak istemektedir. Ama günümüz edebiyatından bu konuda da bir yardım görmemektedir. Kaldı ki, önemli olan, bütün bunlara yararı dokunacak niteliklerin çağdaş edebiyatta bulunup bulunmadığı değildir. Önemli olan, günümüz insanının bunları bulup bulamaması, bunlara erişip erişememesidir [1].

Eskiden edebiyatçılar eleştirmen ve tarihçi olarak İngiltere üzerine yazılar yazarlar, Amerika'ya geziye çıkıp Amerika'yı irdeleyen eserler yayınlardı. Eski günlerin edebiyatçıları toplumu anlatırken onu bir bütün olarak ele alırlar ve moral yönden de değerlendirmeye çalışırlardı. Tocqueville ya da Taine'in, bugün yaşasalardı edebiyatçı değil de toplumbilimci olmayacakları söylenebilir mi? Taine'le ilgili olarak bu sorun üzerinde duran bir yazar ve incelemeci Times Edebiyat Eki'nde (Literary Supplement) şu görüşü ileri sürüyor :

Taine'nin "sosyal bilimciden" çok bir "edebiyatçı" olarak kalması, on dokuzuncu yüzyıl sosyal bilim anla-

---

1) Taine, insanı daima toplumsal bir canlı ve toplumu da gruplar koleksiyonu olarak görmüştür. En küçük şeyleri sabırla inceleyip gözleyen, usanmak nedir bilmeyen bir saha araştırmacısı (field worker) olarak, özellikle sosyal olgular arasındaki ilişkileri algılamak ve anlamakta çok yararlı bir niteliğe; bilgililiğe sahipti. Yaşadığı dönemle, aynı dönemin daha sonraları en iyi tarihçilerinden biri sayılacak kadar ilgilenir; romancı olarak yazarken bir teori kurucusu kadar düşünceler geliştirir; edebiyatın bir çağın, bir dönemin, bir toplumun en iyi belgesi olması gerektiğine ve olabileceğine inanırdı... İngiliz edebiyatı üzerine yazdıkları İngiliz edebiyatından çok, İngiliz toplumunun moral anlayışını, moral niteliklerini, İngiliz halkının pozitivizmini anlatırdı. Her şeyden önce, toplumla ilgili konularda bir teorisyendi.

yışının, doğal bilimlerde (natural sciences) bulunacağı sanılan "yasalara" benzer yasalar arama tutkusunun sonucudur. Sosyal bilimin yetersiz kaldığı yerlerde ve dönemlerde, eleştiri yazarları, romancılar, tiyatro yazarları ve şairler çıkıp kişisel sorunları, hatta kamusal nitelikteki sorunları anlatıp açıklamaya çalışırlar; bu görevi bir başına onlar yüklenirler. Sanat bu konulardaki duyguları anlatabilir; dikkatleri bu konular üzerine çekebilir - bu işi dramatik bir çarpıcılıkla da yapabilir - fakat bu tür sorunları tam olarak anlamak, anlatmak, çözüm yolu göstermek için gerekli entelektüel açıklık ve aydınlıktan yoksundur. Sanat, bu duyguları, insanın karşı karşıya kaldığı ve duyduğu huzursuzlukları, ölgünlüğü ve bunların yol açtığı dizginlenmesi güç yıkılmışlığı dengelemek, hafifletmek için, çözümlenmesi gereken bireysel ve toplumsal sorunlar olarak ifade edemez; zaten bu kadarı sanata düşmez. Gerçekten, sanatçı çoğu kez bu tür işe koşmaz kendini. Kaldı ki, işini ciddiye alan sanatçının zaten başından aşkın dertleri vardır. Sanatçıya bu konularda yardım etme görevi, toplumbilimsel düşünceden güç alan bir sosyal bilime düşer. Bu nitelikte bir sosyal bilim kültürel ve entelektüel yönden sanatçıya yardımcı olmak zorundadır.

5

Benim bu kitabı yazmaktan amacım, sosyal bilimlerin kültürel açıdan çağımızda ne gibi görevler yüklenmesi gerektiğini açıklığa kavuşturmaktır. İstediğim toplumbilimsel düşüncenin gelişmesinde ne gibi çabalar gösterildiğini ana çizgileriyle belirtmek; toplumbilimsel düşüncenin siyasal ve kültürel yaşam üzerindeki etkilerine dikkati çekmek; belki, toplumbilimsel düşüncenin ne gibi niteliklere sahip olması gerektiği konusunda da

bazı önerilerde bulunmaktır. Böylece, günümüzde sosyal bilimlerin doğasını ve kullanımlarını aydınlatmak; bir de, Birleşik Devletlerde toplumbilimsel düşüncenin bugünkü durumunu özetlemek umudundayım[2].

---

2) Şunu belirtmek istiyorum: burada "sosyal bilimler" yerine, "Sosyal incelemeler" diyebilmeyi isterdim - terimi, fizik bilimciler gibi sevdiğim için değil (tersine, sosyal bilimlere *bilim* demeyi çok seviyorum), fakat "bilim" terimini, çok büyük bir prestije sahip olmasına rağmen, anlamca açık - seçik bir şey ifade edemeyecek duruma geldiği için kullanamıyorum. Terimi, bir *metaphor* (mecaz) olarak kullanarak daha büyük anlam bulanıklığına yol açmak, ayrıca, terimin kazanmış olduğu prestije sahip çıkmak da istemiyorum. Fakat diğer yandan, "sosyal incelemeler" dediğim zaman da okuyucunun ortaokul ve liselerdeki yurttaşlık bilgisi gibi şeyleri anımsayacağından çekiniyor, insanın bilebileceği tüm bilgi dallarını ifade etmiş olmak istemiyorum. "Davranışsal Bilimler" terimini kullanmam ise olacak iş değil; bence bu terim "Sosyal Bilim" terimi ile "Sosyalizm"i bile birbirinden ayırt edemeyen Kongre üyeleri ile Vakıf yöneticilerinden çeşitli sosyal araştırmalar için para sızdırmaya yarayan bir propaganda aracı olarak uydurulmuşa benziyor. Aslında, burada kullanılabilecek en uygun terim (insan sorunu ile ilgilendiği oranda psikolojiye de dayanan) "tarih" olabilirdi. Burada bu terimler üstünde tartışmak için değil, bir şeyleri ifade etmekte kullanmak için arayıp saptamaya çalıştığımız için fazla tartışmaya yol açmayacak bir terminoloji üzerinde anlaşmak yararlı olacaktır. Bu işi "beşeri disiplinler" terimi de görebilirdi. Fakat her ne ise. Fazla yanlış anlaşılmayacağım umuduyla, ben gene de göreneğe uyup alışılmış bir terim olan "sosyal bilimler" terimini kullanacağım.

Bir başka nokta: Umarım meslektaşlarım "toplumbilimsel düşün" terimini kabul edeceklerdir. Kitabımın taslağını okuyan siyasal bilimci dostlarım "siyasal düşün," antropolog dostlarım ise "antropolojik düşün" teriminin kullanılmasını önermişlerdir. Ama önemi olan, terimden çok, kitapta anlatmak istediğim düşüncemdir; bunun ise anlaşılacağını sanıyorum. "Toplumbilimsel düşün" terimi ile, hemen belirteyim ki, düz anlamda ve sadece akademik bir disiplin olan "toplumbilim" ile sınırlı kalmış olmuyorum. Bu terimi kullanırken ifade etmek istediğim şey düz anlamdaki "toplumbilim" teriminin içeriğini aşmaktadır. Nitekim, bugün İngiltere'de akademik bir disiplin olan toplumbilim henüz yeterince gelişmiş bir alan olmadığı halde, İngiliz roman geleneğinde, gazetecilik anlayışında ve özellikle İngiliz tarihçilik geleneğinde çok gelişkin bir toplumbilimsel düşünün var ol-

Bazen, belirli bir anda, "sosyal bilim" toplumbilimcilerin yapmakta oldukları şeylerden ibaret bir şey gibi görünebilir, oysa bütün toplumbilimciler aynı şeyi yapmadıkları gibi, yaptıkları arasında türsel nitelikte farklılıklar da bulunmaktadır. Sosyal bilim, diğer yandan, biraz da geçmiş dönemlerin sosyal bilimcilerinin yapmış oldukları şeylerden oluşur. Oysa bu alanda da, çeşitli sosyal bilimcilerin kendi disiplinleriyle ilgili olarak çeşitli gelenekleri, değişik düşünürleri ele aldıkları; bunlara değişik derecelerde önem verdikleri görülmektedir. Ben de "sosyal bilimin temelleri" dedim. Umarım, bu sözlerim benim söylemek istediğim şeyleri ifade etmiş olsun.

Günümüzde, sosyal bilimciler arasında, kendi çalışma dallarının aldıkları yönle ilgili olarak gerek entelektüel ve gerekse moral açıdan bir huzursuzluk görülmektedir. Bu huzursuzluk ve buna neden sayılabilecek bazı talihsiz eğilimler, sanırım, biraz da çağdaş entelektüel hayatta genel olarak görülen yılgınlığın sonucudur. Fakat, kendi alanlarında daha önceki dönemlerde verilen eserlerde daha büyük umutlarla yola çıkıldığı, ilgi konularının değişikliği ve kendi disiplinlerinde bugün iyi eserlere büyük bir gereksinme duyulduğu için olsa

---

duğu görülmektedir. Aynı durum Fransa için de geçerlidir: İkinci Dünya Savaşından bugüne kadarki Fransız düşüncesinin bulanıklığının yanı sıra, cüretkârlığı da Fransızların insanın geleceği sorusuna toplumbilimsel açıdan bakma çabalarının sonucudur. Fakat bunu, profesyonel toplumbilimcilerden çok, edebiyatçılar ve yazarlar yapmaktadır. Bütün bunlara karşın, gene de "toplumbilimsel düşün" diyorum. Çünkü; (1) herkes kendi uğraşını her işin temeli sayar ve iyi - kötü ben de bir "toplumbilimciyim;" (2) tarihsel yönden baktığımızda da "toplumbilimsel düşün"ün en çok ve en iyi, gene, klasik toplumbilimcilerde bulunduğunu görmekteyiz; (3) kitapta, daha çok, toplumbilimsel okullar üzerinde duracağım için temel olarak bu terimi almam gerektiğini düşünüyorum.

gerek sosyal bilimciler arasındaki bu huzursuzluk bugün daha da görülgen bir duruma gelmiştir.

Bir noktayı belirtmek gerekir: Bu huzursuzluktan habersiz sosyal bilimciler de vardır. Fakat sosyal bilimcilerin arasında böylelerinin de varolması, işlerine, işlerinin geçmişten gelen geleneklerine saygı duyan sosyal bilimciler için ayrı bir üzüntü kaynağı olmakta; bu tür sosyal bilimciler dürüst oldukları için, son yılların çalışmalarının içtenlikten yoksun olduğunu kabullenmektedirler. Açık yüreklilikle söylemem gerekirse, benim bütün istediğim de bu huzursuzluğu arttırabilmek, bu huzursuzluğun bazı kaynaklarını açıklamak, bu huzursuzluğa sosyal bilimlerin kendilerinden beklenen işleri yapabilmeleri için bir baskı öğesi niteliği kazandırmak, yeniye yer açmak için eskileri söküp ayıklamak; kısacası, bugün önümüzde bizi bekleyen işleri göstermek, günümüzde yerine getirmemiz gereken bu işleri yapmamız için yararlanabileceğimiz olanakları işaret etmektir.

Benim sosyal bilim anlayışım son günlere kadar fazla itibarda olan bir sosyal bilim anlayışı olmamıştır. Benim sosyal bilim anlayışım, kamusal nitelikteki büyük sorunlarla ilgili olmayan küçük sorunlar üzerinde duran ve ilerilere "uzanmak" istemeyen ya da içi anlaşılmaz ve bulanık bir yığın kavramlarla doldurulmuş görünüşü ciddi kitaplar yazanların; toplumsal sorunlar üzerinde duruyor gibi görünüp de "metodolojik" bir örtü altında bürokratik tekniklerden ibaret bir sosyal bilimcilikten başka bir şey yapmayanların anlayışından bütünüyle farklıdır. Bu sahtekârlıklar, bu örtülü oyunlar, bu ürkeklikler günümüz sosyal bilimlerinde bir bunalıma, bir çıkmaza yol açmakta; hiçbir çözüm de getirmemektedir.

Bazı sosyal bilimciler "teknisyenlerden kurulu araştırma takımları" ile çalışmak gerektiğini savunmakta, bazıları ise bilim adamının bireysel çalışmasının daha saygıdeğer bir yol olduğunu söylemektedirler. Bazıları araştırma ve inceleme yöntemlerini daha duyarlı kılmak için büyük emekler sarf etmekte; diğer bazıları ise entelektüel hayatın göreneklerinin terk edildiğini düşünerek, bu göreneklerin, bu geleneklerin canlandırılmasına çalışmaktadırlar. Bazı sosyal bilimciler katı mekanik usullerle çalışmakta ve bununla yetinmekte; bazıları ise toplumbilimsel düşün'e varmak, toplumbilimsel düşün yeteneğini kazanmak amacıyla çalışmaktadırlar. Çok üst düzeyde bir "teori" biçimselciliğine kapılmış birtakım sosyal bilimciler bazılarına çok ciddi bir iş gibi görünen bir yolla, birtakım kavramları evirip - çevirip cilt cilt kitaplar yazmakta; birtakım sosyal bilimciler ise, duyarlılığı ve düşünce yeteneğini arttırabildiği sürece bu tür çalışmaları doğru bulmakta, bunun dışında ise, kavramlar üzerinde bu denli durmayı doğru görmektedirler. Bazı dar çerçeveli araştırma ve incelemelerde dar ve küçük bir toplumsal ortam ele alınmakta; büyük toplumsal yapılara bu dar çerçeveli araştırmalara dayanarak geliştirilen kavramlarla varmak istenmektedir. Bazıları ise, toplumsal yapıyı, birçok dar toplumsal ortamı "yerleştirebilecekleri" bir araç olarak kabullenmektedirler. Bazıları, karşılaştırmalı çalışmaları bütün bütüne bir yana bırakarak, sadece belirli bir toplumda, belirli bir zamanda, belirli küçük bir topluluk üzerinde incelemeler yapmakta; diğer bazıları ise bütün bütüne karşılaştırmalı inceleme esasına göre çeşitli ulusal toplumların sosyal yapıları üzerinde çalışmaktadırlar. Bazı sosyal bilimciler çok kısa zaman dilimleri içinde görülebilen toplumsal olgular üzerinde; bazıları

ise, ancak çok uzun bir tarihsel perspektif içinde gözlemlenebilecek olgular üzerinde durmaktadırlar. Bazıları çalışmalarında kendi akademik dallarına göre bir uzmanlaşmaya gitmekte; bazıları ise, birçok dallardan yararlanarak, çalışmalarında katı bir akademik sınırlılık tanımadan, inceledikleri konuya ya da önlerindeki soruna göre değişebilen bir yol izlemektedirler. Bazıları tarih, biyografi ve toplumun her türü ile ilgilenmekte; bazıları ise bu yola hiç girmemektedirler.

Bu ve buna benzer zıtlıklar, devlet adamlarının yaptıkları tartışmalarda ya da uzmanlaşmanın kazandırdığı tembelce güvenlik içinde öyle gözükseler bile, gerçek seçenekler sayılmamalıdır. Şimdilik bunların henüz kesin biçimlerini almamış gelişmeler olduğunu söylemekle yetineceğim. Bu konuya, ilerde kitabın sonlarında tekrar değineceğim. Nerede, hangi konularda yan tuttuğumu da açık açık göstermeye çalışacağım. Bence, kişinin vardığı yargılar açık olmalıdır. Fakat diğer yandan, kendi yargılarım ne olursa olsun, sosyal bilimlerin kültürel ve siyasal yönden taşıdıkları anlamı açıklamaya çalışacağım. Benim yanlılıklarım da (biases), inceleyeceğim yanlılıklardan geri kalan şeyler değil. Umarım, benim yargılarımda yanlılıkların etkisi altında kaldığımı söyleyecek olanlar kendi yanlılıklarını benim gibi, gene açık açık söyleyebilsinler! Bunu yapabilirlerse sosyal bilimlerin moral sorunları kabul edilmiş; sosyal bilimlerin kamusal bir sorun olduğu saptanmış olacak ve gerçek bir tartışmaya girebilme olanağına kavuşmuş olacağız. Bir tüm olarak sosyal bilimlerin objektif kalabilmesi için ön - koşul olan böylesi bilinçlilik kazanabilmemiz, ne olduğumuzu ve ne yaptığımızı bilebilmemiz için bu gerekli görünmektedir.

Kısacası, benim inanışıma göre, klasik sosyal bilim, tanımlanma olanağına sahip yararlı bir gelenekler düzenlenimine dayanmakta; her şeyden çok, tarihsel toplumsal yapılarla ilgilenmekte; klasik sosyal irdelemenin temel sorunları ile günümüzde çözümlenmesi gereken sorunlar ve tarih boyunca pek değişmeyen "insanal" sorunlar arasında bağlantılar bulunmaktadır.

Amerikan sosyal bilimcilerinin birçoğu, bana öyle geliyor ki, kendilerinden beklenenleri yapmak istememekte, bu konuda ürkeklik göstermektedirler. Birçoğu, sosyal bilimlerin yüklenmesi gereken entelektüel ve siyasal görevleri görmezlikten gelmekte; diğer bazıları ise, böyle bir görevi yüklenecek niteliklerden zaten peşinen yoksun bulunmaktadır. Çoğu zaman, neredeyse gönüllü denecek bir tutumla, eskinin bilinen oyunlarının oynanmasına yol açmakta; bu bilim adamlarında yeni yeni çekingenlikler, ürkeklikler de görülmektedir. Fakat bütün bu ürkekliklere ve çekingenliklere karşın, kamuoyu ve entelektüel çevrelerin toplumsal sorunlara karşı büyük bir ilgi duymaya başladığı şu günlerde, bütün sosyal bilimler için gelişmeye elverişli bir ortam oluşmaktadır. Bu ortam içinde sosyal bilimler entelektüel yönden kendilerinden beklenenleri yerine getirebilir, sosyal bilimlerin kültürel etkinlikleri arttırılabilir, insan ve toplumun siyasal yönden taşıdığı anlam ışık altına alınabilir.

6

Bir toplumbilimci için sonraki bölümlerde ele alacak olduklarım bir yana, bütün bu talihsiz eğilimlerin, "toplumbilim konusu içinde yer aldığının sanılması" üzücü olmaktadır. Bunların kültürel ve siyasal sorunlardan uzak kalmak istemeleri bile, diğer sosyal bilim alanlarındaki eserlerde, çalışmalarda da görülen genel bir özellik durumundadır. Siyasal bilim, ekonomi, tarih

ve antropolojide durum ne olursa olsun, örneğin Birleşik Devletlerde bugün sosyal bilim denince akla toplumbilim gelmekte; sosyal bilimler toplumbilim açısından değerlendirilmektedir. Yöntemler konusuna gösterilen ilginin odağında toplumbilim yer almış bulunmaktadır. "Genel teori" kurma konusunda gösterilen ilgilerin de odağında toplumbilim bulunmaktadır. Toplumbilimsel geleneğin gelişmesinde pek çok başarılı entelektüel çalışmaların katkıda bulunmaya başladığı görülmektedir. Bu çeşitliliğe bakıp bunun bir toplumbilimsel gelenek niteliği kazandığını sanmak aşırılık olacaktır. Bununla beraber, günümüzde toplumbilimsel eser sayılabilecek çalışmaların üç ana çizgi izledikleri üzerinde belirli bir görüş birliği vardır. Bunların her üçü de, çıktıkları kökene yönelmiş bir eğilim göstermektedir.

Eğilim I: Birinci yönelim tarih kuramına doğrudur. Örneğin, Marx, Spencer ve Weber'de olduğu gibi Comte' un görüşünce de toplumbilim, insanın toplumsal hayatını tümüyle değerlendirmeye çalışan ansiklopedik bir çalışma görünümü taşımaktadır. Bu düşünürlerin elinde toplumbilim hem tarihsel hem de sistemaktiktir - tarihseldir, çünkü geçmişe ait konular ve materyaller üzerinde çalışmakta ve geçmişe ait konularla ilgilenmektedir; sistematiktir, çünkü, tarihin akışındaki "aşamaları" birbirinden ayırt etmek ve toplumsal hayatın düzenliliklerini (regularities) saptamak için böyle olmak zorundadır.

Fakat unutmamak gerekir ki, insanlık tarihi hakkında (toplumbilimsel düşünceden uzak bir eğilimle kurulacak) teoriler kolaylıkla yanılgılara yol açabilir ve insanlık tarihiyle ilgili verilerin içine sıkıştırılıp doldurulabilir; sonra da, "bulanıklıktan" hoşlanan birtakım kehanetlere dayanak olmaya zorlanarak düzmece bir kalıp

durumuna sokulabilir. Arnold Toynbee ve Oswald Spengler gibileri bunun en beylik örnekleridir.

Eğilim II: İkinci eğilim "insanın ve toplumun doğasına" ilişkin sistematik bir teori geliştirme yönündedir. Örneğin, en başta Simmel ve Von Wiese gibi biçimselcilerin (formalistlerin) eserlerinde toplumbilim, sosyal ilişkilerin sınıflandırılmasıdır; kendi varsayımları gereği toplumbilim bu ilişkilerin onlara göre değişmez sayılan özelliklerinin kavranılmasıyla görevlendirilmiş kavramsal bir çalışma alanına indirgenmiş bulunmaktadır. Kısacası, bu eğilimdeki düşünürlerde toplumbilim, çok yüksek bir genellik düzeyinde toplumsal yapının öğelerini inceleyen, fakat bunu daha çok statik ve soyut bir yaklaşımla yapmaya çalışan bir bilim olmakta, burada kalmaktadır.

Birinci Eğilimdeki sapmaya yanıt olarak, tarihin tamamen bir tarafa bırakılması önerilebilir: İnsanın ve toplumun doğasına ilişkin sistematik bir teori geliştirme eğiliminde ise, sonu gelmez bir kavramlar yığınına gömülmekten başka bir sonuç vermeyecek çok gelişkin, çok "ince" ama kupkuru bir biçimselciliğe varmak da söz konusudur. "Grand Teori" kurucusu olmayı yeğleyenler diye adlandırdığım düşünürlerden bazılarındaki bu kavram geliştirme tutkusu, sonunda, kendilerini onlara bile çok fazla gelen kavram yığını karşısında bırakmıştır. Çağdaş Amerikan toplumbiliminde bunun en iyi örneği Talcott Parsons' ın çalışmalarıdır.

Eğilim III: Çağdaş olgular ve sorunların ampirik incelemelerle anlaşılıp kavranması yönünde bir eğilimdir. 1914 ya da ona yakın yıllardan beri Amerikan sosyal bilimlerinde Comte ve Spencer'in büyük yeri olmuş ve teorik yönden Alman düşünürlerinin etkisinde kalın-

mışsa da, Amerikan sosyal bilimlerinde ampirik araştırmalara çok eskilerden beri büyük bir önem verilmiştir. Bunun nedenlerinden biri de, Amerika'da ekonomi ve siyasal bilim öğretimi yapan kuruluşların toplumbilim öğretimi yapan kuruluşlardan daha önce kurulmuş olmasıdır. Bu nedenle, toplumbilim toplumun bazı belirli alanlarını inceleyen bir disiplin olarak tanımlandığı için, (bu alanda - ç) akademik bakımdan "gecikilmiş" ve aralarında tutarlılık sağlanamayan araştırma ve incelemelerle dolu bir bilim alanı görünümüne bürünmüştür. Bugün Amerikan toplumbiliminde aile ve kent incelemelerinden tutun da, ırksal topluluklarla etnik topluluklar arası ilişkilere ve "küçük grup" incelemelerine kadar her çeşit konuda incelemeler yapılmıştır. İlerde göreceğimiz gibi, bu tutarsız çeşitlilik, sonunda, kendine özgü bir düşünce biçimine dönüşmüş bulunmaktadır. Bu düşünce biçimini ilerde "liberal pratikçiliği" başlığı altında inceleyeceğim.

Gerçekten bugün çağdaş olgular incelenirken, küçük çerçeveler içinde sınırlı ortamlarla ilgili ve birbirleriyle ilişkisiz olgular üzerinde gereğinden fazla durulmaktadır. Amerika'da toplumbilim derslerinin durumu da bunu göstermekte; toplumsal çözülme (social disorganization) sorunuyla ilgili ders kitapları bunun en açık örneğini vermektedir. Diğer yandan, toplumbilimcilerin hemen nerdeyse her konuda birer araştırma teknisyeni olup çıktıklarını görmekteyiz. Bu tür toplumbilimciler çeşitli yöntemleri yücelte yücelte bunları başlı başına bir Yöntembilim (Methodology) biçimine sokmuşlardır.

George Lundberg, Samuel Stouffer, Stuart Dodd ve Paul F. Lazarsfeld gibilerinin çalışmalarının çoğu ve bunların yarattıkları *ethos* günümüzde buna verilebilecek örneklerdir. Bu iki eğilim; yani, sosyal bilimcinin dikkatinin

aralarında tutarlı bir ilişki kurulmamış çeşit çeşit konulara dağıtılmasına yol açan eğilimle, tapınma derecesine varmış bir yöntemcilik - ille de ikisinin birlikte görülmesi gerekmez - aslında, bir yerde, birbirini tamamlamaya yaramaktadır.

Toplumbilimin, tuhaf görünebilecek bu özellikleri geleneksel eğilimlerden birinin ya da birkaçının birden saptırılması, bozulması sonucu oluşmuş sayılabilir. Fakat toplumbilimin yapabilecekleri, toplumbilimin işlevi ve toplumbilimden beklenen işler de gene bu eğilimler açısından değerlendirilmek durumundadır. Günümüz Amerikan toplumbiliminde bugün Hellenistik bir alaşımlaşma olgusu ile karşı karşıyayız: Batı toplumlarındaki çeşitli toplumbilim geleneklerine ait öğeler, amaçlar durmadan harman edilmektedir. Bunun sakıncası, tehlikeli yanı şu ki, toplumbilim geleneklerine ait öğeler alanındaki bu aşırı çeşitlilik, bolluk diğer sosyal bilimcilerde sabırsızlığa yol açabilir; toplumbilimcileri koşuşurken bilim yapmaya çabalayan "araştırmacılar" düzeyine indirgeyebilir; bunlar yüzünden toplumbilim saygıya değer varlık nedenlerinden yoksun da düşebilir. Fakat içinde bulunduğumuz bu koşulların olumlu bir fırsat sayılması gereken bir yanı da vardır: Tüm olarak sosyal bilimlerin verebileceği ve daha bugünden vermiş oldukları şeylerin çoğu toplumbilimsel düşün geleneğinin ürünü olarak ortaya konulabilmiştir. Toplumbilim üzerine çalışanların çeşitli toplumbilimsel düşün geleneklerinde saptayıp görebilecekleri nüanslar ve bunlardan varılabilecek yargılar burada hemen özetlenebilecek şeyler değildir. Ama bu konu üzerinde durup düşünmekten kaçınmayacak, üşenmeyecek olan toplumbilimcilerin çok şeyler kazanacakları da açıktır. Bu işe girişecek olan toplumbilimcilerin, çeşitli toplumbilimsel düşünce gelenekleri

üzerine derinlemesine bilgi sahibi olmaları, sosyal bilimler alanında kendilerinin yapacakları, girişecekleri araştırma, inceleme ve çalışmalarda yepyeni yetişimler (orientations) sağlayabilir.

Ben de, toplumbilimsel düşüncenin en yaygın olarak görülen saptırılmış, bozulmuş, çarpıklaştırılmış biçimleri üzerinde durduktan (İkinci Bölümden Altıncı Bölümün sonuna kadar) sonra, sosyal bilimin kendine düşen görevleri ve toplumbilimsel düşünün sağlayabileceklerini belirtmeye (Yedinci Bölümden Onuncu Bölüme kadar) çalışacağım.

"GRAND TEORİ"

Konumuza girerken, örnek olarak bu anlayışın en önemli eseri sayılan Talcott Parsons'un *The Social System* 'ini ele alalım.

Belirli bir durumda içgüdüsel olarak açık olan oryantasyon seçenekleri arasında yapılacak seçimlemede bir ölçüt ya da standart görevi görecek olan ortaklaşa benimsenmiş bir simgesel dizgenin her öğesine değer denmektedir... Fakat eylemin (action) totalitesinin güdüsel oryantasyonu açısından, simgesel dizgenin rolü bakımından, bir "değer - oryantasyon" görünümünün ayrıklaştırılması gerekir. Bu görünüm (işin bu yanı) işlerin aktörler için, aktörlerin doygunluk - yoksunluk dengeleri açısından umulan durumunun anlamıyla değil, fakat seçimlemede (uygulanan) standartların içeriği ile ilgilidir. Bu bakımdan değer - oryantasyonları anlayışı, kültürel geleneklerin eylem dizgelerine geçiştirilmesinin en önemli görünümlerinden birini formüle etmekte mantıksal bir araç olmaktadır.

Normatif oryantasyonun ve yukarıda belirtildiği gibi, eylem içinde değerlerin rolünün çıkarsanımı olarak her değerin bir dizgesinde sosyal referansla ilgili olduğu sonucuna varılmaktadır.... Bir eylem dizgesinde, dizge gereği, eylem, bir anlatımla, "normatif olarak oryante edilmiş" bulunur. Gösterildiği gibi, bu durum beklenti (umuş) kavramında ve eylem teorisindeki yerinden, özellikle aktörün amaçlarına erişmeye çalıştığı "aktif" evrede (phase) ortaya çıkar. Beklentiler o nedenle, karşılıklı - eyleşim (interaction) sürecinin "çifte zorunlu sonuçlandırıcılığı" (double contingency) ile birlikte, tamamen emredici (imperative) nitelikte bir düzen sorunu

yaratırlar. Tersinden bakıldığında, bu düzen sorununun iki farklı görünü (yanı) olduğu anlaşılmaktadır: Bildirişimi (communication) mümkün kılan simgesel dizgelerdeki düzen ve Hobbes'culara yaraşır bir düzen sorunu olan, beklentilerin normatif yanına olan güdüsel oryantasyonun karşılığındaki düzen.

Düzen, yani istikrarlı toplumsal karşılıklı - eyleşim dizgelerinin bütünlük kazanmasının doğası; yani, toplumsal yapı sorunu, görülüyor ki, bizim anlayışımız içinde kişiler arası esasa göre, eylem dizgesini bütünleştiren normatif kültürel standartlarla aktörlerin itkilerinin (motivation) bütünlüğe kavuşturulmasını kendine odak edinmiştir. Bu standartlar, önceki bölümde kullanıldıkları içerikleri açısından değer - oryantasyonu kalıplarıdır ve bu nitelikleri itibariyle de, toplumsal dizgenin kültürel geleneğinin özellikle önemli bir kısmını meydana getirirler[1].

Okuyucunun sayfaları çevirip bir sonraki bölüme geçmesine yol açabilecek satırlar... Ama böyle bir duyguya kapılmamak gerekir. "Grand Teori" - ki, kavramlar arasında bağlantılar ve bağlantısızlıklar sağlamaya dayanır - üzerinde durulmaya değer. Gerçekten, bir sonraki bölümde ele alınacak olan yöntembilimsel sınırlamalar kadar etkisi olmayan "Grand Teori" anlayışı bir çalışma tarzı (üslûbu) olarak fazla yayılıp tutulmamıştır. "Grand Teori"nin kolay anlaşılır bir şey olmadığı açıktır. Hatta, bütün bütüne, anlamlı olup olmadığı bile kuşku vericidir. Bu özelliği, bir bakıma, "Grand Teori'nin kendini savunup korumasına yarayacak bir üstünlüktür de. Ama *temel bildirimi* (pronunciamentos) sosyal bilimcile-

1) Talcott Parsons, *The Social System*, Glencoe, İllinois, The Free Press, 1951, ss. 12, 36 - 37.

rin çalışma alışkanlıklarını etkilemek olduğu düşünülürse, bunun bir üstünlük sayılmaması gerekir. Şaka yapmadığımı belirterek, işin gerçeğini yansıtacak olursak, "Grand Teori"nin ürünlerinin sosyal bilimciler tarafından değerlendirilme biçimleri şöyle sıralanabilir:

"Grand Teori"yi ve ürünlerini anladıklarını ve beğendiklerini söyleyenlerden hiç olmazsa bazılarına göre, "Grand Teori" tüm sosyal bilim tarihinde en önemli gelişmelerden biridir.

Anladıkları, ama beğenmediklerini söyleyenlerin çoğuna göre, birbirleriyle ilgisiz ve anlaşılması güç safsata yığınından ibaret bir laf cambazlığıdır. (Beğenmedikleri, ama anlamak için gerekli aşırı sabrı da gösteremedikleri için böyle sert eleştirilere girişmek istemeyenler ise daha da çoktur.)

Anlamadıklarını, ama çok beğendiklerini söyleyenlere göre - ki, bunların sayısı hepsinden fazladır "Grand Teori" ve ürünleri göz kamaştırıcı bir yığındır ve çoğu yerde anlaşılabilir bir şey olmadığı için, özellikle büyüleyici, sihirli bir güzelliği vardır.

Anlamadığını ve sevmediğini söyleyecek cesarete sahip olanlara göre ise, Grand Teori ve ürünleri, kıçına don giymeyi akıl edemeden sahneye çıkmış bir imparatordan başka bir şey değildir.

Doğal olarak, görüşlerini açıklamayıp, sabırla tarafsızlığını sürdüren ve "profesyonel" yönden bunun ne sonuçlar vereceğini bekleyenler de vardır. Son olarak, belki aşırı bir kötümserlik sayılacak ama, sadece kulaktan dolma birkaç şeyden başka bu konudan hiç ha-

beri olmayan sosyal bilimcilerin de bulunduğunu söylemek gerek.

Bütün bunlar, sonunda, anlamlılık sorununa gelip dayanmaktadır. Bu sorun, "Grand Teori" anlayışı ile sınırlı değildir[2]. Ama "Grand Teoriciler" anlamlılık sorunuyla o denli ilgilenmişlerdir ki, korkarım gene de şu soruyu sormamız gerekecek: "Grand Teori" karışık bir laf cambazlığı mı, yoksa gerçekten anlamlı bir şey mi? Bence buna şu cevap verilebilir: Arayıp bulmak belki çok güç, ama taa derinlerde bunun da bir anlamı olduğu söylenebilir. Burada sorun şu şekli alıyor: Anlamının kavranmasını güçleştiren engelleri aştık diyelim. Nedir karşımıza çıkan anlam? "Grand Teori" nerede, ne diyor?

1

Böyle bir soruya cevap vermenin bir tek yolu vardır: "Grand Teori"nin özellikleri yansıtacak bir bölümü önce bir çeviri metni biçimine sokmak, sonra da bu çeviri metni üzerinde değerlendirmede bulunmak. Çevirmek üzere seçtiğim bölümü yukarıda göstermiş bulunuyorum. Fakat hemen belirteyim ki, burada Parsons'ın çalışmasını bir tüm olarak değerlendiriyor değilim. Parsons'un diğer yazı ve eserlerinden de söz edeceğim. Ama sadece bu tek ciltlik eserindeki bazı noktaları biraz daha açıklığa kavuşturmak için *The Social System*'in içeriğini bizim bildiğimiz dile çevirirken yaptığım çevirinin kusursuz olduğunu söyleyecek değilim. Ne var ki, anlamca bir şey yitirilmediğini söylemek isterim. Ben, daha çok, kelimelerin ve aralarındaki sözsel ilişkilerin ortaya koyduğu ifadeler üzerinde duracağım.

---

2) Bak. Ek, kesim 5.

Bu nedenle, çevirimin anlamca aslının aynı olacağını sanıyorum. Bu nokta önemlidir; çünkü, bu noktanın gözden kaçırılması her şeyin bir anda yıkılmasına; anlamca bir açıklığa kavuşamamasına yol açabilir. Yapmayı düşündüğünüz çevirinin ve irdelemenin gerekli olduğunu gösterebilmek için, önce bazı pasajları çevireceğim; daha sonra da, tüm olarak *The Social System*'in özet çevirisi olarak iki metin önereceğim.

Bu bölümün başlangıcında alıntı olarak verdiğim kısmın çevirisi şudur: Kişiler çoğu kez ortak standartlara sahiptirler ve karşısındaki kişilerin de bunları benimsemelerini, bunlara uymalarını isterler, beklerler. Bu böyle olduğu sürece, yaşadıkları toplum da düzenli olur (çevirinin sonu.)

Parsons şöyle yazıyor:

Bu "karşılıklı bağlanmışlık iki temele dayanmaktadır. Önce standartların bireyler arasında benimseyip yayılmasıyla (internalization) bunlara uyma (conformity) *ego* için kişisel, ifadeci ve/veya araçsal (instrumental) bir nitelik alır. İkinci olarak, yaptırım (müeyyide / sanction) olarak, dıştaki başkalarının *ego*'nun eylemine tepkilerinin yapılanması kişinin standarda uymasının türevi (function) olur. Bu nedenle, kişinin gereksinmeleriyle ilgili kazanılmış gereksinmelerin (need - dispositions) dolaysız gereği olarak ortaya çıkan uyma durumu, başkalarının yararlı tepkilerini kolaylaştırmak, yararlı olmayan tepkilerine ise meydan vermemek için gerekli bir koşul olmaktadır. Çok sayıda olan aktörlerin eylemleriyle göreceli olarak değer - oryantasyonu stan dardına uyma hem bu kriterlere denk düşmekte; yani, sistemdeki herhangi bir aktör bakımından hem kişinin

kendi gereksinme - dispozisyonlarının gereğinin yerine getirilme biçimi olmakta, hem de sistemdeki diğer önemli aktörlerin tepkilerinin optimize edilmesi için gerekli bir koşul yerine geçmekte; söz konusu standart "kurumlaştırılmış" olmaktadır.

Bu açıdan, bir değer kalıbı daima bir *karşılıklı* - etkileşim içeriği içinde kurumlaşmış olmaktadır. Bu nedenle değer kalıbıyla ilintili bir bütünlüğü olan beklenti dizgesinin daima çift yanlı bir görünümü vardır. Bir yanda, referans noktası alınan aktörün, *ego*'nun davranışları için kısmen standartlar koyan ve bunlarla ilgili olan beklentiler vardır: Aktörün kendi rol beklentileri (umuşları). Diğer yandan, aktörün bakış noktasından, diğerlerinin (yanıtsal nitelikte) olası tepkileriyle (reaction) göreceli beklentiler destesi vardır. Bunlar yaptırımlarda (sanctions) ve bireyde doygunluk - sağlayıcı, olumlu ve olumsuz (positive - negative) iki alt - gruba ayrılırlar. Görülüyor ki, rol beklentisi ile yaptırımlar (zorunluklar) arasında açık bir karşılıklı ilişki vardır. Birey için, *ego* için yaptırım olan şeyler, bireye diğeri olanlar için rol - beklentisi (umulan rol) ya da tersi, sayılırlar.

Bu durumda, rol belirli bir karşılıklı - eyleşim anlayışı içindeki bekleyiş için örgütlenmiş bireysel aktörün total oryantasyon sisteminin bir kesimi; belirli bir karşılıklı - eyleşim anlayışı ile uygun tamamlayıcı roller içinde bir ya da daha çok diğerleri ile yapılan karşılıklı - eylemleşimleri yöneten belirli bir değer - standartları kümesi ile bütünleşmiştir. Bu diğerlerinin bireylerden kurulu gruplar olması gerekmez; bu, ortak değer - oryantasyonu standartları ile ilgili beklentileri karşılıklığı gerektirecek şekilde *ego* ile tamamlayıcı karşılıklı - etkileşim ilişkisine giren herhangi bir *diğeri* de olabilir.

Rol - beklentileri destesinin ve ilgili yaptırımların bireyler arasında ortaklaşa benimsenmesi (kurumlaşması: institutionalization), açıkça, bir derece sorunudur. Bu derece, iki deste değişkenin türevidir: Bir yandan da ilgili beklentilerin ifasını ya da itkisel oryantasyonu belirleyen değişkenlerin. İlerde göreceğimiz gibi, bu kurumlaşmanın derecesini, bu kanalların her biri aracılığı ile, birçok etmenler belirlemektedir. Bununla beraber tam kurumlaşma durumunun kutupsal antitezi karşılıklı - eyleşim sürecinde yapıya kavuşmuş bir tamamlanmışlığın yokluğu, ya da aynı şey olan, her iki bakımdan normatif düzenin tamamen çöküntüye uğraması olan *anomie* durumudur. Fakat bu durum, hiçbir zaman somut bir sosyal sistemin tanımlayıcısı olmayan sınırlı bir kavramdır. Nasıl kurumlaşma durumu derece derece ise, *anomie* durumu da derece derecedir. Bunlar elmanın iki yarısıdır.

Bir *kurum*, söz konusu sosyal dizge içinde stratejik bir yapısal öneme sahip ve bütünlüğü olan kurumlaşmış roller kompleksidir. Kurumun, role oranla, sosyal yapının daha üst düzeyden bir birimi sayılması gerekir ve gerçekten de, aralarında birbirilerine bağımlı çok sayıda rol kalıplarından, ya da onların içeriği olan öğelerden meydana gelmiştir. [3]

Ya da diğer bir deyişle : İnsanlar birbiriyle ve birbirlerine karşılık olarak eylemde bulunur. Her insan karşısındakinin kendisinden ne beklemekte olduğunu hesaba katar. Bu karşılıklı beklentiler yeterince belirli ve kalıcı olduğunda, standartlar diye adlandırılırlar. Her insan,

---

3) Talcott Parsons, *The Social System*, Glencoe, İllinois. The Free Press, 1951, ss. 88-89.

karşısındakinin, kendisi ne yapmışsa o yaptığına yanıtta bulunacağına inanır, bunu bekler. Bu umulan tepkilere (yanıtlara) sakınım ya da yaptırım denir. Bunların bazıları kazandırıcıdır, bazıları değildir. İnsanlar standartlar ve yaptırımlarca yönetiliyorsa, bu durumda birlikte rol oynuyorlar demektir. Bu uygun bir *metaphor* durumudur. Gerçekten, kurum dediğimiz şey de, en iyi, az - çok istikrarlı bir roller destesi olarak tanımlanabilir. Bir kurumda ya da kurumlardan oluşan toplumda standartlar ve sakınımlar kişileri etkilemez olduğunda, bu duruma, Durkheim'ın dediği gibi, *anomie* deriz. Bir uçta, demek ki, standartlar ve yaptırımlarla kurumlar; bir uçta ise *anomie* durumu bulunmakta; Yeats'in dediği gibi, ortada bir durumda kalmak söz konusu olmamakta; ya da, bence, normatif düzen sona ermektedir. (Çevirinin sonu.)

İtiraf edeyim ki, bu çeviri de bütünüyle sadık bir çeviri olmadı. Çeviride, çok güzel fikirler işlendiği için, metne elimden geldiği kadar açıklık kazandırmaya çalıştım. Gerçekten, "Grand Teori"cilerin birçok fikirlerinin, bunlar doğru dürüst İngiliz diline çevrildiklerinde, toplumbilim ders kitaplarında rastlanan "harcı âlem" şeylerden ibaret olduğu görülmektedir. Fakat "kurumlarla" ilgili olarak yukarıda verilen tanım tam değildir. Çeviri yaparken bizim belirtmemiz gereken bir nokta var: Bir kurumu meydana getiren rollerin her zaman "ortaklaşa benimsenmiş beklentilere dayanmaları" ve "birbirilerini tamamlama" niteliğine sahip olmaları gerekmez. Orduda askerlik yapanlar, fabrikalarda çalışanlar, ya da, evli olanlar ne demek istediğimi anlayacaktır! Bunlar da kurumdur. Bu kurumlarda, bazı kişilerin beklentileri, diğerlerinin onlardan beklentilerine oranla daha önde gelmektedir. Bunun nedeni, bu kişilerin diğerlerine o-

ranla daha büyük iktidara sahip olmalarıdır. Bu bakımdan, tam olmasa da, biraz daha toplumbilimsel bir ifade ile şöyle diyebiliriz: *Kurum, otorite yönünden derecelendirilmiş bir roller destesidir.*

Başka bir yerde Parsons şöyle yazıyor:

İtkisel açıdan düşünülürse, ortak değerlere bağlılığın anlamı aktörlerin değer kalıplarına destek olan ortak "hissiyata" sahip olmalıdır. Bu ise, negatif sakınımlardan kaçınma ile; bu tür bir uyumluluk (conformity) ile sağlanacak bir araçsal "avantajdan" nispeten bağımsız olarak, söz konusu beklentilere uymanın "iyi" sayıldığı anlamına gelmektedir. Üstelik, ortak değerlere karşı bu bağlılık, bir yandan aktörün anlık (acil) kazanımcı gereksinmelerine denk düşerken, bir yandan da sürekli olarak "moral" bir görünüm taşır; bu konudaki uyumluluk (conformity) "bir dereceye kadar" aktörün katıldığı toplumsal eylem dizgesi içindeki "sorumlulukları" tanımlanır. Açıktır ki, sorumluluğun belirli odağı, belirli ortak değer - oryantasyonları ile oluşan topluluktur (collectivity).

Ve nihayet çok açıktır ki, bu tür ortak değerlere destek olan "hissiyat" kendi belirli yapısı içinde, organizmanın kuruluşundan gelen eğilimlerin düzenli bir görgünleşme (tezahürü) sayılmamalıdır. Bunlar, genellikle, öğrenilmiş; ya da kazanılmış şeylerdir. Üstelik, eylemin oryantasyonunda gördükleri iş, tanıma yoluyla ve "adapte olunarak" kazanılan kültürel objeler konusunda değil, toplulukça benimsenerek kazanılan ve aktörün kendisinin kişilik sisteminin yapısının bir kısmını oluşturan kültür kalıpları alanındadır. Bu "hissiyat" ya da "değer - tutumları" denen şeyler bu nedenle, kişiliğin

gerçek gereksinme edingileridir (dispositions). Ancak kurumlaşmış değerlerin topluluktaki bireylerce benimsenmesi (internalization) iledir ki, sosyal yapıdaki davranışlar gerçek anlamda bir itkisel bütünlük kazanır; itkinin en derindeki kökçükleri rol beklentilerinin yerine getirilmesi işine koşulmuş olur. Ancak bu işin tam olarak yerine getirilmesiyledir ki, bir toplumsal sistemin oldukça yüksek bir derecede bütünleştiği ve topluluğun çıkarları ile topluluğu oluşturan bireysel üyelerin çıkarlarını birbirine denk düşecek şekilde birbirilerine yaklaştırdığı[x] söylenebilir.

(Toplumu oluşturan) kişiliklerin gereksinme edingeleri yapısının (topluluk bireylerince) benimsenmesiyle ortak değer kalıplarının bütünleştirilmesi toplumsal dizgenin dinamiği için en can alıcı olgudur. En geçici (evanescent) karşılıklı etkileşim süreçleri dışında, herhangi bir toplumsal dizgenin istikrarlılığın bu nitelikteki bütünleşmenin derecesine bağlı oluşu, denebilir ki, toplumbilim için en temel dinamik teoremdir. Bu, sosyal sürecin dinamik bir analizi olma iddiasını taşıyacak (görüşler için) en büyük izafet noktasıdır[4].

Bir başka deyişle: Aynı değerleri paylaşan insanlar, birbirilerinin ne şekilde davranacaklarını bekliyorsa, bu beklentilerine uygun şekilde davranışlarda

---

[x] Tam bir denk düşme durumu, sürtünmesiz makine tasavvurunda olduğu gibi, çok sınırlı bir örnek sayılmalıdır. Amprik olarak, tam uyum (tutarlılık) taşıyan kültürel kalıplarla bir itkileme ile toplumsal dizgenin mutlak bir bütünlük kazandığı duruma rastlanmamışsa da, böylesine bütünlük kazanmış bir toplumsal sistem kavramı büyük bir teorik önem taşımaktadır (Parsons 'un dipnotu).

4) Talcott Parsons, *The Social System,* Glencoe, İllinois, The Free Press, 1951, ss. 41-42.

bulunurlar. Ayrıca, böyle yapmayı çoğu kez iyi bir şey sayarlar - hatta kendi anlık çıkarlarına karşı göründüğü zaman bile olumlu bulurlar. Bu paylaşılan değerlerin, kalıtımsaldan çok, öğrenilerek kazanılan değerler olması bunların insanın itkilenimindeki önemini azaltmaz. Tersine, (bunlar) kişiliğin bir kısmı olurlar. Bu nitelikleriyle de, toplumsal yönden beklenen (davranışlar) bireysel yönden gereksinim durumuna gelecekleri için, toplumu birbirine bağlamış olurlar. Bu özellik, herhangi bir sosyal sistemin istikrarı için o denli önemlidir ki, toplumu sürekli oluşum içinde bir süreç olarak anlatabilmek için, bunu kendime çıkış noktası olarak almak zorundayım (Çevirinin sonu).

Bu yolla, sanıyorum ki; 555 sayfalık *The Social System*'in yaklaşık olarak 150 sayfa içinde, hem de daha açık bir İngilizce ile yazılma olanağı vardır. Sonunda da, gene de fazla etkileyici bir şeyle karşılaşılacağını pek sanmıyorum. Ne var ki, böyle bir çeviri işleminin sonunda kitaptaki kilit sorunlar ve bu sorunlar için önerilen çözümler çok daha açıkça, çok daha belirgin bir anlatıma kavuşmuş olacaktır. Kuşkusuz, herhangi bir kitabın kapsayabileceği, sunabileceği herhangi bir fikir yirmi ciltlik bir kitap içinde de sunulabilir. Ama önemli olan,önemli sanılan şeylerin gerçekte ne önemde olduklarını doğru kestirebilmek ve bu önemli fikirlerin açık bir anlatımla yansıtılabilmesi için ne uzunlukta konuşmak gerektiğini; işlenen konunun ya da sorunun kavranabilmesi için kaç örnekle yetinilebileceğini; eldeki olanaklarımızın kaç sorunu çözmemize, hatta ifade edebilmemize yeteceğini sezebilmiş olmaktır.

Parsons'un kitabını iki üç cümlede özetlemek de mümkündür; "Önce şu soruluyor: Toplumsal düzen na-

sıl olup da kurulmuş bulunuyor? Buna şu cevap veriliyor: Ortaklaşa kabul edilen değerler sayesinde." Hepsi bu değil, ama özü bu. Bir kitap için bu denli kısa özetleme olabilir mi? Olabilir. Örneğin benim kendi kitabımın özü de şöyle ifade edilebilir: "Kısacası, Amerika'yı kimler yönetiyor? Bütünüyle, sadece kendi başına yöneten biri yok belki, ama bir yönetici grup varsa, o da "iktidar seçkinleri" denen topluluktur." Ya da, şimdi okumakta olduğunuz kitabımı özetleyeyim: Sosyal bilimler neden söz eder? İnsandan ve toplumdan söz etmesi gerekir; bazen bu böyle olmaktadır. Sosyal bilimlerin amacı, çeşitli sosyal yapılarda biyografi ile tarihi ve ikisi arasındaki ilişkileri açıklamaktır."

Parsons'un kitabını dört paragraf içinde daha geniş olarak da çevirebiliriz:

İçinde bireylerin birbirileriyle bağıntılı olarak eylemde bulundukları ve "toplumsal dizge" diye adlandırabileceğimiz bir şey tasarlayalım. Bu eylemler,dizge içindeki bireyler ortaklaşa değer standartlarına uygun ve pratik davranış tarzlarına sahip oldukları için, çoğu kez düzenlidirler. Bu standartlardan bazılarına normlar demekteyiz; bunlara uygun eylemde bulunanlar aynı durumlarda, aynı (benzer) biçimde eylemde bulunma eğilimi göstermektedirler. Bu böyle olduğu sürece, gözlemleyebileceğimiz ve çoğu kez kalıcı (değişmez: dayanıklı: durable) "sosyal düzenlilikler" oluşur. Bu tür kalıcı ve istikrarlı düzenliliklere "yapısal" denebilir. Sosyal sistem içindeki bu düzenliliklerin tümünü büyük ve karmaşık bir denge olarak kabul edebiliriz. Bu benim pek kullanmak istemediğim bir mecaz (metaphor); benim kullanmak istediğim kendi kavramım var: Sosyal kararlı denge (social equilibrium).

Toplumsal kararlı denge başlıca iki yolla sağlanabilir. Aynı şekilde dengesizlik durumu da gene bu iki yolda karşılaşılacak başarısızlıklarla olur. Birincisi, yeni doğan bireylerin toplumsal kişiler biçimine sokulmasında kullanılan "sosyalizasyondur." Bu toplumsal kişilik yapımının bir kısmı, başkalarının bekledikleri ya da gerekli olan toplumsal eylemlere girişme yolu ile kazanılan *motiflerden* oluşur. İkincisi ise, bireylerin gerekli düzen içinde tutuldukları, kendi kendilerini düzen içinde tuttukları şeylerden oluşan "toplumsal denetlenim"dir. Düzen içinde tutmaktan kastedilen anlam, toplumsal dizge tarafından beklenen ya da onaylanan (doğru sayılan) eylemler içinde tutulmaktır.

Toplumsal kararlı dengenin sürdürülmesi için çözümü gereken ilk sorun kişileri, (toplumca) gerekeni ve kendilerinden bekleneni ister kılmaktır. Bu yapılamadığında, ikinci sorun olan, kişileri (düzen) çizgisinde tutmak için diğer yollardan yararlanılır. Bu toplumsal denetlenimlerin sınıflandırılması tanımlamasını en iyi Marx Weber yapmıştır. Weber'e ve az sayıda bazı diğer yazarlara benim katabileceğim pek az şey vardır.

Bir nokta var ki, bana biraz güç gözüküyor: Toplumda bu toplumsal kararlı denge ile sosyalizasyon denetlenimi kurulduğu zaman bile, nasıl oluyor da bazıları kendilerine (toplumca) çizilen sınırı aşıyor (uymuyor)? Bu noktayı, toplumsal dizgenin Genel Teorisi ve Sistematiği açısından pek açıklayamıyorum. İstediğim kadar açıklığa kavuşturmadığım bir nokta daha var: Toplumsal değişim; yani, tarihin oluşumu. Bu sorunlarda yapabileceğim tavsiye şu: Bu sorunlarla karşı karşıya kaldığınızda amprik araştırmaya başvurun. (Çevirinin sonu).

Bu kadarı yeter. Biraz daha uzun bir çeviri yapabilirdik, fakat "biraz daha"nın her zaman "daha yeterli" anlamına gelmeyeceği de açıktır. Bu bakımdan, daha fazlası için, okuyucunun *The Social System*'i okuması ve incelemesi daha iyi. Bizim burada yapmamız gereken üç iş var: Birincisi, "Grand Teori"nin temsil ettiği düşüncenin mantık anlayışının karakterini göstermek; ikincisi, bu tipik örnek içindeki bulanıklığı göstermek; üçüncüsü, günümüzde çoğu sosyal bilimcinin Parsons'un düzen sorununu ne şekilde ortaya koyduğunu ve çözdüğünü göstermektedir. Bütün bunları yapmaktan amacım, "Grand Teori"cilere, gereksiz yere çıkartılıp oturtuldukları yükseklerden inmelerinde yardımcı olmaktadır.

2

Sosyal bilimciler arasında asıl ciddiye alınması gereken ayrılıklar düşünmeksizin gözlem yapanlarla, gözlem yapmaksızın düşünenler arasındaki farklar değil; değişik düşünenler, değişik gözlem yapanlar ve bu ikisi arasında değişik biçimde ilişki kuranlar arasındaki farklardır.

"Grand Teori" nin en önemli yanı, başlangıçtaki tercihi sonunda çok yüksek genellemeye dayanan bir düşünce sistemi kurması; bu nedenle, düşünürlerinin mantıksal bir yapı içinde gözlem düzeyine inememeleridir. Hepsi de büyük teorici oldukları için, bu üst genelleme düzeyini bırakıp da yaşadıkları tarihsel ve yapısal içeriklerle ilgili sorunlar üzerine eğilememektedirler. Gerçekliği olan, yaşanan sorunlara karşı gösterdikleri bu ilgisizlikleri, sonunda, yazdıklarının gerçeklikten uzak düşmesine yol açmaktadır. Bir başka sonuç da, yapmacıklı ve sonu gelmez bir şeklide, konuyu anlamamızı kolaylaştıracak ya da konuya anlamlılık kazandıracak

nitelikte olmayan ayrıntılar, ayrışmalar üzerinde uzun uzadıya durmaları olmaktadır. Bu durum, insan davranışları ve toplum hakkında açık seçik konuşamamalarından da anlaşılmaktadır.

Yaşarken, konuşurken bir kelimeyi kullanmak istediğimizde kelimenin *semantik* özelliğine; aynı kelimeyi diğer kelimelerle ilintili olarak kullanacağımız zaman ise, kelimenin *syntactic* özelliklerine göre karar alırız. [5] Bu terimleri kullanmaktan amacım, şu noktayı kısa ve özlü bir biçimde ortaya koymalarıdır; "Grand Teori" *syntax* sarhoşluğu yüzünden, *semantic* konusunda kör olup çıkmıştır. "Grand Teori" yandaşları bir kelimeyi tanımlarken, bu kelimenin bizim kullanılmasını istediğimiz biçimde kullanılması için başka kelimeleri kullanmak zorunda olduğumuzu yeterince anlamamışlardır. Her tanım işleminin amacının bir olguya ilişkin savı olguya bağlamak olduğunu; iyi bir tanımdan elde edilmesi gereken sonucun terimlere ilişkin savları olguya ilişkin görüş farklılıkları biçimine dönüştürüp ortadaki savlara ilişkin değerlendirmeyi ve araştırmayı geliştirmek olduğunu kavramamışlardır.

"Grand Teori"ciler *syntantic* anlamla öylesine fazla ilgilenmekte, *semantic* referanslar alanındaki düşüncelerinde öylesine yaratıcılıktan uzak kalmakta ve çok yüksek düzeylerde soyutlamalara öylesine kapılmış bulunmaktadır ki, yaptıkları tipolojiler ve bunlar için gerçekleştirdikleri çalışmalar ortadaki sorunları sistematik bir biçimde; yani açık ve düzenli bir biçimde tanımla-

---

[5] Bir de kelimenin kimin tarafından kullanıldığına - pragmatik yanına bakarız. Burada bu bizim için bir sorun değil. Bunları Charles M. Morris'in çok yararlı çalışması olan "İşaretler Teorisinin Temelleri"nde anlattığı üç boyuttur" *International Encyclopaedia of the Social Science*, vol. 1, No. 2 University of Chicago Press, 1438.

makta ve bu sorunları çözme çabalarımızda bize yol gösterici olmakta yetersizleşmektedir. Bu nedenle Grand Theory kavramlar üzerine oynanan kuru ve verimsiz bir oyun olarak kalmaktadır. "Grand Teori"cilerin çalışmalarındaki sistematik nitelikteki bu noksanlıktan almamız gereken en önemli ders, kendini bilen her düşünürün üzerinde çalıştığı soyutlama düzeyinin daima farkında ve bilincinde olması gerektiğidir. Soyutlama düzeyi ile anlam açıklığı ve kolay anlaşılırlık arasındaki çizginin iyi çizilmiş olması, yaratıcı ve sistematik bir düşünür için en önemli özelliktir.

"Kapitalizm", "orta sınıf", ya da "bürokrasi", "iktidar seçkinleri" ve "totaliteryan demokrasi" gibi terimlerin kullanılmaları sırasında, çoğu kez, yakın anlamlı kelimeler akla gelmekte; yeterince kesin bir anlamsal açıklık sağlanamamaktadır. Bu nedenle, bu tür anlam bulanıklıklarına karşı dikkatli olmak gerekmektedir. Bu tür terimler, çoğu kez, "bileşik" nitelikte olgu ve ilişki destelerini akla getirdikleri gibi, çeşitli etmenlere ve gözlemlere göre yapılan tahminlere dayanan anlam taşıyormuş gibi de görünebilmektedir. Oysa, bir tanım yaparken, bunların ayıklanması gerekmektedir.

Kavramların *syntatic* ve semantik boyutlarını açıklığa kavuştururken, her kavramın ardındaki belirlilik (specificity) hiyerarşisine de dikkat etmemiz ve bu hiyerarşi sorununu her düzeyde göz önünde tutmamız gerekir. Örneğin, şöyle sormamız gerekir: "Kapitalizm" ile, buradaki kullanışımızda olduğu gibi, üretim araçlarının özel mülkiyet konusu olduğu toplum düzenini mi kastediyoruz? Yoksa, bu terimi kullanırken fiyat, ücret ve kârları belirleyen mekanizma olarak serbest piyasa mekanizmasını mı temel almış oluyoruz.

Bu gibi sorunları sorma alışkanlığı, sanırım, sistematik düşünce için büyük bir önem taşımaktadır. Bunsuz yapılan iş, kavram fetişizminden başka bir anlam taşıyamaz. Bu noksanlığın bir sonucu, Parsons'un kitabının en önemli anlam karşılıklarından birini daha yakından incelediğimizde, belki daha da açık biçimde görülecektir.

3

"Genel bir Sosyoloji Teorisi" kurma iddiası taşıyan "Grand Teori"ciler, gerçekte, insan toplumunun, toplumu anlamak için eskiden beri önem verilen pek çok yapısal özelliklerini betimlemek için geliştirilen pek çok kavramları dışarıda bırakan, bir yığın kavrama dayanmaktadırlar. Açıkça anlaşılıyor ki, bu konudaki çabalarının amacı toplumbilimcileri iktisatçıların ve siyasal bilimcilerin uğraşlarından farklı ve ayrı bir uğraş alanında tutmaktır. Toplumbilimin, Parson'a göre, konusu: Toplumsal dizge teorisinin, toplumsal dizge içindeki değer oryantasyonu kalıplarının kurumlaşması, bu tür kalıplara uymanın ya da bunlardan sapmanın koşulları ve bütün bunlarla ilgili itkisel süreçlerle ilgili yanlarıdır [6]

Çevirirsek ve her tanımda olduğu gibi, varsayımsal yanından ayıracak olursak, şu söyleniyor: Benim anlattığım türden toplumbilimcilerin insanların istedikleri ve değerli buldukları şeylerle ilgilenmeleri gerekir. Ayrıca, bu değerlerin çeşit çeşit oluşunun ve değişmelerinin nedenleri üzerinde de durmak gerekir. Az - çok tek biçimli bir değerler destesi ile karşılaştığımızda ise, niçin bazı kimselerin bunlara uyduklarını, bazılarının ise uymadığını araştırmamız gerekir. (Çevirinin sonu.)

---

[6] Talcott Parsons, *The Social System,* Glencoe, İllinois, The Free Press, 1951, s. 552.

David Lockwood'un belirttiği gibi,[7] Parsons'un savunduğu bu toplumbilim anlayışı, toplumbilimcilerin ekonomik ve siyasal kurumlarla, "iktidar" sorunuyla ilgilenmelerine gerek görmemektedir. Ben daha da ağır konuşacağım. Bu gibi sözler ve doğal olarak Parsons'un bütün bir kitabı toplumsal kurumlar üzerinde durmaktan çok, eskiden beri bilinen "haklılaştırmalar" üzerinde durmaktadır. Sonuçta, bence, tanımı gereği, bütün kurumsal yapılar bir çeşit moral alana, daha aslına sadık bir ifade ile, "simge alanına" dönüştürülmüş olmaktadır[8]. Bu noktayı açıklığa kavuşturmak için, önce bu alanda bazı açıklamalarda bulunmak; daha sonra konunun sözü edilen özgünlüğünü ve bağlantısızlığını tartışmak; ve üçüncü olarak da, Parsons'un kavramlarının her hangi bir sosyal yapı analizinde ele alınması gereken en önemli soruların bile anlaşılmasını nasıl güçleştirdiğini göstermek istiyorum.

Ellerinde otorite bulunduran kimseler kurumlar üzerinde sürdürdükleri yönetimlerini haklı kılmak için, sanki zorunlu bir ilişkiymiş gibi, bu otoriteleriyle toplumda inanılan moral simgeler, kutsal tanınan amblemler, yasallığına inanılan sözler arasında ilişkiler kurmaya çalışırlar. Bu merkezi nitelikteki kavramlar tanrıdan ya da tanrılardan, "çoğunluk oyun" dan, "halkın iradesin"den, "bilgi yada servetin soyluluğundan", hükümdarın hükümranlığının kutsallığın"dan, ya da yöneticinin kendince ileri sürdüğü olağanüstü yeteneklerinden söz ediyor olabilir. Weber'in izleyicisi olan sosyal bilimciler

---

7) Cf. Lockwood'un çok yararlı makalesinde, "Soma Remarks on *The Social System*," *The British Journal of Sociology*, Cilt. VII, 2 Haziran 1956.

8) H.H. Gerth ve C. Wright Mills, *Character and Social Structure*, New York, Harcourt, Brace, 1953, ss. 274 – 7. Bu kesimde ve 5. kesimde bu kaynaktan yararlandım.

bu tür kavramlara "haklılaştırmalar" ya da bazen "haklılaştırma simgeleri" derler.

Çeşitli düşünürler bunlardan söz etmek için çeşitli terimler kullanırlar: Mosca'nın "siyasal formüller" ya da "büyük hurafeler;" Locke'un "egemenlik ilkesi;" Sorel'in "yönetici myht;" Thurman Arnold'un "folklor;" Weber'in "haklılaştırmalar;" Durkheim'ın "kolektif temsiller;" Marx'ın "başat idealar;" Rousseau'nun "genel irade;" Lasswell'in "kamusal hissiyat" terimleri ve diğer benzerleri sosyal analizde temel simgelerin ne denli önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Benzeri biçimde psikolojik irdelemelerde de, özel-kişisel - olarak alındıklarında bu temel simgelerin kişiyi rollerine ve bunlara ilişkin sakınımlara yönelten nedenler ya da itkiler olarak önem kazandıkları görülmektedir. Örneğin, ekonomik kurumlar kamusal planda bu terimlerle haklılaştırılmışsa, bireysel edimler için kişisel çıkara atıfta bulunmak kabul edilebilir bir haklılaştırma olmaktadır. Fakat toplumda bu gibi kurumları haklılaştırmak için "Kamu hizmeti ve Kamunun güveni" gibi açıklamalardan yararlanmak gerekli görülmüşse, eskiden kalma "kişisel çıkar" gerçeklerine dayanan haklılaştırmalar kapitalistlerin hoşuna gitmemekte; bunlar, suçluluk duygusu yaratıyormuş gibi görünmektedirler. Kamusal planda etkinlik gösteren haklılaştırmalar, çoğu kez, gerektiği biçimde, kişisel etkiler olarak da etkinlik göstermektedirler.

Burada da Parsons ve diğer "Grand Teori"cilerin "değer - oryantasyonları" ve "normatif yapı" dedikleri şeyler, esas itibariyle, haklılaştırma için de yararlanılabilecek temel simgeler niteliğindedir. Bu nokta, gerçekten önemli ve yararlı bir noktadır. Bu tür simgelerle kurumların yapıları arasındaki ilişkiler sosyal bilimlerin en

önemli konularındandır. Bu tür simgeler, ne var ki, toplum içinde kendi başına egemen bir alan meydana getiremezler; bunların taşıdıkları toplumsal anlam, iktidar düzenlenmelerini ve bu düzenleme içinde iktidar sahibi kimselerin konumunu haklılaştırmak ya da bu duruma karşı çıkmak için kullanmalarına bağlı olarak belirlenir. Bu simgelerin psikolojik anlamları, iktidar yapısına bağlanmada ya da karşı koymada temel teşkil etmelerinden kaynaklanır.

Herhangi bir toplumsal yapı parçalanıp dağılmadığı sürece, bu tür değerler destesinin ya da haklılaştırmaların toplumda ille de bulunması gerektiğini, ya da herhangi bir toplumsal yapının bu tür "normatif yapılar" aracılığı ile ille de tutarlı ve birleşik olması gerektiğini söylemek yanlıştır. Ayrıca, bu tür herhangi bir "normatif yapının" varlığı, onun *otonom* olduğu anlamına da gelmez. Gerçekten, modern-Batı toplumlarında - ve özellikle Birleşik Amerika'da - bugünkü durum bütün bu varsayımların tersinin yaşanan gerçeklik olduğunu - Birleşik Devletlerde ise, İkinci Dünya Savaşından beri durumun modern Batı toplumlarının tersi olduğunu göstermektedir. Batı toplumlarında yönetici otarileri birer "İlah" durumundan alaşağı eden muhalefet hareketleri haklılaştırmaya yarayan iyi örgütlenmiş simgeler oluşmuştur. Amerikan siyasal sisteminin sürebilmiş olması ve tarihinde sadece bir kere iç tehditle karşılaşmış olması ise, bütünüyle kendine özgü bir durumdur. Değer oryantasyonunun normatif yapısı konusunda Parsons'u yanılgıya düşüren etmenlerden biri de bu olsa gerektir.

Emerson'un dediği gibi, Devletin kökeninin ille de "insanın moral kişiliğine" dayanması gerekmez. Bunun tersini savunmak devletin haklılaştırılması ile devletin varlık nedenlerini birbirine karıştırmak; konu üzerine bulanıklık getirmek olacaktır. Çoğu kez, bu tür moral

bağıntılaştırmalardan yararlananların, kendi üstünlük sembollerini topluma zorla kabul ettirdikleri, bu konuda bir tekel kurdukları; bu yolla, kurumsal yöneticiler durumuna geçebildikleri görülmektedir.

Yüzyıl kadar önce bu konu üzerinde verimli tartışmalar yapılmış; simgeler alanının kendi başına egemen bir alan olduğuna ve bu tür "değerlerin" tarihi yöneten başat etmenler olduğuna inananların görüşleri inceden inceye işlenmiş otoriteyi haklı göstermekte kullanılan simgeler otoriteyi ellerinde bulunduran kişilerden ya da tabakalardan ayrı varlıkları olduğu görüşüne varılmıştır. Bu görüşü savunanlara göre, egemen yönetici olanlar bu simge ve fikirleri kullanan yönetici kişiler ve egemen zümreler değil; simgelerin ve fikirlerin kendileri oluyordu. Bu simgelere bir süreklilik kazandırabilmek için de, bu belirtilen simgeler aralarında bağlantılıymış gibi bir görünüm içinde sunuluyorlardı. Böylece, simgeler "kendi başlarına egemen" bir güçmüş gibi görünürlerdi. Bu ilginç gösterime canlılık kazandırmak için de, çoğu kez simgelere "kişilik kazandırılır", ya da "bilinçli varlıklar" olarak sunulurlardı. Bu tutum ise, simgelerin, tarihin, kavramlaştırmalarıyla, düşünceleriyle kurumsal dinamikleri belirleyen "filozofların" ardıllanmış düşünceleri gibi değerlendirilmesini gerektiriyordu. Ya da, bir başka deyişle ifade edecek olursak, normatif düzenin düşünce planındaki yansımış görünümü fetişleştirilmiş oluyordu. Bu sözlerimin, Hegel'den bahsederken Marx ve Engels'in söylediklerine yakın olduğunu belirteyim [9].

Toplumdaki "değerler" çeşitli özel (küçük dar) topluluk ortamlarında ne denli önemli olursa olsunlar, toplumdaki kurumları haklılaştırmaya ve kişileri kurumsal

---

9) Cf. Karl Marx ve Frederick Engels, *The German Ideology*, New York International Publishers, 1939, ss. 42 ve ardı.

rollerini icraya yöneltmeye yaramadıkları sürece, tarihsel ve toplumbilimsel yönden bir önem taşıyamazlar. Haklılaştırmakta yararlanılan simgeler, kurumsal otoriteler ve itaat etmeleri beklenen toplum kişileri arasında karşılık bir bağıntılılık olduğu açıktır. Bazı durumlarda üstün (temel) simgelere nedensel bir ağırlık atfetmemiz doğru olabilir. Fakat bunların toplum düzeni, ya da toplumun birlik ve beraberliği konusunda bir teori sayılmaları yanlış olacaktır. Toplumda "birliğin" kurulması için, az sonra göreceğimiz gibi, daha etkin yollar vardır. Bunlar önemli toplumsal yapı sorunlarının ortaya konmasında daha kullanışlı oldukları gibi, gözlemlenebilir materyallere de daha yakındırlar.

"Ortak değerler" üzerinde inceleme yaparken, en iyisi, bunları düzara *kavrayıp*, anlamlandırmaya çalışmak yerine, toplumsal yapı içinde her kurumsal düzenin haklılaştırmalarını inceleyerek anlamlandırmak ve bunun ışığı altında "toplumun terkibini ve birliğini açıklamaktır."[10] Bence, "ortak değerler" diye bir şeyden söz edilmesinin, bunların bulunduğu kurumsal düzenin üyelerinin çoğunluğunun itaat ya da boyun eğme için gerekli haklılaştırmaları benimsemeleri halinde mümkündür. Ancak bundan sonradır ki, çeşitli roller için karşılaşılacak olan "durumları tanımlamak" ve önderler ile izleyicilerini değerlendirmede birer ölçü oluşturmak için bu tür simgelerden yararlanmaya başlanmaktadır. Bu tür genel ve merkezi simgeleri kullanan toplumsal yapılar, doğal olarak, en uç ve arı (pure) toplum tipleridir.

Karşıt uçtaki toplum tiplerinde ise, başat durumda bulunan bazı yaptırım bildirimleri tüm toplumu denetimi

---

[10] Örneğin, Amerikan iş adamlarının benimsedikleri "değerler" ile ilgili olarak yapılan ampirik ve ayrıntılı bir döküm için, bak: Sultan, Harris, Kaysen ve Tubin, *The American Business Creed,* Mass., Harvard University Press, 1956.

altında tutarlar ve şiddet ya da şiddet kullanma tehdidi ile kendi değerlerini topluma empoze ederler. Bu durum toplumsal yapıda yıkıma yol açmaz: İnsanlar biçimsel disipline kolaylıkla uyumlandırılabilmektedirler. Diğer yandan, disiplin konusunda kendilerine yönelen kurumsal istemleri yerine getirmedikçe yaşamlarını sürdürme olanağı bulamamaları da bunu kolaylaştırmaktadır.

Örneğin, çok iyi yetişmiş bir dizgici gerici bir gazetede çalışıyor olabilir. Ekmek parası için işini kaybetmemeye; işverenin koyduğu kurallara, disipline uymaya zorunlu olan böyle bir dizgici, işyerinin dışındaki yaşamında radikal bir isyancı olabilir. Alman sosyalistlerinin de çoğu kendi özel değerleri devrimci Marxizme yakın olduğu halde, Kayzer'in sancağı altında son derece disiplinli asker olmuşlardır. Uyulan simgeler ile yapılan edimler arasında oldukça geniş bir alan vardır ve tüm bu bütünleşme yalnızca simgelere dayanan bir bütünleşmeden ibaret değildir[11].

Bu tür değer çelişkilerine vurguda bulunmak "rasyonel tutarlığın gücünü" görmezlikten gelmek değildir. Söylenen söz ile yapılan iş (edim) arasındaki tutarsızlık çoğu kez karakteristik nitelikte olmakla beraber, temel olan, tutarlılık sağlamaya yönsemedir. Herhangi bir toplumda tutarsızlığın mı, yoksa tutarlılığın mı başat olduğu "insan doğası," "toplumbilim ilkeleri," ya da "Grand Teori" yargılarına dayanarak kestirilemez. "Arı tip" denebilecek toplumlar tasarlayabiliriz; kusursuz bir disiplini olan toplumsal yapılar düşünebiliriz. Ama bu tür toplumlarda bile, güdümlenen insanlar kendileri için belirlemiş rolleri aksatmadıkları halde, güdücü değerleri benimsemiyor; dolayısıyla, düzenin haklılaştırıcı inanç-

11) H. H. Gerth ve C. Wright Mills, *Character and Social Structure,* New York, Harcourt, Brace, 1953, s. 300.

sal temellerine katılmıyor olabilirler. Bu durum, tıpkı forsaların çektikleri küreklerle yol alan; ancak forsaların disipline uymaları nedeniyle kırbaççının forsalara fazla eziyet etmek zorunda kalmadığı gemilere benzemektedir. Forsalar, çoğu kez, geminin nereye gittiğini bile bilmezler. Kürek çekenlerin kürek çekmede yapacakları herhangi bir değişiklik ise güvertede durduğu için geminin nereye gittiğini bilebilen gemi kaptanının öfkesini uyandırmaktan başka bir işe yaramaz. Fakat böyle tasarımlar yerine, düz bir anlatımla durumu açıklamaya çalışayım.

Bu iki tip arasında "ortaklaşa benimsenen değer sistemi" ile tepeden inme empoze disiplin arasında çok sayıda "toplumsal bütünleşme" biçimleri vardır. Batı toplumlarının çoğunda birbirine ters düşecek "değer sistemlerinin" birlikte bulundukları, toplumun bunlardan örüldüğünü; birliklerinin ise, çeşitli haklılaştırma ve baskı karmaşımlarıyla sağlandığı görülmektedir. Bu durum, sadece siyasal ya da ekonomik değil, fakat bütün kurumsal düzenler için geçerlidir. Bir baba, mirastan yoksun kılma tehdidinde bulunmakla, aile üyelerine kendi arzularını kabul ettirebilir, ya da bunu siyasal düzenin bu durumda kendisine tanıdığı kadarıyla şiddet kullanarak da yapabilir. Aile gibi yakınlık duygusuna dayanan küçük gruplarda bile "ortak değerlerin" birliği ille de gerekmeyebilir: Aile, güvensizlik ve nefrete rağmen beraberliğini sürdürebilmektedir. Bir toplum da "Grand Teori" cilerin genel ve evrensel olduğuna inandıkları bu tür bir "normatif yapı" olmaksızın da kurulmuş olabilir.

Burada *düzen* sorununa bir çözüm getirme zorunda olan ben değilim; sadece, konuyu açmak ve bazı sorulara ışık tutmak istiyorum. Bunu yapmazsak, açıkça yapay olduğu belli olan bu tanımları gereği, Parson'un

tasarladığı "normatif yapının toplumsal sistemin kalbi olduğunu" kabul etmek zorunda kalırız.

4

Bugünkü sosyal bilimlerde, genel kullanımı içinde "iktidar" terimi, insanların yaşadıkları ortamla ilgili olarak yaptıkları düzenlenimler ile, kendi yaşam dönemlerinde tarihi oluşturan olgulara ilişkin kararların alınabilmesi anlamını taşımaktadır. İnsanlarca alınan bir karar ortada yokken de bazı olgular olabilmekte; görülür, açık ve ortada bazı kararlar olmaksızın da toplumsal düzenlenimlerin değişim geçirdikleri görülmektedir. Fakat bu tür kararların alındığı yerde ve alındıkları (ya da alınabilecekleri halde alınmadıkları) sürece, bu kararların kimlerce alındığı (ya da alınmadığı) önemli bir sorun görünümünü taşımaya devam edecektir.

Günümüzde, işin derinine inildiğinde, insanların kendi rızalarınca yönetildiğini söylemek güçtür. Bugün kullanılan ve büyük önem taşıyan iktidar araçlarından biri de insanların rızalarını biçimlendirme ve güdümlemedir. Yaşadığım dönemde bu tür iktidarların sınırlarını kesinlikle belirleyememekte olmamız - fakat hiç değilse bunların sınırlı olduklarını ümit ediyoruz - günümüzde, uygulanmakta olan iktidarın büyük bölümünün bireyin aklıyla ve özgür rızası ile haklılaştırmaya gerek bile görülmeden uygulanmakta olduğu gerçeğini ortadan kaldırmaz.

Kuşkusuz, denebilir ki, işin gerçeğinde, zor kullanma iktidarın "sonul" biçimini oluşturmaktadır. Ama bu bile iktidar sorununun derinlerdeki gerçeğini yansıtmamaktadır. Otorite (gönüllü olarak itaat edenlerin inançlarıyla haklılaştırılan iktidar) ve güdümlemenin (manipulation), (iktidarsız kitlelere kendini hissettirmeden uygulanan iktidar biçimi) de, zor kullanmanın yanı sıra hesaba katılması gerekmektedir. Gerçekten, iktidarın doğası sorunu

üzerinde dururken, bu üç tip üzerinde de durup, bunları birbirinden ayırabilmek gerekmektedir.

Modern dünyamızda, bence unutulmaması gereken gerçek, iktidarın Orta Çağdaki gibi otoriteye dayanmakta olmaması; yönetici durumundakilerin ellerindeki iktidarı uygulamak için bir takım haklılaştırmalara eskisi kadar muhtaç olmamalarıdır. Günümüzde alınan önemli kararların hiç değilse büyük kısmında -özellikle uluslararası nitelikte olanlarında - kitlelerin "ikna" olunmasına "gerek" duyulmamakta; işler oldu bittiye getirilmektedir. Üstelik, iktidar sahiplerinin istedikleri zaman kullanabilmeleri ve yararlanabilmeleri için hazır bekleyen ideolojilerin, çoğu kez, kullanılmasına bile gerek kalmamaktadır. İdeolojiler,genel olarak, iktidara karşıt olan ve toplumdaki iktidar yapısının savunduğu haklılaştırma ve değerlerin boş olduğunu etkili bir biçimde göstermeye başlayan hareketlerin ortaya çıkmasından sonra ve bu hareketlere cevap vermek gerektiğinde kullanılmaktadır. Birleşik Devletlerde, yeni bir yönetim ideolojisi arama ihtiyacı duyulmamaktadır; çünkü bu konuda yönetime karşıt ve etkin bir muhalefet oluşturulamamıştır.

Günümüzde, bugüne kadar sürdürdükleri siyasal yakınlıklarını sona erdiren birçok kimse yeni siyasal yakınlıklar, ilişkiler kurmuş; bu konuda tercihte bulunmuş değildir. Bu tür kimseler siyasete karşı, neredeyse, bütünüyle ilgisiz davranmaktadır. Bu tür kimseler ne radikalleşmişlerdir, ne de tutuculaşmışlardır; sadece, eylemsizleşmişlerdir. Eski Yunanın budalalaşmış kimseler için verdiği" salt kendinden ibaret adam" tanımını hatırlayacak olursak, kabul etmek gerekir ki, çağdaş toplumların çoğunda, yurttaşların çoğu budalalaştırılmıştır. Bu ruhsal durum - bu konuda hiç ulu orta konuşmuyorum; tersine, ne dediğimi çok iyi bilerek ko-

nuşuyorum, bence çağdaş siyasal entelektüeller arasındaki hastalıkların, bozuklukların olduğu kadar, modern toplumdaki akıl almaz birçok siyasal sorunların da başlıca nedenidir. Modern toplumdaki iktidar yapısının oluşması ve varlığını sürdürmesi için, gerek yönetenler açısından, gerekse yönetilenler açısından ne bilinçli entelektüel "inanmışlığa" ve ne de moral "inanca" gerek duyulmaktadır. İdeolojilere düşen rol konusunda bugünkü Batılı toplumlarda iki ana siyasal gerçek görülmektedir: İktidarın uygulanmasında çoğu kez haklılaştırmaya gerek bile duyulmaması ve kitlelerin siyasete karşı soğuk ve ilgisiz kalmaları.

Ciddi bir araştırma yapmak istendiğinde, benim önerdiğim iktidar anlayışına benzer anlayış sahipleri birçok sorunlarla karşılaşacaklardır. Fakat, tanımsal olarak her toplumda, kendisinin hayal ettiği gibi bir "değer hiyerarşisinin" bulunduğunu ileri süren Parsons'un kişiyi iktidar sorunundan uzaklaştıran varsayımlarının bu konuda bize bir yardımı dokunacağı söylenemez. Kaldı ki, Parsons'un varsayımlarının öngördüğü yargılar en önemli problemlerin bile açık ve anlaşılır bir dille ifade olunabilmelerini sistematik bir biçimde engellemektedir:

Parsons'un görüşlerinin kabul edebilmek için, iktidar sorununu ve özellikle ekonomik, siyasal ve askeri alandaki diğer tüm kurumsal yapılarla ilgili sorunları bir tarafa ayırmamız; bunları görmezlikten gelmemiz gerekmektedir. Bu denli soyut bir "genel teori" içinde, başkaları üzerinde egemenlik kurmakta yararlanılan bu tür yapılara yer verilmeyeceği açıktır.

Parsons'un temel aldığı terimler içinde kurumların ne ölçüde ve ne tarzda haklılaştırıldıklarına ilişkin amprik sorunların ele alınması olanaksızdır. İleri sürülen normatif düzen fikri ve bu fikrin Büyük Teori yandaşlarınca ele alı-

nış biçimi kişiyi, ister istemez, toplumdaki bütün iktidarın haklılık taşıdığı sonucuna vardırmaktadır. Gerçekten "Grand Teori" cilere göre sosyal sistemde, rol ve bekleyişlerin karşılıklı olarak birbirilerini tamamlayıcı duruma gelmeleri sağlandıktan sonra, bu durumun korunması ve sürdürülmesi sorun olmaktan çıkmaktadır.... Birbirini tamamlayıcı nitelikteki karşılıklı etkileşim oryantasyonunun sürdürülmesi için açıklayıcı öze bir mekanizmaya gerek kalmamaktadır[12].

Bu anlayış içinde, toplumdaki çatışmaların düşünsel planda ifade edilebilmeleri olanaksızdır. Yapısal nitelikteki giderilmez çelişkiler (antagonisms), büyük çaplı ayaklanma ve devrimler bu anlayış içinde kavranıp tanımlanamazlar. Parsons'a göre, "toplumsal dizge" bir kez oluşturulduktan sonra sadece istikrarlı olmakla kalmamakta, fakat içsel bir uyumluluk kazanmakta; söylediğine bakılırsa, toplumda uyumsuzluk ve çatışmaların, ancak, "dışarıdan ithal edilme" halinde ortaya çıkabilmeleri gerekmektedir.[13] Normatif düzen anlayışı ise, her toplumda çıkarlar arasında bir uyum olduğunu ve bu uyumun bütün toplumlar için genel bir özellik olduğunu ileri sürmektedir. Bu anlayışın, on sekizinci yüzyıl felsefecilerinin doğal düzen anlayışlarına çok benzeyen metafizik nitelikte bir çeşit çıkış noktası olarak kabul edilmesi gerekir.[14]

Toplumdaki çatışmaları, çelişkileri sihirli bir biçimde yok ediveren, toplumda hayranlık yaratacak nitelikte bir uyumluluk durumu yaratıveren "sistematik" ve "genel" teori için, bu nedenle, toplumsal *değişme ve tarih*

---

12) Talcott Parsons, *The Social System,* Glencoe, Illinois, The Free Press, 1951. s. 205.

13) Ibid., s. 262.

14) CF. Cari Becker, *The Heavenly City* ve Lewis A. Coser. Conflict, Glencoe, Illinois, The Free Press, 1956.

diye bir sorunla ilgilenmeye gerek kalmamaktadır. "Grand Teori" cilerin normatif olarak kurdukları bu toplumsal yapı anlatımında, terörize edilmiş kitlelerin, heyecana kapılmış güruhların, kalabalıkların ve hareketlerin yeri olmayacağı açıktır. Fakat iş bununla da kalmamaktadır. Tarihin nasıl oluştuğu, tarihin nasıl bir mekaniğe sahip olduğu, nasıl işlediğine dair sistematik düşünceler de "Grand Teori"nin yakınlık duymadığı ve Parsons'a göre sosyal bilimlerin de yakınlık göstermemesi gereken konulardır: "Sosyal Bilimler bu yasalar içinde geçerli bir teori kurabilecek düzeye geldiğinde altın çağına ulaşmış olacaktır. Ama bu bizim çağımızda olacak bir şey değildir, belki de hiçbir zaman olmayacaktır."[15] Kuşkusuz, bu çok bulanık ve bir ön kestirim.

Ayrıca, "Grand Teori" nin bir başka özelliği de, özsel nitelikte hangi önemli sorunları ele almak zorunda kalmışsa bunu açık - seçik ortaya koyamamış olmasıdır. Daha kötüsü: "Grand Teori"nin anlatımının çoğu kez değer yüklü olması ve bir yığın ne olduğu anlaşılmaz, her yana çekilebilir kelimeleri kavram diye kullanmasıdır. Örneğin, modern kapitalizmin doğasındaki, içeriğindeki ve biçimindeki değişikliklerden hiç söz etmeden Amerikan toplumunu "genelleşmiş başarı kazanma tutkusuna" dayanan bir "değer kalıbı" ile açıklamaya çalışmak fazla ciddi bir tutum sayılmamak gerekir. Aynı şekilde, Amerika Birleşik Devletlerindeki toplumsal tabakalaşmayı mülkiyet ve gelir düzeylerine dayanan yaşam olanaklarını gösteren istatistiklere bile bakmak gereği duymadan, her tabakadaki "başat değer sistemi"

---

15) Parsons, alındığı yer: Alvin W. Gouldner, "Some Observations on Systematic Theory, 1945, 1955," *Sociogoly in the United States of America,* (ed.), Hans L. Zetterberg, Paris, Umko, s.40

açısından açıklamak da anlamsız ve boş bir çaba sayılmalıdır.[16]

Fakat şurasını belirtelim ki, "Grand Teori"ciler bazı soruları ciddi ve gerçekçi bir tutumla ele almak istediklerinde, "Grand Teori"lerinin kullanmadığı, hatta kendi anlayışlarına ters düşen görüşlerdeki terimleri kullanmaya başlamaktadırlar. "Gerçekten" diyor *Alvin Gouldner,*

"Parsons'un, değişim sorununu teorik ve amprik bir açıdan ele alır almaz bir yığın Marxist kavram ve varsayımlardan yararlanmaya başlaması şaşırtıcı olmaktadır.... Sanki, biri kararlı denge için, diğeri de değişim sorununun incelenmesi için ayrı ayrı iki deste kitap yazılmış sanıyorsunuz."[17]

Gouldner, daha sonra, yenik düşen Almanya'ya ilişkin olarak Parsons'un Junkerslere karşı kendi üslerinde saldırıya geçilmesini tavsiye edişine ve Alman toplumundaki devlet memuriyetinin "sınıf temeline dayanan bir devşirme işlemi" ile yürütüldüğünü söylemesine, Alman toplumunun "belirgin sınıf ayrıcalıklarına" dayandığını ileri sürmesine dikkati çekmektedir. Kısacası, Almanya ile ilgili bu konularda yazdığında Parsons'un birdenbire - tamamen Marxist terimler olan ve Grand Teorinin öngördüğü normatif yapı (toplum - ç.) ile hiçbir ilgisi bulunmayan - ekonomik ve mesleksel yapıya önem ve öncelik verdiği görülmektedir. Ama bu yazıların iyi tarafı da var: "Grand Teori"cilerin tarihsel gerçeklik ile bütün bütüne ilişkilerini kesemediklerini gösteriyor.

---

16) CF.Lockwood, "Some Remarks on *The Social System,* "*The British Journal of Sociology,* Cilt VII. 2 Haziran 1956, s. 138.

17) Gouldner, *ap. cit.*, s.41.

Şimdi de, Hobbes'ın bir anlatımını andıran ve Parsons'un kitabında en önemli sorunlardan biri olarak işlenen *düzen* sorununa dönüyorum. Bu sorunu çok kısa bir biçimde işleme olanağı vardır: Sosyal bilimlerdeki gelişmeler sayesinde düzen sorunu yeniden tanımlanmıştır. Bugün en yararlı olan, bu sorunu "toplumsal bütünleşme" sorunu olarak ele almaktır. Doğaldır ki, gene de, toplumsal yapı ve tarihsel değişimler gibi sorunlara ilişkin olarak geçerli bir kavramlaştırma gerekmektedir. "Grand Teori"cilerin farklı olarak, öyle sanıyorum ki, bu soruna ilişkin olarak, sosyal bilimcilerin çoğu şu yanıtlarda bulunacaklardır:

Her şeyden önce, bir toplumsal yapıya neyin dirlik kazandırdığı gibi bir sorunun bir tek cevabı olmasa gerektir. Bir tek cevap olmamasının nedeni, birlik derecesine ve türüne göre toplumsal yapılar arasında büyük farklılıklar görülmesidir. Gerçekten de, toplumsal yapı tipleri bile genellikle farklı bütünleşme modellerine göre tanımlanıp belirlenmektedir. "Grand Teori"nin yüksek-lerdeki düzeyinden inip de tarihsel gerçeklikleri görebilecek düzeylere geldiğimizde, "Grand Teori"nin toplumsal yapılar arasındaki farklılıkları hesaba katmayan tekçi (monolithic) anlayışının geçersiz olduğunu görmekteyiz. Böyle bir toplumsal yapı anlayışı ile, 1936'ların Nazi Almanyasını, İ.Ö. yedinci yüzyılın Isparta toplumunu, 1836'deki Birleşik Amerika'yı, 1886'da Japonya'yı, 1950'deki İngiltere'yi, *Diocletion* zamanındaki Roma'yı açıklayıp anlatamayız. Bu toplumların bunca farklı isimler taşıması bile, amprik yollarla, bu toplumların ne gibi ortak yanları olduğunun araştırılmasını gerektirmektedir. Boş ve geçersiz biçimsel çalışmalarla toplumsal yapının tarihsel türleri üzerine söz söylemeye kalkışmak, kişinin toplumbilimsel inceleme ve araştırma

anlayışına sığmayan işlere girişmesi; bu konuda kendinden umulan yeteneği göstermemesi demektir.

Sosyal yapı tipleri siyasal kurumsal düzenler akrabalık ilişkilerine dayanan kurumsal düzenler ya da askeri, ekonomik yahut dinsel kurumsal düzenler açısından ele alınabilir. Bütün bu kurumsal düzenlerin belirli bir tarih dönemindeki belirli bir toplumdaki temel özelliklerinin birbirinden ayırt edebilecek biçimde tanımlanabilmeleri için, bunların her birinin diğerlerine nasıl eklendiğini; kısacası, birlikte nasıl olup da toplumsal yapıyı meydana getirdikleri üzerinde durmak gerekir. Bu tür sorunların cevaplandırılabilmeleri için de, belirli dönemlere özgü belirli toplumları önceledigimizde. Bu kurumsal düzenlerin birbirilerine eklenip bütünlük kazanmalarını sağlayan ilintileri daha açık görmemizi sağlayacak "çalışma modelleri" kurmamız gerekmektedir.

Böyle bir model örneği, bu kurumsal düzenlerin her birindeki benzer yapısal ilkenin ne olduğunun ortaya çıkarılması yolu ile kurulabilir - Tocqueville'in Amerikasındaki gibi. Söz konusu klasik liberal toplumda her bir kurumsal düzenin otonom olduğu, her kurumsal düzenin özgür kalabilmesinin diğerlerinin eş güdümlenmesine bağlı bulunmadığı tasarlanmıştır. Onun Amerika'da Demokrasi çalışmasında ekonomik kurumlar düzeninde *laissez faire* anlayışı temeldi; dinsel kurumlar düzeninde insan ruhuna kurtuluş kapısını gösteren çeşitli mezhepler ve tarikatlar arasında açık bir yarışma vardı; akrabalık kurumları düzeninde ise, kişilerin birbirilerini seçtikleri bir evlilik düzeni vardı. Statü elde etmede temel ilke, ailesi sayesinde yükselmek değil, kişinin kendi kendini yetiştirmesi, kendi yetenekleri ile yükselmesiydi. Siyasal düzende bireylerin oyları için partiler arası bir yarışma vardı. Askerlik alanında bile, eyalet milislerine alınmada bugünkü genel yüküm-

lülük ilkesine oranla çok daha büyük bir özgürlük vardı ve - gerçekten çok büyük önem taşıyan bir durum söz konusuydu - her insan bir tüfek sayılıyordu. Bütünleşmede ise temel ilke ki, toplumun haklılaştırılmasında da temeldi, birbirileriyle özgür yarışmada bulunabilen özgür bireylerin serbest girişiminin (insiyatifinin) her kurumsal düzende geçerli olmasıydı. Klasik liberal toplumun birlik ve "tecanüs" kazanmasını, işte bu karşılıklı uyumluluklar açısından anlamlandırmak gerekmekteydi.

Fakat bu uyumluluklar, benzerleri içinde sadece tek bir türden; "düzen sorunu" için verilebilecek cevaplardan sadece biridir. Başka tipten birlikler de vardır. Örneğin, Nazi Almanya"sı "eş güdümleme" ile bütünleştirilmişti. Almanya için şöyle bir genel model kuruluyordu: Ekonomik düzen içinde kurumlar oldukça ileri düzeyde örgütlenmişti; büyük birimlerden birkaç tanesi bütün işlemleri kontrol edebilecek durumdaydı. Siyasal düzende bölüntüler daha çoktu: Birçok parti devlet üzerinde etkide bulunmak için aralarında yarışıyorlar, fakat belirli ellerde toplanmış bulunan ekonomik güç çevrelerini denetleyecek iktidardan yoksundular. Bu ekonomik gücün en az sayıda ellerde toplanmasıyla oluşan ve denetim altına alınamayan sonuçlardan biri de kitlelerin yoksulluğuydu. Nazi hareketi kitlelerin kırgınlığını istismar etmesini bilmiş; özellikle, alt - orta sınıfların bu kırgınlıklarından yararlanarak, onları siyasal, askeri ve ekonomik düzenlerdeki sorunlarla kendi sorunları arasında bağlantılar olduğuna inandırmıştı. Bir süre sonra, siyasal düzen bir partinin tekeli altına alınmış, bu partinin isteklerine göre siyasal düzene yeni bir biçim verilmiş, diğer partiler bu tek partiye katılmışlar ya da kapatılmışlardı. Bütün bunları gerçekleştirebilmek için de, Nazi partisinin ekonomik düzendeki tekelci çevreler ve askeri düzendeki belirli bazı seçkinlerle çıkar birliğine girişmesi gerekmişti. Bütün bu temel düzenlerde her

şeyden önce, bir iktidar yığımlanması (temerküzü) vardı; daha sonra her üçünün de iktidara el koyma konusunda ortak bir amaca sahip oldukları görülmekteydi. Başkan Hindenburg'un ordusu Weimar Cumhuriyetini korumayı, savunmayı kendine dert edinmiş bir ordu olmaktan çıkmıştı. Savaşçı ve kitlelerin sırtını sıvazlamayı şiar edinmiş Nazi partisinin gösterilerini dağıtmakta da isteksizdi. Büyük sermaye Nazi partisini finanse etmekteydi. Nazi partisi işçi hareketini söküp kazımak konusunda da iş çevrelerine söz vermiş bulunuyordu. Üç çeşit seçkinler çevresi, böylece, kendi aralarında rüzgardan nem kapacak kadar hassas bir koalisyon kurmuşlardı. Bunların her biri kendi alanında iktidarı elinde tutuyor; toplumun geri kalan kısmını ise birlikte yönetiyorlardı. Rakip siyasal partiler yasaklanmış, kapatılmış, ya da kendi kendilerini feshetmişlerdi. Akrabalık kurumlarına ve dincel kurumlara, diğer her çeşit kurumlardaki örgütlere ya sızılmış, ya bunların üzerinde dolaylı yollardan etkin denetimler kurulmuş, ya da bunlar en azından nötralize edilmişlerdir.

Totaliterci parti devleti ise, toplumdaki başat üç düzenin üst üyelerinin kendi düzenlerini ve diğer toplumsal, ekonomik ve siyasal düzenleri eş güdümlemelerine yarayan bir araç durumundaydı. Devlet, bir "hukuk devleti" olmak yerine, bütün bu düzenlere belirli amaçların empoze edilmesinde kullanılan bir "üst çerçeve" teşkil ediyordu. Parti ise, "yardımcı" ya da "üye" kuruluşlar aracılığı ile toplumda yayıldıkça yayılıyordu. Bu yayılmada parti ya sızma yoluyla, ya da sızamadığı kuruluşları kapatma yoluyla, aile kurumu da dahil tüm kurumları kendi denetimi altına almış bulunuyordu.

Tüm kurumlarındaki simgeler alanı da partinin denetimi altındaydı. Dinsel düzene tanınan kısmi bir serbestinin dışında, iktidarın haklı olup olmadığı konu-

sunda söz söyleyebilecek özgür hiçbir toplumsal çevre bırakılmamıştı. Eğitim kurumları dahil, bütün haberleşme üzerinde de parti tekeli kurulmuştu. Toplumdaki simgeler bile yeni bir düzenlemeden geçirilmişler ve bunlar yeni eş güdümlenmiş toplumu haklılaştırmakla görevlendirilmişlerdi. Mutlak ve karizmatik liderliğe dayanan yönetim anlayışı katı bir hiyerarşinin en üst ilkesi durumuna getirilmiş; *etrafı hissedilir derecede bir parmaklıkla çevrilmiş toplumsal yapıya* bu yolla bir bütünlük görünümü verilmişti[18].

Buraya kadar yaptığım özetleme, bu konuda söylemek istediklerimi açıklığa kavuşturmaya yetecektir sanırım: *Überhaupt* denen ve çok eski bir sorun olan sosyal düzen sorununu, sosyal yapının birlik ve beraberliği sorununu açıklayabilecek evrensel bir şema; yani, tek Büyük Teori yoktur, olamaz. Bu tür sorunları aydınlatabilmek için, burada özetlediğime benzeyen çeşitli toplumsal yapılarla bu modeller arasında ne gibi amprik ilişkiler bulunduğunu incelemek gerekmektedir.

Burada bir başka önemli nokta da bu bütünleşme tarzlarının tarihsel değişim için de birer tasarım modeli yerine geçebilmeleridir. Örneğin, Tocqueville zamanının Amerikan toplumu ile yirminci yüzyıl ortalarındaki Amerikan toplumuna bakıp, bu ikisi arasında bir karşılaştırma yaptığımızda, on dokuzuncu yüzyıl toplum yapısının "dokusunun" bugünkü bütünleşme tarzından çok farklı olduğunu görürüz. Bu durumda şu soruyu sormamız gerekecektir: Bütün bu kurumsal düzenlerin her biri

---

[18] Franz Neumann, *Behemoth*,New York, 1942. Bu araştırma, tarihin belirli bir dönemindeki belirli bir toplumun yapısal analizinin nasıl olması gerektiği konusunda başarılı bir örnektir. Yukarıdaki satırlarda anlatılanlar için , bak: H.H. Gerth ve C. Wright Mills, *Character and Social Structure*, New York, Harcourt, Brace, 1953, ss. 363 ve ardı.

nasıl değişmiş olabilir? Bu yapısal değişimlerin oluşum hızı, değişik tempoları ne olmuştur? Her bir değişimde, değişimin gerekli ve yeterli nedenleri neler olmuştur? Doğal olarak, bu yeterli nedenleri araştırmaya kalkışmak hiç değilse bir miktar tarihsel ve karşılaştırmalı araştırma yapmayı gerektirmektedir. Çok genel bir çerçeve içinden bakıldığında, bu tür bir sosyal değişim analizi yapılabilir, özetlenebilir, sosyal bir değişim bir "bütünleşme tarzından" bir diğerine geçiş olarak tanımlanabilir. Örneğin, Amerikan tarihinin son yüzyılı geniş ve gevşek dokulu bir toplumsal yapıdan, daha yoğun biçimde eş güdümlenmiş bir toplumsal yapıya geçişi göstermektedir.

Tarih kuramı alanındaki genel sorun ile toplumsal yapı kuramı alanındaki genel sorunlar birbirlerinden ayrılması olanaksız sorunlardır. Sanırım toplumsal bilimciler, yaptıkları çalışmalarda bu iki sorunun birleşik bir biçimde ele alınması gerektiğini anlamakta güçlük çekmektedirler. Tek bir Behemoth'un, sosyal bilim için *The Social System*'den yirmi tanesine bedel oluşu belki de bu yüzdendir.

Bu sözlerimle, doğaldır ki, düzen ve değişim konusunda; yani toplumsal yapı ve tarih konusunda tanımlayıcı ve kesin bir görüş ileri sürmüş değilim. Sadece, bu tür sorunları genel bir çerçeve içinde belirtmek, bunlar üzerinde yapılacak çalışmalara işaret etmek istiyorum. Böylece, sosyal bilimin sağlayabileceği şeyler konusunda da bir açıklık getirmek, buna yardımcı olmak istiyorum. Ve doğal olarak bir başka amacım da "Grand Teori"cilerin sosyal bilimin önemli bir sorunu ile ilgili alanda nasıl yetersiz kaldıklarını göstermektir. *The Social System*'de Parsons, kendi kurduğu toplumsal düzen modelinin bir bakıma evrensel bir model olduğu inancına saplandığı; kendi kavramlarını fetiş olarak be-

nimsediği için bir sosyal bilimci gibi davranmamıştır. Parsons'un "Grand Teori"sinde "sistematik" bir yan varsa, o da belirli ve amprik bir sorunu ele almaktan sistematik bir biçimde kaçınmış olmasıdır. Bu büyük kuram, şu ya da bu derecede anlamı ve önemi olan yeni bir sorunu açık ve yeterli bir biçimde ele almamaktadır. Parsons'un genel kuramı, toplumsal düzeni daha açık bir biçimde görmek; insanların ve kurumların kendi somut varlıklarını bulacakları, görecekleri tarihsel gerçeklikler olarak ifade edilebilecek sorunları çözüme kavuşturmak çaba ve isteğinin ürünü değildir. Tersine, "Grand Teori" bu sorunlara çok yükseklerden bakmaktadır. "Grand Teori"nin temel aldığı sorun, işleniş biçimi, bulup önerdiği çözümler temelden kuramsal niteliktedir.

Sistematik, ama sadece kavramsal alanda sistematik bir çalışma yapmak; bundan ileriye gitmemekte ısrar etmek sosyal bilim çalışmaları içinde sadece biçimsel ve "merasim düşkünü" bir tutumun sonucu sayılmalıdır. Bu tür biçimsel çalışmaların bolluğunun, çok geçmeden, ansiklopedik ve tarihsel bir kullanıma kavuştuğunu anımsamak yararlı olacaktır. Max Weber anlayışının başını çektiği bu yapıtlar, klasik Alman geleneğinin topluma ilişkin genel kavramlarının tarihsel verilerle de sıkı bir ilinti içinde bulunmalarının büyük bir payı olmuştur. Klasik Marxism modern toplumbilimin gelişmesinde başlı başına bir odak rolü oynamıştır. Max Weber, diğer birçok toplumbilimci gibi, yapıtlarının ve çalışmalarının pek çoğunu Karl Marx'la yaptığı diyaloglar sayesinde geliştirebilmiştir. Amerikan sosyal bilimcisi ise, açıkça görülecek derecede, bir bellek yetersizliği içindedir. "Grand Teori"de bir başka biçimselci sakınım ile karşılaşmaktayız. Anlık bir duralamadan, bir tereddütten çok, "Grand Teori" de sürekli ve kalıcı bir "bulaşmama" eğilimi görülmektedir. İspanyolların o güzel deyişinde söylendiği gibi: "İskambilde niceleri var-

dır ki, kâğıtları karmasını çok güzel bilir, ama oyun hakkında haberi yoktur." [19]

---

[19] Parsons'un eserlerinde savunulan türden bir toplum görüşü ve anlatımının rahatlıkla ideolojik bir kullanım taşıdığı; bu türr görüşlerin geleneksel olarak tutucu düşünceyi yansıttığı açıklıktır. "Grand Teori" yanlıları, çoğu kez, siyasal arenada görünmekten kaçınmakta; sorunlarını modern toplumun siyasal içeriği açısından ele almamaktadırlar. Ama bütün bunlar, "Grand Teori"cilerin çalışmalarının, yazdıkları eserlerin belli bir ideolojik anlam taşımasına engel olmamaktadır. Parsons'un yazdıklarını bence, bu açıdan özel irdelemeye bile gerek yok. *The Social System'in* siyasal anlamı öylesine açık ve yüzeydedir ki, yeterince "çevirisi" yapılabildikten sonra, fazlası gereksiz oluyor. "Grand Teori" bugün dolaysız bir bürokratikk rol oynamamakta; ve belirttiğim gibi, anlaşılabilirlikten yoksun oluşu, kamusal bir ilgi ve destek bulmasını önlemektedir. Fakat bu da önemli bir özellik sayılmalıdır: Bulanıklığı, kesinlikten ve açıklıktan yoksun oluşu büyük bir ideolojik potansiyel kazanmasını sağlamaktadır.

"Grand Teori"nin ideolojik anlamı, istikrarlı egemenlik biçimlerini haklılaştırmasından, bunları yasal gösterme eğilimi taşımasından ileri gelmektedir. Tutucu grupların egemenliklerine ilişkin daha ince işlenmiş, daha rafine haklılaştırmalara karşı daha büyük bir gereksinme duymaları halinde, "Grand Teori"nin bu siyasal özelliğinin daha da büyük önem kazanması beklenebilir. Ben bu bölümde işe *The Social System'de* savunulduğu biçimiyle "Grand Teori"nin bir "laf kalabalığı mı, yoksa anlamlı bir görüş mü olduğu sorusuyla başladım. Bu soruya benim verebileceğim cevap şu: Yüzde 50 "laf kalabalığı"; yüzde 40 ünlü bir toplumbilim kitabı; yüzde 10 oranında da, belki Parsons'un da kabul edeceği gibi, okuyucunun kendi takdirine, "kendi amprik irdelemesine kalmış bir şey. Ama bana göre yüzde 10 da, çok bulanık bir görünüm içinde de olsa, - ideolojik nitelikte bir yapıt aynı zamanda.

SOYUTLANMIŞ DENEYİMCİLİK

"Grand Teori" gibi, Soyutlanmış Deneyimcilik de üzerinde uzun uzun durulmuş, çalışılmış bir düşünce ürünüdür. Ne var ki, her ikisi de, sosyal bilimlerden asıl beklenen görevleri yüklenmekten bile bile kaçınmaktadırlar. Toplumsal konularda yazılan eserler için yöntem ve kuram sorunları elbette ki uzun uzadıya durulması gereken konulardır. Ama, Grand Teori ve Soyutlanmış Deneyimcilik için yöntem kuram kısıtlanmışlığı, ürkekliği bilimsel bir engel haline gelmekte; yöntembilimsel kısıtlanmışlık kavram fetişizmine koşut bir çizgi boyunca artmaktadır.

1

Burada, soyutlanmış deneyimciliğin tüm çalışmalarının, eserlerinin sonuçlarını özetlemeye kalkışacak değilim. Sadece, çalışma ve araştırma üslûplarının ve varsayımlarının genel özellikleri üzerinde duracağım. Bu üslûbun temsilcisi sayılan yapıtlar, günümüzde az çok kalıplaşmış bir görünüm kazanmaya başlamışlardır. Pratikte bu yeni okul, "data" kaynağı olarak, örnekle süreci ile seçilmiş birey serileriyle yapılan mülakatları temel almaktadır. Bu bireylerin verdikleri yanıtlar sınıflandırılmakta, daha sonra, Pollerith kartlarına delikler açılarak işlenmekte, incelenen ilişkiler bu kartlardan elde edilen istatistiklere dayanarak aranmaya başlamaktadır. İşin bu kolaylığı, orta zekâlı birinin bile bu işlemleri öğrenebilmesi yöntemin büyük bir ilgi görmesine yol açmaktadır. Bu yöntemde, bulunan sonuçlar normal olarak istatistiksel bildirimler şeklinde ifade olunmakta; en basit düzeyde, bu belirli sonuçlar oransal

ifadeler biçimine sokulabilmekte; daha karmaşık düzeyde ise, çeşitli sorulara verilen yanıtlar çapraz - sınıflandırmalardan geçirilmekte; bunlardan da, en sonunda, ölçekler (scale) yapılmaktadır. Bu yöntemin, bu tür "data"ları biçimlendirip işlerken kullandığı pek çok teknikler vardır. Fakat bizim için, bazıları kolay, bazıları daha zor olan bu teknikler üzerinde durmak gereksizdir. Bizim için önemli olan, belirtilen türden materyalin işlenmesinde bu tekniklerden yararlanılmakta olmasıdır.

Reklamcılık ve kitle iletişimi araştırmaları bir yana, "kamuoyu" diye bilinen dal - kamuoyu ve Kitle İletişimi'nin fazla bilimsel bir araştırma alanı olduğu söylenmiyorsa da bu tür araştırma ve çalışmalar için başta gelen konular olmaktadır. Bu tür çalışmalardaki genel çerçeve soruların şu basit sınıflandırılmasından oluşmaktadır: Kim, kime, hangi iletişim aracı ile bildirişimde bulunuyor ve ne sonuç elde ediliyor? Başlıca terimlerin tanımlanması ise şöyle yapılıyor:

. . . "Kamu" terimi ile özel olmayan, bireysel olmayan, çok sayıda bireylerin hissiyat ve yanıtlarını; "vüsati" ifade ediyorum. Kamuoyunun bu özellikleri örnekleri araştırmalarını gerektirmektedir. "Kanaat" terimi ile, kamusal, belirli ve tipik siyasal sorunlara ilişkin kanaatleri değil, fakat aynı zamanda, tutumları, duygu ve "hissiyatı," değerleri, enformasyonu ve ilişkin eylemleri de ifade etmiş oluyorum. Bunları yakalamak için de, sadece soru kâğıtları ve mülakatlar yetmemekte, ölçekleme (scaling) ve projektif yöntemler de gerekmektedir. [1]

---

1) Bernard Berelson, *The Study of Public Opinion; The State of the Social Sciences*, Dev.), Leonard D. White, Chicago, Illinois, Universi' of Chicago Press, 1956, s. 229.

Bu sözlerin anlamı, kamuoyu denen dalda kullanılması gerektiği söylenen tüm yöntemlerle incelenebilecek konuların karmaşık bir biçimde bir araya getirilmek istenmiş olduğudur. Söylenen sözlerin aslı şu olsa gerekir: Kamu kelimesi, burada kullandığım anlamıyla, hangi "vüs atle" olursa olsun, ölçülebilir, istatistiksel olarak örnekleri işleminden geçirilebilir, bir toplamlar tümlüğünü (aggregate) ifade etmekte; kanaat için, kanaatları yakalamak; saptamak için de bireylerle konuşmak gerekmektedir. Kimi kez, bununla beraber, mülükatta bulunduğumuz kişiler sizin aradığınızı size söyleyemez, ya da söyleyemezler; o zaman da "projektif ve ölçekleme (derecelendirme) tekniklerinden" yararlanmamız gerekmektedir.

Kamuoyu konusundaki çalışmalar, çok büyük ölçüde, sadece tek bir Amerika Birleşik Devletlerinin ulusal toplum yapısı içinde ve gene sadece son birkaç on yıllık bir dönem içinde yapılmışlardır. "Kamuoyu" teriminin anlamının daha gelişkin (rafine) bir duruma getirilmemesi, bu alandaki temel sorunların yeniden formülle edilmemesi de belki bu yüzdendir. Kendi kendilerine tarihsel ve yapısal bakımdan belirli bir ortam seçmiş oldukları; böylece kendi kendilerini sınırlandırmış oldukları için, en yetingen (mütevazi) ölçüler içinde bile olsa, bu konuyla uğraşanlar bu işi başaramamışlardır.

Batı toplumlarında "kamu" sorununun ortaya çıkışının nedeni, geleneksel ve alışılmış *toplumsal rızaya* dayanan Orta Çağ toplumunun değişim geçirmesidir. Orta Çağ toplumundan, günümüzde, kitle toplumu anlayışına geçilmiş bulunmaktadır. On sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıldaki "kamu" yerine, yirminci yüzyılla birlikte "kitleler toplumu" oluşmuştur. Üstelik, kamu yapısal

yönden de değişiklik geçirdiği için, bireyler "kitle içindeki insanlar" durumuna gelmiş; her biri kendisini güçsüz ve zayıf hissettiği bir ortam içinde bulmuştur. Kamu, kamuoyu ve kitle iletişimi alanlarında yapılan araştırma ve çalışmaların konu seçiminde de esası bu gibi şeyler oluşturmaktadır. "Demokratik totalitercilik" ya da "totaliterci demokrasi" başta olmak üzere, demokratik toplumların günümüzdeki görünümlerini ve tarihsel aşamalarını anlamak için de değerlendirmelerin bu çerçeve içinde yapılması gerekmektedir. Kısacası, bu konularda sosyal bilimin sorunlarının, bugünkü soyutlanmış deneyimciliğin bakış açısı ve anlayışı ile ele alınması olanaksız ve geçersizdir.

Soyutlanmış deneyimcilikten yana olanların ele aldıkları bir çok sorun - örneğin, kitle iletişiminin etkileri - bazı yapısal düzenlemeler olmaksızın yeterince ortaya konulamaz. Bir kuşaklık bir ömre yakın süredir kitle iletişiminin etkileri altında kalmış ve bu konuda doygunluk noktasına çoktan varmış bir ülkede, sadece böyle tek bir ülkedeki "nüfusun" üzerinde yapılan araştırma ve çalışmalarla, kitle iletişimi araçlarının - hele hele, kitle iletişimi araçlarının kitle toplumunun oluşumu üzerindeki etkilerinin anlaşılması, açıklanması beklenebilir mi? Kitle iletişimi araçlarından şunun ya da bunun uzun süre ve çok etkisinde kalanlarla kalmayanların birbirinden ayrılması reklamcılıkla uğraşanlar için anlamlı ve geçerli bir yol sayılabilir. Fakat bu, kitle iletişimi araçlarının toplumsal işlevi, rolü, önemine ilişkin bir kuramın geliştirilmesi için yeterli olamamaktadır.

Soyutlanmış deneyimci okul için siyasal yaşamla ilgili incelemelerde en ilginç konu "oy verme davranışı" olmaktadır. Bence bunun nedeni, oy vermenin, kolayca,

istatistiksel yönden sayılara dökülebilecek bir davranış olmasıdır. Kullanılan yöntemler, teknikler duyarlı ve dikkatli bir biçimde uygulanınca sonuçlara da duyarlılık kazandırılabilmektedir. Siyasal bilimciler için, oy ayarlamada etkisi olan parti mekanizmasından, siyasal kurumlardan hiç söz etmeyen bu tür oy verme araştırmaları üzerinde durmak ilgi çekicidir. Örneğin, 1940'da Ohio'ya bağlı Erie "county" deki seçimlerle ilgili olarak yapılan ünlü *Halk Seçiyor* (The People's Choice) bu tür araştırmalar için verilebilecek en iyi örnektir. Bu araştırmadan öğrendiğimize göre zenginler, kırsal yerlerde oturanlar ve Protestanlar Cumhuriyetçi Partiye oy vermekte; bunun tersi özellikleri olanlar da Demokratlara oy vermektedir. Aynı araştırma, Amerikan siyasal hayatının dinamikleri hakkında ise fazla bir şey söylememektedir.

Haklılaştırma (meşrulaştırma: legitimation) *idea*'sı siyasal bilimin en merkezi kavramlarındandır. Bu durum, kanaat ve ideoloji konularıyla ilgilenen siyasal bilim disiplinleri için özellikle geçerlidir. "Siyasal kanaatlarla" ilgili olarak yapılan araştırmalar, Amerikan seçim politikasının kanaatları temel alan bir konusunda kuşku yaratmaktadır. "Kanaat" kavramı ve "siyasal anlam" deyimi ciddi bir kavram, ya da deyim olarak ele alınırsa; Amerika'daki seçim işleri politikasının psikolojik derinliği olmayan ve siyasal anlamlılıkça yoksul bir oy verme işlemi ile yetindiğini kabul etmek gerekecektir. Soyutlanmış deneyimcilerin yaptıkları araştırma ve incelemelerde ise bu tür sorunlar üzerinde durulması beklenemez. Nasıl beklenebilir ki? Bu tür sorunlar üzerinde durabilmek için sorunlara tarihsel bir açıdan bakabilmek; soyutlanmış deneyimcilerde bulunmayan ya da

bunların kazanamadıkları bir psikolojik tutuma sahip olmak gerekmektedir.

Son on yılların belki en önemli olgusu İkinci Dünya Savaşıdır; son on yıllarda incelediğimiz, ele aldığımız konuların belirlenmesinde bu savaşın tarihsel ve psikolojik sonuçları çerçeve rolü oynamıştır. Ama ilginçtir ki, belli bir dereceye kadar başarılı bir biçimde tarihsel yönden belirli bir savaş biçimi olarak karakterize ettiğimiz ve çağımızın en önemli olgusu olarak gösterdiğimiz İkinci Dünya Savaşının nedenleri konusunda bile geçerli bir araştırma yapılmış değildir. Savaşa ilişkin resmi tarihler bir yana bırakılacak olursa, bu konuda yapılan araştırmaların en iyisi Samuel Stouffer'in yönetiminde Amerikan Ordusu üzerinde yapılan ve birkaç yıllık bir dönemi kapsayan bir araştırma dizisidir. Bu araştırmalar, bana öyle geliyor ki, sosyal araştırmaların sosyal bilimlerin önem vermesi gereken sorunlar bir yana bırakılıp, siyasal yönetimin yararlanacağı alanlarda yapılmaya başladığını göstermiştir. Bu araştırmalardan çıkan sonuçlar, savaş içindeki Amerikan askerinin durumunu anlamak isteyenler için umut kırıcıdır. Özellikle, bunca muharebenin, moralleri bu denli düşük bu askerlerle nasıl olup ta kazanılabildiğini araştırmak, öğrenmek isteyenler için. Bu tür sorulara cevap aramak, "saygıdeğer" bulunan soyutlanmış deneyimcilik okuluna göre, doğru değildir. Bu okul, bu tür çalışmalara girişmeyi "spekülasyonculuk" saymaktadır.

Alpred Vagts'ın *Militarizmin Tarihi (History of Militarism)* isimli tek ciltlik eseri, ya da S.L.A. Marshall'ın *Ateş Altındakiler (Men Under Fire)* isimli eserindeki olağanüstü anlatım tekniği Stouffer'in dört ciltlik araştırma-

sından, konunun canalıcı yanları açısından, çok daha geçerli ve değerlidir.

Tabakalaşma konusundaki araştırma ve çalışmalara gelince, bu alanda yapılanlar da ortaya yeni bir anlayış, yeni bir değerlendirme getirebilmiş değildir. Diğer anlayışlarındaki çalışmalardan alınabilecek en temel kavramlar henüz "tercüme edilmemiş" bulunmakta; genellikle oldukça belirsiz nitelikteki "sosyo - ekonomik statü" indislerinden yararlanılmaktadır. "Sınıf bilinci," ve "yanlış sınıf bilinci," "sınıf kavramına karşı statü kavramı ve Weber'in *istatistiksel tabana dayanan " sosyal sınıf"* kavramı gibi sorunlarda bile bir ilerleme kaydedememişlerdir. Üstelik, bu okul üyeleri yaptıkları araştırmalarda; "örneklem alanı" olarak inatla ve ısrarla küçük kentleri seçmekte; bu tür araştırmalar, bunlar hep birlikte bir araya getirilse bile, ülke çapındaki toplumsal hayatta *sınıf, statü ve iktidar* sorununa ışık tutamayacakları açık bir gerçek olduğu halde, bu tutumlarını değiştirmemektedir.

Üst üste konulacak olursa bu farlılıklar (bugünkü durumla 25 yıl önceki durum arasındaki) kamuoyu konusundaki araştırma ve çalışmalar alanındaki devrim niteliğinde bir değişiklik olduğunu göstermektedir: Kamuoyu alanındaki araştırmalar teknik, kantitatif, a-teorik kısmını, özelci, kurumsalcı, modern, grupsal olmuş - kısacası, karakteristik bir davranışsal bilim olarak Amerikanlaşmıştır. Yirmi beş yıl ve daha da önceleri, bu alandaki önde gelen yazarlar, toplumun işleyişi ve doğasına karşı duyulan genel ilginin bir sonucu olarak, kamuoyunu "kamuoyu" olarak değil, fakat geniş bir çerçeve içinde tarihsel, teorik ve filozofik bir açıdan ele almışlar ve bu niteliklerde eserler vermişlerdir. Günümüzde ise, belirli konularda

araştırma yapan araştırma takımları ile çalışılmakta; yapıtlar değil, bulgu raporları yayınlamakla yetinilmektedir. Yirmi yıl önce kamuoyu ile ilgilenenler bilgince çalışıp yazıyorlardı. Bugün ise, kamuoyu bir çeşit (müsbet) bilim niteliği kazanmıştır.[2]

Kamuoyu konusunda yapılan araştırmalardaki değişiklikleri tartışırken, bence soyutlanmış deneyimciliğin en parlak sözcüsü olan *Bernard Berelson* şöyle demiştir:

Soyutlanmış deneyimcilerin yaptıkları araştırma ve çalışmaların genel özelliklerini anlatmak için yaptığım bu kısa özetlemede, "Bu kimseler benim çok önem verdiğim esas nitelikteki sorunlar üzerinde durmuyorlar" ya da "çoğu sosyal bilimcinin önemli saydığı sorunlar üzerinde durmamışlardır" demek istemiyorum. Söylemek istediğim şundan ibaret: "Bu kimseler soyutlanmış deneyimciliğin sorunları üzerinde; fakat sadece, bizzat kendi kendilerine düzenledikleri sorular ve aldıkları yanıtlar üzerinde ve kendi *epistomolojilerini* dahi bile bile sınırlayarak durmuşlardır." Ve, kelimelerimi dikkatle seçerek şunu da belirtmek istiyorum ki, soyutlanmış deneyimciler yöntembilimsel nitelikli bir sınırlanmışlık içinde kalmışlardır." Bütün bu sözlerim, sonuçları yönünden, şu anlama gelmektedir: Bu kimselerin yaptıkları çalışmalarda ayrıntılar üzerinde öylesine uzun uzadıya durulmuştur ki, özdeki *form* gözden uzak kalmış; çoğu kere, daktilo işlerine bakanlarla, basımevindeki dizgici ve mürettiplerinkinden başka bir

---

2) The Study of Public Opinion, "*The State of the Social Sciences*, (Dev.), Leonard D. White, Chicago, Illinois, University of Chicago Press, 1956, ss. 304 - 5.

lerinkinden başka bir *form* bile oluşturulamamıştır. Ayrıntı niteliğindeki öğeler ise, ne denli çok olurlarsa olsunlar, bu çalışmalara öz (esas) niteliğinde bir zenginlik, bir değerlilik kazandıramamaktadır.

2

Bir sosyal bilim anlayışı olarak, soyutlanmış deneyimciliğin, özsel (esasi) nitelikte belirli kurumları, belirli önermeleri de yoktur. İnsanın ya da toplumun doğasına ilişkin yeni bir anlayış, yeni bir kavram getirmediği gibi, insan ya da toplumla ilgili olguları da kendine temel almış değildir. Soyutlanmış deneyimciliğin nitelikleri, bu anlayıştaki kimselerin inceleme konusu diye seçtikleri konularından ve bu konuları incelemekte izledikleri kendilerine özgü tarzdan oluşmaktadır. Kuşkusuz, bu tür çalışmalar, bazılarının bu yöndeki kabullenmişliklerine ve inanmışlıklarına rağmen, fazla bir değer de taşımaktadır.

Fakat, gene hemen belirtmek gerekir ki, bu okulun bulgularına bakarak kesin bir değerlendirme yapmak, yargıda bulunmak olanağı yoktur. Okul olarak yeni olan soyutlanmış deneyimci anlayış, yöntem olarak uzun zaman alan bir yöntemdir. Bir araştırma ve çalışma üslûbu olarak da ancak şimdilerde geniş bir problem alanına yayılmaktadır.

Soyutlanmış deneyimci okulun - en önemli olmasa bile - en dikkat çekici özelliği, aldığı, eğitip oluşturduğu *entelektüel emekçi* tipleriyle yönetim organlarına yararlı olma isteğinde kendini göstermektedir. Okulun yararlı olmaya çalıştığı yönetim kuruluşları günümüzde gitgide daha geniş ve etkin kuruluşlar görünümü kazanmakta ve bu değişim kesiksiz sürmektedir. Okulun

çalıştırdığı entelektüel yöneticiler ve araştırma teknisyenleri ise - bunların ikisi de yepyeni profesyonel tiplerdir - alıştığımız profesör ve bilim adamı tipleri ile yarışma içindedirler.

Fakat, geleceğin üniversitesinin karakteri açısından,özgür bilimsel anlayışın, amerikan akademik hayatındaki gelenekleşmiş düşünce anlayışının geleceği açısından büyük önem taşıyan bütün bu gelişmelere karşın,sosyal araştırma alanında görülen soyutlanmış deneyimcilik okulu hakkında bugün tam bir değerlendirme yapma olanağı yoktur; bu tür gelişmeler böyle bir değerlendirme için yeterli temeli teşkil etmekten uzaktırlar. Bugünkü gelişmeler, okul üyelerinin çoğunun kabul etmek istemeyeceği ölçülere varmıştır. Örneğin, çok sayıda yarı - yetenekli teknisyenlerin bugüne dek görülmedik ölçüde ve görülmedik koşullar altında istihdamına, bu tür kimselerin geleneksel, akademik meslek güvenceleri kazanmalarına bu kimselerin diğer temel nitelikteki akademisyen özelliklerine sahip olup olmadıklarına bakmaksızın - yol açmıştır. Bu okulun çalışmaları ve araştırmaları, kısacası, yönetim (idare) açısından aceleci bir tutumun izlerini taşımakta; bu niteliği ile, gelecekteki sosyal bilim araştırmalarını etkileyebilecek, sosyal sorunlarda yapılacak bilimsel araştırmaların bürokratikleşmesine yol açabilecek gibi görünmektedir.

Soyutlanmış deneyimcilerin bilim felsefelerini, bu felsefeye olan bağlılıklarını, bu felsefeyi ne şekilde kullandıklarını anlamak için, her şeyden önce, soyutlanmış deneyimciliğin entelektüel karakteristiklerine bakmak gerekmektedir. Yapılan en önemli araştırmaların tiplerini, bu araştırmalardaki yönetim ve personelle ilgili özellikleri belirleyen de soyutlanmış deneyimciliğin söz ko-

nusu bilim felsefesi olmaktadır. Soyutlanmış deneyimciliğin kendine özgü bilim felsefesinin entelektüel yönden haklılaştırılmasında da, bugün bunların fiilen yaptıkları araştırmaların öz yönünden yalın oluşundan ve uygulamada çeşitli araç ve olanaklar gerektirmesinden yararlanılmaktadır.

Çok büyük bir hırsla (Müspet) Bilim olma iddiası taşıyan bir okulun değerlendirilmesinde, bu okul üyelerinin felsefi inançlarının önem taşımayacağı düşünülebileceği için, bu noktaya ağırlık vermek gerekmektedir. Ayrıca, soyutlanmış deneyimcilerin çoğunun, böyle yapmakla belli bir felsefeyi kendilerine temel ve dayanak almış olduklarının farkında olmamaları ise, bu gerekliği daha da arttırmaktadır. Soyutlanmış deneyimci okul üyelerini tanıyanlar, bunların çoğunun kendi bilimsel statülerine önem veren; kendilerine amaç olarak doğal bilimci durumuna gelmeyi edinmiş bulunan ve buna büyük önem veren kimseler olduklarını bilir. Sosyal bilimin felsefi sorunları ile ilgili olarak görüşleri sorulduğunda ya kendilerinin doğal bilimci olduklarını söylerler, ya da en azından "doğal bilim görüşünü temsil ettiklerini" ileri sürerler. Daha akıllı, daha bilgili bilim adamlarının, ya da bu tür iddialarını tebessümle dinleyeceklerini bildikleri fizik bilimcilerin karşısında ise, aynı soyutlanmış deneyimciler kendilerin kısaca "müsbet bilimci" olarak tanımlarlar.[3]

---

3) Bu konuda hemen verilebilecek örnekler var. "Ussal" olgu ve bu olgunun epistemoloji açısından yol açtığı sorunlara ilişkin görüşlerini açıklarken, ya da çeşitli felsefi sorunları tartışırken George A. Lundberg şöyle demiştir: "Buradaki "ekol" kavramının belirlenip tanımlanmasının güçlüğü ve "pozitivizm" teriminin çok değişik kimselerce kullanılmakta olması nedeniyle, kendi görüşlerimi, bakış tarzımı, en

Pratikle ilgili bir sorun olarak, soyutlanmış deneyimcilerin sosyal bilim çalışmalarından çok, bilim felsefesi ile ilgilenmekte oldukları görülmektedir. Yaptıkları ise, kendilerince Bilimsel Yöntem sayılan belirli bir bilim felsefesini benimsemek şeklinde özetlenebilir. Bu araştırma modeli büyük ölçüde epistemolojik bir kurgu niteliğindedir; sosyal bilimler içinde ise, yarattığı sonuçlar yönünden en belirgin özelliği, vara vara, yöntem yönünden bir kısıtlamaya varmasıdır. Bununla, anlatmak istediğim soyutlanmış deneyimci yöntemin taraftarlarının kafalarındaki Bilimsel Yöntemle ele alınabilecek ve işlenebilecek sorunların çok sınırlı konular oluşudur. Daha yalın bir anlatımla, bu kimseler için yöntembilim, ele alınacak sorunları zaten peşinen belirlemiş olmaktadır. Bu ise, bu konuda yapılabilecek en hafif eleştiridir. Tasarlayıp benimsedikleri Bilimsel Yöntem bile, genellikle ve haklı olarak klasik sosyal bilim anlayışının ürünü olmadığı gibi, bu anlayıştan da çıkarsanmış değildir. Soyutlanmış deneyimciliğin benimsediği Bilimsel Yöntem, bazı uyarlama ve değiştirgelerle, belirli bir doğal bilim felsefesinden çıkarsanmıştır.

---

azından Comte'dan beri pozitivizmin de içinde yer aldığı geleneksel ekol türlerinden biriyle özdeşleştirmek yerine, görüş ve anlaşımın *doğal bilim* (natural sclence) görüş ve anlayışı olduğunu belirtmeyi yeğliyorum." Ve bir başka yerde de şöyle demiştir: "Dodd ve ben, birlikte, inanıyoruz ki, diğer tüm doğal bilimcilerle birlikte, deneyimci bilimin verilerinin (data), insan duyularının iletici araçları kanalıyla ortaya çıkan simgeleşmiş "duyu organlarımızınkiler de" dahil olmak üzere, tüm tepkilerimizden oluştuğu varsayımından yola çıkmaktayız." Ve bir de şu cümle var: "Tüm doğal bilimcilerle birlikte, ... anlayışını kesinlikle reddediyoruz..." "The Natural Sclence Trend in Sociology, *The American Journal of Sociology,* C. L. XI, No. 3, Kasım 1955, ss.191 ve 192.

Sosyal bilime ilişkin felsefeler, kabaca, iki tür çabaya dayanmaktadırlar: (1) Bazı Sosyal bilim felsefelerinde düşünürler sosyal inceleme süreci içinde fiilen ne olup - bittiğini incelemeye, daha sonra da en yararlı, en verimli görünen araştırma süreçlerini genelleştirmeye ve bunlara kendi içlerinde tutarlılık kazandırmaya çalışırlar. Bu iş zor bir iştir; dikkat edilmezse, kolaylıkla bir saçmalığa varabilir. Fakat bütün sosyal bilimciler bu işi başarmaya önem verirlerse bu zorluk giderilebilir, hafifletilebilir. Ayrıca, bunun kendini sosyal bilimci sayacak olan herkes için bir zorunluluk olduğunu da belirtmek gerekir. Bugün için bu iş belirli yöntemlerle ilgili uygulama alanlarında olabilmiştir.(2)

Soyutlanmış deneyimcilik dediğim sosyal bilim okulu, *doğal bilim felsefelerini* adapte ederek sosyal bilim için yeni bir program, yeni bir kurallar bütüncesi (canon: kural) oluşturmak çabası içindedir.

Yöntem denen şeyler, bir şeyi anlamak ya da açıklamak isteyen kimselerin izleyebileceği, kullanabileceği işlemlerden, süreçlerden oluşurlar. Yöntembilim ise yöntemleri inceleyen bir disiplindir; kendi konusunda araştırma yapan, çalışan kimselerin nasıl çalıştıklarına, neler yaptıklarına ilişkin kuramlar geliştirmek amacını gütmektedir. Ortada çok çeşitli yöntemler olduğu için, yöntembilimin de genel nitelikte olması gerekmekte; bu alanda çalışmakta olanlara - bazen gösterebildiği oluyorsa da - çoğu kez, belirli süreçler gösterememekte, sağlayamamaktadır. Bugün bile, bu işle uğraşanlar "bilginin" öncelikle temelleri ve sınırlılıkları ile, kısacası, karakteri ile ilgilendikleri için, epistemoloji yöntembilime oranla çok daha yaygın ve geneldir. Çağdaş epistemolojistler, bu alanda kendilerine rehber olarak,

Modern fiziğe yakışan yöntem saydıkları yöntemleri benimsemektedirler.

Kendilerine özgü bu bilim anlayışı açısından bilgi sorunun ele aldıkları ve soruları hep bu açıdan sorup gene bu açıdan cevaplandırdıkları için, gerçekte, fizik felsefesi yapmış olmaktadırlar. Bu tür çalışmaları bazı doğal bilimcilerin ilgisini çekmekte, bazıları ise bu çalışmaları ciddiye almamakta; bazıları Felsefecilerin çoğunluğunun kabullendiği günün geçerli modelini benimsenmekte, bazıları benimsememekte - ve hatta şu da unutulmamalı ki, pek çok bilim adamı bu tür sorunlardan bütün bütüne habersiz bulunmaktadır.

Fizik, söylendiğine göre, bugün öyle bir aşamaya gelmiştir ki, kesin ve matematiksel kuramdan çıkarsanmış tam ve kesin deneyim sorunları ile uğraşmaktadır. Fiziğin bugün bu aşamaya gelişi, epistemolojistlerin buna elverişli bir model kurup bu model içinde ilişkiler geliştirebilmiş olmalarından değildir. Bu iki alandaki gelişme aşamalarının, daha çok, tersine bir zamanlama ile gerçekleşmekte olduğu bile söylenebilir: Bilim epistemolojisi, ister kuramsal ister deneysel fizikçilerin kullana geldikleri yöntemlerden bir asalak gibi yararlanarak gelişmesini gerçekleştirebilmiştir.

Nobel armağanı kazanmış fizikçilerden Polykarp Kusch "bilimsel yöntem" diye bir şey bulunmadığını; bu şekilde isimlendirilecek yöntemlerle ancak çok basit sorunların incelenebileceği bildirmiştir. Nobel armağanı kazanan bir başka fizikçi, Percy Bridgman ise daha da ileri gitmekte ve şöyle demektedir: "Bilimsel yöntem diye bir şey yoktur, sadece bilimsel çalışmanın dayandığı bir esas vardır, *her düşüncede bir gerçek yatar.,"* Buluşların me-

kanizması, diyor "Wiliam S. Beck," bilinmemektedir... Bence yaratıcı çalışmalarla bireyin hissî yapısı arasında öylesine güçlü bir yakınlık vardır ki... Bu konuda fazla bir genelleme yapmak güç görünmektedir..." [4]

3

Yöntem konusunda uzmanlaşmış kimseler, çoğu kez, sosyal felsefenin şu ya da bu türünde de uzmanlaşmış kimselerdir. Toplumbilim alanında bu gibi kimselerle ilgili olarak belirtilmesi gereken önemli nokta, bunların uzmanlaşmış kimseler olmaları değil, fakat uzmanlaşmış olmalarının bir sonucu olarak, tüm sosyal bilimlerde görülen uzmanlaşma sürecini daha da ileri uçlara itmekte olmalarıdır. Üstelik, yöntembilimsel kısıtlamaları, yanı sıra bu kısıtlamayı oluşturan araştırma kurumlarının anlayışları da bu tür kimselerin söz konusu düşüncelerini etkilemektedir. Bu kimselerin yaptığı, çalışma alanlarına göre konusal bir uzmanlaşma, ya da toplumsal yapı sorunlarına ilişkin anlayışlara göre bir uzmanlaşma sayılmaz. Bu kimselerin benimsedikleri, savundukları uzlaşma, daha çok, içerikle, sorunlarla, konusal alanla ilgili olmayan; yani, yöntemin kullanıma dayanan bir uzmanlaşma olmaktadır. Bu sözlerim sadece bir izlenimin sonucu olmayıp, kolaylıkla belgelenebilecek nitelikte sözleroır.

Bilimsel çalışma biçimi olarak soyutlanmış deneyimciliğin ne olduğu, sosyal bilimde soyutlanmış deneyimcilerin oynamaları gereken rolün ne olduğu, en iyi,

---

[4] William S. Beck, *Modern Science and the Nature of Life*, Macmillan, 1958 (Penguin Books, 1961).

bu okulun başta gelen sözcüklerinden Paul F. Lazarsfeld tarafından ifade edilmiştir.[5]

Lazarsfeld "toplumbilimi", kendine özgü yöntemleri açısından uzmanlaşmış bir disiplin olarak değil de, yöntembilimsel bir özel disiplin olarak tanımlamamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, toplumbilimciler tüm sosyal bilimlerin yöntembilimcileri olmaktadır.

Bu nedenle, açıkça ortaya koyabileceğimiz gibi, toplumbilimcinin ilk görevi bu olmaktadır. Toplumbilimci, insanın edimlerinin yeni bir bölümünün deneyimci bilimsel araştırma ve inceleme konusu olduğu şu günlerde, ilerlemeye, durmadan ilerlemeye çalışan sosyal bilimciler ordusunun öncüsü yol açıcısı olmak durumundadır. En önde yürüyen odur. Sosyal felsefeci, bireysel gözlemci ve yorumlayıcılar ile, örgütü deneyimci araştırmacılar ve analizcilerin kurulu araştırma grupları arasında köprü kurma görevini yüklenen de toplumbilimcidir... Tarihsel yönden bakacak olursak sosyal konuların başlıca üç şeklide ele alındıkları anlaşılmaktadır: Bireysel gözlemcilerce yapılan toplumsal irdelemeler; örgütü ve tamamen deneyimsel bilimler dönemi; ve toplumsal davranışın herhangi bir belli bölümü ile ilgili olan ve toplumbilim dediğimiz geçici dönem... Bu noktada sosyal felsefeden deneyimsel toplumbilime geçiş aşama-

---

5) "What is Socilogy?" Universitet Studentkontor, Skrivemaskinstua., Oslo, Eylül 1948 (mimeo). Bu "paper" bir araştırma enstitüsü kurmakta olan ve bu işle ilgili olarak bilgi edinmek isteyen isteyen bir gruba sunulmak üzere hazırlanmıştır. Açık, kısa ve geçerli olduğu için, benim burada belirtmek istediğim nokta için en iyi örnek. Daha gelişkin, daha ayrıntılı belgeler de vardır. Örneğin, *The Language of Social Research,* (Dev.), Lazarsfeld ve Rosenberg, Glencoe, Illinois, The Press, 1955.

sındaki olup bitenlere ilişkin bazı yorumlarda bulunmak yararlı olacaktır.[6]

"Bireysel gözlemci," lütfen dikkat edilsin, ciddi ciddi, "sosyal felsefeci" ile eş tutulmaktadır. Ve gene dikkat edilsin, bu sözler sadece entelektüel bir programla ilgili olarak değil, fakat aynı zamanda yönetim açısından da söylenmiş bulunmaktadır: "İnsan davranışlarının belirli bazı alanları, ayrı ismi, kurumları, bütçeleri, personeli, "data'ları", vb., olan örgütlü sosyal bilimlerin konusu olmaktadır. İnsan davranışlarıyla ilgili diğer alanlar ise, bu açıdan gelişmemiş alanlar olarak bir yana bırakılmıştır. İnsan davranışlarına ilişkin her alan gelişebilir, ya da "toplumbilim" niteliği kazanabilir. Örneğin:

Gerçekten, halkın mutluluğunu konu edinmiş bir sosyal bilim adı yoktur. Ama böyle bir bilimin oluşumunu olanaksız kılacak bir şey de yoktur. Gelir düzeyi, tasarruflar ve fiyatlarla ilgili olarak toplanan bilgiler gibi, halkın mutluluk düzeyini gösteren konularla ilgili bilgilerin toplanması da ne daha güç, ne de daha pahalı bir işlem olacaktır.

Bu anlayışa göre, bir seri uzmanlaşmış "sosyal bilimlerin" ebesi olan toplumbilime, kala kala, henüz bu Yöntemcilerin el atmadıkları "tamamen gelişmiş sosyal bilimlere, ait olmayan konular kalmaktadır. Ne var ki, tamamen gelişmiş sosyal bilimlerin anlamı açıklanmamış bulunmakta; bunun sadece ekonomi ile demografiyi kapsadığı izlenimi verilmektedir; "Bugün artık kimsenin

---

6) What is Sociology?, Universitet Studentkontor Skrivemaskinstua, Oslo 1948, ss. 4-5.

kuşkusu olmasın; insan ve insanın edimleriyle bilimsel bir biçimde ilgilenmek gereklidir ve olanaklıdır. Yüzyıla yakın bir süredir insan davranışlarının çeşitli kesimleriyle ilgilenen ekonomi ve demografi gibi gelişmesini tamamlamış bilimlerimiz vardır." Bu kısa bölümde, "tamamen gelişmiş sosyal bilimler" anlayışı üzerinde daha fazla durmamız gereksiz.

Toplumbilim, felsefeyi bilime dönüştürme görevini yüklendiğinde, yöntemin yüceliğine öylesine inanılmış bulunuyordu ki, bu alandaki alışılmış bilgince bilginin de bir dönüşüm geçirmesi gerekmeyecek sanılıyordu. Elbette ki, bu tür bilgiler, bu kimselerin söylediklerindekinden biraz daha fazla zamanı gerektirecek düzeydeydi: Durum, siyasal bilimle ilgili şu sözlerden sonra daha bir aydınlığa kavuşuyor: "Greklerde siyaset bilimi, Almanlarda *Staatslehr,* ve Anglo - Saxons toplumunda da bilim var. Ama bugüne dek kimse çıkıp da, bütün bu alanlardaki kitapların neden söz ettiğini ortaya koyan iyi bir muhteva analizi yapmış değil..."[7]

Bu anlayışa göre, bir yandan tam bir örgütlenme içinde araştırmacı toplulukları şeklinde çalışan sosyal bilimciler; bir yanda ise, örgütlenmemiş, bireysel olarak çalışan toplum felsefecileri bulunmaktadır. Yöntembilimci olarak, toplumbilimciler ikincileri de kendileri gibi yapmak amacındadır. Bu anlayıştaki bir toplumbilimci

---

7) İbid., s. 5. "Muhteva tahlili bir deste materyal üzerinde yapılır ve *apriori* olarak saptanmış kategorilere göre (kelimeler, cümleler, konucuklar gibi) küçük belge birimlerinin sınıflandırılmasına dayanır." Peter H. Rossi. "Methods of Social Research, 1945-55," *Sociology in the United States of America,* (Dev.), Hans L. Zetterberg, Paris, Unesco. 1956. s. 33.

ise, hem entelektüel hem Bilimsel (Scientific) ve hem de idari yönden bilim-yapıcı sayılmaktadır.

"Bu geçişin ("sosyal felsefe"den ve "bireysel gözlemci"den "örgütlü, tamamen deneyimci bilime") sosyal bilimlerle ilgilenenlerin çalışmalarında dört temel değişiklikle kendini ortaya koyduğu söylenmektedir.

(1) " Her şeyden önce, felsefe, kurumlar ve *idea*'lar tarihi yerine, insanların somut davranışlarına önem verilmeye başlamıştır." Bu, ilk bakışta sanıldığı kadar basit değildir; soyutlanmış deneyimcilik, Altıncı Bölümde göreceğimiz gibi, gündelik deneyimcilik demek değildir. Soyutlanmış deneyimcilik inceleme birimi olarak "insanların somut davranışlarını" ele almamaktadır. Burada şimdilik şunu belirteyim ki, soyutlanmış deneyimcilik, insanların somut davranışlarını ele almak yerine, "psikolojicilik" diyebileceğimiz bir eğilim taşımakta; üstelik, kişileri kendi küçük ve dar ortamları içinde değerlendirerek, toplumsal yapıya ilişkin sorunlardan ısrarla uzak tutmaya çalışmaktadır.

(2) "İkinci olarak," diye devam ediyor Lazarsfeld, "insan edimlerinin sadece tek bir kesimi yerine, her kesimine ilişkin diğer kesimlerle birlikte ele almak eğilimi belirmiştir." Ben bunun doğruluğuna inanmıyorum; doğru olmadığını anlamak için Marx'ın, Spencer'in, ya da Weber'in yapıtları ile soyutlanmış deneyimcilerden birinin yapıtları arasında bir karşılaştırma yapmak yeter. Bu sözler, ancak, "ilişkin" kelimesi *sadece istatistiksel bir bağıntılılık* anlamına söylenmişse, doğru sayılabilir.

(3) "Üçüncüsü, tek bir kez oluşan olgulardan çok, durmadan kendini tekrarlayan, birden daha çok kez

oluşan olguları inceleme eğilimidir." Bu eğilim, ilk bakışta, toplumsal hayatta "tekrarlanmalar" ve "düzenlilikler" kurulu toplumsal yapıyla ilgili şeyler oldukları için, yapısal bir yaklaşımın işaretleri olarak görülebilir. Nitekim, gene bu açıdan bakıldığında, Amerikan seçim kampanyalarını tam olarak değerlendirebilmek için siyasal partilerin yapılarının, ekonomik hayat içinde bu partilerin oynadıkları rollerin de kavranması, bilinmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Oysa Lazarsfeld'in izlediği yol kişiyi (bilimsel çalışma yapacak - ç.) bu bakıştan yoksun kılıyor; seçimlerin birçok insanın katıldığı, aynı şekilde edimde bulunduğu ve sadece bir kez değil, defalarca olan bir olgu oldukları; bu nedenle de bireylerin oy verme davranışlarının istatistiksel olarak incelenebileceği, bu incelemelerin tekrar ve tekrar yapılabileceği düşünmeye sürüklüyor.

(4) "Lazarsfeld gibi düşünenlerin yöntembilimsel anlayışlarının son bir özelliği de tarihsel nitelikteki sosyal olgulardan çok, günlük, çağdaş olgularla ilgilenme eğilimi taşımalarıdır..." Bu "Tarihsel-olmayana" eğilim epistemolojik bir tercihin sonucudur: ".... Bu nedenle, toplumbilimcilerin, daha çok, hakkında hemen veri ve bilgi toplayabilecekleri kendi zamanlarına ait olay ve olgularla ilgilenmeleri gerekmektedir..." Bu tür epistemolojik bir yanlılık (bias), sosyal bilimlerde incelenecek sorunları ele alırken başlangıç noktası olarak kabul edilmesi gereken işin özüne ilişkin sorunların formüle edilmesi ilkesine de ters düşmektedir[8].

---

[8] Yukarıdaki paragraftaki alıntıların tümü için, bk: Lazarsfeld, "What is Sociology?", Universitets Studentkontor, Skrivemaskinstus Oslo, 1948, ss. 5-6.

Bu belirtilen noktaları tek tek ele almadan önce, Lazarsfeld'in, bunlardan da ayrı olarak iki görev daha yüklettiği toplumbilimsel anlayışına biraz daha değinmek istiyorum:

Toplumbilimsel araştırma bilimsel süreçlerin uygulanmasının yeni yeni alanlara yayılmasını sağlamıştır. Bu bilimsel araştırma süreçleri (Lazarsfeld'in gözlemleri), sosyal felsefeden amprik sosyal araştırmacılığa geçiş döneminde görülen atmosferi karakterize etmek için planlanmıştır... Toplumbilimci olarak insan edimlerinin yeni yeni kesimlerini incelemeye başlayacağı için, kendi istediği konuda veri toplamakla işe başlaması gerekmektedir. Bu durumla ilişkili olarak burada toplumbilimcinin temel görevlerinden ikincisi ortaya çıkıyor. Bu bakımdan toplumbilimci diğer sosyal bilimler için alet - edevat imal eden biridir. Burada, sosyal bilimcinin kendi konusunda veri ve bilgi toplarken karşılaştığı birçok sorundan sadece bazılarını hatırlatmak istiyorum. Sosyal bilimci, çoğu kez, insanlara ne yaptıklarını, ne gördüklerini, ne istediklerini sorar. Oysa, bu soruların yönetildiği insanlar bazen tam olarak hatırlayamadan cevap verir, bazen soruları cevaplandırmaktan kaçınır; bazen de kendilerine ne sorulduğunu, ne öğrenilmek istendiğini hiç anlayamaz. Bu sorunlarla karşılaşa karşılaşa önemli ve güç bir iş olan mülakat yöntemi geliştirilmiştir...

... Fakat toplumbilimci tarihsel yönden, *yorumcu* olarak üçüncü bir görev daha yüklenmiştir... Toplumsal ilişkilerin açıklanması ve yorumlanmasında yardımcılık görevidir bu. Yorumlayıcılık düzeyinde, gündelik yaşantımızda "niçin" sorusu ile karşılanabilecek birçok şeyleri sorabiliriz: Niçin günümüzün insanları eskiler kadar çok çocuk yapmıyor? Niçin günümüzün insanı kırsal yerler-

den kentlere göçüyor? Seçimi kazanan taraf niçin kazanıyor, kaybeden niçin kaybediyor?

Bu tür açıklamalara varmakta yararlanılan temel teknikler istatistiksel niteliktedir. Çok çocuklu ailelerle az çocuklu aileler arasında karşılaştırma; iş yerinde ciddi çalışan işçilerle işini ciddiye almayan işçiler arasında karşılaştırma yapabiliriz. Fakat bu karşılaştırmalarda sorun, karşılaştırmaların *neye* göre yapılacağıdır[9].

Buradan anlaşılıyor ki, toplumbilimciler birden bire ansiklopedistlere yaraşacak bir tutum takınmaktadırlar: Sosyal bilimin her kesiminde yorumlama ve kuram bulunduğu halde, yukarıdaki satırlara göre "yorumlama" ve kuram oluşturma toplumbilimcilere ait bir iş sayılmak gerekmektedir. Bu sözlerle gerçekte ne denmek istendiğini daha iyi anlamak için, diğer yorumların henüz bilimsel sayılmadığını görmek yetmektedir. Bu satırlarda toplumbilimcilerin, felsefelerden bilimlere geçiş için çalışmalarında dayanmaları gereken türden "yorumlar" istatistiksel incelemelere yararlı "yorumlayıcı değişkenler" olarak öngörülmektedir. Ayrıca, yukarıdaki alıntının hemen devamında görülen, toplumbilimsel gerçekliği psikolojik değişkenlere indirgeme eğilimi de ilgi çekicidir.

Dışarıdan bakıldığında benzer sanılan durumlarda insanların değişik değişik davranmalarına yol açan kişilik, kişisel yaşam dönemleri ve tutumların bu niteliklerini de hesaba katmak gerekmektedir. Burada gereksinen şey, amprik araştırmalarla sınanabilecek açıklayıcı kavram ve düşünceler olmaktadır...

---

9) İbid., ss. 7-8, 12-13.

"Sosyal Teori"de, tüm olarak, istatistiksel bulguları yorumlamaya yarayan değişkenlere ilişkin kavram ve düşünceler yığını olmaktadır.

Bu kavramlara, sosyal davranışın birçok türlerine uygulanabildikleri için sosyolojik kavramlar demekteyiz... Sosyologlar da bizce, fiyat analizleri, intiharlar, suçlar, oy verme gibi belirli konularda elde edilen amprik sonuçların yorumlanmasına yarayacak bu nitelikteki kavram ve düşünceleri toplamak, analiz etmek durumundadırlar. Bu kavramların ve aralarındaki ilişkilerin sistematik bir biçimde sunumuna, bazı kereler sosyal teori adı verilmektedir[10].

Bununla birlikte, hemen belirteyim, bütün bu toplumbilimcilerin bugün fiilen oynadıkları tarihsel role ilişkin bir kuram olarak mı ele almak gerektiği; bunu belirli bir durumda kesinlikle yetersiz saymak gerekip gerekmediği; ya da bu sözleri toplumbilimcilere sadece teknisyen olarak kalmaları için yapılmış bir çağrı olarak mı kabullenmek gerektiği, yahut da, şu ya da bu durumda herhangi bir toplumbilimcinin kendi önündeki sorunlarla ilgilenebilmek için bu çağrıya uyup uymamakta serbest bırakılıp bırakılmadığı belirliğe kavuşturulmamış bulunmaktadır. Bir gerçeği mi yansıtmakta, bir öngörü niteliğinde mi kalmakta, belirli bir program mı yansıtmaktadır?

Belki de bu, bir çeşit teknik felsefesi uğruna yapılmış bir propaganda, yönetsel enerjiye karşı duyulan bir hayranlık, doğal bilim tarihinin belirsiz bir yansımasıdır.

---

[10] "What is Sociology?", s. 17.

Araştırma enstitülerinde gittikçe güç kazanan bu bilim-yapan, araç-yapan ve yorumlar geliştiren toplumbilimci anlayışı ve bu anlayışa uygun nitelikteki çalışma üslubu, şimdi biraz daha sistemli olarak ele almak isteğim bir takım sorunlara yol açmaktadır.

4

Soyutlanmış amprizm yandaşları günümüzde iki özür ileri sürmekte; bulabildiği sonuçların önemli şeyler olmayışını benimsedikleri yöntemin içsel özelliklerine değil, geçici nitelikteki para ve zaman yetersizliklerine bağlamaktadır.

Bunlara göre, bu tür araştırmalar genellikle çok pahalı araştırmalar olduğu için, bunlara karşı ilgi gösterebilecek çevrelerin istek ve arzu duyulacakları konularda yapılmaktadırlar. Yapılacak araştırmaların hangi konularda yapılacağı, bu tercihlerin dağınıklığı nedeniyle, araştırmacılar tarafından seçilip belirlenememektedir. Yapılan araştırmalar aynı konuda belli sayılara varamadığı için incelenen konu hakkında belirli sonuçlara da varılamamaktadır. Bu durumun sonucu olarak, araştırmacılar ellerinden geleni yaptıkları halde, önemli temel sorunlar üzerinde duramamakta, bu gibi verimli konulara eğilemedikleri için, kullanabilecekleri yöntembilim anlayışına ilişkin gelişmelere önem veren çalışmalar yapmaktadırlar.

Kısacası, gerçeği bulma işlemlerinin ekonomik yanı olan yapılacak araştırmaların maliyeti ile, gerçeğin siyasal yanı olan bu araştırmaların önemli konuları ele alması ve siyasal tartışmaların gerçeğe yaklaştırılması

arasında bir çelişki belirmektedir. Bu bakımdan, toplumsal konularda çalışan araştırma kurumlarının toplumbilimsel araştırmalar için harcanan paraların dörtte biri kadar bir olanağa kavuşması ve bu olanağı serbestçe kullanabilmesi durumunda bile sorunun büyük ölçüde çözümlenmiş olacağı ileri sürülmektedir. Ben bunun ne derece doğru çıkabileceğini bilemiyorum. Üstelik, bulundukları yerlerden daha yüksekçe yerlere getirilebileceklerini anladıkları anda bilimsel araştırmalarla uğraşmayı bir tarafa bırakmaya dünden hazır bürokratlaşmış aydınların dışında pek çokları da bu konuda benim gibi düşünmektedir. Fakat sorunu bu açıdan ele almak entelektüel eleştiriciliğin gereğini yapmamak olacaktır. Açık ve kesin olan şudur: Yöntemin pahalılığı nedeniyle, bu yöntemle çalışanlar yaptıkları araştırmaların bürokrasi ve iş çevreleri açısından taşıyacağı değere öncelik vermekte, bu ise, çalışmaların alacağı şekil, yön ve niteliği belirlemektedir.

İkinci olarak, soyutlanmış deneyimciliği eleştirenlerin sabırsız oldukları ileri sürülmekte; bilimin gerektireceği bilimsellik niteliklerinin on yıllık, yirmi yıllık değil, yüzlerce yıllık dönemlerin sıralama ve düzenlenmesinin ürünü olabileceği söylenmektedir. Bu açıdan sorunu ele alan soyutlanmış deneyimciler, belirli bir dönem geçildikten sonra, kendi anlayışlarınca yapılan araştırma ve çalışmaların da toplum hakkında genellemeler yapmaya elverişli duruma geleceğini savunmaktadırlar. Bu tür bir bilim anlayışı, bana kalırsa, bir binayı çeşitli ve belirli sayıda duvarların yan yana gelmesinden ibaret saymak gibi bir şeydir. Bu görüşün temelinde, yapılan araştır-

maların, belirli bir dönem sonunda, ya da bilinmez bir gelecekte bir araya getirilip bir bütünlük kazanabilecek nitelikte birer birim niteliği taşıdıkları inancı bulunmaktadır. Bu görüş, salt bir varsayımdan da öteye, açık açık savunulan bir görüştür. "Deneyimsel bilimler," diyor Lazarsfeld;

Belirli sorunlar üzerinde durmak ve geniş çerçeveli bilgilere çok sayıda, küçük çerçeveler içinde ele alınan ve sabır isteyen uzun çalışmalarla varılabileceğini unutmamak zorundadır. Sosyal bilimlerle uğraşanların sayıca artmaları, kuşkusuz, istenen bir şeydir. Ama bunun istenir bir şey olmasının nedeni, sosyal bilimlerin akşamdan sabaha dünyayı dertlerinden kurtaracak olması değil, bu yolla, sonunda, bütünlüklü ve toplumsal sorunları anlayıp çözümlememize yardımcı olabilecek bir sosyal bilimin oluşturulması işinin daha bir ciddiye alınmasının sağlanabileceğinin umulmasıdır[11].

Bir an için siyasal bulanıklığını bir yana bırakacak olursak, önerilen bu programın çalışma alanını bulgularının "bir araya getirilebileceği" varsayımı ile "dar" alanlı inceleme ve araştırmalara indirgediği; bu bir araya getirilecek olan bulgulardan, sonunda, "bütünleştirilmiş bir sosyal bilim" oluşacağı görüşünde olduğunu görüyoruz. Bu görüşün yetersizliğinin nedenini açıklamak için, bu anlayıştaki araştırmacıların yaptıkları araştırmaların buldukları sonuçları kapsamadaki anlamsızlığı aşıp, bu

11) What is Sociology?, Universitet Studentkontor Skrivemaskinstua, Oslo 1948, s. 20.

kimselerin üslûp ve programlarına bağlı olarak ortaya çıkan nedenler üzerinde durmamız gerekmektedir.

İlk olarak, teori ile araştırma arasındaki ve sosyal bilimcilerin daha büyük kavramsallaştırma ve ayrıntılı irdeleme alanlarındaki öncelik sorununda benimseyecekleri siyasa (hattı hareket tarzı, policy) arasındaki ilişkiye değinmemiz iyi olacaktır.

Sosyal bilimlerde çeşitli okullardan birçok kimse teorisiz amprik araştırmanın körlüğünden, verilere dayanmayan teorilerin ise boşluğundan bol bol söz etmektedir. Fakat, felsefi sözler etmektense, burada yapmaya çalıştığımız gibi, işin pratiğini ve sonuçlarını incelememiz daha yerinde olacaktır. Çok daha kestirmeden konuşacak olursak, Lazarsfeld'in dediği gibi, "teori" ve "amprik veri" sözlerinden kastedilen açıkça ortadadır: "Teori" istatistiksel bulguları yorumlamakta yararlı değişkenleri ifade etmekte; "amprik veri" ise, hem söylenenlerden hem de pratikten anlaşıldığı gibi, sayılabilen, tekrarlanabilen, ölçülebilen, istatistiksel olarak belirlenebilen olgular ve ilişkilerle sınırlandırılmaktadır. Teoriyi de, veriyi de böylesine sınırlı biçimde ele aldıktan sonra, teori ile veri arasındaki karşılıklı etkileşim hakkında yapılan yorumların bolluğu bütün bütüne kaybolmakta; gerçekten de, teori ile veri arasındaki ilişkinin önemi hiç tanınmamış, kabul edilmemiş olmaktadır. Belirttiğim gibi, teori ve veri terimlerini böylesine dar bir çerçevede ele almanın felsefi yönden bir temele dayandırılması zorlaşmakta, sosyal bilim açısından ise terimlerin bu denli kısıtlanmasının haklı görülmesi bütünüyle olanaksızlaşmaktadır.

Bir genel anlayışı (conception) sınamak ve yeniden biçimlendirmek için elde, ayrıntılı sunumlara dayanan verilerin bir araya getirilmesiyle her zaman için genel ve kapsamlı bir kavramlaştırmaya ulaşılması beklenmemelidir. Ayrıntılı bir sunum (exposition) için neyin seçilmesi gerekmektedir? Böyle bir seçmede ölçüt ne olacaktır? "Bir araya getirme" ne anlama gelmektedir? Bu iş, sözle anlatıldığı kadar kolay, mekanik bir iş değildir. Genel bir kavramlaştırma ile ayrıntılı bilgi yani, teori ve araştırma arasında karşılıklı eyleşimden (interplay) söz ettiğimiz kadar, sorunlardan da söz etmemiz gerekmektedir. Sosyal bilimlerin sorunları genellikle toplumda tarihsel yapılarla ilişkili terimlerle ifade edilmektedir. Bu tür sorunların bir gerçekliğe sahip olduklarına inanıyorsak, sonuçları ne olursa olsun, yapısal açıdan önem taşıyan sorunları çözümlemekte ya da açıklığa kavuşturmakta yararlı olabilecek bulguları sağlayabileceğine inanmamızı haklı kılacak nedenler olmadıkça, dar kapsamlı alanlar üzerinde ayrıntılı incelemeler yapmamızın anlamsız kalacağını bilmemiz gerekecektir. Eldeki sorunlara dağınık dağınık bireyler ve onların dar kapsamlı yaşam ortamları hakkında istatistiksel ya da başka nitelikte bölük - pörçük (scattered) bilgilere dayanan bir perspektiften baktığımızı bile bile, bu tür sorunları şöyle düzara anlamış, anlatabilmiş bile olamayız.

Araştırmadan varılacak düşüncelere gelince, en geniş anlamıyla ayrıntılı bir araştırmadan bile çıkar sanabilecek düşünceler (ideas), araştırmaya başlamadan önce, araştırmayı düşünürken kafanızda taşımakta olduklarınızdan fazla farklı şeyler olmamaktadır. Amprik

araştırmadan elinize birtakım bilgi (information) geçmekte; bunlara dayanarak yapabileceğiniz şeyler ise, geniş ölçüde, çalışmanız sırasında, sizin belirli amprik incelemelerinizi daha büyük düşünsel yapılar için denetim noktaları olarak seçmiş olup olmamanıza bağlı bulunmaktadır. Bilim - yapıcıları sosyal felsefelerden amprik bilimlere yöneldikçe, bu bilim dalları için araştırma enstitüleri kurmuşlar; bu ise, ortaya birçok incelemelerin çıkmasına yol açmıştır. Gerçekte ise, bu tür incelemelerde konu olarak neyin ele alınacağını belirleyen hiçbir ilke ya da teori bulunmamaktadır. "Mutluluk" böylesi incelemelerde araştırma konusu olabildiği gibi, "satın alma davranışları"da konu olabilmektedir. Bu tür incelemelere bel bağlayanların dayandıkları düşünce, yöntem uygun biçimde uygulanırsa - Elmira'dan Zagrep'e, oradan da Şangay'a kadar yapılacak olan bu nitelikteki incelemeler sayesinde - insan ve toplum hakkında "dört başı mamur" ve "örgütlenmiş" bir bilimin oluşturulmasının gerçekleşmiş olacağıdır. Uygulamada bugün için varılan sonuç ise yapılan bu nitelikteki her araştırmadan sonra, umulan bilimin gerçekleştirilmesi işini bir sonraki ve bir sonraki araştırmalara ertelemek olmaktadır.

Bu tür araştırmaların "birbirine katılabilecek" üst üste konulup daha anlamlı sonuçlara varılmasını sağlayabilecek nitelikte olmadığını ileri sürerken, soyutlanmış deneyimciliğin fiilen yönelim gösterdiği toplum kuramına dayanmaktayım. Hangi biçimi olursa olsun, deneyimcilik bir metafizik yeğlemeyi - en doğru gözüken bir tercih olarak yapılsa bile - gerektirmektedir. Burada biz de belirli bir deneyimciliğin yeğlenişi ile karşılaşmaktayız.

Bence, bu tür araştırmaların, çoğu kez, psikolojizm[12] diye bilinen anlayışa örnek teşkil ettiğini söylemek daha doğru olacaktır. Çünkü, her şeyden önce şu ileri sürülebilir ki, bu anlayıştaki araştırmacılar enformasyon sağlamakta temel olarak bireylerden alınan örneklemlere dayanmaktadır. Gene aynı araştırmalarda sorulan sorular da, bireylerin psikolojik reaksiyonları çerçevesinde cevaplandırılabilecek metinler halinde hazırlanmaktadır. Bütün bunların sonucu olarak da, toplumun kurumsal yapısı bu anlayışa dayanan araştırmalarla incelediğinde, ancak, bireyler hakkındaki kişisel bilgilerle (data) incelenmiş olmaktadır.

Toplumsal yapı sorunlarını ve bu sorunların bireysel davranışları açıklama açısından bile taşıdıkları önemi kavrayabilmek için çok daha geniş bir bakış açısına dayanan gelişkin bir deneyimcilik gerekmektedir. Örneğin apaçık ortada duran sosyal ve psikolojik pek çok göstergelerden anlaşılmaktadır ki, bu tür incelemelerde sosyal bilimcilerin kesinlikle hesaba katmaları gereken çeşit çeşit davranışların ve edimlerin sadece bir Amerikan toplumu - veya daha da ilginci, sık sık

---

12) "Psikolojizm" Sosyal olguları bireyin oluşumuna ilişkin olgular ve teoriler açısından açıklama çabasındadır. Tarih yönünden, bu Okul, sosyal yapı realitesinin metafizik bir inkârından ibarettir. Diğer açılardan - tarihteki rolü açısından bakılırsa, bu anlayışın sosyal yapı kavramını küçük küçük, aralarında ilintiler bulunmayan yaşam ortamlarına indirgeme hevesi taşıdığı görülmektedir. Daha genel olarak, bizim şimdi burada yaptığımız gibi, günümüzdeki sosyal araştırma politikaları açısından bakılacak olursa, aynı anlayışın, sosyal yapı hakkındaki bilgilere ancak ve ancak bir seri birey ve yaşam ortamları üzerinde yapılacak araştırmalar ve bunların sonuçları aracılığı ile varılabileceği düşüncesine dayandığı görülmektedir.

"örneklem alanı" olarak seçile gelen belirli bir anda belirli bir Amerikan kasabası -çerçevesi içinde incelenmesine olanak bulunmamaktadır. İncelenecek davranış ve edimlerin tüm çeşitliliklerine uygun olarak incelenebilmesi, sorunların bu gerekliliğe göre formüle edilebilmesi, ancak ve ancak, toplumsal yapı sorununa karşılaştırılmalı ve tarihsel bir açıdan bakmamızla mümkün olabilmektedir. Ne var ki, kendilerine temel aldıkları bilgi bilimsel *(epistemological)* dogma nedeniyle, soyutlanmış deneyimciler sistemli bir biçimde tarihselcilik - karşıtı ve karşılaştırmacılık - karşıtı bir tutum içinde olup, küçük küçük konu - alanlarını ele almakla yetinmekte ve psikolojizm eğilimlerini sürdürmekteler. Bu tür araştırmacılar ne sorunlarını tanımlamakta, ne de kendi mikroskobik bulgularını açıklamakta tarihsel toplumsal yapı düşüncesinden ya da kavrayışından yararlanmaktalar.

Bunların yaptıkları küçük ortamlarla (çerçevelerle) ilgili araştırmaların bile fazla bir perspektif taşımalarını beklemek olanaksızdır. Tanımı gereği olduğu kadar, yapılan nice araştırmalardan da biliyoruz ki, küçük ortamlardaki birçok değişimlerin nedenleri o ortamlardaki bireylerin (mülakata tabi tutulan deneklerin) bilgileri dışında kalmakta, bu tür değişimlerin nedenlerini anlayabilmek için, incelenen soruna yapısal biçim değişimleri (transformation) açısından bakmak gerekmektedir. Böylesi genel bir bakış, doğaldır ki, psikolojizmin tam karşıt kutbunda yer almaktadır. Böylesi bir anlayışın yöntem yönünden neyi gerektireceği de açıktır: ayrıntılı bir inceleme için ele alınacak bir sosyal ortamın seçimi yapısal anlamlarının getireceği sorunlarla da uyum içinde olmalıdır. Bu ortam içinde "tecrit" edilmesi ve gözlemlenmesi gereken "değişkenler", yapıya ilişkin ince-

lememiz açısından önem taşıyacak niteliklere sahip türden değişkenler olmalıdır. Elbette ki, ortam incelemeleri ile yapı incelemeleri arasında çift -yönlü bir karşılıklı -etkileşim (two-way interaction) olması gerekmektedir. Sosyal bilimin gelişmesinde, her biri bir büyük topluluğu oluşturan belirli sayıdaki tek tek bireyler üzerinde yapılacak incelemeler temel alınamaz. Çünkü ne denli iyi tanımlanırsa tanımlansın, bütünün küçük küçük parçacıkları sadece mekanik ve dışsal bir bağlantı ile bir araya getirilemez.

Oysa, soyutlanmış deneyimciliğin bugün çoğunlukla izlediği yol, yarı - yetişmiş analizcilerin kullandığı ve az çok hepsi standartlaşmış istatistiksel yöntemlerle aranan "data'yı" elde edip bir araya getirmekten ibarettir. Daha sonra bir ya da bir seri toplumbilimci bulunup belli bir ücret karşılığı işler bunlara bırakılmaktadır. İşin bu noktasına ileride değineceğim.

Soyutlanmış deneyimciler arasında bazıları eserlerinde "sorunla ilgili edebiyatı" özetleyen bir giriş yazma eğilimi göstermektedirler. Bu, iyi karşılanması gereken bir durumdur ve kısmen, kendilerine belirli bir yer yapmış bulunan sosyal bilimlerden yönelen eleştirilere karşı gösterilen bir tepki niteliğindedir. Fakat ne var ki, işin pratiğine bakılacak olursa, bu "giriş" kısımları "data" toplandıktan ve sonuçlar "kaleme alındıktan" sonra yazılmaktadır. Üstelik, işten başını alamayacak kadar sıkışık ve tempolu bir çalışma düzeni içindeki araştırmacılar büyük bir sabır ve emek isteyen söz konusu "giriş" kısımlarını gene çeşitli işler yüklenmiş bulunan yardımcılarına terk etmektedir. Yazılıp ortaya konan bu "anlaklar"; daha sonra, deneyimsel araştırmayı teorik bir görünüme ve anlamlılığa kavuşturmak - ya da çoğu kez

söylendiği gibi, araştırmadan daha iyi bir hikâye çıkarabilmek için kullanılmış olmaktadır. Fakat bu bile, hiç yoktan iyidir. Ama bu yapılan, çoğu kez, okuyucuyu yanılgıya sürüklemek; okuyucuyu elindeki araştırmayı sanki geniş ve kapsamlı bir takım kavramları ve varsayımları deneyimsel olarak sınamak için yapılmış bir araştırma sanmaya itmek için yapılmaktadır.

Oysa, bence bütün bu araştırmaların içinde böyle bir niyetle yapılmış olanlar pek azdır. Böylesi araştırmaları, sosyal bilim "edebiyatını" yeterli derecede izleyebilen, izlemek gerektiğine inanan; sosyal bilimlerdeki kavramların, teorilerin ve diğer ilişkin sorunların önemini fark edebilecek düzeye gelmiş olanlar yapabilmektedir. Ancak bu nitelikteki kimselerin araştırmaları, sosyal bilimlerin temel sorunları ve kavramlarından uzaklaşmaksızın belirli bir anlam taşıyabilmekte: diğerlerininki ise, küçük sorunlar üzerinde durulan ve salt yöntem uğruna girişilmiş içeriksiz çabalar olmaktan öteye gidememektedir. Zaten gerçek sosyal bilimciler de çalışmalarında bu yolu izlemekte, fakat "amprik" terimini belli sayıda bireyler hakkında toplanmış istatistiksel enformasyon; "teori" terimini ise bir seri "yorumsal değişkenler" biçiminde ele almakta; böylece, kendilerini sınırlandırmamış olmaktadırlar.

Bu konuda girişilen tartışmalarda ilginç hilecikle-re, aldatmacalara da başvurulmaktadır. Benim inceleyip değerlendirmeye çalıştığım bu tip araştırma ve çalışmalara mantıksal açıdan bakıldığında, elde edilen "data'nın" yorumlanmasında ve açıklanmasında kullanılan "ilginç kavramların" önemli iki temel özellik taşıdığı görülmektedir: (1) Mülakatın yapısal ve tarihsel "etmenleri" kendisi ile mülakat yapılan bireylerin etkilene-

bileceği bir düzeye indirgenmektedir. Ayrıca, araştırmanın formüle edilmesinde ve "data'nın" toplanmasında ne yapısal ne de psikolojik kavramlara önem verilmektedir. Bu terimlere şu ya da bu yönde ve çok "kaba" bir şekilde değinilmekte ise de kendilerine belirgin ve "önde gelen" değişkenler gözüyle bakılmamaktadır.

Bunun temel nedeni açıkça görülmektedir. pratikte ana enformasyon kaynağı olan mülakatlar - toplumsal davranışçılığa dayanmayı gerektirmektedir. Bu tür bir araştırmaya girişildiğinde, işin yönetimsel ve akçasal gerçekleri toplumsal davranışçılığı temel almayı kaçınılmaz kılmaktadır. Çünkü, diyelim ki araştırmamızda, çoğu araştırmalarda kullanılan yarı - yetenekli mülakatçıları değil de en yeteneklilerini kullansak bile, yirmi dakikalık bir mülakatla, hatta bütün bir gün sürecek bir mülakatla fazla derin enformasyon elde edebilmemiz güçtür[13]. Aynı şekilde, bildiğimiz örneklem "survey" lerinden hangisini kullanırsak kullanalım, bu tür bir araştırmayla tarihsel bir anlayışla yapılan araştırmalardaki gibi yapı ile ilgili enformasyonun elde edilemeyeceği de açıktır. Ama bütün bunlardan sonra da, soyutlanmış deneyimcilerin yaptıkları araştırmalarda yapıya ilişkin kavramlarla derinlemesine psikolojinin kavramları

---

13) Ve gene şuna da değineyim ki, bu tür kılı-kırk yarıcı formaliteciliğin ve rakama boğulmuş araştırmacılığın boşluğunun bir nedeni de bu tür araştırmalarda, araştırmayı yapan kimsenin ayrı, fiilen gözlem ve mülakatları yapanların da ayrı ayrı kimseler olmasıdır. "Amprik olgular" bürokratik usullerle yönetilen, çalıştırılan bir grup yarı-yetenekli kimseler marifetiyle saptanıp toplanmaktadır. Sosyal gözlemin çok üst düzeyde ve çok yoğun bir gözlem duyarlığı taşıması gerektiği; sosyal bilimlerdeki bulguların sosyal gerçeklerin bulunduğu gündelik hayat düzeyine inebilen gelişkin kafaların eseri olduğu unutulmaktadır.

birbirine karıştırılmakta; bu iki ayrı yaklaşım birlikte kullanılmaktadır. Belirli ve özel alanlarda yapılan gözlemler, bunlardan apayrı tutulması gereken genel kavramlara başvurularak açıklanmaktadır. Soyutlanmış deneyimciler çalışmalarını kaleme alırken, sıra, işin derlenip toparlanmasına geldiğinde, yapısal ya da psikolojik sorunları genel kavramlarla açıklamaktadırlar.

Bazı "araştırma imalathanelerinde" iyi satış yapacak "parlak" araştırma dendi mi,ayrıntılı olguların ya da ilişkilerin daha genel ve kapsamlı varsayımlarla "tanımlanabildiği" araştırmalar anlaşılmaktadır. Kıymık kadar cüssesi olmayan birtakım değişkenler, dağınık ve ilintisiz ama anlamları kapsamlı sorunları açıklamakta kullanıldı mı "şirin" bir sonuca ulaşılacağı kabul edilmektedir. Bu sözü, yukarıda belirttiğim bilimsel araştırma imalathanelerinin anlattığım süreci tanımlamak için yeni yeni piyasaya sürdükleri bir söz olduğu için, kullanıyorum.

Burada yapılan iş, önemli noktaları aydınlatmak için istatistiği kullanmak, istatistiği aydınlatmak için de önemli noktaları kullanmak olmaktadır. Bu önemli noktalar ne sınanmış, ne de bunlara bir belirlilik kazandırılmıştır. Kullanılacak olan figürler, figürler bu önemli noktalara uyacak şekilde nasıl seçilip düzülmüşlerse, öylesine düzülmüşlerdir. Genel noktalar ve açıklamalar, başka figürlerin de, başka genel noktalar ve açıklamalar için kullanılabilecek nitelikte oluşları gibi. Bu tür düzmece mantık kurgulamaları, işin en başında kullanılan soyutlama biçimi nedeniyle anlamlılığını yitirmiş araştırmalara görünüşte bir yapısallık (structural), tarihsel ve psikolojik anlamlılık kazandırmak istemektedir. Belirtilen bu yollarla, ya da daha başka yollarla hem

yöntem çığırtkanlığı yapılmış, hem de sonuçların yüzeyselliği, anlamsızlığı ört bas edilmiş olmaktadır.

Bu işlemlere, söz konusu araştırmalara "yerleştirilmiş" bulunan "Genel Giriş"lerde, ya da "değerlendirme" bölüm ya da kesimlerinde bol bol örnek gösterilebilir. Benim buradaki amacım belirli birtakım araştırmaların ayrıntılarına girmek değil; okuyucuyu okuyacağı bu tür çalışmalara karşı daha dikkatli bir gözle eğilmeye çağırmaktadır.

Önemli olan nokta şu oluyor: Sosyal bilimlerdeki araştırmalar *idea*'larla yürütülmekte, olgularla disipline olunmaktadır. "Niçin halk kendi oy verme anlayışına uygun biçimde oy veriyor" konulu amprik *survey*'ler için bu söz ne denli geçerliyse, on dokuzuncu yüzyıl Rusyasındaki aydınların durumu ve düşünce biçimi gibi bir konuda yazan bazı tarihçilerin çalışmaları için de o denli geçerlidir. Bunlardan ilkinin bilimsel törenlemeleri (ritual) çoğunlukla daha gelişkin ve her zaman için çok daha gösterişlidir.

Son olarak, soyutlanmış deneyimciliğin ortaya koyabildiği sonuçların genellikle önemsiz şeyler oluşu şöyle bir soru ile tanımlanabilir: Gerçek, fakat önemsiz olanla; önemli, fakat gerçek olması ille de gerekmeyen arasında bir gerilimin olması mı gerekiyor? Soruyu şöyle sormak daha iyi olacak: Sosyal bilimlerde çalışan bir kimse, hangi düzeyde bir (sorunun ya da olgunun - ç.) gerçekliğini gerçekleme (verification) çabasına hazır olmalıdır? Bu konuda isteklerimizde çok aşırı olup da, vara vara, çok ayrıntılı bir sunuma (exposition) varmış olabiliriz; ya da, çok isteksiz olup sadece büyük kavramlar ve tasarımlarımızla baş başa kalmış da olabiliriz.

Yöntembilimsel kısıtlanmışlık tutkunu kimseler İstatistiksel Tapınımların kılı kırk yarıcı tapınağından geçmedikçe modern toplum hakkında tek kelime bile söylemekten kaçınmaktadır. Genellikle ileri sürülen, bu kimselerin ortaya koydukları çalışmaların, önemsiz olsalar da, bir gerçeklik taşımakta oluşlarıdır. Ben bu görüşe katılmıyorum ve gitgide bu tür çalışmaların taşıdıkları gerçekliğin ne gibi bir şey olabileceğini daha çok merak ediyorum. Bu tür araştırmalarda "gerçeklik" denen şeyle, ayrıntılarda kılı kırk yarıcılığın, ya da hatta sözde - gelişkinliğin (pseudo - precision) ne denli birbirlerine karıştırılmış olabileceği de ayrı bir sorun olarak görünüyor bana. Bir yıl, ya da iki yıl süreyle, binlerce saat süren, her biri dikkatli bir şekilde kodlanan, makinelerde delinip işlenen mülakatları yakından inceleyerek olursanız, olgu (fact) ya da veri denen şeyin, istendiğinde, ne denli kötü etkilenmelere açık olduğunu görürsünüz. Bunun yanı sıra, yapılanlar için "önemliliğine" gelince, aramızdaki en enerjik ve en akıllıların bazılarının dogmatik bir biçimde bağlı oldukları bu yöntemin onların başka şeyleri incelemelerine izin vermemesi ve sadece ayrıntıları incelemekte ısrar etmeleri sayesinde, belirli derecede bir önemlilik de sağlanmış olmaktadır. Gitgide inanıyorum ki, bu tür çalışmaların çoğu, düpedüz bir ritüelin icra edilmesinden başka bir şey değildir - sözcülerinden birinin dediğinin aksine, "bilimin kesin istemine bağlılık"tan çok, ticari ve vakıflardan akçasal yardım görmeyi sağlama almaya yönelik bir ritüel olmaktadır bu.

Duyarlılık ve gelişkinlik (percision) yöntem seçiminde tek kriter değildir; elbette ki, açıklık, çoğu kez yapıldığı gibi, "amprik" ya da "gerçek" (true) anlamında-

kiyle karıştırılmamalıdır. Bizi ilgilendiren sorunlar üzerinde durabilmemiz kadar, sorunları kendi gerçekliklerine sadık bir biçimde inceleyebilmemiz de gerekmektedir. Ama, en ilginç ve en güç sorunların geliştirilmiş tekniklerin henüz uygulanmadığı alanlarda yer almakta oluşu gibi bir nedenle, bizi, inceleyebileceğimiz sorunları ele almakta kısıtlayan bir yöntem olamaz; hiçbir yöntem bu amaç için kullanılamaz.

Tarih içinde alacak oldukları yerlerden anlaşılacağı üzere, hangi sorunların gerçek sorunlar olduklarını görebiliyorsak, gerçek sorunu ve önemlilik sorunu da kendi yanıtını kendisi getirecektir: Gerçekten önem taşıyan sorunlara eğilmek ve bütün gücümüzle dikkatli ve sorunun gerçekliğine bağlı kalarak çalışmak. Sosyal bilimlerde önemli eserler eskiden beri olduğu gibi, bugün de, dikkatli bir biçimde geliştirilmiş ve kilit noktalarda daha ayrıntılı bilgilerlerle (information) belgelendirilmiş olan hipotezler olmuştur. Çoğu kimsenin önemli dediği sorunları ve konuları ele almakta ve incelemekte, hiç olmazsa bugün için, bir başka yol bulunmamaktadır.

Araştırmalarımızda yönelmemiz gerektiği söylenen önemlilik, ya da daha yaygın bir deyişle, anlamlı (significant) sorunlar ne gibi şeylerdir? Ne için önemli, anlamlı? Burada, hemen belirteyim ki, araştırmalarımızın sadece siyasal, pratiksel ya da moral bir önemi olsun demek istemiyorum. Bu terimlerin anlamını nasıl düşünmüş olursak olalım, bu değil söylemek istediğim. Birinci durumda söylemiş olmamız gereken, bu tür araştırmaların düşüncemizde toplumsal yapı ve bu yapı içinde nelerin olmakta olduğu konusundaki tasarımlarla bağıntılı olabilmeleri gerektiğidir. "Özsel bir bağıntılılık" sözü ile belirtmek istediğim şey ise, araştırmalarımızın

ve çalışmalarımızın bu nitelikteki tasarımlarımızla ilintili olabilmeleridir. "Mantıksal bir bağıntılılık" sözüyle de, çalışmalarımızda (araştırmamızda), gerek problem aşamasında, gerekse açıklama aşamasında (explanatory phase) geniş çerçeveli sunum ile ayrıntılı bilgiler arasında açık ve güçlü bir ortak doku olması gerektiğini söylüyorum, "Önemli" sözünün siyasal anlamını ise, daha sonra ele alacağım. Bu arada, soyutlanmış deneyimcilik kadar kılı kırk yarıcı ve katı bir deneyimciliğin, günümüzün önemli toplumsal sorunlarını ve insana ilişkin temel konuları araştırmada bunları konu dışı tutmayı amaçladığı apaçık. Bu sorunları anlamak isteyenlerin, bu sorunlar üzerine eğilmek isteyenlerin, bu nedenle, inançları formüle etmek için, geliştirilmiş diğer yollara başvurarak aydınlanmaya çalışmaları gerekmektedir.

5

Deneyimciliğin belirli - felsefeden ayrılmış olan - yöntemleri birçok sorun üzerine yapılacak inceleme ve araştırmalara uygundur ve elverişlidir. Ve bu yöntemlerin söz konusu amaçla kullanılmasına niçin ve nasıl karşı çıkıldığını anlayamıyorum. Uygun bir soyutlama yaptıktan sonra, elbette ki, herhangi bir konuda sorunu kendi gerçekliğine uygun ve eksiksiz inceleyebiliriz. Ölçülmeye, kendi içsel nedenlerinden dolayı elverişli olmayan hiçbir şey yoktur.

Kişinin üzerinde çalıştığı sorunlar istatistiksel işlemlerle ifade edilmeye yatkınsa, daima bu yola gidilmeli ve bunlardan yararlanılmalıdır. Örneğin, bir seçkinler teorisi geliştirmeye çalışıyorsak, bir generaller grubunun toplumsal kökenlerini bilmemiz gerekecek ve

doğa' olarak, çeşitli toplumsal tabakalardan gelenlerin oranlarını bulmaya çalışacağız. Eğer 1900'lerden bu yana beyaz - yakalıların gerçek gelirlerinin artmış mı, yoksa azalmış mı olduğunu inceliyorsak, belirli bazı fiyat endekslerine göre denetlenebilen bir gelir / zaman - serisi yapıp bunu uygulamamız gerekecektir. Fakat, bu işlemlerin, bu konularda başvurulabilecek tek ve biricik yol ve yöntem olduğunu söyleyecek bir genellemeye gidilmemeli; kimseden böyle bir görüşü kabul etmesi beklenmemelidir. Kuşkusuz, hiç kimse eldeki bütün yol ve yöntemin bu modelden ibaret olduğunu kabule mecbur değildir. Deneyimcilik konusunda tek anlayış bu kişilerinki değildir.

Yapısal bütünün kendisine ilişkin sorunları çözümleyebilmek için fazla ayrıntılara inmeyen bir anlayışla çalışırken, seçtiğimiz bazı belirli ve yeterince dar (minute) görünümler üzerinde derin ve ayrıntılara inecek kadar durabiliriz. Bu tür bir tutum, bilgibilimsel (epistemological) bir dogmanın sonucu olmayıp, incelediğimiz sorunların gereklerine uygun olarak yapılmış bir tercih sonucu olacaktır.

Dar çerçeveli sorunlar üzerinde ayrıntılı incelemeler yapılmasına itiraz etmek, sanmam ki, bir hak olarak ileri sürülebilsin. Bu tür çalışmalarda soruna dar bir çerçeve içinde bakmak belirlilik ve duyarlık (precision) taşıyan bir çalışma yapabilmenin gereği olabileceği gibi, hiç kimsenin itiraz hakkına sahip olamayacağı entelektüel bir işbölümünün, bir uzmanlaşmanın gereği de olabilir. Fakat, bugün yapılan bu tür çalışmalar sosyal bilimlerin amacı olan bir işbölümü anlayışının ürünleri değildir. Bütünün öteki bölümüne ilişkin araştırmaların yokluğunun fark edilmeyişi bunu gösteriyor.

Soyutlanmış deneyimcilerin hemen hepsi, belirtilmelidir ki, aynı ve benzer sloganları kullanma eğilimindeler. Ev dışı çalışmaya (bu eski şaka, aslında, hiç de şaka değildir) önem verenler bu anlayışlarının kavramsal gerekirliklerini bugün pek iyi bilecek durumda olup; farklılıklar üzerinde çalışanlar (çoğu sadece bunu yapmaktadır) "deneyimsel gerçekleme (verification) modelini" bilmektedir. Genellikle herkes kabul etmektedir ki, her anlama girişimi amprik içerik ile teorik özümseme arasında bir çeşit alternasyonu gerektirmekte; olgusal incelemelerde kavram ve *idea*'ların rehberlik etmesi, ayrıntılı inceleme ve soruşturmaların da *idea*'ların yeniden ve yeniden biçimlendirilmesine katkıda bulunması gerekmektedir.

Yöntembilimsel çekingenlik ve kısıtlanmada karşılaşılan, kişilerin deneyimci içeriklerde değil de, özünde bilgibilimsel olan sorunlarda eleştirilere kapalı kimseler durumuna gelmeleri olmaktadır. Bu kimselerin çoğu, özellikle genç olanları, bilgibilim konusunda pek bilgi sahibi olmadıkları için, kendilerine egemen olan bir deste kutsanmış ilkenin (canon) *dogmatic* "mümini" olup çıkıyorlar.

Kavram fetişizmi alanında karşılaşılan ise, bu kimselerin, genellikle "nahve" benzer nitelikte (syntactical) çok yüksek düzeyde genellemeler yapma tutkusuna kapılmaları ve ayaklarının yeryüzünden kesilmiş oluşudur. Sosyal bilimin işleyiş sürecinde birer duraksama olması gereken bu iki okulun ve eğilimin ciddi şeylermiş gibi ortada boy göstermesi şaşırtıcı. Aslında, ikisi de verimsizliğe sürüklenmekte.

Entelektüel yönden bu okullar klasik sosyal bilimin sona erdirilmesini (hallini: abdication) temsil etmektedirler. Klasik sosyal bilimi ortadan kaldırma işleminde kullandıkları araçları ise, "yöntem" ya da diğer yandaki "teori" üzerine kılı kırk yarıcı tek yanlı çalışmalarıdır; her ikisinin de bu tutumlarının en büyük nedeni, önemli temel sorunlarla gerçekten ilgilenmekten kaçınmalarıdır. Doktrinlere ve yöntemlere ilişkin yandaş görüşlerin yükselme ve gerilemeleri düpedüz, sadece bu ikisi arasında bir entelektüel yarışmadan ibaret kalmış olsaydı (ki bu onlar için en büyük kazanç, dışarıdakiler için de en verimsiz, en yetersiz yol olacaktı) "Grand Theori" ve soyutlanmış deneyimcilik böylesine üstünlük kazanamazdı. Bu durumda, "Grand Theory" felsefeciler arasında rastlanan önemsiz - belki bazı genç akademisyenlerin kapılabileceği - bir eğilim olarak; soyutlanmış deneyimcilik de bilim felsefecileri arasında görülen teorilerden biri olacak, toplumsal araştırma ve incelemelerde kullanılan yöntemler arasında da yararlı bir aksesuar olarak kalacaktı.

Bu ikisinden başka anlayışlar olmasaydı, yücelerdeki yerlerinde yan yana sadece bu ikisi olsaydı, içinde bulunduğumuz konumumuz gerçekten pek acıklı olurdu. Her ikisinin de getirecek olduğu, insan ve toplum hakkında pek bir şeyler öğrenemeyeceğimizi kanıtlamak olacaktı. Birincisi biçimsel ve bulanık çağdaşlaşma düşmanlığı nedeniyle; ikincisi ise biçimsel ve bomboş akılsızlığı nedeniyle bu noktaya varacaktı.

PRATİKÇİLİK TİPLERİ

4

Sosyal bilimlerde anlaşmazlıklar "bilimsel" olduğu kadar moral, entelektüel olduğu kadar da siyasal nitelikler taşımaktadır. Anlaşmazlıkların, bulanıklığın nedenlerinden biri de, bu olguyu görmek istememek, görmezlikten gelmektir. Çeşitli sosyal bilim ekollerinin sorun ve yöntemlerini yargılayıp değerlendirebilmek için, hangi problem olursa olsun, herhangi bir problemi onun kimin problemi olduğunu bilmediğimiz sürece yeterince ifade edip ortaya koyabilmemizin olanaksızlığı nedeniyle, önce, birçok entelektüel soruna ve siyasal değerlere ilişkin konularda düşüncelerimize yeni baştan bir çeki - düzen vermemiz gerekmektedir. Bir kimse için problem niteliği taşıyan bir konu, bir başkası için sorun olmayabilir; iş, her birinin söz konusu sorunla ne gibi ilgisi ve çıkar bağlılığı bulunduğuna ve bu çıkarının da ne denli bilincinde olduğuna bağlıdır. Üstelik, işin bir de talihsiz sayılabilecek *ethic* yanı vardır: İnsanlar, kendi gerçek çıkarları açısından ilgilenmeleri gerekenlerle ilgilenmiyor her zaman. Sosyal bilimcilerin öyle olduklarına inanmalarına rağmen, insanların hepsi de pek öyle rasyonel değildir. Bütün bunların anlamı, insan ve toplum üzerinde bilimsel çalışmalar yapan kimselerin bir takım moral (ahlaki) ve siyasal kararlara varmış kimseler olarak çalışmakta oluşlarıdır.

1

Sosyal bilim alanında çalışanlar, yanı başlarında hep değerlendirme sorunları olmak üzere, onlarla birlikte çalışmışlardır. Bu bilimlerin gelenekleri, çoğu henüz hedefi tutturmak için atışa devam eden, kimisi akla dayanır

görünen dogmatik çözümlerin ardılanmış biçimleriyle doludur. Çoğu kez sorun dolaysız bir biçimde ele alınıp incelenmemekte, belirli bir ücretle istihdam olunmak için hazır bekleyen araştırma teknisyenlerinin uygulamalı toplumbilimlerinde olduğu gibi, birtakım serpiştirilmiş cevaplar farz edilmekle - ya da uyarlanmakla - yetinilmektedir. Böyle bir uygulamacı (practitioner), tekniklerinin "farazi" tarafsızlığından söz ederek kendini bu problemden uzak tutamaz. Gerçekte onun yaptığı, söz konusu problemin çözümlenmesini diğer tipten kimselere bırakmak olmaktadır. Fakat kuşkusuz, entelektüel "meslek erbabının" önündeki işini yaparken varsayımlarının ve gerekirliklerinin bilincinde olması; içinde çalıştığı toplum için ve bu toplumdaki rolü için taşıdığı *moral* ve siyasal anlamı anlamış olması gerekmektedir.

Günümüzde, olguları ifade edişine ya da kavram ve düşüncelerini tanımlayışına bakarak kişinin değer yargılarının çıkarsanamayacağı genellikle kabul edilmektedir. Fakat bu, söz konusu bildirimlerin ve tanımlamaların yargılarla bağlantılı olmadığı anlamına gelmez. Birçok toplumsal sorunun, olgulara ilişkin yanılgıların ve açıklıktan uzak kavrayışların olduğu kadar, değerlendirmedeki yan tutmanın bir sonucu olduğu da kolaylıkla görülebilecek bir şeydir. Sorunların gerçekten bir değerler çatışmasıyla ilgili olup olmadığını görebilmek, ancak, bunların mantık yönünden karışıklıktan kurtarılmasına bağlı bulunmaktadır.

Böyle bir çatışmanın olup olmadığına karar vermek, eğer böyle bir çatışma varsa, olgu ile değerleri birbirinden ayıklayıp ayırmak, doğaldır ki, çoğu kez sosyal bilimcinin yüklendiği başlıca görevlerden biridir. Böyle bir anlaşırlığa kavuşturma, bazen, sorunu çö-

zümlenebilir kılacak biçimde yeni baştan ifade etmek olmakta; aynı ilgilenme açısından bir değerler tutarsızlığı içinde bulunulduğu gösterilmektedir: Yeni yeni oluşan bir değerin gerçekleşmesi, bir eskisi feda edilmedikçe sağlanamamakta, bu nedenle de, bir edimde bulunabilmek için, en değerli olan neyse, ilgi o yönde biçimlenmektedir.

Fakat mantık irdelemeleri ve olgulara dayanan incelemelerle çözümlenemeyecek derecede gerçekten çelişkin çıkarlarca güçlü ve tutarlı bir biçimde benimsenmekte olan değerler söz konusu olduğunda, insanların işlerinde ve edimlerinde aklın oynayacağı bir rol kalmamaktadır. Değerlerin anlam ve sonuçlarını aydınlatıp açıklığa kavuşturabiliriz, birbirleri ile tutarlı kılabiliriz ve fiilin önceliklerinin ne olduğunu ortaya koyabilir, etraflarını olgular ve gerçeklerle kuşatabiliriz - fakat sonunda sadece bir sav ya da karşı - savda bulunmuş olma düzeyine inmiş oluruz. Eğer işin sonuna varabilirsek, vardığımız bu son noktada moral sorunlar, iktidar sorunları olur; en sonunda, eğer bu en son noktaya varabilirsek, güç ve iktidarın sonul biçimi de zor gücüne (coersion) varmış olur.

Hume'ün güzel deyişiyle, inandığımız şeylere bakarak nasıl hareket edeceğimizi çıkarsayabilmemizin olanağı yoktur. Aynı şekilde, bizim ne şekilde hareket etmemiz gerekirdi diye düşünüp de, bir başkasının ne şekilde hareket etmiş olabileceğini çıkarsamamız da olanaksızdır. Sonunda, eğer bu sona varıncaya kadar gidilebilmiş olursa, bizimle görüş birliğinde olmayanların kafalarını kırmamız gerekecektir. Dileyelim, böylesi sonlara pek ender varılsın. Bu arada, şimdilik, olabildiğimiz kadar

"makul" olmamız; her konu üzerinde durup tartışabilmemiz gerekmektedir.

Değerler, incelediğimiz sorunların seçiminde işin içindedirler; değerler, bu sorunları formüle etmekte kullandığımız kilit kavramlarda işin içindedirler; ve değerler, bu sorunları çözümlememizde de işin içindedirler. Kavramlar konusunda amacın, olanak ölçüsünde, "değerce yansız" kavramlar kullanmak ve geri kalan değerlerle ilgili etkilenmeleri açıkça görülür durumda tutmak gerekmektedir. Sorunlar konusunda amaç, sorunların seçimine ilişkin koşullarda değerler yönünden açık seçik kalabilmek; sorunların çözümü kişiyi nereye yöneltirse yöneltsin, moral ve siyasal sonuçları ne olursa olsun, kendimizi yan tutma eğilimlerinden uzak tutmak olmalıdır.

Bazı tip eleştiriciler, ne var ki, sosyal bilimlerdeki çalışmaları sonuçlarının aydınlık ve ferahlatıcı olup olmadığına, olumsuz ya da yapıcı görünüp görünmediklerine göre değerlendirmektedirler. Bu aydınlık ve ferahlık düşkünü *moralist*'ler araştırmaların sonunda lirik bir final olmasını istemekte; bu *son*'la tazelenmiş ve neşeli bir başlangıca temel alınabilecek umut verici bir iyimserlik kıvılcımını görmekten mutluluk duymaktadırlar. Fakat anlamaya çalıştığımız dünya siyasal yönden umutlu olmamızı, moral yönden ise, gördüğümüzle yetinmemizi her zaman mümkün kılmamakta; bu nedenle de, sosyal bilimcilerin "küçük mutlu budalalar" rolünü oynaması olanaksızlaşmaktadır. Kişisel olarak her zaman için iyimser biriyimdir, ama itiraf edeyim ki, herhangi bir şeyin iyi mi, kötü mü olduğunu beni mutlu edip etmeyeceğine göre kararlaştırmam. Bir kere, insan gördüğünü yeterince ifade edebilmek için onu kendi gerçekliği için-

de ve doğru görmek istiyor - görülen üzücü ise çok kötü; fakat umutlandırıcı ise, çok iyi. Bu arada, "yapıcı program" ve "umutlandırıcı bir kayıt" diye çırpınanların yaptığı, olgular ve gerçekler apaçık bir şekilde mutluluk verici nitelikte olmadıkları zaman bile olgularla, gerçeklerle yüz yüze gelmekten kararlı bir biçimde kaçınmak olmaktadır. Bu ise, sosyal bilimlerdeki çalışmalar için gerekli olan gerçekçiliğe, yargı ve değerlendirmelerde yansız kalmaya aykırı düşmektedir.

Entelektüel gücünü küçük çerçeveli ortamlar (milieu) içindeki ayrıntılar üzerinde yoğunlaştıran sosyal bilimciler de zamanın iktidar çevrelerinden ve siyasal çatışmalarından uzak kalamamaktadırlar. Bu tür sosyal bilimciler, hiç değilse dolaylı olarak ve fiilen toplumun kurulu düzeniyle çerçevelenmiş bulunuyor. Sosyal entelektüel görevlerini tam olarak benimsemiş birisi toplum yapısını aynen benimsemek zorunda değildir. Gerçekten, ona düşen görev, toplum yapısını görülür ve anlaşılır kılmak, bir bütün olarak incelemektir. En büyük yargıda da, bu işi gereğince yerine getirmekle bulunmuş olmaktadır. Ve Amerikan toplumu hakkında öylesine yanıltmalar yapılmıştır ki, Amerikan toplumunu yan tutmadan inceleyip anlatmak bile çoğu kez "vahşi bir naturalizm" olarak adlandırılmaktadır. Doğaldır ki, sosyal bilimcilerin inandıkları, benimsedikleri, ya da (yazdıkları ile. ç.) gerekli kıldıkları değerleri saklamak zor değildir. Hepimizin yakından bildiği gibi, bu amaçla kullanılan bir araç elimizde hazır beklemektedir: Sosyal bilimlerin, özellikle, toplumbilimin özel deyişler ve terimlerinin (jargon) çoğu. Tarafsız kalma, sorumlu olmama konusundaki ısrar sonucundaki" usulüne uygun ifade etme yani maniyerizm".

İstesin ya da istemesin, bilerek ya da bilmeyerek yapmış olsun, ömrünü toplumu incelemeye harcayan ve çalışmalarının sonuçlarını yayınlayan herkes her zaman için ahlâki ve çoğu zaman için de siyasal bir edimde bulunmuş olmaktadır. Sorun kişinin çalışmalarını bu koşulları bilerek mi sürdürdüğü, bilmezlikten gelerek ve bu durumu başkalarından da gizleyerek mi çalıştığı; ahlaki yönden sorumluluktan kaçınıp kaçınmadığıdır. Birçok, hatta açıkça söylemem gerekirse, çoğu Amerikan sosyal bilimcisi iç rahatlığı içinde, ya da bundan yoksun olarak, liberaldirler. Bunlar, bugün yaygın olan bir yükümlülük altına girmeme endişesiyle yaşamaktadırlar. Bu bayların "değer yargısında bulunuyor" diyerek onu bunu suçlamalarının nedeni, "bilimsel objektiflik" düşkünlüklerinden çok, içinde bulundukları bu durumlarının sonucudur.

Bu arada hemen belirteyim ki, öğretim konusundaki düşüncelerim yazı yazma konusundakilerden bütünüyle farklıdır. Kişi bir kitap yazdığında yazılan kitap kamunun malı olmaktadır, yazarın, eğer varsa, duyuyorsa, okuyucusuna karşı tek sorumluluğu kitabını gücü yettiğince iyi bir kitap yapmaktan ibarettir ve tek yargı ölçüsü budur. Öğretmenlik yapanın sorumluluğu daha da ağırdır. Bir noktaya kadar, denebilir ki, öğrenci tutsak kılınmış bir dinleyicidir, bir noktaya kadar, öğretmenin anlatacaklarına bağımlıdır; öğretmen öğrenciler için bir model olma durumundadır. Onun görevi, kendini yetiştirmiş düzenli bir "kafanın" nasıl düşündüğünü ve değerlendirdiğini elinden geldiğince canlı bir biçimde göstermektir. Öğretmenlik sanatı, çok büyük oranda, yüksek sesle, ama anlaşılır, akla uygun biçimde düşünme sanatıdır. Kitapta kişi kendi düşüncelerinin vardığı so-

nuçlara okuyucularını inandırmaya ve ikna etmeye çalışır, derslikte ise öğretmen olarak, insanın nasıl düşünmesi gerektiğini, doğru ve güzel düşünebilmenin insana ne denli yüce bir mutluluk vereceğini gösterebilmekle görevlidir. Bu nedenle, bence, öğretmenin varsayımlarını, soruna ilişkin olguları, yöntemleri ve yargıları açıkça ortaya koyup bunları görülür kılması gerekir. Öğretmen olarak hiçbir şeyi desteklememesi gerekir, kendi tercihini ortaya koymadan önce, sorunla ilgili tüm *moral* seçenekleri bütün açıklığı ile ortaya koyması; kendi tercihini belirttiği her seferinde bunu da yapmaktan kaçınmaması gerekir. Bu anlayışla, bu üslupla yazmak ise, çok sıkıcı ve kuru olmaktadır. Ders vermekte gerçekten başarılı olan kimselerin yayınlarının pek başarılı olmayışının bir nedeni de budur.

"Positivistlerimizin, insana ilişkin bilimleri insancıllıktan uzaklaştırma girişimlerine rağmen, bilimin moral bir yanı her zaman olmuştur" diyen Kenneth Boulding kadar iyimser olmamız güç. Ama, "Günümüzde uygarlık için en büyük tehlike, doğal bilimlerle yetiştirilmiş kafaların ekonomi ile teknik bilimler arasındaki farklılığı algılayabilecek yetenekten yoksun oluşlarıdır" diyen Lisnel Robbins'in bu görüşüne katılmamak daha da güç görünmektedir[1].

2

Bütün bunlarda ilk bakışta şaşacak bir şey yok; bunlar, eleştirilmediği, uyarılmadığı zaman bile herkesin doğrulayacağı şeylerdir. Günümüzde ise, sosyal bilim araştırmaları generallerin, sosyal çalışmacıların, büyük

---

1) Bu iki alıntıyı, Jacques Barzun ve Henry Graff. *The Modern Reseacher*, New York, Harcourt, Brace, 1957, s. 217 den yapıyorum.

şirketlerdeki yöneticilerin ve hapishane yöneticilerinin hizmetine koşulmuş bulunmaktadır. Bu tür *bürokratik kullanım* gitgide artmakta, kuşkusuz artmaya devam edeceğe benzemektedir. Çalışmalar, incelemeler sosyal bilimciler ve diğer kimseler tarafından *ideolojik* biçimde de kullanılmaktadırlar. Gerçekten, sosyal bilimlerin ideolojik yanı, bunun bir toplumsal olgu oluşu nedeniyle kendiliğinden ortaya çıkmakta (oluşmakta) dır. Her toplum kendi doğası hakkında bazı imajlara sahiptir. Özellikle, toplumun iktidar dizgesini ve iktidar sahiplerinin yararlandıkları yol ve araçları haklılaştırmaya yarayan imajlar ve sloganlardır bunlar. Sosyal bilimcilerin ürettikleri imajlar ve *idea*'lar toplumda varolan bu imajlarla tutarlı şeyler olabileceği gibi, tersi de olabilir. Ama her iki durumda da, toplumun var olan imajları açısından zorunlu bazı sonuçlara yol açmaktan geri kalmaz. Yol açacağı bu sonuçlar ve etkiler fark edildiğinde bunlar üzerinde durulmaya, tartışılmaya; şu amaçlar için kullanılmaya başlamaktadır:

İktidarın toplumdaki düzenleniş şeklini ve iktidar sahibi olanların kalıcılığını haklı ve yasal göstermek için kullanıldıklarında imajlar ve *idea*'lar iktidarın otorite niteliği kazanmasına yaramaktadırlar.

Toplumda varolan iktidar düzenlenimlerini ve topluma hükmedenleri eleştirmede kullanıldıklarında ise, onları otorite (yasallaşmış iktidar - ç.) olma niteliklerinden soyutlamaktadırlar.

Toplumdaki iktidar ve otoriteye ilişkin sorunları dikkatlerden uzak tutmak için kullandıklarında, toplumun yapısal gerçekliklerini gözlerden saklamaya yaramaktadırlar.

Bu tür kullanımların sosyal bilimcilerin bilgisi içinde yapılmış olması gerekmez. Böyle olabileceği gibi, sosyal bilimcilerin eserlerinin siyasal bakımından yaratacağı etkilerden çoğu kez habersiz oluşlarına rağmen de bu durumla karşılaşılabilmektedir. İçinde yaşadığımız ideoloji çağında, bunlardan biriyle olmazsa diğeriyle karşı karşıya kalmak sosyal bilimcinin kaçınamayacağı bir durumdur.

Çok büyük iktidarlara sahip yeni yeni kurumların oluştuğu, fakat bu iktidarlarını (toplumun gözünde - ç.) yasallaştıramadığı; eski iktidar kurumlarının ise, eskiden beri kullandıkları iktidarlarına bağlı yaptırımları bugün de işlerlik içinde tutmaları nedeniyle de olsa, her gün biraz daha artarak, artık apaçık ideolojik haklılaştırmalar, yasallaştırmalar istenmektedir sosyal bilimcilerden. Örneğin, çağımızdaki dev şirketlerin ellerinde bulundurdukları iktidarı, Birleşik Devletlerdeki yasal otoritenin temel dayanağı olan on sekizinci yüzyıldan kalma liberal doktrinlerle otomatik olarak yasallaştırmaları olanaksızdır. Her çıkar ve iktidar, her tutku ve yandaşlık, her nefret ve umut, diğerlerinin sloganları, sembolleri, doktrinleri ve çağrıları ile mücadele edebilmek için ideolojik araçlarla kendini donatmak istemektedir. Kamusal bildirişim yaygınlaşıp genişledikçe, hızlandıkça bu araçların aşınmaları tekrarlanmalar nedeniyle tezleşmekte; yani yeni slogan, inanç ve ideolojilere gereksinme duyulmaktadır. Kitle iletişiminin ve yoğunlaşan halkla ilişkilerin bugünkü durumunda sosyal bilimlerdeki çalışmaların bunların birer ideolojik "cephane" olmasını isteyenlerin karşısında dokunulmazlıklarını koruyabilmeleri gerçekten tuhaf olacaktır. Sosyal bilim

araştırmacılarının bu tür istekleri karşılamaktan uzak kalabilmeleri gerçekten zor sayılmaktadır.

Sosyal bilimcinin, bu durumun bilincinde olsa da olmasa da sırf bir sosyal bilimci olarak çalışmakta olmasıyla bile, bir dereceye kadar, bürokratik ya da ideolojik bir rol oynamakta olduğu açıktır. Bürokratik rol ile ideolojik rol kolaylıkla bir diğerine dönüşebilmektedir. En biçimsel araştırma tekniklerinin bile bürokratik amaçlar için kullanılması, kolayca, bu araştırmalara dayanarak alınacak olan kararların haklılaştırılmalarına yaramaktadır. Sonuçta, sosyal bilimlerin bulgularının ideolojik amaçla kullanılmaları kolayca bürokratik işlemlerin bir bölümü oluvermiştir: Günümüzde iktidara "yasallık" görünümü kazandırmak ve belirli siyasaları güzel göstermek, örneğin personel yönetiminin ve "kamusal ilişkilerin" önemli bir içeriği, bölümü olmuştur.

Tarihsel bakımdan, sosyal bilimler bürokratik yönde değil de, daha çok, ideolojik yönde kullanılmıştır. Denge tersine dönüyor gibi görünüyorsa da, bunun bugün de böyle olduğu söylenebilir. İdeolojik kullanımlar, kısmen, modern sosyal bilimlerdeki çalışmaların çok büyük bir bölümünün Marx'ın eserlerine karşı açılmış birer tartışma oluşlarının, ya da sosyalist hareketlerle komünist partilerin ortaya koydukları savlara karşı bir tepki oluşlarının sonucudur.

Klasik iktisat bir iktidar sistemi olarak kapitalizmin ana ideolojisi olmuştur. Bu alanda, Sovyet yayıncılarının ve tanıtıcılarının günümüzde Marx'ın eserlerini kullanırken yaptıkları gibi, klasik iktisat da "verimli bir biçimde yanlış anlaşılmış" bulunmaktadır. Klasik iktisatçıların Doğal Hukuk ve faydacı ahlak felsefesinin metafiziğinden

yararlandığı, tarihçi ve kurumsalcı iktisat okullarının geliştirdiği klasik ve neo - klasik doktrinlerin eleştirileri ise, ancak, tutucu, liberal ya da radikal "sosyal felsefeler" açısından anlaşılabilir. Özellikle 1930'lardan bu yana hükümetlere ve şirketlere danışmanlık yapan iktisatçılar, izlenen politikaları etkileyecek ve ayrıntılı ekonomik dökümlerin rutinlerini kuracak nitelikte yönetsel teknikler oluşturmuşlardır. Bütün bunlar, her zaman açıkça olmasa da, bürokratik olduğu kadar ideolojik kullanımlar da sayılabilecek şeylerdir.

İktisatta bugün karşı karşıya bulunulan kargaşa ve bulanıklık, yöntemlerle ve görüşlerle olduğu kadar, izlenen siyasayla da ilgilidir. Birbirlerinden hiç geri kalmayan en parlak iktisatçılar bile tamamen çelişkili görüşler ileri sürmektedirler. Örneğin, Gardıner C. Means meslektaşlarını, "on sekizinci yüzyılın" atomistik işletmeler imajını yansıttıklarını ileri sürerek eleştirmekte ve fiyatları belirleyecek ve denetleyecek dev şirketlerin bulunacağı bir ekonomi modelini savunmaktadır. Diğer yandan, Wassily Leontief ise meslektaşlarının salt (pure) kuramcılar ve veri toplayıcılar olarak ikiye ayrılmalarını eleştirmekte, herkesi karmaşık girdi - çıktı (input - output) şemalarına yönelmeye çağırmaktadır. Fakat Colin Clark bu tür şemaları "anlamsız derecede ayrıntıcı ve boşuna zaman harcatan analizler" saymakta, iktisatçıları insanlığın maddi esenliğini geliştirmenin çareleri üzerinde düşünmeye çağırmakta, vergilerin azaltılmasını istemektedir. Diğer yandan John K. Galbraith iktisatçıların maddi zenginliği arttırma sorunuyla ilgilenmelerine son vermelerini istemekte; Amerika'nın daha bugünden bile gereğinden fazla zenginleşmiş bulunduğunu, üretimi daha da arttırmanın budalaca bir iş olacağını ileri sürmekte, meslektaşlarına kamu hizmetlerinin arttırılmasını, vergilerin

de (gerçek ve satıştan alınan vergilerin) arttırılmasını istemeleri için çağrıda bulunmaktadır[2].

Bütünüyle istatistiksel bir uzmanlaşma olan nüfusbilim bile, ilk kez Thomas Malthus'ın başlattığı siyasa çatışmalarından ve olgulara ilişkin tartışmalardan uzak kalamamıştır. Bu tartışma ve çatışmalardaki konuların pek çoğu eskiden sömürge olan ülkelerde yeniden ortaya çıktığını; kültür antropolojisinin sömürgeciliğe ait olgular ve *ethos* ile iç içe girmiş bulunduğunu görmekteyiz. Liberal ya da radikal bakış açılarından bu ülkelerin ekonomik ve siyasal sorunları genellikle, hızlı ekonomik ilerleme; özellikle, sanayileşme gereksinimine bağlanarak tanımlanmaktadır. Eski günlerdeki sömürgeci devletler gibi, bu sorunlara ilişkin tartışmalara katılmakta; bugün az gelişmiş ülkelerdeki değişime kaçınılmaz bir biçimde eşlik eden gerilimlere ve diriliş çabalarına olanak bırakmamaya özen göstermektedirler. Kültürel antropolojinin içeriğini ve tarihçesini, sömürgeciliğe ilişkin gerçeklerle kültürel antropoloji arasında bir bağıntı olmadığı söylenemezse de, sömürgecilik olgusundan ibaret "saymak" da elbette doğru değildir. Kültürel antropoloji, istenirse, özellikle bizimki kadar karmaşık yapıda olmayan toplumlarda yaşayan halkaların içtenliğini ve dürüstlüğünü, insan karakterinin toplumsal yönden göreceliğini vurgulamakta oluşu ve batılılar arasındaki dar kafalılığa karşı sürdürdüğü uğraş nedeniyle, liberal ve hatta radikal amaçlara da hizmet edebilir.

Bazı tarihçiler, ancak ve ancak, bugünün ideolojik amaçları için yapılmış denebilecek şekilde, geçmişi

---

2) İktisatçılara ilişkin olarak *Business Week*, 2 August 1958, p.48 deki yazıyla karşılaştırın.

yeniden yazmak eğilimindedirler. Bunun güncel bir örneği, İç Savaş sonrasının şirketler topluluğu biçiminde, ya da diğer biçimleri içindeki iş hayatının "yeniden değerlendirilmesi" olmaktadır. Son birkaç on yılın Amerikan tarihinin büyükçe bir bölümünü dikkatli bir biçimde incelediğimizde, tarihin ne olduğuna ya da ne olması gerektiğine bakarak ulusal ya da sınıf efsanelerinin (myth) neler olduğunu anlayabileceğimizi görmekteyiz. Sosyal bilimlerden bürokratik biçimde yararlanmaya başlayalı beri, özellikle de İkinci Dünya Savaşından bu yana, "Amerika'nın tarihsel anlamı" diye bir konunun işlenmeye başladığı; bunun bazı tarihçiler tarafından tarih biliminden tutucu anlayış için, bu tutucu anlayıştan ise, manevi ve maddi çıkarlar sağlayanlar için yararlanma görünümü aldığı izlenmektedir.

- Siyasal bilimciler, özellikle İkinci Dünya Savaşından beri uluslararası ilişkiler konusunda çalışanlar, Amerikan siyasetini karşıtça (muhalif) eğilimler açısından incelenmiştir denilemez. Profesör Neal Houghton daha da ileri gitmekte ve "siyasal bilim alanında çalışanların ilgilendiği olayların çoğu, bu siyasaların dipnotlarla desteklenmiş bir haklılaştırılmasından ve satışa hazırlanmasından başka bir şey olmamıştır[3] demektedir. Bu sözleriyle değindiği olguyu kabul etmemek de çok zor görünmektedir. Profesör Arnold Rogow'un "Büyük Sorunlara Ne Oldu?" sorusuna da,[4] son zamanlarda siyasal bilim adına yapılanların çoğunun önemli gerçekleri anlamaktan çok, önemli resmi siyasaların ve

3) Western Political Science Association'da 12 Nisan 1958 konuşması.

4) American Political Science Review, Eylül 1957.

kusurların bilim tarafından aklandırılması olduğu göz önünde tutulmadıkça yanıt bulmak zor görünmektedir.

Bu kullanım örneklerine işarette bulunmamın nedeni bir eleştiride bulunmak, ya da bir yanlılık kanıtlamasına girişmek değildir. Tek amacım, okuyucuya sosyal bilimin kaçınılmaz bir biçimde bürokratik rutinlere ve ideolojik sorunlara bulaşmak zorunda kalmış olduğunu; bu durumun, günümüzde sosyal bilim çeşitlerinde ve içinde bulunulan bilimsel kargaşa ortamında belirli bir payı olduğunu; bu durumun siyasal anlamını saklı tutmaktansa, herkesçe bilinmesini sağlamanın daha iyi olacağını işaret etmektedir.

3

On dokuzuncu yüzyılın son yarısında, Birleşik Amerika'da sosyal bilim doğrudan doğruya reform hareketleri ve ıslahat çalışmaları ile bağlantılı olmuştur. 1865 yılında "American Social Science Association" içinde örgütlendirilen "sosyal bilim hareketi" diye bilinen hareket, aslında, açıkça siyasal nitelikte taktikler vermeksizin toplumsal sorunlara "bilimin uygulanması"nı öngören ve on dokuzuncu yüzyıl sonunun bir girişimiydi. Hareketin üyeleri, özetle ifade edilecek olursa, alt sınıfların felaketlerini orta sınıfın sorunları haline dönüştürmeye çalışmışlardır. Yirminci yüzyılın ilk on yıllarından itibaren, bu hareket gerektirdiği yönü almıştır. Hareket, köktenci (radikal) bir orta sınıf reform hareketi olma yoluna girmekten kaçınmış; toplumun esenliğinden söz eden uyarıları, sonunda, yardım derneklerinin kurulması, çocuk bakım ve ıslah kuruluşlarının açılması, hapishanelerin ıslah edilmesi ve sosyal yardım kuruluşlarının kurulması gibi sınırlı faaliyetlerle noktalan-

mıştır. Fakat bir süre sonra "Amerikan Sosyal Bilim Derneği"nden çeşitli meslek kuruluşları, çeşitli akademik disiplinler oluşmuş, ortaya çıkmıştır.

Böylece, başlangıçtaki orta sınıf reform toplumbiliminin sonuçları, bir yanda akademik uzmanlık dallarının sayıca, artışı, bir yandan da daha da uzmanlaşmış ve kurumsallaşmış toplumsal esenlik faaliyetlerinin başlatılması ile iki ana yönde ortaya çıkmıştır. Bu ikili ayrım, bununla beraber, akademik uzmanlık dallarının moral yönden yansız ve bilimsel alanda da *antiseptik* oldukları anlamına gelmemektedir.

Birleşik Devletlerde liberalizm hem bütün toplumsal incelemelerin ortak siyasal "alameti" olmuş, hem de bütün görülen kamusal *rhetoric*'in ve ideolojinin kaynağını oluşturmuştur. Bunun böyle olması herkesin çok iyi bildiği tarihsel koşulların; belki de her şeyden çok feodalizmin, bu nedenle de, anti-kapitalist seçkinler ve entelektüeller için gerekli olan aristokratik temelin bulunmayışı nedeniyle olmuştur. İş çevrelerindeki seçkinlerin önemli kesimlerinin dünya görüşünü bugün de biçimlendirmeye devam eden klasik iktisadın liberalizmi eskiden beri siyasal amaçlarla kullanılmış ve kullanılmakta; en bilimsel ekonomik anlatımlarda bile denge ya da kararlı - denge (equilibrium) *idea*'sı hâlâ tüm gücünü ve önemini korumaktadır.

Daha dağılgan bir yolla, liberalizm, toplumbilimi ve siyasal bilimi de *enforme* etmiştir. Avrupalı kurucu atalarının tersine, Amerikan toplumbilimcileri, sorunları belirli bir zamanda, belirli tek bir deneyimsel ayrıntı ve belirli bir küçük ortam (milieu) sorunu olarak inceleme eğilimi göstermişlerdir. Bir diğer deyişle, dikkatlerini

dağınık tutmuşlardır. "Demokratik bilgi kuramına" uygun olarak bu kimseler tüm gerçeklerin eşit yaratıldığını farz etmişlerdir. Üstelik, bu bilginler her sosyal görüngü (phenomenon) için çok sayıda küçük küçük nedenlerin olması gerektiğinde ısrar etmişlerdir. Adlandırıldığı üzere, bir *"çoğulcu* nedenleme" "bölük pörçük" reformlara tutkun liberal siyasete çok denk düşmüştür. Gerçekten, toplumsal olayların nedenlerinin çok sayıda dağınık, küçük küçük olduğu düşüncesi, çok geçmeden *liberal pratikçiliği* [5] denilen anlayışa varmış; bu anlayışın bakış açısını oluşturmuştur.

Amerikan sosyal biliminde tarihinden gelme bir örtülü eğilim (orientation) varsa bu, kuşkusuz, küçük küçük ve dağınık konularda, sadece olgusal verileri araştırarak ve çalışmalarda çoğulcu nedenleme *dogma*' sına olan saplantıdan ayrılmaksızın inceleme yapma eğilimidir. Bütün bunlar, toplumsal konuları incelemekteki üslubu bakımından liberal pratikçiliğinin temel özellikleridir. Çünkü, eğer her şey sayısız denecek kadar çok sayıda "etmenler" tarafından nedenlendiriliyorsa, o zaman, izlememiz gereken en iyi siyasal hareket tarzı, girişeceğimiz uygulama eylemlerimizde çok dikkatli davranmak olmaktadır. Birçok ayrıntılarla uğraşmamız gerekli görüldüğü için, önce bazı küçük küçük konularda reformlar yapmamız ve bunların ne sonuçlar doğuracağını beklememiz; diğer şu ya da bu konudaki reformlara ise, daha sonra el atmamız salıklanmış olmaktadır. Ayrıca, dogmatik davranmamamız, çok kapsamlı bir eylem programı düzenlemeye kalkışmamamız da salıklanmaktadır: Karşılıklı etkileme ve etkilenme ilişkileri içinde yer alan nedenleri,

---

[5] Cf. Mills, "The Professional İdeology of Social Pathologits," American Journal of Sociology, Eylül 1943.

bu nedenleri bilmemizin zor, hatta bütünüyle olanaksız olabileceğini de göz önünde tutarak, hoşgörülü olmamız gerektiği anımsatılmış olmaktadır. Sosyal bilimciler olarak bizlere düşen ise, küçük toplumsal ortamlar üzerinde çalışmak; pratik insanlar olarak akıllıca davranmak, küçük ortamların çerçevesini aşmayan bölük pörçük ve biri şurada diğeri bir başka yerde yapılacak reformlarla uğraşmak olmaktadır.

Söylenen - birinin böyle söylediği açık - işlerin pek öyle basit olmadığıdır. Toplum, bu anlayışa uygun olarak, sayısız denecek kadar çok sayıda ufak ufak "etmenler" biçiminde tasarlanmaya başlayınca, doğal olarak, herhangi bir şeyi inceleyip değerlendirmekte pek azına gereksinmemiz olacak, ilgili tüm etmenleri ele aldığımızdan hiçbir zaman emin olamayacağız. Salt biçimsel bir özde "organik bütün" vurgulaması, yeterli sayıda nedenleri ele almama - ki bunun nedeni genel olarak yapısaldır - sadece tek bir durumu incelemeye zorunlanma gibi düşünceler toplumdaki *status quo*'nun yapısını anlamayı güçleştirmiş olacaktır. Bir denge sağlamak için, diğer görüşleri de anımsamamız gerekmektedir:

Her şeyden önce, "ilkeleştirilmiş çoğulculuk"un kendisinin de "ilkeleştirilmiş monism"in kendisi kadar dogmatik olabileceği açık değil mi? İkincisi, nedenleri incelemek, anbele olmadan, ille de, bütünüyle olanak dışı mı? Gerçekte, sosyal bilimcilerin toplumsal yapıyı incelerken yapmaları gereken de bu değil midir? Bu tür çalışmalar ve incelemelerle, kuşkusuz, bir şeyin yeterli nedenlerini bulmaya; böylelikle, siyasal ve yönetimsel eylemin objeleri olan stratejik etmenleri ortaya koyarak

insanlara toplumsal işlerinde insan aklının yardımlarından yararlanabilme olanağı sağlamak istiyoruz.

Fakat liberal pratikçiliğin "organik" metafiziğinde kararlı denge eğilimi olan her şey vurgulanmaktadır. Her şeye "sürekli bir süreç" olarak bakıldığı için, olguların ani hızlanmaları ve devrimsel çözülmeler - ki bunlar çağımızın en belirgin olgularıdır - görmezlikten gelinmekte; görmezlikten gelinmezse, o zaman, sadece bir "patolojik" olgu ya da "uygunsuz" uyarlanma sayılmaktadır. "Alışılmış yaşam ve göreneksel değerler (mores)" ve "toplum" gibi ibarelerin biçimselciliği ve "farazi" birlikliği (unity), modern bir toplumsal yapının bir bütün olarak ne olduğunu görme olanağımızı azaltmaktadır.

Liberal pratikçiliğinin parçacılık (fragmentary) karakterinin sebepleri neler olabilir? Niçin bu dağınık dağınık sosyal ortamcıklar toplumbilimine gelip dayanılmıştır? Akademik bölümlerin ısrarla artmakta oluşu sosyal bilimcilerin sorunları bölümlere ayırmalarını kolaylaştırmış olabilir. Özellikle toplumbilimciler, çoğu kez, eski sosyal bilimlerin temsilcilerinin toplumbilim diye bir şeyin ayrı bir yeri olduğuna inanmadıklarını sanmaktadır. Belki de, August Comte gibi - ve Talcott Parsons benzeri büyük kuramcılar gibi - toplumbilimciler kendilerine iktisattan ve siyasal bilimden apayrı, bütünüyle kendilerinin olan bir alan istemiş olabilirler. Fakat ben, akademik uğraş ve savaşımdaki bölüm (department) sınırlamalarının - ya da genel yetersizliğin - liberal pratikçiliğinin düşük soyutlama düzeyini ve yandaşı olan kimselerin toplumsal yapı sorunlarını ele almaktaki başarısızlıklarını açıklamakta yeterli olacaklarına inanmıyorum.

Kendisi için bunca toplumbilim kitabı yazdığımız kamuyu düşünelim: Bu disiplinde yazılan "dizgeselci" ya da "kuramsal" eserlerin çoğu, dershane amaçları için hazırlanmış ders kitaplarında öğretmenler tarafından ortaya konulmuştur. Az çok yukarıda belirtilen, toplumbilimin diğer akademik dalların karşı koymasına rağmen kendine bir yer açabileceği olgusu bu ders kitaplarına olan gereksinimi arttırmış olabilir. Bugünkü ders kitapları verilerini (facts) gençlerin hemen bulup öğrenebileceği biçimde düzenlemekte; araştırmaların ve bulguların (discovery) ortaya koyduğu noktalar etrafında düzenlenmeyi düşünmemektedir. Bunun sonucu olarak da, ders kitapları az çok bir çözüme ulaşmış kavram ve anlayışları açıklayacak nitelikteki verileri mekanik bir biçimde derleyip toplamak gibi sınırlı bir amaçla hazırlanmaktadır. Yeni *idea*'lara ilişkin yeni yeni araştırmalar yapılması olanağı, belirli bir ders kitabı düzenlenimi içinde biriktirilmiş, derlenmiş ayrıntıların sunulması kadar önemli bulunmamaktadır. Eski *idea*'lar ve yeni veriler, çoğu kez, yeni *idea*'lardan daha önemli sayılmakta - dershanelerde kullanılmak üzere hazırlanan ders kitaplarının "uyarlamalarını" sınırlandırmak sakıncalı sayılmaktadır. Bir ders kitabının kabul edip etmemekle profesörler o kitabı yargılamakta ve kitabın başarılı olup olmamasını belirlemiş olmaktadırlar. Ne de olsa, unutmayalım ki, yeni ders notları yazmak vakit alıcı bir iştir.

Fakat kendileri için bu kitapların yazıldığı öğrenciler kimdir? Çoğuncası, orta sınıftan gençler; büyük bölümü - özellikle Orta - Batı okullarındakilerin - çiftçi ya da küçük işletme sahiplerinin çocuklarıdır bunlar. Kendileri için serbest meslek sahibi ve genç yönetici personel olma yolunu seçmiş kimselerdir. Bu kimseler için

kitap yazmak, belirli bir okuyucu kitlesi, bir orta sınıf kamusu için yazmak demektir. Yazar ve okuyucu, öğretmen ve öğrenci hep aynı yaşam deneyimlerinden geçmiş kimseler olmaktadır. Geldikleri yer, toplumsal yaşamda erişmek istedikleri yer, yolları üzerinde karşılaşacak oldukları şeyler iki yandan da hep aynıdır.

Daha önceki eski pratikçi küçük ortam toplumbilimi pek ender olarak siyasal sorunları köktenci bir biçimde ele almıştır. Liberal pratikçiliği *a - politik* olma eğilimi göstermiş, ya da demokratik bir "eyyamcılıktan" yana olmuştur.

Bu görüşün yandaşları siyasa nitelikte bir şeyle karşılaştıklarında, bunu *pathological* yanları, "anti - sosyal" yanları olan bir şey; ya da "bozulma" (ifsâd: Corruption) olarak ifade etmişlerdir. Diğer durumda ise, "siyasal" nitelikte olan şeyler siyasal *status quo'nun* gerektiği biçimde işleyişi sayılmış ve bunlar hemen kolayca hukuk ve yönetim olarak adlandırılmışlar; siyasal düzenin kendisi pek ender olarak incelenmiş; gerçekte ise, siyasal düzen sabit ve konu dışı bir çerçeve olarak kabul edilmiştir.

Liberal pratikçiliği, toplumsal konumları (positions) nedeniyle, bir seri bireysel durumları çoğu defa belli bir yetkinlikle inceleyebilen kimselerin kendilerine yakın saydıkları bir eğilimdir. Yargıçlar, "sosyal çalışmacılar," akıl sağlıkçıları (mental hygienists), öğretmenler ve yörel reformcular sorunlarını "durum" açısından düşünme eğilimindedirler. Bu kimselerin bakış açısı varolan standartlarla belirlenmekte; meslek çalışmaları nedeniyle, bir seri "örnekler" çıkarabilme yeteneklerini yitirmektedirler. Her birinin yaşam - deneyimi ve toplumu incelemedeki bakış

açıları birbirinin çok benzeri, çok homojendir; bütünü oluşturma girişiminde bulunmalarına yol açacak yarışmaya açık düşüncelerle karşılaşma olanağı bırakmayacak niteliktedir. Liberal pratikçiliği, ahlakileştirmeyi amaç edinmiş ve küçük toplumsal ortamları incelemeyi aşmak istemeyen bir toplumbilimdir.

"Kültürel gecikme" kavramı da bu "ütopyacı" ve ilerlemeci düşünce biçiminin zorunlu bir parçasıdır. Bu düşünce, toplumda geri kalan bir şeyi ilerlemeci teknolojiye uyacak biçimde "varılan çizgiye koyup yerleştirme" gereğini savunmaktadır. "Geciktiği" düşünülen şey her ne olursa olsun, yaşanan anda vardır; fakat o şey'in yaşanan andaki varolma nedeni geçilmiş bulunan andaki yerini sürdürmektedir. Yargılar, böylece, bir zaman sıralaması olarak gözden saklanmış olmaktadır. Eşit olmayan bir "ilerleme" değerlendirmesi olarak kültürel gecikme liberal ve dilemci (optavite) eğilimindeki kişiler için çok yararlı olmakta; ne gibi değişimlerin "beklenir" duruma geldiğine, ne gibi değişimlerin ise "olması gerektiği halde" hâlâ oluşamadığına bu anlayışla karar verilmektedir. Bu kesimler, nerelerde ilerleme sağlandığına, nerelerde bunu başaramadıklarına gene bu anlayışla karar vermektedirler. Patolojik bir "gecikmenin" ortaya konulabilmesi, elbette ki, bir bakıma, bunların sunulduğu tarihsel bulanıklık ve sözde tarafsız bir ifade olan "beklenir olma" sözüyle yüceltilmek istenen küçük programlar yüzünden anlaşılması güç duruma gelmektedir.

Sorunları kültürel gecikme olarak ifade etmek bir değerlendirme yapmak, ancak bunu biçim değiştirerek (gözden saklayarak) yapmak demektir. Ama daha da önemli olan sorun şudur: Liberal pratikçiliği tarafından hemen kolayca kullanılan değerlendirmeler ne gibi de-

ğerlendirmelerdir? Bunlardan en yaygın olanı "kurumların", genellikle "teknoloji ve bilimin" gerisinde kaldığıdır. Bu düşüncede Bilim konusunda ve düzenli sırayla yapılan ileriye yönelik değişim konusunda olumlu bir değerlendirme yer almakta; kısacası Aydınlanma Çağı düşüncesinin liberal bir devamı olarak ortaya çıkmakta; onun tüm rasyonalizmini, düşünce ve eylem modeli olarak fizik bilimlere karşı duyduğu eski *messianic,* şimdi ise *siyaseten çocuksu* hayranlığını ayrıca zamanı ilerlemeci bir öğe sayan anlayışı ile birlikte benimsemiş bulunmaktadır. Bu ilerleme anlayışı ve inancı bir zamanlar yaygın olan İskoç ahlak felsefesi ile Amerikan kolejlerine de girmiştir. İç Savaş sonrasından başlayıp birkaç kuşak öncesine gelinceye dek Amerika'daki kentsel orta sınıf, kısmen, gelişmekte olan iş hayatından gelme kimselerden oluşmaktaydı. Bu kimseler üretim araçlarını ellerinde bulunduruyor ve sosyal prestij ve siyasal iktidar kazanmış bulunuyorlardı. Eski kuşaktan akademisyenlerin birçoğu ya bu yükselen tabakadan devşirilmiş kimselerdi, ya da aktif bir biçimde onlarla kaynaşmış bulunuyorlardı. Öğrencileri - kendi düşüncelerinin kamusu olanlar - bu tabakanın ürünleriydi. Bilindiği gibi, gelirleri ve toplumsal konumları bakımından yükselmekte olanlar için, *ilerleme anlayışının,* yakınlık duyulacak bir anlayış olduğuna sık sık değinilmiştir.

Kültürel gecikme kavramını kullananlar çıkar gruplarının ve karar alıcıların (decision - makers) tutum ve konumlarını genellikle incelememekte; toplumun değişik alanlarında değişik "değişim hızlarının" bulunduğunu görememektedirler. Denebilir ki, değişim hızı yönünden kültürün hızlı değişim *geçirebildiği* kesimlerde, teknoloji çoğu kez "gecikmektedir." 1930'lardaki

durumun bu olduğu kesindir. Bugün de ev içi yaşamında kullanılan teknoloji ile kişisel ulaşım ve taşımacılık kesiminde kullanılan teknoloji bu durumdadır.

Birçok toplumbilimcinin "gecikme" terimini kullanmasına ters düşecek şekilde "gecikme, sızıntı (leak), ve uyuşmama (friction)" terimlerini kullanan Thorstein Veblen, terimlerinin verdiği yönseme ile, "iş çevrelerine karşı sanayi çevreleri" analizi gibi yapısal bir analize yönelmiştir. Şunu soruyor Veblen: "Gecikme" nereden itibaren bir sıkıntı kaynağı olmaya başlıyor? Ve daha sonra, işadamlarının özel yetişimleriyle kazandıkları, iş hayatının girişimcilik yasalarına uygun hareket etmeyişlerinin, fiilen, giderek üretim ve verimlilik alanında nasıl etkin bir sabotaj yerine geçmeye başladığını göstermeye çalışmıştır. Veblen, özel mülkiyet sistemi içinde kâr elde etmenin bu sorunda oynadığı rolün kısmen farkına varmış, ama "çalışanların niteliklerini kazanamamanın sonuçları" dediği şeyler üzerinde yeterince durmamıştır.* Fakat gerçekten önemli olan yanı, "gecikme"nin yapısal mekaniğini aydınlığa kavuşturması olmuştur. Bununla beraber, birçok sosyal bilimci "kültürel gecikme" kavramını siyasetten yıkanıp arınmış bir içerikle; böyle belirli ve yapısal bir çıkış (ya da bağlama) noktası (anchorage) olmaksızın kullanmakta; bu kavramı ya da düşünceyi inceleyecek oldukları sorunları

* Veblen'in *Aylak Sınıf Kuramı*'ndaki görüşlerini anımsamakla Mills'in bu dediğini daha rahat anlayabiliriz. Veblen'e göre, egemen sınıfın bugünkü kuşaktan üyeleri *uzak ataları* gibi vurucu kırıcı, ya da iş bilen, becerikli kişiler olmayıp, doğuştan edindikleri bugünkü egemenlik konumlarını ve iktidarlarını aşırı harcamalarda bulunarak yönetilenlerin gözlerini yıldırmakta; yönetilenlere alt - konumdakiler olarak kalmayı kabul ettirmektedirler.-ç.n.

özellikle bölük pörçük ele alacak bir biçimde her şeye uygulamak üzere genelleştirmektedirler.

4

Pratikle ilgili sorunları meydana çıkarmak değerlendirme yapmak demektir. Liberal pratikçilerin "sorun" saydıkları şeyler çoğu kez, (1) orta sınıftan olanların, küçük kasaba sakinlerinin yaşam biçiminden sapmış olan şeyler, (2) kırsal yaşamdaki istikrar ve düzen ilkelerine ters düşen şeyler (3) iyimser ve gelişmeci "kültürel gecikme" anlayışına ters düşen şeyler, (4) uygun "sosyal ilerleme" anlayışına ters düşen şeyler olmaktadır. Liberal pratikçiliğin özü (5) "uyarlanma" ve bunun tersi olan "kötü uyarlanma" kavram ve anlayışları aracılığı ile açıkça anlaşılmaktadır.

Bu kavram ve anlayış çoğu kez belirli bir içerikten yosun bırakılmakta: fakat bir yandan da, çoğu kez, küçük kent orta sınıfına uygun normlara ve edimlere uyumlanmayı (conformity) amaç edinen bir propagandaya yarayacak içerik taşımaktadır. Ne var ki, bu sosyal ve moral öğeler biyolojiden alınma bir benzetmeyle "uyumlanma" (adaptation) terimi ile maskelenmekte; oysa bu terim "varlık" ve "bekâ" gibi sosyal bakımdan hiçbir anlamı olmayan terimlerle yan yana kullanılmaktadır. Biyolojik benzetmeyle "uyarlanmak" (adjustment) kavramı, biçimsel ve evrensel bir duruma getirilmiştir. Fakat terimin fiili kullanımı, çoğu kez, küçük toplum ortamlarının amaç ve araçlarının benimsendiğini açıkça göstermektedir. Birçok yazar, ortaya konulan bu amaçlara erişmek için bazı zora dayanan ayrımcı terimlere gerek kalmaması için yararlı olacağına inandıkları teknikler önermekte; ayrıcalıksız durumda yakalanan

bazı belirli grup ya da bireylerin, kurumsal çerçevede tüm olarak bir değişiklik yapılmadıkça bu amaçlara erişip erişemeyeceklerini çok kez düşünmemektedirler.

Uyarlanma (adjustment) fikri, bir yanda "toplumun ve diğer yanda da "bireysel göçmenin" bulunduğu toplumsal durumlar için çok daha rahat uygulanabilecek niteliktedir. Göçmenin elbette ki topluma kendisini uyarlaması gerekmektedir. "Göçmen sorunu" toplumbilimcilerinin çoktandır üzerinde durmaya başladıkları sorunlardan biri olmuş, bunu ifade etmek için kullanılan kavram ve anlayışlar tüm "sorunların" ifade edilmesinde izlenen genel modelin bir kesimi haline gelmiştir.

Kötü uyarlanma (ya da uyarlanamama: Maladjustment)· örnekleri ayrıntılı olarak incelendiğinde, ideal olarak "uyarlanmış" kişinin tipi daha kolay anlaşılacaktır:

Eski kuşak toplumbilimciler ve liberal pratikçilerin ideal kişi dedikleri insan "sosyalize" olmuş kişidir. Çoğu kez bu "bencil"in *ethic* anlamda tersi bir durumdur. Sosyalize olduğu için, böyle biri diğerlerini de düşünür ve onlara karşı anlayışlıdır; kendini beğenmiş ya da küskün değil; tersine, içinde yaşadığı topluluğun (community) rahatça uyarlanabilecek bir hızla "gelişmesine" yardım etmeye, gündelik yaşamının rutinine katılmaya isteklidir. Böyle biri birçok toplum kuruluşlarına girmiş bulunan ya da bunları destekleyen biridir. Böyle kuruluşlara yardımcı olan; saygın kurumların "tedrici" gelişmesine mutluluk duyarak katılan biridir. Annesi ve babası hiç boşanmamış kimselerdir; ailesinde ciddi hiçbir sorun çıkmamıştır. Ölçülülük içinde de olsa, ihtiraslarında çok ölçülü olduğu için hayatta "başarılı" sayılan ve erişemeyeceği şeylere uzanmayı düşünmeyen,

"fantazyalar içinde yüzmeyen" biridir. İdeal bir "sıradan adam" olduğu için büyük para peşinde koşmaz. Bazı diğer faziletleri ise, açıklayamayacağımız kadar genel nitelikte şeylerdir. Bunlardan bazıları ise çok belirli niteliktedir ve düpedüz Amerika'nın küçük kentlerinde protestan normlarına göre yaşayan, küçük orta sınıf ortamına uyarlanmış kişilerin beylik özellikleridir.

Liberal pratikçiliğin bu mutlu küçük dünyası - kabul etmeye ben de hazırım ki - bir yerlerde gerçekten varolmuş bulunması gereken bir dünyadır. Yoksa, bunun hepten uydurulmuş bir dünya olması gerekiyor. Uydurulmuş bir şey diyecek olursak, böyle bir işin en çok son kuşaktan Amerikan toplumbilimcilerine yakıştığını ve bu gibi düşüncelerin en çok liberal pratikçiliğinin amaçlarına denk düştüğünü söylememiz gerekecektir.

5

Son birkaç on yıldır, eskinin bilinen liberal pratikçiliğinin yanı sıra yeni bir tür - hatta birkaç çeşit - daha oluşmuştur. Liberalizm bir reform hareketi olmaktan da çıkarak, refah devleti içinde toplumsal hizmetlerin idaresine yönelmiş; toplumbilim de eski reformcu etkisini de yitirmiş; parça parça sorunlara ve dağınık nedenlere olan eğilimi tutucu bir yöne saparak, bu anlayışı, kendini şirketlerin, ordunun ve devletin kullanımına açtıkça açmıştır. Bu tür bürokrasiler ekonomik, siyasal ve askeri düzenlerde gitgide daha başat duruma geçtikçe "pratikçi" olma niteliği de yön değiştirmiştir: Şimdi artık bu gibi

büyük kurumların amaçlarına hizmet edebilmek "pratikçilik" sayılmaktadır[6].

Belki "sanayide beşeri münasebetler" okulu bu yeni liberal pratikçiliğinin kısa bir örneği olarak yararlı olacaktır[7]. Bu okulun yazılı kaynaklarını incelediğimizde, görüyoruz ki, yöneticiler çok sık bir biçimde "akıllı - akılsız", "rasyonel - irrasyonel", bilgililik - bilgisizlik" ikilendirmeleri ile değerlendirilmekte; buna karşılık işçiler sık sık "mutlu - mutsuz", "verimli - verimsiz", "morali iyi - morali kötü" ikilendirmeleri ile değerlendirilmektedir.

Bu kişilerin ileri sürdüğü - açık ve kapalı - tavsiyelerin çoğu, tam bir sadakatle, şu basit formüle indirgenebilir: İşçiyi mutlu, verimli, işbirlikçi yapmak için, yöneticileri akıllı, rasyonel ve bilgili yöneticiler yapmak yetecektir. Sanayide "beşeri münasebetlerin" siyasal önerisi bu mudur? Bu değilse, nedir, ne olabilir? Eğer bu ise, böyle bir öneri, pratik olarak konuşmak gerekirse, sınai ilişkiler sorunlarını "psikolojikleştirmiş" olmuyor mu? Böyle bir anlatım çıkarlar arasında doğal bir uyum olduğunu söyleyen klasik liberal anlatıma dayanmıyor mu? Yöneticilerin yeterince akıllı olamayışlarından ve

---

6) Liberal pratikçiliğin başlıca akademik otağı olan "sosyal sorunların" özel çeşitliliği bile bu eski pratikçilikten yenisine geçişi ortaya koymaktadır. "Sosyal çözülme" (Social disorganization) dersleri de eski anlamıyla kalmamıştır. 1958'den, bunun pratiğini yapanlar, ilgi konularının değerlerine karşı daha bir uyanmışlardır. Siyasal bakımdan bu dal, bir ölçüde, refah devletinin yönetsel eklerinin ve önemli baskı gruplarının genel ideolojisinin bir bölümü haline gelmiştir.

7) "Mayo Ekolü'nün" ayrıntılı bir değerlendirilmesi için, bak: C. Wright Mills, "The Contributions of Sociology to Studies of Industrial Relations" *Proceedings of First Annual Meeting of Industrial Relations Association*, Cleveland, Ohio 1948.

işçilerin de mutsuz irrasyonelliklerinden anlaşılan insan ilişkilerindeki manevi seviyesizlik bunu açıkça ortaya koymuyor mu? Bütün bu okulun yazdıkları, aslında, yöneticilere otoriter yöneticiler olma eğilimlerini biraz hafifleterek, işçilerin ve çalışanların durumlarını anlamalarını; daha güvenlikli ve salim bir yönetim etkinliği sağlayabilmek için personelin yönetime karşı "informal" dayanışmasını karşılayıp dengeleyecek güdümleyici yetki kullanımını yeğlemelerini salıklamaktan başka nedir ki? Bütün bunlar, ahlâk kavramı ve anlayışı açısından dikkatle değerlendirilmesi gereken şeyler olmuyor mu?

Modern sanayideki çalışma hayatı bir hiyerarşi içinde geçmektedir: Belirli bir otorite zinciri olduğu için, bu zincirin dışındakiler için de belirli bir itaat zinciri bulunmaktadır. Çalışmanın (işin) büyük bir kısmı yarı - rutinleşmiştir - yani, daha yüksek bir üretim düzeyi için her işçinin işi ve çalışması düzleştirilmiş, basmakalıp edimler haline getirilmiştir. Bu iki olguyu - sınai yapının hiyerarşik doğası ile işin büyük kısmının yarı - rutin niteliğini - bir araya getirecek olursak, modern fabrikanın belirli bir disipline dayandığını açıkça görürüz: Otoritenin karşısında duralamasız uyan ve basmakalıp hale getirilmiş bir itaattır aranan. İktidar faktörü; yani, "beşeri münasebetler" uzmanı olanların önem vermez göründükleri, hesaba katmadıkları bu etmen anlaşılıyor ki, işin moral yanını ve ahlâkî sorunları da yeterince anlayabilmek için temel önemdedir.

Fabrikalar, ne olursa olsun, sosyal ilişkilerin biçimlendirildiği yerler olduğu kadar, işin yapıldığı çalışma yerleri de oldukları için, bunların moral durumunu tanımlayabilmek için nesnel ve öznel kriterleri birlikte de-

ğerlendirmemiz gerekir. Öznel açıdan morla, önündeki işi yapmaya istekli olmak, yaparken mutluluk duymak, hoşnutlukla yapmak diye tanımlanabilir. Nesnel açıdan ise, moral, işin verimli bir biçimde yapılması; yani, işin en kısa sürede, en iyi şekilde, en belasız ve en düşük maliyetle yapılması olarak tanımlanabilir. Bunun sonucu olarak da, modern bir Amerikan fabrikasında moral; yönetimin gözüyle, işçilerin tarafında mutlu bir itaat ve işin etkinlikle yerine getirilebilmesi olmaktadır.

"Moral" konusunda tam ve açık bir anlayışa sahip olabilmek kriter olarak kullanılan değerlerin de ifade olunmasını gerektirir. Burada, sorunla ilgili iki değer görülmektedir: İşçinin mutluluk ya da tatmin duygusu taşıması ve kendi çalışma hayatının akışını belirleme yetki ve gücünün derecesi. Bu konuda biraz daha derinlemesine düşünecek olursa, kendi işi hakkındaki kararı kendisi alan ve kendi kendini yöneten zanaatkârların daha değişik bir morale sahip olduklarını ve bunların böyle yapmaktan mutluluk duyduklarını anımsarız. Bu, Adam Smith ve Jefferson'un düşüncesindeki yabancılaşmamış insandır; ya da, Walt Whitman'ın deyişiyle "açık hava insanıdır". Diğer yandan, hemen hatırlatmak durumundayız ki, böyle bir insanın günümüzde de varolabileceğini söylemek, çalışma hayatındaki büyük ölçülere varan hiyerarşik örgütlenme nedeniyle saçma olacaktır. Klasik sosyalizm, olgusal olarak ve mantık gereği, klasik liberalizmden bu tek faktörün katılmış olması ile çıkarsanabilir. Bu bakımdan, ikinci tipten "moral" klasik "işçi kontrolü" fikri açısından değerlendirilip düşünülebilir. Bu tip "moral" büyük ölçüde, kolektifleştirilmiş çalışma düzeninin nesnelleştirilmiş koşulları içinde iş gören yabancılaşmamış insanın moralidir.

Bu iki ayrı "moral" tipine çelişki teşkil edercesine, "beşeri münasebetler" uzmanı olan kimselerin "moral" anlayışı, güçsüz fakat mutlu bir işçinin moralidir. Kuşkusuz birçok insan bu kategori içinde yer almaktadır. Fakat önemli olan, iktidarın yapısını değiştirmedikçe, ne kollektif çalışmanın (zanaatkârlığın) ne de kişinin kendi işinde kendi başına buyruk olmasının gerçekleşebileceğidir. "Beşeri münasebetler" uzmanı olan kişilerin öngördükleri moral, böylece, yabancılaşmış, fakat güdümlenen ya da uyumlandırılmış "moral'e" uyabilen insanların morali olmaktadır. Sanayiinin bugün varolan yapısının değiştirilemez olduğuna ve sanayii yönetenlerin amaçlarının kamunun amaçlarına özdeş olduğuna inanan "beşeri münasebetler" uzmanı kişiler modern sanayiin otoriteryan yapısını ve işçinin bu sanayideki yerini incelememektedirler. Moral sorununu çok sınırlı olarak tanımlamakta, ortaya koydukları tekniklerle kendilerinin müşterileri olan sanayideki üst yöneticilere, istihdam ettikleri insanların morallerini kurulu iktidar yapısı içinde nasıl geliştirebileceklerini açıklamayı işlev edinmiş bulunmaktadırlar. Bu tutumları ise güdümleyicidir. Çalışanlara, içinde çalışma hayatını geçirdikleri yapıyı değiştirmemeleri koşuluyla, "kazandaki fazla buharı koyuverme" olanağı tanımaktadırlar. "Keşfettikleri" şeyler ise şunlar olmuştur: (1) Modern sanayiin otoriteryan yapısı ("formal organizasyonlar") içinde statü formasyonları ("informal organizasyonlar") yer almış bulunmaktadır; (2) bunlar otoritelere karşı sık sık direnmekte ve işçileri otorite uygulanımına karşı korumaktadırlar; (3) bu nedenle, verimlilik sağlamak ve "işbirlikçi - olmayan" eğilimleri (sendika ve işçi dayanışmasını) gidermek için yöneticiler bu formasyonları yok etmeye çalışmak yerine, bunları kendi amaçları

yönünde kullanmaya bakmalıdırlar; (4) bütün bunların yapılabilmesi için ise, bu işlere katılan işçi ve personel üzerinde, otoriter ve emir verici bir tutum yerine, onları öğrenerek ve durumlarını kabul ederek güdümleyici bir otorite kurulması gerekir. Bir diğer deyişle, "beşeri münasebetler" uzmanı olan kimseler modern toplumdan yana olma eğilimleri gereğince, toplumun akıllıca ve yönetimdeki seçkinlerin yararına olacak bir biçimde rasyonalize edilmesini savunmuş olmaktadırlar[8].

---

8) Sosyal bilimcilerin bu inceleme alanında sanayide beşeri münasebetler ekolünün yaptıklarından daha iyilerini yapmadıkları sanılmasın. Gerçekten, bunlardan çok daha iyileri yapılmıştır ve yapılmaktadır. Örneğin, Charles E. Lindbolm, John T. Dunlap, Willian Form, Delbert Miller, Wilbert Moore, V. L. Allen, Seymour Lipset, Ross Stagner, Arthur Kornhauser, William H. Whyte, Robert Dubin, Arthur M. Ross ilk elde hatırlanacak olanları.

On dokuzuncu yüzyıl sosyal biliminin en büyük tezlerinden birine göre, de, modern kapitalizmin evriminde insanlar yapısal değişiklikler nedeniyle güçsüzlüğe ve yoksulluğa sürüklenmişler ve kısa zamanda isyan duygusuna kapılmışlar, psikolojik çareler aramışlardır. Buna bağlı olarak, tarihsel gelişmenin ana çizgisi kestirilebilmiştir: Rasyonel uyarmanın etkisiyle ve bilginin yayılması ile birlikte işçiler, yeni bir kollektif sentez içinde, yabancılaşmadan kurtulacaklar ve muzaffer proleteryanın moraline sahip olacaklardı. Kari Marx yapısal değişim konusunda büyük ölçüde doğru ve haklıydı, değişimin psikolojik sonuçları konusunda ise yanlış ve yetersiz kalmıştır.

Sanayi sosyolojisinin, moral kavramı yüzünden entelektüel ve siyasal alanda beliren teorik problemi, iktidar yapısı ve bunun birey olarak işçinin hayatı açısından anlamı üzerinde sistemli bir şekilde durduğumuz zaman karşılaştığımız çeşitli yabancılaşma ve moral tiplerini bulup ortaya çıkarmaktır. Bu da psikolojik değişikliğin yapısal değişiklik ile ne dereceye kadar birlikte oluştuğu; ve her defasında, bunun niçin oluştuğunu incelememizi gerekli kılmaktadır. Modern çalışma hayatına ilişkin bir sosyal bilim bu yolla kurulup geliştirilebileceğe benzemektedir.

Yeni pratikselcilik yeni bir sosyal bilim ve sosyal bilimci imajının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu yeni *illiberal* pratikselciliğin oluşumunu yeni kurumların oluşumu sağlamıştır: Sanayi ilişkileri merkezleri, üniversite araştırma büroları, Şirketlerdeki yeni araştırma şubeleri, hava kuvvetlerinde ya da hükümet kuruluşlarındaki araştırma daireleri. Bu yeni *illiberal* pratikselcilik toplumun en altında yaşayan hırpalanmış ve horlanmışlarla - yoldan çıkmış çocuklarla, yitik kadınlarla, göçmen işçilerle Amerika'ya uyumlanamayan göçmenlerle ilgilenmemektedir. Tersine, gerçekte de fantazya düzeyinde de toplumun en üst kesimiyle, iş hayatındaki üst yöneticilerin en aydınlarıyla, büyük büyük bütçelerin başındaki generallerle ilişkiler içindedirler. Bilim dallarının tarihçesinde ilk kez sosyal bilimciler toplumsal yardım kuruluşlarından çok, toplum yapısının üst düzeyindeki özel ve kamu kuruluşlarının iktidar sahipleriyle mesleksel alanda ilişkiler içine girmiş bulunmaktadırlar.

Bu sosyal bilimcilerin konumları da değişmiş; akademik nitelikte iken bürokratik olmuştur; vaktiyle reform hareketlerinin içinde iken, şimdi karar alıcıların saflarına geçmişlerdir; eskiden kendi bilimsel inceleme konularını kendileri seçerlerken şimdi konularını yeni müşterilerinin yeğlemeleri belirlemektedir. Bilginler olarak entelektüel yönden gitgide daha az "dik kafalı" olmakta, her gün biraz daha yönetimsel yönden pratik görüşlü olmaktadırlar. Genel olarak *status quo*'yu kabul edip benimsedikleri için, yöneticilerin karşılaştıkları sorunlar ve güçlükleri kendilerine konu edinmektedirler. Daha önce gördüğümüz gibi, huzursuz ve iş moralinden yoksun işçiler ve insan ilişkilerini idare etme sanatından "anlamayan" yöneticiler

(manager) üzerinde çalışmaktadırlar. Ayrıca, haberleşme ve reklamcılık sanayilerinin ticarete ve şirketler topluluğuna ilişkin amaçlarına da büyük bir gayretle hizmet etmeye özen göstermektedirler.

Yeni pratikselcilik "beşeri münasebetler" bilen yönetim teknisyenlerine olan aşırı ihtiyacın ve bir iktidar sistemi olan büyük şirketler topluluğunun duyduğu kendini haklılaştırma gereksinimlerinin akademik alanda ortaya çıkmış bir yanıtı olmuştur. Bu yeni gereksinimler, yönetme ve ideolojik yönlendirme işindeki bu talepler Amerikan toplumundaki rakip bağlılık odakları olarak sendikaların gelişmesi işsizlik ve yoksulluk dönemlerinde kamuoyunun iş çevrelerine karşı husumet duymaya başlaması gibi değişimlerden; modern şirketlerin dev boyutlara varması ve iktidarın bunların elinde toplanmasından; refah devletinin yaygınlaşmasından ve kamuoyunca benimsenip gitgide daha çok alanlara karışmaya başlamasından dolayı ortaya çıkmıştır. Bu yeni gelişmeler, üst düzeydeki iş aleminde ekonomik yönden pratik olma eğilimleri yerine siyasal yönden daha akıllıca ve daha gelişkin bir tutuculuğa geçilmesine neden olmuştur.

Pratiksel tutucular, ütopik kapitalizmin aşıladığı *lais - faire*'ci anlayışları nedeniyle, sendikaları ekonomi politiğin gerekli ve yararlı öğeleri olarak gerçekte hiçbir zaman benimseyememişlerdir. Olanak buldukları her an, sendikaların kapatılmasını, yok edilmesini, olmazsa kısıtlandırılmasını buyruklamışlardır. Pratiksel tutucuların toplumsal erekleri hemen ve şimdi tez elden kâr elde etmek olmuştur. Bu açık kalpli görüşler orta ve küçük çaplı iş çevrelerinin birçoğunda - özellikle perakendecilik yapanlarda - ve büyükçe işletmelerin oluşturduğu

çevrelerde bugün bile başat durumdadır. En büyüklerden olan *General Motors* ve *U. S. Steel,* savundukları tutucu görüşlerinin bu tür pratikselciliği yüzünden iş çevrelerinde bile zaman zaman "tuhaf" bulunmaktadır. Tarihsel bakımdan, pratikselci tutuculuk, işadamlarının yeni çıkmış ya da daha gelişkin duruma getirilmiş ideolojilere gereksinme duymaları olgusuna dayanmaktadır: İşadamlarının ideolojisinin içeriği ile yaygın ve karşı çıkılmaz nitelikteki harcıâlem avamî kanaatler arasında çok yakın benzerlikler bulunmaktadır.

Haklılaştırıcı yeni ideolojilere gereksinme duyulması, yeni ve kendine henüz "meşruiyet" kazandıramamış, toplumun kurulu otorite simgelerinin şalına bürünememiş yeni iktidar merkezlerinin ortaya çıktığı dönemlerde olmaktadır. Akıllanmış ve gelişkinleşmiş tutucuların en büyük özellikleri liberal simgeleri tutucu amaçları için kullanmayı akıl edebilmiş olmalarıdır - ortaya çıkışı en azından bu yüzyılın başlangıcına; iş çevrelerinin kılı kırk yarıcı müfettişlerin ve bunlara karşı cihat açmış gazetecilerin saldırısına uğradıkları günlere dek gerilere gitmektedir. Büyük durgunluk havası içinde Wagner Yasasının çıkması ile birlikte tekrar eski yerlerine yükselmişler; İkinci Dünya Savaşı günlerinde ve sonrasında gene başat duruma geçmişlerdir.

Sağın pratikselci olarak hareket eden sıradan üyelerinin tersine, okumuş ve gelişkin tutucular, alanı genişlemiş liberal bir devletin yönetsel çerçevesi içinde güçlü iş çevreleri ile güçlü sendikaların karşı karşıya bulunduğu bir ekonomide kâr faaliyetinin devamı için gerekli siyasal koşullar konusunda son derece duyarlıdır. İşçi sendikaları ile devlet, yurttaş ve işçilerin bağlılıkları konusunda birbirleri ile yarışırlarken, bu çevreler,

kendilerinin de artık yeni yeni haklılaşma simgelerine gereksinme duyduklarını anlamakta, görmektedir.

Bu yeni pratikselcilikte işadamlarının ne gibi çıkarları bulunduğu genellikle açıktır. Fakat profesörlerin buldukları nedir ki? Bunların, bu işte ne çıkarları var? İş çevrelerinin sözcüsü durumunda olanların tersine, profesörlerin temel nitelikteki ilgi konuları pratikselciliğin parasal (pencuiary), yönetimsel, ya da siyasal anlamı olmamaktadır. Onlar için bu gibi sonuçlar, benim inancıma göre, kendi "kariyerlerinde" odaklanıp başka amaçlara erişmeye yarayan araçlar durumundadır. Yeni yeni araştırma çalışmaları ve danışmanlık hizmetleri sayesinde ücretlerde küçük küçük artışlar sağlanması, kuşkusuz, profesörlerce de hoş karşılanmaktadır. Üst düzeydeki yöneticilere daha verimli, kârlı ve daha problemsiz bir işyeri ortamı sağlamaktan mutluluk duyabilecekleri düşünülebilir, ama duymayabilirler de. Kurulu düzendeki iş çevrelerinin iktidarları için, benimsemesi daha kolay ve yeni sayılacak bir ideoloji oluşturmaktan dolayı başları göğe ermiş olabilecekleri düşünülebilir. Ama, böyle olmayabilir de. Fakat bilim adamları olarak kaldıkları sürece, entelektüel amaçlarının yanı sıra ortaya çıkan bu gibi amaçlarının böylesi tatminlere yönelmiş olması yakışık almamaktadır.

Bu tür işlere katılmalarının, kısmen, iş alemi ve devlet kuruluşlarının ölçülerinin ve bürokratik karakterlerinin artması nedeniyle oluşan yeni iş olanaklarından; şirketler, devlet ve sendikalar arasındaki daha da yeni olan kurumsal ilişkilerden kaynaklandığı da söylenebilir. Bu gelişmeler uzmanlara duyulan talebin artması, dolaylı olarak da, kendileri için üniversitelerin içinde olduğu kadar üniversite dışında da yeni kariyerlerin açılması anlamına gelmektedir. Üniversite dışındaki bu yeni is-

temlere karşılık olarak, yüksek öğrenim kurumları gitgide *a- politik* teknisyenler yetiştirme eğilimi göstermeye başlamıştır.

Akademik niteliğini koruyanlar için, eski tip profesörlükten farklı olarak yeni bir kariyer çeşidi ortaya çıkmıştır: Buna "yeni işletmecilik" ya da "yeni girişimcilik" denebilir. Bu ihtiraslı danışmanlar, üniversite dışında kazandıkları prestijleri ve küçük çaptaki iktidarları sayesinde üniversitedeki kariyerlerinde de yükselme sağlamaktadır. Her şeyden önce, bu tür kimseler üniversite binalarından birinde zengince kaynaklara sahip bir araştırma ve öğretim kurumunun başına geçmekte, burası aracılığı ile de, akademik topluluğun işadamları ile ilişki kurmasında aracılık yapmaktadırlar. Dış çevrelerle ilişkileri olmayan meslektaşları arasında, bu tür yeni girişimci tipler çok geçmeden üniversite işlerinde lider durumuna gelmektedir.

Bence kabul etmemiz gerekir ki, Amerika'da akademik meslek, hırslı kişilerin sadece akademik kariyerle yetinmelerine yetecek nitelikte bulunmamaktadır. Mesleğin prestiji çoğu kez bu meslek uğruna katlanılan fedakarlıkla oranlı olmaktan uzaktır; ücretler ve sağlanabilen yaşayış biçimi yoksulluk düzeyindedir ve birçok akademisyenin duyduğu hoşnutsuzluk bu kimselerin kendilerinden hiç de daha parlak olmayan kimselerin başka alanlarda daha yüksek iktidar ve prestije sahip olabildiklerini görüp fark ettikçe daha da artmaktadır. Bu tür mutsuz profesörler için, sosyal bilimlerin yönetim açısından kullanılırlığındaki bu yeni gelişmeler, örneğin, Dekan olmadan, Yönetici (Executives) olma olanağı sağlamaktadır.

Ayrıca, buna rağmen, bazı belirtilerden, bu yeni kariyerlerin bir yandan profesörlerin akademik ortamdan ayrı düşmelerine yol açarken, bir yandan da daha tez canlı ve sabırsız genç akademisyenlerde kırgınlıklar yarattığı anlaşılmaktadır. Bütün bunlar, derecesi ne olursa olsun, belirli bir endişe yaratmakta; yeni akademik işletmeciler nasıl bir amacın peşinde olduklarından habersiz görünmekte; gerçekten, çoğu kez, bu "puslu" amaçlara erişmede başarı kazanmanın ne gibi koşullara bağlı olduğunu pek fazla düşünmez görünmektedirler. Sürekli huzursuzluk ve öfkelerinin yol açtığı hırçınlıkları da bundan olamaz mı?

Amerika'daki akademik çevreler, bir tüm olarak yakından bulaştıkları bu yeni pratikselciliğe ahlâk yönünden de kendilerini bütün bütüne açmış bulunuyor. Öğretim kurumlarının çeşitli düzeylerindeki bilim adamları, üniversitenin içinde ve dışında kurulmuş bulunan yönetim mekanizmalarının içinde uzmanlık görevlerine getirilmiş bulunmaktadırlar. Bu durum, kuşkusuz, var olabildiği ölçüdeki siyasal düşüncelerinin ufkunu ve bu konulardaki duyarlıklarını zayıflatmaktadır. Bir grup olarak Amerikan sosyal bilimcileri siyasete belirli bir ölçünün dışında ender karışmakta; teknisyenlik rollerinin önem kazanması bu çevrelerin gitgide daha da *a - politik* olmalarına yol açmakta, (olabildiği ölçüdeki) siyasal ilgilenmelerini azaltmakta, çoğu kez, siyasal sorunları anlamalarını bile güçleştirmektedir. Toplumbilimcilere, iktisatçılara ve çok üzülerek söylüyorum, siyasal bilimcilere oranla, siyasal konulara karşı çok daha duyarlı ve bilgili olan gazetecilerle karşılamakta olmamızın bir nedeni de bu olsa gerektir. Amerikan üniversite sisteminde siyasal eğitim hiç yoktur denmese bile, çok yetersizdir; toplumda iktidar mücadelesi alanında neler olup

bittiğini kavramaya, anlamaya yarayacak bir eğitim görülmemektedir. Sosyal bilimcilerin çoğunun, topluluğun kurulu düzene karşıtlığı olan kesimleriyle ya hiç, ya da çok az ilişkisi bulunmakta; olağan bir siyasal bilimcinin yetişme döneminde akademik kariyeri boyunca toplumsal yaşamında karşılıklı olarak eğitici etkileşimler bulunacağı *sol* bir basın da yoktur. İş olanağı sağlaması şöyle dursun, siyasal entelektüellere bir destek sağlayacak, prestij kazandıracak bir siyasal hareket de kalmamıştır. Akademik topluluk üyelerinin toplumdaki çalışanlar kesimiyle ilişkileri de varla yok arası düzeye inmiştir.

Bütün bunların anlamı Amerikan bilim adamlarının bu durum ve konumları sayesinde, hiçbir ideolojik yönelim olmaksızın pratikselcilikten yana sap tutmuş bulunmalarıdır. Bu bakımdan, içlerinden herhangi birinin "satılmışlıkla" suçlanması yerinde bir suçlama olmayacağı gibi, böyle bir şey fazla çocuksu bir suçlama olarak kalacaktır. Kuşkusuz, böyle ağır bir kelimeyi yerinde ve haklı olarak kullanabilmek için ortada, satın alınabilecek, satın alınması gerekecek bir şeylerin olması da gerekmektedir.

* BÜROKRATİK ANLAYIŞ VE GÖRENEK

Bir yüzyılın çeyreği kadar süre içinde, sosyal bilimin toplum yönetiminde kullanımında ve siyasal anlamında büyük değişim olmuştur. Önceki dönemden kalma "toplumsal sorunları" liberal pratikçilerce değerlendirilme biçimleri bugün de devam etmekte, fakat bugünkü yöneticilerin ve güdümleyicilerin yeni tutuculukları (ve sosyal bilimleri kullanış biçimleri. ç.) eskisini gölgelemiş bulunmaktadır. Bu yeni ve liberal olmayan pratikçilik çeşitli biçimlerde uygulanmakta; fakat genel eğilim olarak bütün insan bilimlerini etkisi altına almış bulunmaktadır. Bu anlayışın dayandığı ethos'u anlatmaya, onun başta gelen rasyonalize edicilerinden olan Paul Lazarsfeld'den bir örnek vererek başlamam uygun olacaktır. "Toplumbilimci olacak bir öğrencinin dikkat etmesi gereken son bir nokta var," diye yazıyor Paul Lazarsfeld:

Dünyanın durumu hakkında endişeleri, üzüntüleri olabilecektir. Yeni bir savaş tehlikesi, toplumsal dizgeler arasında bir çatışma, ülkesinde görmekte olduğu hızlı toplumsal değişimlerin etkisiyle bir an evvel ve süratle bu sorunlar üzerine eğilmek gerektiği düşüncesine kapılabilir. Tehlikeli olan, eğer henüz bir kaç yılıdır toplumbilim üzerinde çalışan biriyse, bütün güncel sorunları çözümleyebileceği düşüncesine kapılacak olmasıdır. Fakat ne yazık ki, bu gerçekleşebilecek bir umut değildir. Uzun zaman çevrede ve toplumda neler olup bittiğini öğrenmesi gerekecektir. Zaman zaman başarılı top-

* "Ethos" olarak geçiyor - ç.

lumsal eylemler için girişilmiş edimlere olanak bulacaktır. Fakat toplumbilim bugün hâlâ *sosyal mühendislik için güvenilir bir temel* olabilecek duruma gelememiştir... Doğal bilimlerin ortaya çıktığı Galile ile, bu bilimlerin dünya tarihi üzerinde önemli etkilerde bulunabildiği sanayi devriminin başlaması arasında 250 yıl geçmesi gerekmiştir. Deneyimci sosyal araştırma ise otuz ya da kırk yıllık bir tarihçeye sahiptir. Dünyanın en büyük sorunlarına tez elden çözümler getirmesini, acil pratik sonuçlar yaratmasını isteyecek olursak, (sosyal bilimlerin - ç) *doğal gelişme seyrini bozmuş oluruz*[1].

Son yıllarda "Yeni Sosyal Bilim" diye adlandırılan şey sadece soyutlanmış deneyimcilik değil, fakat aynı zamanda bu yeni ve liberal olmayan pratikselcilik anlayışıdır. Bu ibare, hem yöntemi, hem de kullanımını ifade etmek üzere ve çok yerinde olarak seçilmiştir: Çünkü soyutlanmış deneyimciliğin tekniği ile, bürokratik amaçlı kullanımı düzenli olarak birleştirilmiş bulunmaktadır. Benim savımca, bu birleşmenin sonucunda ortaya yeni ve bürokratik bir sosyal bilim çıkmış bulunmaktadır.

Varlığının ve etkilerinin özelliklerinin tümü yönünden, günümüzdeki uygulamasına bağlı olarak, soyutlanmış deneyimcilik "bürokratik" bir gelişme göstermektedir. (1) Sosyal araştırmanın her aşamasını rasyonalize ve standardize etmekle, soyutlanmış deneyimcilik türü entelektüel işlemlerin kendileri de "bürokratik" birer işlem olmaktadır. (2) Bu işlemler, insana ilişkin incelemelerin, genellikle kolektif ve sistemli bir biçimde, araştırma kurumları, araştırma kuruluşları soyutlanmış

---

[1] Paul Lazarsfeld, "What is Sociology?", Universits Student kontur, Skrivmeskinstua, Oslo, 1948, ss. 19-20. İtalikler benim.

deneyimciliğin çok iyi uyumladığı bürokratik örgütler içinde yapılmasına yol açmış; başka hiçbir amacı olmasa bile, sırf etkinlik ve verimlilik amacıyla araştırma işlemlerini, ancak büyük bir şirketin muhasebe servislerinde görülebilecek derecede rutinleştirmiş bulunmaktadırlar. (3) Bu gelişme, sonuç olarak, Üniversitelerdeki personelin entelektüel ve siyasal niteliklerinde, düşüncelerinin biçimlendirilmesinde ve seçilmesinde de etkide bulunmaktadır. (4) İş hayatında - özellikle reklamcılıkla ilgili kitle haberleşmesinde - silahlı kuvvetlerde ve gitgide artan biçimde üniversitelerde kullanılışında "yeni sosyal bilim" bürokratik müşterilerinin düşüncelerindeki amaçlarına uygun hizmetler görmeye başlamıştır. Bu tarz araştırmalara başlayan ve bunlardan yararlanan kimseler, kolayca, bürokratik müşterilerinin siyasal bakış açılarını benimsemektedir. Bu benimseme, çoğu kez, kabul etme anlamında bir benimseme olmaktadır. (5) Bu tür araştırmalar, açıklanan pratiksel amaçlarına erişmekte başarılı oldukları ölçüde, toplumdaki bürokratik egemenlik biçimlerinin etkinlik ve benimsenirliklerini arttırmalarına, hatta bir ölçüde de sürüp gitmelerine hizmet etmektedir. Fakat bu açık amaçlarına erişmede başarılı olsalar da, olmasalar da (bu ayrı bir sorundur), bürokrasiye özgü görenekleri ve ahlak anlayışını hayatın diğer entelektüel kültürel ve moral kesimlerine de yayıp bulaştırmış olmaktadır.

1

Acı, ama gülünç bir durumdur ki, moral yönden antiseptik yöntemler geliştirme işine büyük önem verenlerin çoğu, "uygulamalı sosyal bilim" ve "beşeri mühendislik" işlerine kendilerini en yoğun şekilde vermiş kimseler arasında yer almaktadır. Soyutlanmış dene-

yimcilik alanındaki araştırmalar pahalı olduğu için, bunları ancak büyük kurum ve kuruluşlar yapabilmekte veya destekleyebilmektedir. Bunlar şirketler, ordu ve devlet kuruluşları ile, bunlarla bağlantılı diğer reklamcılık, tanıtma (promotion) ve halkla ilişkiler gibi alanlardaki kuruluşlarıdır. Bu tür araştırmaları destekleyenler arasında vakıflar da bulunmakta; fakat bunların yönetimini elinde tutan personel, çoğu kez, pratiksel, yeni bürokratik kurallara uygun amaçlar gözetmektedir. Sonuç olarak, bu nitelikteki araştırmalar belirli kurumsal merkezlerde odaklanmış bulunmaktadır: 1920'lerden beri reklam ve pazarlama işletmelerinde; 1930'lardan beri şirketlerde ve ortaklık halinde çalışan kamuoyu araştırmaları kuruluşlarında; 1940'lardan beri, birçok araştırma bürolarının kurulmasıyla akademik hayatta; İkinci Dünya Savaşı döneminden beri de federal devletin çeşitli kuruluşlarında, bu çalışmalarda gitgide yaygınlaşmakta, fakat belirtilen bu alanlar hâlâ en önemlilerini oluşturmaktadır.

Bu pahalı tekniklerin biçimciliği bu tekniklerin, bunları finanse edebilecek durumda olanların kendileri için gerekli gördükleri enformasyonun elde edilmesi işine koşulmasına yol açmaktadır. Yeni uygulamalı araştırmalar tipik bir biçimde pratiksel; yani para kazanma ve yönetim ile ilgili eylemlere önem ve ağırlık vermektedir. "Genel ilkeler" ortaya çıkarıldıkça, sosyal bilimlerin "pratik için doğru ve yerinde rehberlik edeceği" pek de olası ve doğru görünmemektedir. Çoğu kez, yöneticiler bazı ayrıntılara ve bu nitelikteki ilişkilere dair bilgiler edinmek istemekte, bundan başkasına ne gereksinim, ne de istek duymaktadır. Soyutlanmış deneyimcilerin inceledikleri konuları kendi bilimsel teces-

süslerine göre ve kendi başlarına kararlaştırmak gibi bir eğilimleri ender rastlanır bir şey olduğu için, bu gibi "bilimsel" konularda yapmaları gereken tercihleri başkalarına devretmeye zaten yeterince isteklidirler. Uygulamalı sosyal araştırmalardan yana olan bu toplumbilimciler, genellikle, "kamuya" seslenmemekte; yani, çıkarları, belirli ilgi konuları olan dar ve belirli çevrelerdeki müşterilerine çalışmaktadırlar. Kamu yerine, bu, belirli müşterilere yönelme bilimsel çalışmadaki objektiflik düşüncesini zayıflatmakta - dağınık, belirsiz ve çok sayıdaki küçük küçük baskı odaklarına karşı bir yanıt olarak düşünülmesi gereken bu çalışmaların - araştırmacıların bireysel ilgi konularına göre araştırmalar yapması ve bu nedenle dışardan güdümlenmemesi gibi ana ilkeler zayıflamış bulunmaktadır.

Her "düşünce okulu" akademik kişilere kariyerleri açısından belirli bir anlam ifade etmektedir. "İyi bir çalışma" yapmış sayılabilmek belirli bir okulun anlayışı açısından iyi bulunabilmeye bağlıdır. Bu nedenle de akademik başarı başat bir ekolün ölçülerini benimsemeye bağlı bulunmaktadır. Birçok, ya da en azından çok sayıda "okul" oldukça ve özellikle genişleyen bir profesyonel piyasa etkinliğini sürdürdükçe bunun böyle olması kimseyi üzmeyeceğe benziyor.

Sosyal bilimlerde bireysel gücü ve yeteneği ile çalışanlar ile, daha gelişkin ve karmaşık bir planda çalışanlar arasında, kişisel sınırlamalar dışında, pek az engel vardır. Fakat bu tür kendi başına çalışan kimselerin, uygun ölçülerde soyutlanmış deneyimci araştırmalar yapabilmeleri bu araştırmaların yapılması için gerekli türden malzemeyi ancak belirli büyüklükte araştırma kurumları sağlayabileceği için; hatta söylemek gerekir ki,

böyle bir araştırmanın çeşitli işlemleri ancak böyle bir kuruluş içinde gerçekleştirilebileceği için, olanaksızlaşmış bulunmaktadır. Soyutlanmış deneyimci araştırmaların uygulanması bir araştırma kurumunun, biraz akademik dille konuşacak olursak, büyük fonlar bulmasını gerektirmektedir. Araştırmanın maliyeti arttıkça; araştırma bir *takım çalışmasını* gerektirdikçe bu çalışmanın türü bile pahalılık öğesi olmakta, yapılan işbölümünün üzerinde şirketler topluluğunun kurumlaşmış denetimi söz konusu olmaya başlamaktadır. Böylece, meslektaşlar topluluğu olarak düşünmeye alıştığımız üniversitelerde, gitgide, her birinde çok gelişkin ve ileri bir işbölümünün bulunduğu bir seri araştırma bürokrasisine, dolayısıyla entelektüel teknisyenliğe geçilmiş olmaktadır. Başka hiçbir nedeni olmasa da, bu teknisyenlerin etkin bir biçimde istihdam olunmaları için bile, kolay öğrenilmelerini sağlamak amacıyla araştırma süreç ve işlemlerinin kalifiye edilmesi yoluna gitmek gerekmiştir.

Araştırma kurumu, aynı zamanda, bir yetiştirme merkezidir. Diğer kurumlar gibi, belirli tipte "kafalar" seçmekte; bunlarda, sunup sağladığı armağanlar aracılığı ile belirli *mental* niteliklerin gelişmesine öncelik vermiş olmaktadır. Eski tip bilim adamlarının ve araştırmacıların yanı sıra, akademik ortam için yeni sayılabilecek iki tip insan da bu durumun etkisiyle ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Bunlar, ilk olarak, entelektüel yöneticiler ile araştırmalardaki yardımcı (destek) görevdeki kimselerdir - bunlar hakkında, akademik çevrelerin bilmediği yeni bir şey söyleyemeyeceğim. Bu bayların akademik ünleri, akademik ve toplumsal yerlerine, güçlerine dayanmak-

tadır. Bu kimseler Komisyon üyesidirler; Müdürler Kuruluna üyedirler; sizi işe almak, size gezi olanakları ya da araştırma bursları sağlamak bunların yetkisi içindedir. Yeni ve tuhaf bir bürokrat türüdürler. Bunlar "akıl yöneticisidirler". Diğer yandan vakıflardan para bulma işlerinde de uzmanlaşmış; adeta, birer halkla ilişkiler uzmanı olup çıkmış kimselerdir. İş hayatında diğer yerlerde olduğu gibi, bu baylar için de kitabın yerini *memorandum*'lar almıştır. İstedikleri araştırma projesine yaşam olanağı bağışlayabilirler; kurumlaştırıp etkinlikle gerçekleşmesini sağlayabilirler; "kitap" imal ettirebilirler. Çalıştıklarını söyledikleri zaman dilimi, "milyarları bulan teknik iş günü saati" olarak ifade edilmesi gerekecek niteliktedir. Bu arada, özce zengin bilgiler hiç beklememe-miz gerekmektedir: Önce - yöntemlere ve araştırmaya ilişkin - birçok yöntem bilimsel incelemelerin yapılması, daha sonra da birçok "pilot çalışmaların" yapılması gerekmektedir. Vakıf yöneticilerinin birçoğu çok sayıda küçük küçük bireysel araştırmalar yerine, büyük ölçekli (largescale) ve bu nedenle de yönetimi kolay ve - çoğu kez, sorunları siyasal yönden görülür kılmak istemedikleri için, "güvenlikli" (safe) anlamına da gelen - büyük B harfi ile yazılan Bilimsel başlıklı projelere para vermeyi yeğlemektedirler. Buna uygun olarak, sonuçta, büyük vakıflar gerçekte küçük sorunlara eğilen, görünümleri yönünden büyük, bürokratik yapılanma içinde yapılacak araştırmaları desteklemekte, bu iş için de entelektüel idareciler istihdam etmeyi yeğlemektedir.

İkinci olarak, sosyal bilimciden çok araştırma teknisyeni diyebileceğimiz "genç devşirmeler" gelmektedir. Bu oldukça cesaret isteyen bir nitelendirme, ama bunu

bilerek yapıyorum. Bir düşünme tarzının (style) sosyal anlamını kavrayabilmek için, her zaman için, o düşüncenin önderleri ile müritlerini, yeni yandaşı olanlar ile rutin işçilerini; kurucusu olan ilk kuşağı ile, uygulayıcısı olan ikinci ve üçüncü kuşaktaki kimseleri birbirinden ayırt etmemiz gerekmektedir. Başarılı olabildikten sonra, her okuldan bunların her ikisi de bulunmakta; bunun böyle olması okulun "başarılı" oluşunun bir ölçütünü meydana getirmektedir. Başarının entelektüel sonuçları için de, bu durum, bir belirtken yerine geçmektedir.

Dönen değirmenin izleyicisi olanların düşünsel ve ussal nitelikleri ile, yeniliği yaratan, söz konusu okulu kuranlarınkiler arasında daima bir fark olmuştur. Bu noktada, düşünce okulları arasındaki fark daha da artmaktadır. Bu farklılıklar, belirli bir ölçüde her okulun çalışma tarzının elverdiği ya da yeğlediği toplumsal örgütlenimden kaynak almaktadır. İncelediğimiz düşünce tarzının kurucularından ve yöneticilerden en azından birkaçının çok iyi yetişmiş "kafalar" olduğu söylenebilir. Bu kimseler gençliklerinde Batı toplumunun önde gelen düşünce modellerini benimsemişler; kültürel ve entelektüel alanda uzun yıllar çalışıp- çabalayıp yetişmiş kimseler niteliği kazanmışlardır. Gerçekten çok iyi eğitim görmüş, kültürlü kişilerdi: Kendi duyarlıklarının yaratıcı bir biçimde farkındaydılar ve kendilerini kültür hayatında durmadan yenileyip canlı tutabiliyorlardı.

Fakat ikinci kuşak için; herkesin görüş birliğine varabileceği gibi, entelektüel yoksunluk içindeki Amerikan *High School*'larından mezun bu kimseler için aynı şeyleri söylememiz olanaksızdır. Hatta çoğu yeterli bir kolej öğrenciliği bile geçirmemiştir; en azından - nedenini bilmiyo-

bilmiyorum ama - araştırma kurumları için aralarından en parlak olanlarının alınmakta olduğunu bile sanmıyorum.

Bu genç baylarla, zaman zaman, ben de karşılaşıyorum: Çoğu kez, gerçekten entelektüel bir sorunla başları derde girdiği zamanlarda oluyordu. Ama hiçbirini, büyük ve önemli bir soruna karşı tecessüs duyarken; insan aklını, *aradığını bulmak için* kendine çeki düzen vermeye mecbur kılacak nitelikteki sorunlarla ilgilenirken görmedim. Bu genç baylar, sözcüğün tüm tarihsel ve teolojik anlamıyla yöntembilimsellikleri kadar bile huzura sahip olmayan, tasarım yeteneğinden çok, sabretme alışkanlıkları ile çalışan; her şeyden önce de, *dogmatik* kafalı kimselerdir. Bu özelliklerinin bazıları, bir ölçüye kadar günümüz Amerikan kolej ve Üniversitelerindeki öğrencilerin çoğu için söz konusu olabilecek entelektüel koşulların üzücü sonucudur. Fakat, bu özelliklerin, soyutlanmış deneyimciliğin teknisyenleri arasında daha da yaygın olduğuna inanıyorum.

Bu baylar sosyal araştırma alanını kariyer olarak benimsemiş; çok erken çağlarında aşırı derecede uzmanlaşmış; kendi deyişleriyle, "bir yığın kitap okuyup, bunlardan yararlanarak yenisini yazmak", ya da, "sadece spekülasyonda bulunmak" saydıkları "toplumsal felsefe'ye" karşı bir ilgi duymamayı öğrenmiş; bunları aşağılama alışkanlığı kazanmış kimselerdir. İnsan bu bayların konuşmalarını dinlerken; hakkında tecessüs duydukları konuların ve sorunların neler olabileceğini anlamaya çalışırken donmuş denecek kadar sınırlanmış, donuklaşmış kafalarla karşı karşıya kalmış olduğunu görüp sıkılıyor. Birçok bilim adamının, henüz yeterince bilgi edinecek düzeye varamadığı sosyal dünyamızın sorunları onları hiç de heyecanlandırmıyor.

Bürokratik sosyal bilimin propaganda gücünün büyük bir kısmı, felsefi planda, kendisinin Bilimsel Yönteme sahip olduğu iddiasından ileri gelmekte; kendisine böyle kolayca yandaş devşirmekte oluşu ise, kişilerin bu alanda kolayca yetişip, geleceği parlak görünen işlere girebilmeleri nedeniyledir. Her iki durum için de, teknisyenlerin kolaylıkla hazır bulabildikleri açık bir biçimde kodlanmış yöntemlerin varlığı başarının temel nedenini oluşturmaktadır. Kurucuların bazılarında deneyimsel teknikler, bile bile bastırılmış, ama varlığı daima hissedilen bir tasarımlama yetisine hizmet etmişlerdir. Kurucu durumundakilerden biriyle konuştuğunuz zaman düşünen, düşünülebilen bir "kafa" ile konuştuğunuzu hissediyorsunuz. Fakat bu tür çalışmalara ömründen henüz üç dört yıl vermiş yeni yetme biriyle konuştuğunuzda, modern toplumun incelenmesiyle ilgili sorunlar üzerine konuşup derdinizi anlatmanız bile olanaksız kalmaktadır. Böylelerinin konumu, kariyeri, ihtirası ve kendine atfettiği değer, çok büyük ölçüde, benimsediği bir tek perspektife, bir tek "sözlüğe," bir tek "teknikler destesine" dayanmaktadır. Gerçekte ise bunların dışında bir şeyler bilmediği görülmektedir.

Bu öğrencilerin bazılarında düşünce yeteneği ile kişilik birbirinden kopmuştur. Bunlar için akıllılık, becerikli bir biçimde ortaya konulmuş bir hüner işidir ve bunu da en iyisinden yaptıklarına inanmaktadırlar. *Humanist* bakıştan yoksunlaşmış kişiler oldukları için, insan aklına saygı duyulmasını öngören değerlerden uzak kalmışlardır. Eğitici olmayan bir eğitsel rutin ve hizmetine koşuldukları ifsad edici "piyasa" nedeniyle toplumbilimsel düşünce ve tasarım yeteneği kazanmayı unutmuş, hırslı ve çalışkan teknisyenler olarak kalmışlardır. Bunlar

hakkında beslenebilecek tek umut, bu genç bayların günün birinde kariyerlerinde doçentlik düzeyine eriştiklerinde, o zamana kadar bir miktar entelektüel evrim geçirebilirlerse, bugün inanıp güvendikleri düşünürlerin aslında kıçı çıplak imparatorlar olduğunu belki fark edecek oluşlarıdır. Diyelim, aralarından bu evrim düzeyine çıkabilenler çokça olsun. Soyutlanmış deneyimcilik anlayışı, içindeki yöntem bilimsel dar kafalılık, benimsediği pratikçiliğinin yönelimi, bunu benimseyen kurumların seçip eğittiği "kafaların" niteliği yüzünden, günümüzde, sosyal bilimlerin toplum karşısında nasıl bir siyasa izlemesi gerektiği sorununun ele alınmasını aciileştirmektedir. Bu bürokratik anlayışın kurumsal içeriği, modern sosyal yapının başat gelişme eğilimlerine ve onun karakteristik düşünce biçimlerine denk düşmektedir. Bu nokta göz önünde tutulmadan sorunun açıklanabileceğine, hatta anlaşılabileceğine inanmıyorum. Bu aynı toplumsal yönsemeler (trends), gerçekte, sadece toplumsal bilimleri etkilemekle kalmamakta Birleşik Devletlerdeki tüm entelektüel hayatı ve günümüzün insanla ilgili sorunlarında aklın yüklenebileceği rolü de etkisi altında bulundurmaktadır.

Burada sorunun özünün ne olduğu açık. Eğer sosyal bilim adamının özgür tecessüsüne göre yapılamıyorsa, kamusal hayatta sorumluluk yüklenmiş bir kurum niteliği de kazanamayacaktır. Araştırma araç ve yöntemleri gitgide daha geniş çerçeveli ve gitgide daha pahalı şeyler oldukça sosyal bilim adeta bu çevrelerce "istimlak edilme" durumuyla karşılaşmakta; sosyal bilimin bağımsızlığını koruması, ancak, sosyal bilimcilerin kolektif bir biçimde araştırma araç ve olanakları üzerinde tam bir denetim kurmaya yönelik çabalarına bağ-

lanmış olmaktadır. Birey olarak sosyal bilimciler çalışmalarında bürokratik kuruluşlara bağımlı kaldıkça kişisel bağımsızlıklarını koruyamazlar; sosyal bilim, bürokratik çalışmalarla oluşan bir bilim olmaya başlayınca da, bilim olarak sosyal ve siyasal bağımsızlığını koruyamaz. Burada "kaldıkça" ve "başlayınca" diye şartlı konuştuğumu vurgulamak istiyorum. Açıktır ki, ben bir eğilimden söz ediyorum; önemli, ağırlığı olan bir eğilim bu. Ama her şey daha şimdiden bütünüyle bitmiş değil.

2

Kültürel ve entelektüel araştırmalar arasında herhangi bir yerde neler olup bittiğini anlamak istiyorsak, yapılanların en yakın (acil) toplumsal içeriğine bakmamız gerekir. Bu bakımdan, şimdi de, kısaca, akademik kliklere değinmek istiyorum. Doğal olarak, bir düşünce nedenli sürekli, önemli ve sağlamsa, herhangi bir kişi ya da klik de bu düşüncenin o denli geçici bir sembolü olmaktadır. Ne var ki, "kliklerin," "kişilerin" ve "okulların" işleri bu kadar basit değildir, daha karmaşıktır; sosyal bilimin gelişmesinin biçimlenmesi yönünden taşıdıkları önem, bizim kendileriyle daha yakından ilgilenmemizi gerektirmektedir. Başka hiçbir nedenimiz olmasa bile, her kültürel faaliyet şu ya da bu çeşitten belirli bir mali desteği ve eleştiri düzeyinde kendisine yardımcı olacak belirli bir kamuyu gerektirdiği için, bu klikler üzerinde durmak zorundayız. Ne bunlara verilen paralar, ne de bunlar üzerine yapılan eleştiriler sadece değerlilikleriyle ilgili objektif yargılara göre olmaktadır. Ayrıca, *değerlilik* derken kastedilen ile *objektiflik* konusunda da çeşitli savlar ileri sürülmektedir.

Akademik kliklerin işlevi sadece rekabeti düzenlemekten ibaret olmayıp; rekabetin koşullarını, bu ko-

şullara uygun olarak yapılan çalışma ve araştırmalara verilecek armağanlandırmaları saptamak da kliklerin görevleri arasındadır. Kliklerin en önemli özelliği, kişilerin yargılandığı ve çalışmaların eleştirildiği kurallar ve düsturlar destesidir. Bürokratik sosyal bilimin, teknisyenlerinin benimsedikleri meslek ahlâk ve anlayışını anlatırken değindiği noktaya - düşünce biçimlerinin sosyal bilimlerde ün kazanılmasındaki etkilerine, başat düşünce biçimlerinin oluşum ve güçlenmeleri üzerindeki etkilerine, geçerli değerlendirme kriterlerinin belirlenmesindeki etkilerine - ek olarak, burada, bu akademik klik topluluklarının içsel işlevlerini yerine getirmekte kullandıkları araç ve yollardan da söz etmek zorundayım: Genç yaştakilere yapılan dostça tavsiyeler; iş teklifleri ve kitaplarındaki bölümlere ilişkin uzunluk - kısalık hakkında görüşler; peşin peşin hayran kesilen eleştiricilere kitap ithaf etmeler; makale ve kitap yayınında basım kolaylıkları; meslek kuruluşlarında onursal yerler sunmalar; mesleksel yayın organlarında yazı kurulu üyeliklerine getirilmeler gibi. Akademik kariyerin gelişiminde çok etkin belirleyiciler olabilen prestij kazandırıcı bu gibi mevki ve işlevlerin verilmesi, kişi olarak bilim adamlarının ekonomik beklentilerini ve mesleklerindeki ünlerini etkilemektedir.

Bir zamanlar akademik ün, genel olarak, kişinin yazıp yayınladığı kitaplarla, çalışmalarla, monografilerle - kısacası fikir ve düşünce üretimiyle ve bilimsel eserlerle; meslek üyelerinin ve akıllı, bilgili okuyucuların bu çalışmalar hakkında varacakları yargılarla ölçülür ve oluşurdu. Sosyal bilimlerde ve diğer "humanities" denen disiplinlerde bunun bir zamanlar böyle olmasının bir nedeni de, eskinin akademik dünyasında ayrıcalıklı uzmanlık konumlarının bulunmayışı; yeterliliğin ya da

yetersizliğin herkesin katılabileceği bir yarışmayla, sınama ile ortaya konulabilmesi olsa gerektir. Oysa ki, bir şirket başkanının (president) herkesçe kendisine atfedilen beceri ve yeteneklerinin kendi kişisel yeteneklerinin mi, yoksa bulunduğu mevkiin kendisine sağladığı olanak ve yetkilerin sonucumu olduğunu kestirmek çok zor, hatta olanaksızdır. Ama, eski günlerin profesörleri gibi, mesleğinin zanaatkârı" olarak çalışmaya devam eden bilim adamları için böyle bir kuşkuya kapılmak hâlâ bugün de.

Bununla beraber, yeni akademik yöneticiler, şirket yöneticileri ya da askeri komutanlar gibi, ellerinde bulundurdukları prestij aracılığı ile, kendi kişiliklerinden gelen yetenekleriyle hiç ilgisi olmayan bazı yeteneklenme olanakları kazanmakta; ancak bunlar, onun ürününün kendi içeriği sayılmaktadır. Devamlı bir profesyonel sekreter, kitaplık işlerine bakan bir memur, elektrikli bir daktilo, dikte cihazları, mimeoğraf makinası, kitap ve dergi almak için yıllık üç dört bin dolarlık küçük bir bütçeden meydana gelen büro araçları ve yardımcılar bile herhangi bir bilim adamının yetenekli biri gibi görünmesine çok büyük katkılarda bulunabilmektedir. Şirketlerde çalışan yöneticiler bu gibi "masumane" şeyleri ciddiye bile almayabilirler; fakat profesörlerin durumunda bunlar ciddiye alınmayacak şeyler değildir. En verimli olanlar bile, birkaçı bir yana, bu gibi basit ihtiyaçlarını dahi karşılayamamaktadır. Oysa ki, bu araçlar yeteneklenmek ve kariyer yapmak için gerçekten etkilidirler. Bir yerlere kapılanmamış bilim adamlarına oranla bu kliklerin üyesi olmuş kimselerin böylesi olanaklara kavuşması çok daha olasıdır. Girilen kliğin prestiji, bu olanaklara kavuşma şansını arttı makta; bu ise, sonuçta, kişinin sahasında hızla ün kazanmasına yardımcı olmaktadır.

Bu durum, gerçekte fazla yaratıcı olmayan, ortaya fazla bir şey de koymaya birtakım kimselerin nasıl olup da önemi boyutlara erişmiş birer ün haline gelebildiklerini açıklamaktadır. Bu tür ünlenmenin ve parlak görünmenin dışında hiçbir şeyle ilgilenmeyen biri hakkında bir meslektaşı şöyle demiştir: "Hayatta kaldığı sürece sahasının en önde gelen ve etkin kişisi olmaya devam edecektir; ama ölümünden iki hafta sonra kimsenin onu hatırlayabileceğini sanmıyorum." Bu sözler belki biraz haşince söylenmiş sözler; ama bunların, akademik klikler içinde yaşayanları da sık sık pençesine alan bir endişeyi dile getirdiği de açık.

Çeşitli klikler arasında bir yarışma ve rekabet söz konusu olduğunda, aynı bilim dalındaki rakip bilim adamlarının göreceli konumları (position) kliklerin stratejilerini belirleyen etmenler olmaktadır. Küçük ve önemsiz görülen klikler, zamanı gelince, önde gelen kliker tarafından saf dışı edilebilmektedir. Bu gibi kliklerin üyeleri görmezlikten gelinerek, saf değiştirmeye zorlanarak, reddedilerek kliğin ikinci kuşağını yetiştirmesine önlenmekte, kliğin sönüp gitmesi sağlanmış olmaktadır. Unutulmamalıdır ki, kliklerin en önemli görevlerinden biri bir sonraki akademik kuşağını yetiştirmektir. Bir kliğin önemsiz olduğunu söylemek, bu konuda kliğin zayıf kaldığını söylemek demektir. Eğer ortada büyük iki klik; gelişkin ve etkin iki ekol varsa ve her birinde oldukça güçlü, oldukça prestijli liderler bulunuyorsa bu ikisi arasındaki ilişkiler bir almaşıklaşma sonucuna varmakta; ikisinin birleşmesiyle bir *kartel* kurma yoluna gidilmektedir. Ve doğal olarak, bir ekol kendisi dışındakiler ya da diğer klikler tarafından etkin bir saldırıya uğramışsa savunmanın ilk stratejilerinden biri gerçekte böyle bir ekolün ya da kliğin varolmadığını söylemek olmakta; ekolün sözcüleri işte bu andan itibaren ortaya çıkmaktadır.

Kliklere atfedilen önemli işler ile, bir ekolün gerçekten önemli çalışmalar yapıp yapmaması birbiriyle karıştırılmaktadır. Genç üyeler arasında bu durum kariyer şanslarını etkilemekte; yaşlıca üyeler arasında ise klikleşmeler idari yerlere gelmek, yükselmek, siyasal ilişkiler kurmak ve dost kazanma fırsatı edinmek gibi şeylere dayanmaktadır. Özellikle bu yaşlıca kişiler arasında kazanılan ünlerin görünümü çok belirsizdir. Bu kimselerin büyük üne sahip olmaları - diye sorabilir biri - yaptıkları çalışmaların entelektüel önem ve kıymetinden mi, yoksa klikleri içindeki konumlarından mı?

Klikler arası ilişkiler sorununu ele aldığımızda, derhal, tek bir kliğin sözcüsü olmayıp da tüm bir "alanın" sözcüsü durumunda olan kimselerle karşılaşmaktayız. Bu kimseler sadece tek bir firmanın yöneticisi olmayıp, bir sanayiin sözcüsü durumundadırlar. Bütün bir alan için temsilcilik rolü oynamak isteyenler, fiilen, söz konusu alanda, söz konusu iki ana kliğin varlığını; bunlar arasında gerçekten bir fark olduğunu reddetmiş olmaktadır. Gerçekten de, bu kişiler, her iki kliğin ortak sözcüsü olarak, her şeyden önce, bu kliklerin "aynı amaca erişmek için çalıştıklarını" etrafa göstermekle görevlidir. Bu konumları bakımından da, her kliğin kendisine ait biri olarak benimsemek istediği; her iki klik arasında "fiili" ya da "zorunlu" birliğin sembolü gibi görünebilen kimseler olmaktadır. Her iki klikten de prestijini arttırma olanakları elde eden bu kişiler, bu prestijleri sayesinde her iki kliğin de üstünde yer almışlardır. Bunlar, neredeyse, tarafların her ikisinin de kişisel prestijlerine saygı duydukları birer hakem durumundadır.

Diyelim, belirli bir disiplinin belirli bir dalında, biri Kurama, diğeri Araştırmaya öncelik veren iki önemli

ekol var. Başarılı bir sözcü sık sık bunlar arasında yer değiştirir; her ikisinden de görünür, her ikisinin de dışında ve üstünde biri gibi görünmesini iyi bilir. Prestiji ile, bu ikisinin, kuram ile Araştırmanın birbiriyle uzlaşır olduklarını göstermekle de kalmaz; bu iki ekolün sosyal bilimlerde bütünleşmiş bir çalışma modeli meydana getirdiklerini de göstermiş olur. Bunun, umut verici bir simgesi durumuna gelir. Bir umut simgesi olması, yaptığı gerçek bir araştırmadan, yayınladığı bir çalışmadan dolayı değildir. Bu konuda olanlar şöyledir: Kutlanması gereken herhangi bir Araştırma çalışmasından sözcünün bir kuram bulup çıkarması, bunu kutlaması beklenir; o da, tamamen kendi ölçü ve "ihtiyarına" göre bunları söz konusu çalışmada bulup gösterir. Herhangi bir kuramsal çalışma yayınlandığı zaman ise, kendisinden, bu çalışmada Araştırma niteliklerinin bulunduğunu göstermesi beklenir; o da, gene kendi ölçü ve "ihtiyarına" göre bunları bulup gösterir. Bu "buluşlar" uzun kitap tanıtma ve inceleme yazılarıyla ortaya konulmuş olduğu için, geniş okuyucu kitlesine de duyurulmuş; bu incelemelerde yer alan kişilere de böylece, prestij kazandırılmış olur. Kuram ile Araştırmanın gerçekten kaynaştığı, bir ve tek bir bütün haline gelebildiği çalışmalar ise, belirttiğim gibi,henüz bir umut, bir simge olarak kalmaya devam eder. Bu dönem içinde, sözcü durumundaki kişinin prestiji hiçbir zaman böyle bir çalışmadan kaynaklanmaz; hatta çoğu zaman ortada, böyle bir çalışmaya pek rastlanmayabilmektedir de.

Bu tür sözcülük görevindekiler için, oynadıkları rolün içinde yer alan trajik bir gerçek, bir olgu bulunmaktadır. Bu role çıkanlar çoğu kez birinci sınıf kafalardır - gerçekten sıradan kafaların tüm öykünmelerine karşın bunu da ya-

pamadıkları görülmektedir. Sözcülük durumundaki kimselerin oynadıkları rol, fiilen kendi çalışmalarına engel olmaktadır. Gerçekte kendilerinin yapabilmiş olduklarına oranla öylesine haksız bir prestije kavuşmuşlar; kendilerinden öylesine olmayacak işler beklenir olmuştur ki, bu durum, çoğu kez bu kişilerin kendilerini "araştırma" işlerine vermelerini engellemektedir. Önemli bir çalışmada, ya da kitap hazırlığında kendilerine yer verildiğinde, başkaları bitmiş saysa bile, kendi bölümlerinin bittiğine, yayınlanabilir duruma geldiğine karar vermekte çok çekingen davranmaktadırlar. Bu gibi durumlarda, yüklenmiş oldukları komisyon görevlerinden ve benzeri angaryalardan, (çalışmamaktan - ç.) sızlanıp dert yanmakta; fakat, gerçekte, yeni yeni görevler yüklenmekten de geri kalmamakta; bazen bizzat kendileri bu gibi angaryaları arayıp bulmakta; böylece, yüklendikleri bu tür işleri, kendilerini bilimsel çalışmalara verememiş olmalarının hem nedeni, hem de özrü olarak ileri sürmektedirler. Sık sık söyledikleri gibi, bir kapana sıkışmışlardır - ama gerçekte, kapandan çıkmamayı isteyen de gene kendileri olmaktadır. Böyle yapmazlarsa, yüklendikleri bu sözcülük görevinin başkalarının gözünde de, kendi gözlerinde de uzun yıllardan beri süren verimsizliklerin özrü durumuna indirgenmiş olduğunun anlaşılacağını bayağı hissetmektedirler.

Akademik âlem sadece kliklerden ibaret de değildir. Gerçekten çok sayıda çeşitlilik gösteren, yaptıkları ve çalışmaları da çok zengin çeşitlilik gösteren bağıntısızlar (kliklerden hiçbirine girmeyenler - ç.) da vardır. Başa güreşen kliklerden birinin üyelerinin bakış açısından bakıldığında bu gibi bağıntısız kişiler dost olarak, ya da hiç değilse, o kliğin ekolüne karşı tarafsız, yahut da "sosyal eğilim"den yoksun kimseler olarak görün-

mektedirler. Yaptıkları çalışmalar olumlu sayıldıkça, değerli bulundukça, yararlı ya da saygıdeğer bulundukça klik üyeleri bu kimseleri aydınlatmak, onlara yol göstermek sonunda kendi aralarına almak isterler. Karşılıklı birbirini beğenme, kutsama, saygı duyma ile yetinemezler.

Bağıntısızlar arasında oyuna hiç katılmayan, prestij iddiasına başını çevirip ilgi bile göstermeyen kimseler de vardır. Bunların bazıları, düpedüz, ilgisiz ve kendini önündeki işine vermiş; bazıları ise, açıkça, (kliklere - ç.) karşıt kimselerdir. Ekol çalışmasını hoş bulmazlar. Olanak buldukları sürece, klikler bu iki türe girenlerin ikisini de yok saymakta, görmezlikten gelmektedir. Fakat bu basit ve güvenlikli strateji, sadece, klik gerçekten üst düzeyde bir prestije sahipse geçerli olabilmektedir. Klik, kendi alanında, o alanın tümünde tek bir denetim kurduğu ve bunu sürdürdüğü sürece bunu o alanın egemeni edası içinde (lordly) yapmaktadır. Fakat gerçek durum böyle değildir; aynı sahada, genellikle birçok tarafsız kimse vardır; birçok kimse *ecletic* çalışmalar yapmakta; ayrıca birçok başka klik de bulunmaktadır. Üstelik, yardımcı bilim dalları ve bunlarda yapılan çeşitli çalışmalar da vardır; bunun dışında, akademik - olmayan birçok okuyucu ve izleyici bulunmakta; bunların ilgileri ve çıkarlarının çeşit çeşit olması tek bir kliğin sahada prestij, ün ve kariyer yönünden tekel kurmasını engellemektedir.

Buna uygun olarak, kliği eleştirenler görmezlikten gelinemediği zaman klikçe uygulanan başka stratejiler de bulunmaktadır. Ekolün üyelerini yönetmekte kullanılan bütün araç ve usuller, doğal oiarak, kliğe karşıt olan dışarıdakilerle ilişkileri yürütürken de kullanılmaktadır.

Bunlardan sadece birine ve kısaca değinmemiz yetecektir: Prestij kazandırmada en çok uygulanan, yararlanılan kitap tanıtma yazıları. Diyelim, bağıntısız bir bilim adamı kitap yazmış ve yayınlamış ve bunun görmezlikten gelinmesi için elden gelen her şey yapılmış olsun. Bu durumda yapılacak iş, kaba bir "püskürtme" hareketidir: Kitapla ilgili değerlendirme yazısına yazma işi, kliğin önde gelen üyelerinden birine, yazarla rekabet içinde olan, ya da doğrudan doğruya hasım olan birine, hiç değilse, karşıt görüşlerle ilişkili olan birine verilir. Daha esnek bir yol ise, bu görevi, henüz fazla bir yayını olmayan, bu nedenle de, görüşleri pek tanınmayan önemsiz, fakat kendini göstermeye çalışan birine vermektir. Bunun birçok üstünlükleri, yararları vardır. Genç kişi için, bu, hem kliğe olan sadakatini göstermeye yarayan bir fırsattır; hem de, kendinden yaşlı ve daha ünlü birinin eseri hakkında yapacağı eleştiri sayesinde ün kazanma fırsatıdır. Diğer yandan, böyle birine değil de, daha üst düzeyde birine yaptırılmış olsaydı kitap daha bir önemsenmiş olacağı halde, bu durumda, yıpratılmak istenen kitap önemsiz bir kitap olarak gösterilmiş olmaktadır. Genç için de, bu, tehlikesiz bir roldür: Kendisinden daha ünlü olan yazar "snobluk" döneminden kurtulmuş biri olduğu için, kitabı hakkında yayınlanan eleştiriyi "cevaplamak" istemeyecektir; zaten, kitabı eleştirilen bir yazarın profesyonel eleştiriciye cevap vermesi alışılmamış bir şeydir. Akıllı yayın organları bu gibi şeyleri desteklememekte, ya da kesinlikle izin vermemektedir. Fakat yapılan eleştiriye cevap verilmiş bile olsa, bunun fazla önemi yoktur. Ömrü sadece kitap eleştirmekle geçmeyip de kitap da yazmış olan herkes bilir ki, entelektüel işler arasında yapılması en kolay olanı - hangi kitap olursa olsun - herhangi bir kitabı bir-

kaç sütunluk bir tanıtma yazısı ile "yerin dibine batırmaktır." Böyle bir yazıya aynı uzunlukta bir yazıyla "cevap vermek" ise olanaksızdır. Tartışmaya katılan her okuyucu kitabı bütünüyle okuyabilmiş olsa, eleştiri yazarının o an için haksız, ama etkin bir üstünlük kazanması zor olacaktır.

Eğer yayınlanan kitap, kendi alanı içinde ve dışında dikkat çekmiş ve büyük bir ilgi uyandırmışsa, o zaman, yapılacak tek şey, işi klik üyelerinin önde gelenlerinden birine vermek; tercihen, kliğin başsözcüsü durumundaki kimseye, kitabın içeriğine değinmeden kitabı göklere çıkarttırmak; kitabın, o alandaki egemen eğilimlere koşut düştüğünü; bu yönde önemli katkılarda bulunduğunu yazdırtmaktır. Ciddi ve işini iyi beceren bir kliğin meydan vermemesi gereken tek şey, kitapla ilgili tanıtma yazısını yazma işini, başka bir bağıntısız bilim adamının yapmaya kalkışmasına fırsat vermemektir. Böyle bir eleştirici, önce, eleştirdiği kitabın neleri ele aldığını, neler söylediğini gerçeğine uygun biçimde özetleyip verecek; daha sonra da, harcıâlem ekollerden, kliklerden ve düşünce biçimlerinden ayrı ve bağımsız olarak bu görüşlerin eleştirisini, değerlendirmesini yapacaktır.

3

Sosyal bilimlerdeki çeşitli ekoller tarafından kullanılan sloganlar arasında hiçbiri, "sosyal bilimin amacı insan davranışının önceden kestirilebilmesi ve denetlenebilmesidir" sloganı kadar sık kullanılmamaktadır. Yaşadığımız şu günlerde ise, bazı çevrelerde, sık sık, apaçık ve belirli bir amacı ifade ettiği kolaylıkla anlaşılabilecek bir ibare olan "beşeri mühendislik" sözünün kullanıldığını görüyoruz. Bu sözün belirtilen anlamının

açık ve kesin olduğuna inanılmasının nedeni "doğa üzerinde egemenlik kurmak" ile "toplum üzerinde egemenlik kurmak" arasındaki benzerlikten yola çıkılmasıdır. Bu ibareleri kullanmayı alışkanlık haline getirenler, büyük çoğunlukla, "sosyal inceleme ve çalışmaları gerçek bir bilim durumuna getirmek" görüşünün en ateşli savunucuları ile, kendi çalışmalarını siyasal yönden yansız, moral yönden ise bağıntısız sayan kimselerdir. Çok sık olarak, temel düşünce, sosyal bilimlerin fizik bilimlerin ardından ve belirli bir "gecikme" ile gelişmekte oluşları biçimde ifade edilmekte; bunun sonucunda da, bu ikisi arasındaki boşluğun kapatılması gereğinden söz edilmektedir. Bu teknokratik sloganlar, kendileri hakkında bu satırları yazdığım *Bilimciler*'in çoğunluğu için belirli bir siyasal felsefenin yerine geçmektedir. Bu kimseler, söyledikleri buna benzer sözlerle, fizikçilerle doğa arasında nasıl bir ilişki varsa, kendileri ile toplum arasında da buna benzer bir ilişki olduğunu söylemek istemektedir. Siyasal felsefeleri çok basit bir görüşe dayanmaktadır: Şimdi insanın atom üzerinde kontrol kurmasını sağlamış bulunan bilimin yöntemleri "toplumsal davranışı kontrol için" kullanıldığı takdirde insanlığın sorunları kısa zamanda çözümlenecek; herkes için barış ve bolluk gelecektir.

Bu sözlerin ardında iktidar, akıl ve tarih kavramlarının bulanık bir içerikle kullanıldığı; tümünün kesinlikten uzak ve tam bir anlam karışıklığı içinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu kavramların bu biçimde kullanılması, aklın insanın işlerinde çeşitli yönlerde roller yüklenebileceğini; iktidarın doğasını ve iktidar ile bilgi arasındaki ilişkileri; moral eylem ve edimlerin anlamını ve bilginin bu konuda sahip olduğu yeri; tarihin ne olduğunu; insa-

nın tarihin sadece bir ürünü olmayıp, tarihin, içinde yer almış bulunan bir yaratıcısı, hatta düpedüz tarih yaratıcısı olabileceğini bilmemenin sonucudur. Bütün bu sorunlara değinmeden, sosyal bilimlerin siyasal anlamına etkisi olan bu sorunları ele almadan önce, teknokratik felsefecilerin kilit sloganlarından birine, ön kestirim ve kontrol sloganına, kısaca da olsa, değinmek istiyorum.

Çoklarının yaptığı gibi önkestirim ve kontrol konusunda bu denli açık ve tereddütsüz konuşabilmek için, bir zamanlar Marx'ın işaret ettiği gibi, dünyayı manüpüle edilebilecek bir obje olarak tasavvur eden bürokratların perspektifini benimsemek gerekmektedir. Konuyu daha iyi açıklığa kavuşturmak için, uç bir örnek alalım: Bir kimse, hiç düşman bulunmayan bir adada bir askeri birlik üzerinde güçlü ve etkin kontrol kurabilecek araç ve gereçlere sahipse, böyle bir kontrole gerçekten sahip olduğunu kabul etmek gerekir. Böyle biri iktidarının ve yetkilerinin tümünü kullanır ve açık ve kesin planlar yaparsa, belirli bir yılın belirli bir günü ve belirli bir saatinde emrindeki herkesin ne yapacağını, ne yaptığını bilebilecek durumdadır. Hatta, elinde birçok içsel denetim ve güdüleme araçları da olacağı için, her birinin nasıl bir ruhsal durumda olduğunu bile bilecek; onlara, çeşitli planlarına uygun hareketler yaptırabilecek; bazen kendisini tam bir despot gibi görebilecektir. Kontrol tam olarak elinde ise, her olayın ne yönde gelişeceğini önceden kestirebilecektir. Kurallara komuta etmek de bu kimsenin elinde olacaktır.

Fakat biz sosyal bilimciler elimizin altında bu derece güdümlenebilir objeler olduğunu ve kendimizin de insanların hepsinden daha aydın bir despot olduğumuzu düşünemez; böyle bir tasarımda bulunamayız. En

azından, bu tasarımlardan herhangi birini yapmak demek, profesör olmuş kimseler için, tuhaf karşılanması gereken bir siyasal tutum sahibi olmak demektir. Tarihsel hiçbir toplum, benim farazi bir örnek olarak verdiğim askeri birlik gibi kapalı ve tecrit olmuş bir durumda değildir ve olamaz. Sosyal bilimciler de - olmadığına da şükretmek gerekir - tarihi komutası altında tutan generaller değildir. Ama buna rağmen, birçoklarının savunduğu gibi yukarıdaki anlamda "ön kestirim ve kontrol"den söz edebilmek için, benim konuyu açma amacıyla iktidarını biraz abarttığım hayali generaliminki kadar tek yanlı bir kontrolün sağlanabileceğini kabul etmek gerekmektedir.

Bürokratik anlayışın siyasal anlamını açıklığa kavuşturabilmek için konu üzerinde biraz durmak istiyorum. Bürokratik anlayışın daha çok - askeri kuruluşlar, şirketler, reklamcılık kuruluşları, devlet kuruluşları gibi - toplumun hiyerarşik yapıdaki kesimlerinde uygulanmış ve uygulanmakta olduğu görülmektedir. Birçok sosyal bilimci de bu tür bürokratik kuruluşlarca birtakım işlerde çalışmaya davet olunmakta; buralarda ilgilendikleri sorunlar ise, söz konusu yönetsel kuruluşların en etkin yetkililerinin ilgi ve ihtiyaç duydukları sorunlar olmaktadır.

Bence, kim olursa olsun, insanın Profesör Robert S. Lynd'in Amerikan Askeri *(The American Soldier)* kitabında yaptığı değerlendirmeye katılmaması olanaksız:

Bu ciltler (dolusu eser - ç.), insanları, kendi iradelerinin dışındaki amaçlar için sınamak ve kontrol altına almak için bilimin nasıl büyük bir ustalıkla kullanılmış olduğunu göstermektedir. Bu durum kendi sosyal bilimlerini doğrudan doğruya demokrasinin kendine özgü sorunla-

rında değil de yan sorunlarda ve dolaylı olarak kullanan liberal demokrasinin güçsüzlüğünü ve yetersizliğini göstermekte; sosyal bilim, nafakasını çıkarabilmek için, özel sektördeki iş çevrelerinden, sentetik radyo programları ile filmler arasında birlik oluşturabilmek için dinleyici ve seyirci tepkilerini önceden kestirebilme amaçlı projeler, ya da ordudan yukarıdaki örnekte olduğu gibi, askere alınmaktan korkan kuralıları anlamını bile anlayamadıkları bir savaş için yiğitçe dövüşecek askerler haline sokmanın gereklerini ortaya koymak gibi sorunlarla ilgili araştırma projeleri almaktadır. Bu gibi, sosyal yönden ana çizginin dışında kalan ve sosyal bilimlerin kullanımını denetim altına almış bulunan amaçlar geçerli oldukça, sosyal bilimlerin kullanımındaki her ilerleme bu bilimleri kitleler üzerinde denetim kurmaya yarayan bir araç olmaya; böylece de, demokrasi için biraz daha etkin bir tehdit durumuna gelmeye itmektedir[2].

"Beşeri mühendislik" yandaşlarının sloganları bürokratik anlayışın, bu düşünce biçiminin ve bu araştırma inceleme yönteminin fiilen kullanılmakta olduğu alanların da dışına taşmasına hizmet etmektedir. Bu sloganları "kişinin ne olduğunu" gösteren bir biçimde kullanmak; insanın,fiilen yapmasa ve uygulamasa bile, bürokratik bir rolü benimsemesi demektir. Bu rol, kısacası, çoğu kez sanki koşulu ile kabullenilmektedir. Teknoratik görüş yönünde düşünmeye ve buna uygun olarak hareket etmeye çalışan bir sosyal bilimci olmak kişinin *sanki* gerçekten "beşeri mühendis" olması demektir. Günümüzde sosyal bilimcinin kamusal rolü böyle bürokratik bir perspektif içinde düşünülmekte ve tasarlanmaktadır.

---

2) "The Science of Inhuman Relations," *The New Republic* 27 Ağustos, 1949.

"Diyelim ben bir beşeri mühendis oldum" diyerek birtakım hareketlerde bulunmak, insan aklının etkinliğinin (toplum yaşamının her yanını etkileyebilecek şekilde ç.) yaygın ve demokratik bir biçimde yerleşmiş bulunduğu bir toplumda salt bir eğlence olarak ilgi çekici olabilir. Ama Birleşik Amerika'nın böyle bir topluma hiç benzemediğini unutmayalım. Başka özellikleri şöyle de olsa, böyle de olsa, bir özelliği var ki, kesindir: Fonksiyonel yönden rasyonel bürokrasilerin "beşeri" iş ve sorunlarda, üstelik tarihi belirleyecek nitelikteki kararların alınmasında, gitgide daha çok kullanıldığı bir toplum olma özelliği. Tarihsel değişimlerin, insan iradesine bağlı denetimlerin dışında ya da altında olma dereceleri bakımından, her dönemin durumu başka başkadır. Bizim dönemimizin özelliği, öyle görünüyor ki, bürokratik biçimde kurumlaşmış seçkinlerin aldıkları ya da almaktan kaçındıkları kilit önemdeki kararların tarihsel değişimlerin gitgide daha etkin bir biçimde kaynağını oluşturdukları bir dönemdir. Ayrıca, denetim ve iktidar araç ve mekanizmalarının alanca yaygınlaşmasının ve merkezileşmesinin yanı sıra, sosyal bilimlerin, bu araç ve mekanizmaların denetimlerini ellerinde tutan kimselerin saptayacakları amaçlar yönünde ve geniş bir şekilde kullanıldığı bir dönem ve toplumda yaşıyoruz. Bu gibi gelişmelerin yol açtığı sorunları göğüslemedikçe "ön kestirim ve kontrol'den" söz etmek, kişinin sahip olması gereken moral ve siyasal bağımsızlığından vazgeçmesi anlamına gelecektir.

"Kontrol'den" bürokratik perspektifin dışında başka bir perspektiften yola çıkarak söz edebilir miyiz? Evet, doğaldır ki, bu mümkündür. Çeşitli türde "kolektif öz denetimler" düşünülebilmektedir. Böyle bir düşüncenin ye-

terlilik kazanabilmesi fikirleri ve değerlere olduğu kadar, özgürlük ve ussallığa ilişkin tüm sorunları da içermekte olmasını gerektirir. Ayrıca, içeriğinde, bir sosyal yapı tipi ve siyasal beklentiler destesi olarak "demokrasi" *idea'sının* da yer almış olması gerekmektedir. Demokrasi, üzerinde "rıza birliğine" (consensus) varılmış kurallara uygun olarak yasaları ve hatta bu kuralları da değiştirebilme konusunda hukukun denetimi altında bulunan kimselerin yetkisi ve özgürlüğü anlamına gelmekte; fakat, bununla da kalmayıp, tarihin yapısal mekaniği üzerinde bir çeşit kolektif denetim anlamına da gelmektedir. Bu düşünce, daha sonra, daha ayrıntılı olarak değineceğim gibi, karmaşık ve tasarımlanması güç bir düşüncedir. Ben burada, sadece, demokrasiye inananların bulunduğu bir toplumda "ön kestirim ve kontrol"den ciddi bir tutumla söz etmek isteyecek sosyal bilimcilerin bu gibi sorunlar üzerinde de bir miktar durmaları gerektiğini işaret etmek istiyorum.

Bürokratik anlayışın dışında bir anlayışla "önkestirim" den söz etmek mümkün mü? Elbette, mümkündür. Önkestirim komuta verir gibi saptanmış (prescriptive) düzenliliklerle değil de, bir erek gütmeyen düzenliliklerle yapılabilir. Denetime sahip olmasak da, toplumsal hayatın başka bir kimsenin de denetim kuramadığı, "gönüllü" ve rutin - dışı toplumsal faaliyetlerinin minimum düzeyde olduğu alanlarda "önkestirim'de" bulunabiliriz. Örneğin, konuşulan dildeki "teamüller" insanların istekleri dışında değişir, ya da varlıklarını sürdürür. Belki bu gibi düzenlilikler (regularities) de tarihin yapısal mekaniğiyle bağıntılı olarak oluşmaktadırlar. Eğer John Stuart Mill'in "principia media" kavramının ne

olduğunu anlayabilir, bunun ana eğilimlerini kavrayabilirsek; kısacası, çağımızın geçirdiği yapısal transformasyonu anlayabilirsek; "önkestirim için gerekli bir temel elde edebilmiş oluruz.

Kaldı ki, belirli ve dar bir ortam içinde insanların nasıl davranacaklarını çoğu kez denetleyebildiklerini; böyle hareket edebilmelerinin derecesinin ise, bizim bilimsel çalışmalarımızın amaçları arasında bulunduğunu unutmamamız gerekir. Gene unutmamamız gerekir ki, yukarıdaki varsayımsal generallerimiz gibi, gerçek generaller şirket topluluklarının başındaki yöneticiler ve devlet başkanları da vardır. Ayrıca, hep söylendiği gibi, insanlar çaresiz ve zavallı nesneler olmadıkları için kendi eylem ve edimleri hakkında yapılan önkestirimlerden kendileri de haberdar olabilir, buna uygun olarak, kendilerini yeniden - yönlendirebilir; kısacası doğru da çıkabilir, yanlış da. İnsanların ne şekilde bir edimde bulunacak oldukları konusunda ise, henüz yeterince önkestirim yapma olanağı bulunmamaktadır. İnsanlar bir miktar bile özgürlüğe sahip oldukları sürece, ne yapacakları tam olarak önceden kestirilemez.

Fakat, "sosyal bilimin" ya da "beşeri mühendisliğin gerçek ve sonul amacı önkestirim yapmaktır" demek, aslında düşünülerek yapılmış bir şeydir ve moral bir yeğlemenin yerine teknoratik bir sloganın ikame edilmesi demektir. Bu ise - bir kez benimsendi mi - aksine bir moral tercihte bulunmaya olanak bile bırakmayacak bir biçimde bürokratik bakış açısını kabul etmek demektir.

Sosyal incelemelerin bürokratikleştirilmekte olması, zamanla, bürokratik rutinlerin sınırsız büyüklüklere ulaştığı diğer toplumlarda görülecek olan epeyce yaygın

bir yönsemedir. Elbette ki, yanı sıra İsa'ca ve çok yüceltici görülen, yönetsel araştırmalarda ise, bu özelliklerinden yoksunlaşan bir kuram da bulunmaktadır. Dar çerçevelerde ve belirli konularda yapılan, genellikle istatistiksel olan, bu nedenle de yönetim amaçları için kullanılabilme durumunda kalan araştırmalar temel kavramların değerlendirilmelerini etkilemekte; sonunda, bu tür değerlendirmeler ile söz konusu araştırmalar arasında bir bağıntı kurulamamakta; bunlar, sadece, rejimin ve rejimin değişen yanlarının haklılaştırılmasına hizmet etmiş olmaktadır. Bürokratlar için dünya, belirli ve kesin kurallara uygun olarak ele alınması ve davranılması gereken bir dünyadır. Kuramcılar için dünya, dikkat edilmesi gereken hiçbir kural olmaksızın biçimlendirilebilecek, güdümlendirilebilecek bir kavramlar (conceptions) dünyasıdır. Kuram çok çeşitli yollarla, otoritenin ideolojik haklılaştırılmasına hizmet etmiş olmaktadır. Bürokratik amaçlar için yapılan araştırmalar, otorite oluşturucu planlamacılarca kullanılmak üzere bilgiler sağlayarak otoritenin daha etkin kılınmasına hizmet etmektedir.

Soyutlanmış deneyimcilik, açık ve temiz ideolojik anlamları olsa bile, bazen bu nitelikte kullanılsa da, bürokratik bir çerçevede uygulanmaktadır. Daha önce belirttiğim gibi, *"Grand Teori"*nin dolaysız bir bürokratik kullanılışlığı bulunmamakta; bu amaçla kullanılmakta olması, siyasal anlamının ideolojik bir nitelik taşımasından ileri gelmektedir. Bu iki çalışma üslûbu - soyutlanmış deneyimcilik ve "Grand Teori" - entelektüel bir "düopol" meydana getirebilecek bir biçimde bir araya gelecek, ya da sosyal bilimlerde başat çalışma tarzı durumuna yükselecek olurlarsa, sosyal bilimden ente-

lektüel planda beklenenler ve - Batı uygarlığında klasikleşmiş anlayışa uygun biçimde - insan aklının toplum yaşamında oynaması beklenen rol için ciddi bir tehlike ve tehdit meydana getirecektir.

BİLİM FELSEFELERİ

Sosyal bilimlerdeki karışıklık ve belirsizlik ki, artık açıkça görülmekte olması gerekiyor - uzun süredir devam eden, Bilim'in doğasına ilişkin tartışmalardan kaynaklanmaktadır. Toplumla ilgili bilim dalında çalışanların çoğunun kuşkusuz bir biçimde görüş birliği içinde olmaları gerekmektedir ki, hoşnutlukla "Bilim"i benimsemiş olmaları, çoğu kez, taşıdığı anlam bakımından hem biçimseldir, hem de belirlilikten uzaktır. "Bilimsel deneyimcilik" birçok anlamlara gelmekte; bunun ne sistematik kullanıma kavuşmuş bir biçimi (version), ne de benimsenmiş bir biçimi bulunmaktadır. Bu konudaki profesyonel beklentiler son derece karışık ve bulanıktır; meslekte ustalaşmış olmak duygusu çok değişik inceleme ve araştırma modellerinin içeriksel koşullarına bağlı bulunmaktadır. Doğal bilim felsefecilerinin bilgibilimsel modellerinin bu denli çekici oluşları da bu durum yüzündendir[1].

Sosyal bilimlerde çeşitli çalışma üslûplarının bulunduğunu gören birçok sosyal bilim öğrencisi büyük bir istekle "bunların hepsini bir araya getirmek gerektiği" görüşüne varmaktadır. Bazen bu program ikna etmeyi amaçlayan bir dille ifade olunmaktadır: Gelecek on yılda yapılması gerekenin On dokuzuncu yüzyılda özellikle Almaların yaptığı geniş kapsamlı sorunlar üzerindeki çalışmalar ve kuramsal teorik çalışmalarla, yüzyılımızda, özellikle Amerikalıların yaptığı ve bugün başat duruma gelmiş bulunan araştırma tekniklerini birleştirmek olduğu söylenmektedir. Bu büyük diyalektik içinde,

[1] Bölüm 3, kesim 1.

daha gelişkin kavrayışlara ve daha "inceleştirilmiş" işlemlere sahip olunabileceği umulmaktadır.

Bir felsefe sorunu olarak ele alındığında "bir araya getirme" fazla güç görünmemektedir[2]. Fakat ortada şöyle bir sorun kalmaktadır: Diyelim ki, bunları şu, ya da bu büyük araştırma ve inceleme modellerinden biri içinde "bir araya getirdik" - sosyal bilimlerdeki çalışmalar için, sosyal bilimlerin temel görecelerini ve yükümlülüklerini yerine getirmek için, böyle bir modelin ne gibi yararı olacaktır?

Böyle felsefi bir çalışma, benim inancıma göre, kendi sahasında çalışan sosyal bilimcilerin işine yarayacaktır. Böyle bir şeyin varlığından haberdar olmamız, kavramlarımızı ve kullandığımız araştırma ve düşünme süreç ve usullerimizi yeniden incelememizi, daha bir açıklığa kavuşturmamızı sağlayacaktır. Bu işleri yapmakta gerek duyduğumuz dili de gene bu yolla oluşturabiliriz. Fakat sağlayabileceği bütün yararlar genel nitelikte kalmak zorundadır; sahasında çalışmakta olan hiçbir sosyal bilimcinin böyle bir modeli ciddiye almasına gerek yoktur. Ve hepsinden önemlisi, böyle bir çalışmayı sorunlarımız üzerine konmuş bir sınırlama olarak değil de, tasarımlama yeteneğimiz için bir kurtuluş; kullandığımız ve izlediğimiz süreç ve usuller için ise, bir öneriler kaynağı olarak kabul etmemiz gerekir. "Doğal bilim" adına, çalışmakta olduğumuz, incelediğimiz sorunlar üzerine bir sınırlama koymamız bana ciddi bir ürkeklik gibi görünmektedir. Elbette ki, yarı - becerili ve

---

2) Cf. Örneğin, zekice bir çalışma; Two Styles of Research in Current Social Studies, *Philosophy of Science,* Cilt 20, No. 4, Ekim 1953 ss. 266-75.

yarı - yetenekli araştırmacılar kendilerini bu tür sorunlarla sınırlamak isteyebilirler, böyle bir şeyi akıllıca yapılmış bir öz - kısıtlama sayabilirler. Fakat, böyle bir şey, bunun ötesinde bir anlam taşıyamaz.

1

Klasik sosyal analizciler hiçbir "katı" süreç ya da usulden yana olmak istememişler; yaptıkları çalışmalarda toplumbilimsel imgelemi geliştirmeye ve uygulamaya çaba göstermişlerdir. Klasikler kavramlardan yana olmaktan da, olmamaktan da fazla hoşlanmadıkları için ancak, duyarlılıklarını arttırabileceğine, referanslarına kesinlik ve doğruluk getireceğine, düşüncelerine bir derinlik kazandıracağına inandıkları zaman fazla ince elenmiş sık dokunmuş terimler kullanmıştır. Yöntem ve teknik, onlar için bir kısıtlama nedeni olmamış; klasiklerin izlediği yol entelektüel ustalara özgü bir yol olmuştur.

Uygulanmaya başlamış ve ilerlemekte olan çalışmalarda, ya da uygulamaya başlamak üzere olan çalışmalarda yönteme ve kurama ilişkin yararlı birer tartışma sunulmakta, bunlara marjinal notlar olarak yer verilmektedir. "Yöntem," her şeyden önce, sorunların yanıtlarının az çok sürengin (durable) olmasını güvenceye kavuşturacak nitelikte sorulmalarını ve yanıtlandırılmalarını sağlamak durumundadır. "Kuram" ise, her şeyden önce, kişinin kullandığı kelimelere, özellikle çoğu kere derecelerine ve mantıksal ilişkilerine önem vermek durumundadır. Her ikisinin de ana amacı, düşünceleri berraklaştırmak ve süreçte ekonomi sağla maktır. Özellikle ve önemle şu günlerde ise, toplumbilimsel imgelemi kısıtlamaktan çok, onu özgürleştirmek.

"Yöntem" ve "Kuram" yönünden ustalaşmak demek, kendi bilincinden ve vicdanından başkasına bağlı olmayan bir düşünür olmak; neyle uğraşıyorsa onun varsayımlarını ve zorunlu sonuçlarını bilerek kendini çalışmasına verebilmek, çalışmak demektir. Salt "Yöntem" ve "Kuram" yönünden ustalaştırılmış biri olmak ise, dünyamızda olan-bitenler üzerinde çalışmaktan, bunlara ilişkin bir şeyler aramaktan ve bulmaya çalışmaktan uzak kalmak demektir. İşin yapılış "yol ve usulüne" önem vermedikçe, inceleme ya da çalışmanın sonuçları yararsız ve hastalıklı kalacak; araştırmanın önemli sonuçlar verebilecek bir araştırma olarak yapılması konusunda kararlılık gösterilmedikçe, kullanılan bütün yöntemler anlamsız bir heves olmaktan ileri gidemeyecektir.

Klasik sosyal bilimci için yöntem de, teori de bağımsız bir hüner gösterme alanı olmamış; yöntemler, belirli bir boyuttaki sorun için yararlı sayıldıkları için kabul edilmiş; kuramlara da, belirli boyuttaki görüngüler (phenomena) için geçerli kuramlar olarak bakılmıştır. Klasikler için yöntem de, kuram da kişinin yaşadığı ülkesinde konuşulan dil gibiydi: Kendi dilini konuştu diye kimse sevinmezdi, ama konuşamamak hayatı güçleştirici ve üzücü bir eksiklik sayılırdı.

Kendi kişiliğini koruyarak çalışan bir sosyal bilimcinin, ele aldığı sorunun her yönünü bilmesi gerektiğin unutmaması zorunludur. Bunun anlamı apaçık bir şekilde (bilim adamının - ç.) ilgilediği ve incelediği sorunla ilgili alandaki tüm bilgileri son durumuyla ve tam olarak biliyor olması demektir. Bir başka anlamı ise, açıklanabileceğini ve belirlenebileceğini sanmadığım bir derecede, böyle bir araştırmanın benzer araştırma ve çalışma alanlarındaki çeşitli incelemelerin de gözden geçi-

rilmesi ile yapılabileceğidir. Son olarak, gene başka bir anlamı da, böyle bir araştırmanın tek bir kişinin uzmanlığı ile, hele hele, gerçekte ya hiç, ya da pek az çalışması olan, yahut da, şu ya da bu anlayışla yapılmış araştırmalarda yer almaktan başka marifeti olmayan yeni yetme birinin uzmanlığı ile sınırlı, tek kişilik bir çalışma olarak yapılmasının doğru olmayacağıdır.

İnceleme ve araştırmalarımızda kuram ve yöntemle ilgili olarak durup düşünmemizin en büyük yararı, bunun sorunlarımızın yeniden ifade olunmamasına yol açmasıdır. Fiili uygulamada her sosyal bilimcinin kendi yöntem bilimcisi ve kuramcısının kendisi olması gereğinin; ancak bu yolla entelektüel bir usta olabilmesinin gereği ve neden belki de budur. Her zanaat erbabının yöntem konusunda yapılacak genel bir derlemeden (kodifikasyondan) bir şeyler kazanması elbette ki olanaklıdır. Fakat bu yolla çoğu kez genel bir farkındalıktan başka bir şey kazanılamaz. Yöntembilim konusunda yapılan nice "debdebeli programın" sosyal bilimlerin gelişmesine katkıda bulunmayışlarının nedeni de bu olsa gerektir. Gerçekten de, sosyal konulardaki araştırma ve diğer çalışmalarla yakın ve köklü bir bağlantı içinde olmadıkça yararlı yöntemler geliştirilemez; sosyal bilim çalışması yapan kimselerin düşüncelerinde, kafalarında sorunlardan hangilerinin önemli sorun olduğunu ayrıştırabilecek bir kavrama yeteneği ve içlerinde bu tür sorunları çözüme ulaştırma tutkusu oluşturulamaz.

Bu nedenle, yöntemlere ilişkin gelişmelerin fiilen yapılan araştırma ve incelemelerden elde edilen alçak gönüllü genellemelerle gerçekleşebilmesi çok daha olası görünmektedir. Bu gereğe uygun olarak, ayrıca, kendi kişisel pratiğimizde ve kendi disiplinimizin organi-

zasyonunda yöntem ile, yapılan çalışma arasında yakın bir karşılıklı etkileşme sağlamamız gerekmektedir. Yöntembilim konusunda yapılan genel tartışmalara, ancak, bunları fiili çalışmayla dolaysız bir bağlantı (reference) içinde olmaları durumunda büyük bir önem vermek gerekmektedir. Bu tür yöntem tartışmaları sosyal bilimciler arasında hep yapılmaktadır. Daha ilerde, bir ekte bu tür tartışmaların yapılmasına ilişkin olarak bir yol önereceğim.

Yöntem ve yönteme ilişkin savlara ait görüşler, bir teorinin diğerlerinden farklı yanlarına ilişkin açıklamalar - bunlar ne denli canlandırıcı, hatta hoşnutluk verici olursa olsun - sadece yararlı olabilecek birer umut kaynağıdır. Yönteme ilişkin görüşler bir şey üzerinde çalışmaktayken bizim daha iyi yollar ve usuller bulmamıza yarayabilir; sorun ne olursa olsun, bu konuda bize genel bir yol gösterebilirler. Sistemli ve sistemsiz kuram eleştirmeleri ve değerlendirmeleri ise, bu konuda yorumlara girişiğimiz de ne gördüğümüz ile ne görmemiz gerektiği arasındaki farklılıklar konusunda uyanıklık kazanmamızı sağlar. Fakat tek başına ne Yöntem ne de Kuram fiilen yapılmakta olan sosyal araştırma ve diğer çalışmaların bir bölümü (part) olarak kabul edilebilirler. Böyle bir tutum, bunlardan hangisini yeğlerse yeğlesin, bunun tam tersi bir sonuca varacak; sosyal bilimin sorunlarından bile bile bir kaçış ve bunun açık bir ifadesi olacaktır. Genellikle, gördüğümüz gibi, bunlar, kendinden başkalarını hor gören bazı büyük inceleme modellerine dayanmaktadır. Bu tür büyük modellerin henüz yaygın bir kullanım alanına kavuşma yeteneğinden yoksun oluşları, bunları hâlâ dinsel ve tapınım gibi kullanılmakta olmaları nedeniyle önemsiz sayılmamalıdır. Daha önce

açıklamaya çalıştığım gibi, "Grand Model" bir tür doğal bilim felsefesinden meydana getirilmiş; çoğu kez de, birçok yönlerden zamanı geçmiş bir felsefi fizik "haşiyeleri" (gloos) diyebileceğimiz ıvır - zıvırdan oluşturulmuştur. Bu küçük oyun ve kuralları ile, buna benzeyen diğer oyunlar, çalışmalarımızın Marx Horkheimer'ın.

Prematür sonuçlar ve bulanık genellemelere ilişkin olarak yapılan sürekli uyarılar, sınırlar kesinlikle çizilmemiş oldukça, her türlü düşünme çabasına karşı birer tabu yerine geçmektedir. Her düşünce, tam ve bütünüyle geliştirilmedikçe ele alınamaz sayıldığı için, önemli hiçbir yeni yaklaşıma izin verilmemekte; bu durum ise bizi salt tezahürler (symptoms) düzeyinde tutmuş ve kısıtlamış olmaktadır[3].

Demekle bilimsel "bilinemezcilikten" başka bir sonuca varmamasını amaç edinmiştir.

Gençlerin baştan çıkarılmaya istekli olduklarını sık sık görüyoruz; fakat sosyal bilimlerde çalışan adamlarının da aramızda filozoflar gibi dolaşmaya özenmesi çok daha tuhaf kaçmıyor mu? Bir İsviçreli iktisatçı ile bir İngiliz iktisatçının klasik yöntem anlayışını dile getiren sözleri, bazı Amerikan toplumbilimcilerinin açık açık söyledikleri düşüncelerini yorumlamamız da anlamlı ve aydınlatıcı bir değerlendirme yerine geçecek niteliktedir:

Birçok yazar içgüdüsel bir biçimde bu sorunları doğru yönde ele almaya uğraşmıştır. Fakat yöntembilim konusunda çalışmalara başlayınca kendilerini sayısız

---

3) *Tensions that Cause Wars*, (Dev.), Hadley Cantril, Urbana, İllinois Universty Press, 1950, s. 297.

tuzakların ve diğer tehlikelerin beklediğini görmüşlerdir. Sonucunda, başlangıçtaki doğru ve sapmaz tutumlarını yitirmişler; ya baştan çıkmışlar ya da yararsız yönlere sapmışlardır. Bu tip bilim adamları yöntembilimden artık nasiplerini hiç alamayacak durumdadırlar[4].

Bu durumda haykırmamız gereken sloganlar, hiç kuşkusuz şunlar olmaktadır:

Herkes kendisinin yöntembilimcisi!

Yöntem bilimciler! İş başına!

Bu tür sloganları böyle rahatça haykırmamız tuhaf kaçacak ve sosyal bilimciler olarak kendimizi savunmamız gerekecekse de, bazı meslektaşlarımızın hepten tuhaf ve bilim adamlığına hepten ters düşen bağnazlık derecesindeki gayretkeşlikleri karşısında bizim yaptığımız bu tür aşırılıkların çok daha hoş görülebilir şeyler olduğunu hatırlatalım.

2

Sağduyuya dayanan gündelik yaşamdaki deneyimcilik şu ya da bu belirli bir toplumla bağıntılı varsayımlara ve stereotiplere dayanır; çünkü, sağduyu, görülen ne ise ve nasıl açıklanıp görülüyorsa bununla belirlenir. Bu gerçeği bir yana bırakacak olursanız; soyutlanmış deneyimcilik aracılığı ile bu koşuldan kurtulmaya

---

[4] W. A. John ve H. W. Singer, *The Role of the Economist as Offical Adviser*, Allen and Unvin, 1955, ss. 3/4. Bu arada belirtelim ki, bu kitap sosyal bilimde yapılan yöntem tartışmalarında takınılması gereken doğru tutumun ne olması gerektiğini göstermektedir. Bir özelliği de, tecrübeli iki sosyal bilim "zanaatkârının" karşılıklı konuşmaları şeklinde kaleme alınmış olmasıdır.

kalkışırsanız, sonunda, mikroskobik ya da tarihsel düzeyin altında kalan soyutlanmış ayrıntılarla uğraşmaya başlarsınız. Sağduyuyu temel alan deneyimcilikten, "Grand Teoriye" dayanarak kendinizi kurtarmaya kalkıştığınızda ise, incelemekte olduğunuz kavram ve düşünceleri (conception) belirli ve açık deneyimsel referanslardan yoksun kılarsınız, sonunda kendi kurduğunuz "tarih - aşırı" bir dünyada tek başınıza yapayalnız kalıverirsiniz.

Bir kavram ve düşünce (conception) deneyimsel içeriği olan bir fikir ve düşünce (idea)dir. İdea, içerikten daha büyük (geniş) ise, "Grand Teori"nin öksesine tutuluyorsunuz demektir; İçerik *idea*'yı yutacak kadar büyük olduğunda ise, soyutlanmış deneyimciliğin tuzağına düşüyorsunuz demektir. Burada söz konusu olan genel sorun çoğu kez, "indislere olan gereksinme" olarak ifade edilmekte ve günümüz sosyal biliminde yapılan fiili araştırmaların en önemli teknik güçlüğünü meydana getirmektedir. Hangi ekolden olursa olsun, herkesin bildiği bir sorundur bu. Soyutlanmış deneyimciler indisler sorununu, çoğu kez, indekse girdiği farzedilenlerin vüsat (scope) ve anlamlarını elemine ederek çözümlemektedir. "Grand Teori" ise sorunu ele alıp yararlı bir çözüm aramamakta, soyut olan *concept*'i, kendisiyle eş derecede soyut olan başka terimlerle açıklamaya kalkışmaktadır.

Soyutlanmış deneyimcilerin deneyimsel "veriler" (data) dediği şey, bildiğimiz gündelik yaşamımızın çok soyutlanmamış görünümlerinden ibarettir. Örneğin, orta - büyüklükte kentlerde yaşayan, belirli gelir gruplarında yer alan, cinsiyet gruplarına ayrılan kişileri yaş grupları içinde incelemek gibi bir yol izlerler. Bütün bunlar ise,

incelenen konunun dört değişkene göre incelenmesi demektir. Soyutlanmış deneyimcilerin birçoğu, bu yolla, yaşanan dünyanın "alüminüt" bir resmini çekmekle yetinirler. Oysa ki, hesaba katılmayan başka bir değişken daha vardır: İncelenen kişilerin Birleşik Amerika'da yaşamakta olmaları. Ama bu değişken, soyutlanmış deneyimcilerin soyutlanmış dünyalarını oluşturan çok duyarlı, çok gelişkin, çok soyut değişkenlerini karşısında hesaba katılmaya değer bulunmayan bir "vericik" olarak bir kenarda unutuluvermektedir. "Birleşik Amerika'da yaşama" değişkenini hesaba katmak demek, bir yandan sosyal yapı düşüncesine sahip olmayı, bir yandan da, daha az katı bir soyutlanmış deneyimcilikle yetinmeyi gerektirmektedir.

Klasik çalışmalardan birçoğu soyutlanmış deneyimcilik ile, "Grand Teori" arasında yer almakta (bu nitelikleri bakımından da bazen "makro - scopic" sayılmaktadırlar). Bu tür çalışmalar da, gündelik yaşamın dar çerçeveli ortamlarından yola çıkılarak yapılan soyutlamaları gerektirmekte; fakat yaptığı soyutlama sosyal ve tarihsel yapılara yönelmiş bulunmaktadır. Bu tür çalışmalar tarihsel gerçeklik (reality) düzeyindedirler. Bu ise, bunların sosyal bilimin klasik sorunlarının ifade olunduğu ve çözümlerinin önerildiği belirli bir sosyal ve tarihsel yapının koşulları içinde kalabilmiş oldukları demektir.

Bu tür çalışmaların deneyimcilik nitelikleri soyutlanmış deneyimciliğin deneyimciliğinden hiç de geri değildir: gerçekten, çoğu kez, daha bile deneyimci olmuşlardır; çoğu kez, gündelik yaşam deneyimlerine ve yaşamdan çıkan anlamlara çok daha yakın düşmüşlerdir. Sorun çok basit, çok açıktır: Franz Neumann'ın Nazi Sosyal yapısı üzerine yaptığı inceleme Samuel

Stouffer'in 10079 numaralı askeri birliğin morali üzerine yaptığı inceleme kadar "deneyimci" ve "sistematiktir"; Max Weber'in Çinli *mandarinlere*, Eugene Staley'in az-gelişmiş ülkelere, ya da Barrington Moore'un Sovyet Rusya'ya ilişkin incelemeleri Paul Lazarsfeld'in Erie County'de ya da Elmira kasabasındaki kamuoyu üzerine yaptığı araştırmalar kadar "deneyimci" niteliktedir.

Üstelik, tarihsellik - altı ve tarih - aşırı çalışma düzeylerinde yapılan bu gibi inceleme ve araştırmalarda ileri sürülen düşüncelerin (idea) çoğu klasik araştırma ve incelemelerden aktarılıp alınmaktadır. Soyutlanmış deneyimciliğin ya da "Grand Teorinin" ortaya koyabilmiş olduğu, insanla, toplumla ve insanla toplum arasındaki bağlantı ile ilgili ne gibi bir özgün düşüncesi, kavrayışı, değerlendirmesi olabilmiştir? Düşünce ve kavrayış açısından durumlarına bakılacak olursa, her iki ekolün de klasik sosyal bilim geleneği sayesinde geçimini sürdüren asalaklar olduğunu kabul etmek gerekecektir.

3

Deneyimsel doğrulama (verification) sorunu veriler içinde kaybolmadan "verilerin sonuna kadar inebilmek", *idea'lar* içinde boğulmadan *idea'ları* verilere bağıntılamak (anchor) sorunudur. Sorun, önce *neyin* doğrulanacak olması; ikinci olarak da, *nasıl* doğrulanacak olması sorunudur.

"Grand Teori"de doğrulama umutluluğa dayanan bir çıkarsamacılıkla yapılmakta; ne neyin doğrulanacak olduğu, ne de nasıl doğrulanacak olduğu sorunu belirgin bir sorun kabul edilmektedir.

Soyutlanmış deneyimcilikte neyin doğrulanacak olduğu çoğu kez, ciddi bir sorun kabul edilmemektedir.

Nasıl doğrulanacak olduğu ise, hemen nerdeyse otomatik bir biçimde, incelenen sorunun ifade olunuşuyla biçimlendirilmiş olmaktadır: Bu ise korelasyonlara ve istatistiksel süreçlere dayanan bir yol olmaktadır. Gerçekten de, bu tür bir doğrulamanın dogmatik bir zorunluluk oluşundan başka bir şeyle çoğu kez hiç ilgilenilmemekte; bu ise, söz konusu mikroskobik inceleme üslûbunu benimsemiş bulunanlar tarafından ele alınan sorunları ve kullanılan kavramları (concepts) sınırlandırmakta, hatta belirlemektedir.

Klasik uygulamada neyin doğrulanacak oluşu, nasıl doğrulanacak oluşu kadar, hatta ondan da fazla bir önem taşımıştır. *İdea*'lar birtakım özsel (substantive) sorunlar destesi ile bağıntılı olarak işlenmiş; neyin doğrulanacak oluşuna ilişkin yeğleme şuna benzer bir kural tarafından belirlene gelmiştir: İncelenen *idea*'nın öylesi yanlarını doğrulamaya çalışılmalı ki, inceleme açısından en ilgili olan çıkarsamalara (inferences) varılabilmiş olsun. Eksen ya da merkez değerde (pivotal) sayılan ve yanlar (özellikler) eğer gerçekten bu nitelikte iseler, bunun ardında, şu, şu ve şu özelliklerin de aynı nitelikte olduğuna varılabilmektedir. Eğer böyle olmadığı anlaşılmışsa - başka çıkarsama serileri izlenmektedir. Böyle bir sürecin işlenmesinin bir nedeni çalışmalarda belirli bir ekonomiye gitme gereksimidir: Deneyimsel doğrulama, kanıtlar, belgeleme, gerçeğe olan bağlılık son derece zaman alıcı, sabır isteyen işlerdir. Bunun gereği olarak da, kişi, üzerinde çalışmakta olduğu *idea'ları* ve *teori'leri* (kendi sorunu açısından onu ilgilendirmeyecek *idea'lar* ve teorilerden - ç.) en yüksek oranda farklılaştırabilecek bir süreç izlemek zorundadır.

Klasik ustalar, genellikle, tek bir deneyimsel inceleme için tek bir büyük kurgu (design) ile yola çık-

mazlardı. Klasik bir ustanın izlediği yol, makro bakışlı kavram ve düşünceler ile ayrıntılı gösterimler (expositions) arasında kesiksiz bir mekikleme şeklinde olurdu. Bunu kurgulamak için de bir seri küçük - çerçeveli deneyimsel incelemeler (bunlar mikro - bakışlı ve istatistiksel incelemeleri de kapsamaktaydı) yapar; bunların her biri aradığı geliştirmeye çalıştığı çözümün şu ya da bu bölümü için eksensel önemde olurlardı. Aranan ve sınanan sonuçlar bu deneyimsel incelemeler uygun olarak doğrulanmış, değiştirimlerden geçirilmiş, ya da reddedilmiş olabilirdi.

Önermelerin cümlelerin, farzedilen olguların nasıl doğrulanacağı klasik uygulamacılara, mikro bakışlı araştırmalar yapanların tersine, hiç de zor gelmezdi. Klasik uygulamacılar bir tümceyi ilgili sayılan deneyimsel materyallerin ayrıntılı gösterimi ile doğrulamakta; ve doğal olarak, yineleyelim ki, kavram ve düşüncelerimizi incelediği sorunlarla bağıntılı olarak seçmek ve değerlendirmek kararına varmışsa, çoğu kez, ayrıntılı gösterim çalışmalarında soyutlanmış, daha doğrusu, istatistiksel araştırma yöntemlerinden de yararlanmaktaydı. Diğer sorunlar ve kavramlamalar için yapılan doğruluma ise, tarihçilerin yaptıkları doğrulama gibi olmakta ve bir belge ve kanıt sorunu niteliği taşımaktaydı. Doğal olarak (bu klasik gelenekte - ç.) gerçekten, hiçbir zaman tam emin olamamakta ve "tahminlerde" bulunmak durumunda kalmaktayız. Tahminlerimizin hepsi, doğru çıkma olasılığı yönünden, eşit şansta olamamaktadır. Klasik sosyal bilim, belirtmek gerekir ki, birçok başka özelliklerinin yanı sıra, önemli konulara ilişkin olarak yapılan tahminlerin doğru olabilme şansını arttırma girişimi niteliği de taşımaktadır.

Doğrulama, kendimiz olduğu kadar, bizden başkalarını da rasyonel olarak, inandırmak anlamına gel-

mektedir. Fakat bunu yapmak için herkesçe kabul edilmiş kurallara uymamız, her şeyden önce de, yapılan çalışmanın, her aşamada başkalarınca denetlenebileceği şekilde sunulması kuralına uymamız gerekmektedir. Bu işi yapmak için ille de Tek Yol izlemek gerekmemekte; fakat ayrıntılarda dikkatli olmak, açıklıktan uzaklaşmamak, olgulara karşı uyanık olmak, bunların olası anlamlarına ve diğer olgu ve nosyonlar açısından taşıyabilecekleri anlamlara karşı kesiksiz bir tecessüs duyabilmek gerekmektedir. Düzenlemeler ve sistemler gerektirmektedir. Tek kelime ile, bilim adamlığına yakışır bir iş ahlakını ve bu ahlaka sadakati gerektirmektedir. Bunlar olmadıktan sonra, hiçbir tekniğin, hiçbir yöntemin, hiçbir azmin yararı olmaz.

4

Sosyal konular üzerinde yapılacak her çalışma, seçilecek her inceleme konusu, bunlar üzerinde çalışırken kullanılacak olan yöntemlere ilişkin her tercih "bir bilimsel ilerleme kuramı" gerektirmektedir. Herkes kabul eder ki, bilimsel ilerleme bir birikimin ürünü olarak oluşur: Yani tek bir kişinin ürünü olmayıp, birbirlerinin çalışmalarını yeniden inceleme işlemlerinden geçiren, eleştiren, bir şeyler katan ya da bazı yanlarının geçersiz olduğunu gösteren birçok kişinin ürünüdür. Çünkü, tek bir kişinin çalışmasını ortaya koyabilmesi için, kendi çalışması ile daha önce yapılmış olan ve yapılmakta olan çalışmalar arasında bağlantılar kurması gerekmektedir. Bunun böyle olması bir bildirişimde bulunabilmek ve "objektif" olabilmek için gereklidir. Kişinin yaptığını, başkalarının değerlendirebileceği, eleştirebileceği bir biçimde açıklaması, anlatması gerekir.

Soyutlanmış deneyimcilerin bilimsel gelişme siyasaları kendilerine özgü ve bir umudun sonucudur: Yavaş

ve küçük küçük çalışmalarla mikro - bakışlı bir yığın inceleme ve araştırmalar yaparak, küçük küçük kum tanecikleri toplayıp tepeler yapan karıncalar gibi "bilimi inşa edelim."

"Grand Teoricilerin" siyasası ise şöyledir: Günün birinde ve bir yerde nasıl olsa deneyimsel materyallerle canlı bir ilişki kurabilecek duruma geleceğiz; o gün gelene kadar bunları "sistematik bir biçimde" ele almaya hazırlanalım; bu yolla, mantıksal olarak deneyimci doğrulama usulü ve sınayabileceğimiz sistemli bir teorinin nasıl geliştirilebileceğini de öğrenmiş olacağız.

Klasik sosyal bilim anlayışına bağlı olanların bilimsel ilerleme teorisi ise, bir seri mikro - bakışlı çalışmalarla ille de "tam gelişkin" bir sosyal bilime varabileceğimize inanmaktan uzaktır. Klasik anlayıştan yana olanlar, bu tür materyalin o anki amaçların dışında başka amaçlara da yaramasının ille de gerekli olmadığı görüşündedirler. Kısacası, tuğlacıklardan ille de ev olacağını söylemeye (ya da, kırpıntıları toplayıp döşek yapan yaşlı kadınların işine) benzeyen bir yolla sosyal bilimin gelişebileceğine inanmamaktadırlar. Böylesi çalışmalarla bir Newton ya da Darwin'in, çıkıp, günümüzdeki mikro - bakışlı sosyal bilimin derleyip topladığı mikro - bakışlı olguları bir düzene sokacağını sanmamaktadırlar. Klasik sosyal bilim, bilim geleneğine bağlı olanlar, diğer yandan, "Grand Teoriciler" gibi kavramlar üzerinde belirli ve gerekli bir süre için yapılacak kılı kırk yarıcı çalışmaların deneyimsel materyaller üzerinde yapılacak olan dizgelemeci sistematik, bir çalışma yerine geçeceğine de inanmamaktadırlar. Onların inancına göre, bu tür kavramsal çalışmalar, ne denli uzun sü-

reyle yapılırlarsa yapılsınlar, bugün oldukları yerden farklı bir yere varamayacaklardır.

Klasik sosyal bilim, kısacası, ne mikro - bakışlı araştırmalarla "inşa edilebilir" bir şeydir, ne de salt kavramsal çalışmalarla varılabilecek olan bir şey. Klasik sosyal bilimciler "İnşayı"da, çıkarsamayı da birlikte ve aynı anda; yanı inceleme ya da çalışma sürece yeterli oluncaya kadar yeniden ve yeniden formüle ederek yürütürler. Böyle bir yolu izlemek - bir kez daha tekrarladığım için ben de üzgünüm, ama, bence burası çok önemlidir - incelemelerimizde, gerçekliğin tarihsel düzeyinde temel önemdeki sorunlara eğilmekle; bu sorunları, kendilerine uygun düşecek bir biçimde ifade etmekle; daha sonra da, ne denli gözü yukarılarda bir kuram olursa olsun, ayrıntılar üzerindeki çalışmalar ne denli uzun ve yorucu olursa olsun, yapılan her çalışma bittiğinde, varılan çözümü soruna makro bir bakışla bakarak ifade etmekle olur. Kullanılacak olan yöntemleri ve kavramları, bunların nasıl kullanılacağını incelenecek sorunların karakteri sınırlar ve önerir. "Yöntembilim" ve "Teori" konusundaki değişik görüşlerle ilgili tartışmalar, büyük bir olasılıkla, nelerin temel sorunlar sayılmakta oluşu ile de yakın ve kesiksiz bir ilişki içindedir.

5

Kişi ister biliyor olsun, ister bilmiyor, kişinin ele alacağı sorular - bunları nasıl ifade edeceği ve her birine nasıl bir öncelik tanıyacağı - yöntemlere, kuramlara ve değerlere bağlıdır.

Oysa, kabul etmek gerekir ki, sosyal bilimlerde çalışan bazı kimseler sorunlarını nasıl kararlaştıracakla-

ri konusunda kendi başlarına hiçbir cevap verememektedirler. Ayrıca, böyle bir gereksinim de duymamakta ve gerçekten de, çalışacakları, inceleyecekleri sorunları kendileri belirlememektedir.

Bazıları, herkesin gündelik yaşamda kendi küçük ortamlarında bildiği, karşılaştığı sorunları seçer ve bunlar üzerinde çalışırlar; bazıları ise yetişmelerinin sonucu olarak, otoritelerin ya da ilgililerin resmi ya da resmi olmayan biçimlerde tanımladığı sorunları seçer ve bunlar üzerinde çalışırlar. Bu sonuncusunu, Doğu Avrupa ve Rusya'daki meslektaşlarımız bizden daha iyi bilirler; çünkü, hiçbirimiz entelektüel ve kültürel alanın resmen bir siyasal örgütün denetimi altında olduğu ortamlarda yaşamış değiliz. Ama bu olgunun Batı'da da olmadığı, hele hele Amerika'da, bulunmadığı da söylenemez. Sosyal bilimcilerin ele aldıkları sorunların siyasal, fakat özellikle ekonomik nitelikte ve belirli bir açıdan seçilmekte olması kendi iradeleriyle olmakta; bu kimseler işbirliğine dünden "istekli" hazır, beklemektedir.

Eski pratikçi liberal toplumbilimciler arasında da bu sorunlarla karşılaşmış; bunların sorunlarının incelenmesinde kullandıkları ölçüt niteliğindeki değerler açıklığa kavuşturulamamış; gerçekleştirilebilecek oldukları yapısal koşullar ne işlerliğe kavuşturulabilmiş ve ne de bu koşullara karşı çıkılabilmiştir. Çalışmalar, değerli yanları ayıklanmamış yığınla bilgilerle doldurulmuş, bunlar çalışmalara ayak bağı olmuş; bilim adamları bu olgu ve verileri özümseyecek ve düzenleyecek entelektüel tekniklerden yoksun kalmış; bu ise, nedenlere ilişkin romantik bir çoğulculuğa (pluralism) yol açmıştır. Ne olursa olsun, liberal pratikçi sosyal bilimcilerin varsayımlarında kullandıkları değerler - bunlar benimsenmiş olsalar da olmasalar da - bugünkü dünyamızda

refah devletinin yönetsel liberalizmi ile sıkı sıkıya kaynaşmış bulunmaktadır.

Bürokratik sosyal bilimde - soyutlanmış deneyimcilik bunların en uygun aracı, "Grand Teori" ise, gerçekte teorisizlikleridir - sosyal bilim adına yapılan tüm çalışmalar toplumdaki otoritelere hizmet etme durumuna indirgenmiş bulunmaktadır. Ne eski liberal pratikçilik, ne de bugünkü bürokratik sosyal bilim toplumsal sorunları ya da kişisel felaket ve güçlükleri, bu ikisini sosyal bilimin sorunları içinde bir araya getirebilecek biçimde, ele alıp incelemektedir. Bu okulların entelektüel karakteri ve siyasal kullanımları (bu bakımdan her sosyal bilim okulu ayrı durumdadır) hemen kolayca birbirinden ayrılamazlar: Bunların günümüz sosyal bilimindeki yerlerine erişmeleri siyasal kullanımları ve entelektüel karakterleri (ve akademik örgütlenme biçimleri) sayesinde olmuştur.

Klasik sosyal bilim geleneğinde, problemler öylesine ifade olunurlar ki, yalnızca (bizatihi) ifade edilme biçimleri bile çeşitli bireylerin karşı karşıya bulunduğu, çok sayıdaki kişisel sorunlar bu kişilerin içinde bulundukları belirli ortamcıkları bir araya getirmiş olur; bu ortamcıklar ise, bilimsel çalışmalarda, daha geniş tarihsel ve sosyal yapılara yerleştirilir.

Kendileriyle bağlantılı değerler ve onlara yönelir görülen tehditler ifade olunmadıkça, hiçbir problem yeterince formüle edilemez. Bu değerler ve bu değerler için tehlike teşkil eden şeyler problemin ele alınış koşullarını (hangi açıdan ele alınacaklarını) da belirler. Klasik sosyal analizin dokusunu meydana getiren değerler, bence özgürlük ve akıl olmuş; günümüzde bunlara yönelen tehditler ise, çağdaş dönemin karakterize edici yanlarını meydana getiren özellikler sayılmasa

bile, çoğunlukla, çağdaş toplumdaki temel yönsemelerle (trends) birlikte varolan olgular sayılmıştır. Bugün de sosyal araştırma ve çalışmaların önde gelen sorunlarında genel olarak bu özellik görülmektedir: Günümüzdeki sosyal bilimlerin de önde gelen sorunları bu iki temel değeri tehdit eden koşullar ve eğilimlerle; bu tehdidin insanın doğası ve tarihin oluşturulması açısından getireceği sonuçlarla ilgili sorunlardır.

Fakat benim için önemli olan, kendi tercihlerim de dahil olmak üzere, belirli bir sorunlar alanından çok, sosyal bilimcilerin yaptıkları çalışmalarda ve bu çalışmaların planlarında ele aldıkları sorunlar ile, yaşanan (actual) sorunlar üzerinde bir değerlendirmede bulunma ihtiyacında oluşlarıdır. Ancak böyle bir değerlendirme iledir ki, sosyal bilimciler kendi sorunlarını ve bunlar için olası seçenekleri açıkça ve dikkatli bir biçimde ele almış olabilirler. Yaptıkları çalışmalarda objektif kalarak ilerleyebilmeleri de ancak bu sayede mümkün olabilir. Çünkü, sosyal bilim çalışmalarında objektiflik incelenen sorunla ilgili olabilecek her şeyi hesaba katmak, her şeyden haberdar olmak konusunda kesiksiz bir çaba içinde olmayı; bu tür çabalarda geniş ve eleştirel bir alış verişte bulunmayı gerektirir. Sosyal bilimcilerin kendi disiplinlerinde verimli bir gelişme sağlayabilmeleri ne Bilimsel Yöntemin dogmatik modelleriyle, ne de Sosyal Bilimin Sorunları adına yapılan özentili çığırtkanlıklarla gerçekleştirilebilir.

Bu nedenle, sorunların formüle edilmesinde bir seri kamusal sorunlara ve kişisel güçlük ve meselelere de açık bir dikkat atfedilmesi; ortam (ya da yaşanan sosyal çerçeve - ç.) ile sosyal yapı arasındaki nedensellik bağlantıların da eleştirilere açık kılınacak derecede gözler önüne serilebilmesi gerekmektedir. Sorunları formüle

etmemiz de, söz konusu sorunlar ve güçlükler de tehdit altında kalmış bulunan değerleri açıklığa kavuşturmamız; bunları kimlerce değer kabul edildiğini, kimlerin ya da nelerin bu değerleri tehdit etmekte olduklarını ortaya koymamız gerekmektedir. Bu tür şeyleri ifade edebilmek, tehlikeyle karşı karşıya bırakılmış sayılan değerlerin başka kişilerce ya da kamuca tehdit altında sayılmayabilecekleri ya da tehdit altında sayılan değerlerin sadece bizimkilerden ibaret olmayabilecekleri gerçeği nedeniyle çoğu kez güçleşmektedir. Bunun gereği olarak şu sorulara benzeyen sorular da sormamız gerekmektedir: İlgililerin (actors) karşı karşıya bırakıldıklarına inandıkları tehlikeler nelerdir? Bu tehlikelerin kimlerden ya da nelerden ileri geldiğine inanmaktadırlar? Bu değerlerin öneminin gerçekten farkındalar mı, bu değerler zarara uğradıklarında gerçekten üzülüyorlar ve kırılıyorlar mı? Bu değerlerin, duyguların (hissiyatın), savların ve korkuların da sorunu formüle edişimiz sırasında hesaba katılmaları gerekir; çünkü, bu gibi inançlar ve beklentiler, ne derece yetersiz ve yanılgılı olursa olsun (incelemek istediğimiz - ç.) sorunların ve güçlüklerin özünü meydana getirmektedirler. Kaldı ki, soruna bir cevap verilebiliyorsa, bu cevabın bir dereceye kadar, incelemek istenen sorunları ve güçlükleri, bunlar yaşanırken, açıklamakta yararlı olup olmaması ile sınanması gerekir.

"Temel sorun" ve yanıtı, bu arada belirtelim ki, gerek biyografinin "derinliğinden" ortaya çıkan gerginliğe, gerekse bir tarihsel toplumun kendi yapısının oluşturabileceği kayıtsızlığa karşı dikkatli olmayı şart koşuyor. Sorunları seçmemiz ve ifade etmiş olmamızla, her şeyden önce, kayıtsız kalmak yerine sorunu önemsemeyi öğrenmiş oluruz. Önümüzdeki sorunu ifade ederken neleri sorun saydığımızı açıkça belirtmemiz gerekiyor.

Her iki aşamada da, ilgili olabilecek çeşitli değerleri ve bu değerlere yönelmiş bulunan tehditleri gücümüzün yettiğince basit ve gerçekliklerine sadık bir biçimde ifade etmeye ve bunlar arasında bağlantı kurmaya çalışmamız gerekiyor.

Bir soruna yeterli sayılabilecek bir "yanıt" bulabilmek de, buna bağlı olarak, stratejik müdahale noktalarını - yapının varlığının sürdürebileceği ya da değiştirebileceği kaldıraç (manivela) dayanak noktalarını ortaya koyabilmeyi; müdahale de bulunabilecek konumda olup da bunu yapmayanların durumlarını hesaba ve değerlendirmelere katmayı gerektirmektedir. Sorunların formüle edilmesi konusunda anlatılması gereken daha birçok şey var. Ama ben burada bu konuya sadece genel çizgileri içinde ve özet olarak değinmek istedim.

*İNSANLARIN ÇEŞİTLİLİĞİ

7

Sosyal bilimde başat durumda olan bazı yönsemeler üzerinde durduktan sonra, artık, çok daha pozitif hatta pragmatik bir nitelik taşıyan, sosyal bilimin gelecekte neler verebileceğine ilişkin düşünceler üzerinde durmak istiyorum. Sosyal bilimin doğası konusunda bazı karışıklıklar olabilmekte, fakat bunlar üzüntüyle karşılanmaktan çok, kötü amaçlar için kullanılmaktadır. Bu bir hastalıktır belki, fakat durumun böyle olduğunu görebilmek ve kabul etmek hastalığın teşhisi ve tedavinin başlamasını kolaylaştıracaktır.

1

Sosyal bilimin konusu, insanın yaşadığı, yaşamakta olduğu, ilerde yaşayabileceği tüm sosyal dünyaları kapsayan farklı farklı insan toplulukları, tüm insanlıktır. Bunlar arasında, bildiğimiz kadarıyla, binlerce yıldan beri çok az değişiklikler geçirmiş ilkel topluluklar yer aldığı gibi, bin anda denilecek kadar kısa sürede ve şiddet yolu ile ortaya çıkmış büyük devletler de bulunmaktadır. Bizans ve Avrupa, klasik Çin ve *ancient* Roma, Los Angeles kenti ve *ancient* Peru imparatorluğu - bütün bunlar bizim ilgileneceğimiz ve inceleyeceğimiz insanlığın yaşadığı dünyaları meydana getirmektedirler.

Bu dünyalar içinde ülke - yüzeyinde serpiştirilmiş yerleşme birimleri, baskı grupları, çocuk çeteleri, Navajo petrolcüleri; yüzlerce mil genişliğindeki Metropolitan mıntıkaları yok etmeye hazır hava kuvvetleri; köşedeki polisler; herhangi bir odadaki sohbet gru-

* "The Human Varlety" nin karşılığı olarak - ç.

bu; suç toplulukları; dünya kentlerinin meydanlarındaki kalabalıklar; Hopi çocukları ve Arabistan'daki esir satıcıları, Alman siyasal partileri, Polonya'daki sosyal sınıflar, Mennonite'lerin okulları, Tibet'teki akıl sağlığını yitirmiş kimseler ve dünyanın her yerine ulaşan radyo yayın şebekeleri yer almaktadır. Irkları ayrı olanlar ve farklı etnik gruplardan olanlar bazı yerlerde aynı sinema salonlarına girebildikleri halde, bazı yerlerde girememekte; evlenip mutlu olabilmekte, ya da sistemli biçimde birbirlerinden nefret etmeye devam etmekte; endüstride ve iş hayatında, devlet kuruluşlarında, mahalli idarelerde ve kıta denecek genişlikteki ülkelerde binlerce ve binlerce iş çeşidi oluşmuş bulunmaktadır. Her gün milyonlarca pazarlık yapılmakta, anlaşmaya varılmakta; her yerde, sayılamayacak kadar çok, küçük gruplar bulunmaktadır.

İnsanların farklı farklı oluşları, çeşitlilikleri tek tek insanlarda da aynen görülmekte; bunlar da toplumbilimsel düşünün anlaması, kavraması gereken sorunlar arasında yer almaktadır. Bu nitelikte bir toplumbilimsel düşün için, 1850'lerin Hintli bir Brahmanı ile İllinois'ya ilk gelen çiftçiler; on sekizinci yüzyıldan bir İngiliz soylusu ile Avusturalyalı bir yerli; yüz yaşında bir Çin köylüsü ile, günümüzdeki Bolivyalı bir siyaset adamı; Fransalı bir şövalye ile 1914'teki açlık grevine katılan biri; Hollywood'dan bir yıldızcık ile *ancient* Romalı bir *patrician* hep incelenmesi gereken konular olmaktadır. "İnsan" üzerine yazı yazmak demek bütün bu insanlar üzerinde - Goethe üzerine olduğu kadar, bitişiğimizdeki genç kızla ilgili olarak da - yazmak, yazabilmek demektir.

Sosyal bilimci bütün bu insan çeşitliliğini düzenli bir biçim içinde anlamak ister, fakat konunun genişliğini ve

derinliğini düşündüğünde şu soru ile karşı karşıya bulur kendini: Bu gerçekten mümkün müdür? Sosyal bilimlerdeki kargaşalık ve anlam belirsizliği, sosyal bilimler üzerine çalışanların incelemeye çalıştıkları şeylerin zorunlu bir yansıması değil midir? Benim yanıtım, bu çeşitliliğin, sadece bir bölümü listelediğimizde karşımıza çıktığı gibi, hiç de "düzensiz" olmadığı; kolej ve üniversitelerdeki dersler de düzensizmiş gibi göstermek için girişilen çabalara rağmen, bunun böyle olmadığıdır. Düzenlilik de, düzensizlik de bakış açısına göre değişen göreceli şeylerdir: İnsanı ve toplumu bir düzen içinde düşünüp anlayabilmek için, bu nitelikte bir anlamayı mümkün kılacak basitlikte ve açıklıkta bir deste bakış açısına (görüşe) gerek vardır. Sosyal bilimin ilk ve bugün hâlâ sürmekte olan uğraşlarından biri de, bu nitelikteki bakış açılarının edinilmesi olmuştur.

Doğal olarak, herhangi bir bakış açısı demek, bir seri soruna; (Bölüm 1'de önerdiğim) sosyal bilimlerin tüm sorunlarına eğilmeyi; sosyal bilimi biyografi ve tarih ile, bu ikisinin sosyal yapı içindeki ortak konumlarına ilişkin sorunlar üzerinde yapılan çalışmalar biçiminde ortaya çıkmış bir bilim dalı olarak kabul etmeyi gerektirmektedir. Bu tür sorunlar üzerinde çalışmak, insana ilişkin çeşitli konuları incelemek için, çalışmalarımızın kesiksiz ve yakın bir biçimde gerçeklikle - ve bu gerçekliğin erkek ve kadın bireyler için ifade ettiği anlamlı - bağlantılı olması gerekmektedir. Amacımız bu gerçekliği betimlemek ve bu anlamı açıklığa kavuşturabilmektir; klasik sosyal bilimin sorunları bunlar aracılığı ile formüle olunmuş; bu sorunların içeriğini meydana getiren toplumsal ve bireysel güçlükler ve meseleler de bunlar aracılığı ile karşılanmaya çalışılmıştır. Bu ise, dünya

tarihinde ortaya çıkmış bulunan ve bugün de varlığını sürdüren sosyal yapıları kavramaya çalışmamızı gerektirmektedir. Bir başka gereği ise, dar çerçeveli ortamlarda seçilip incelenen sorunların daha geniş tarihsel yapılar çerçevesi içinde değerlendirilmesi gereğidir. Diğer yandan, yapay ve zoraki bir biçimde aşırı akademik dallara parçalanmaktan sakınmamızı; böyle bir uzmanlaşma (specialization) yerine, çalışmalarımızda en uygun perspektif ve *idea*'ları, materyalleri ve yöntemleri aramamızı gerektirmektedir.

Tarihsel olarak, sosyal bilimciler daha çok siyasal ve ekonomik kurumlar üzerinde durmuşlar, fakat askerlik, akrabalık, din ve eğitim kurumları da çeşitli incelemelerine konu olmuştur. Kurumların nesnel (objektif) olarak yüklendikleri işlere göre yapılan bu tür bir sınıflandırma yanıltıcı derecede basit ise de, şimdilik işimizi görecek niteliktedir. Eğer bu kurumsal düzenlemelerin birbirleri ile nasıl ilintili olduklarını anlarsak, bir toplumun sosyal yapısını da anlamış oluruz. Çünkü, "toplumsal yapı" en yaygın kullanış biçimi olan bu anlamı yönünden, bundan başka bir şey ifade etmemekte: Her biri yerine getirdiği işlere göre sınıflandırılan kurumların bir kombinasyonu anlamına gelmektedir. Bu niteliği ile de, sosyal bilimcilerin üzerinde çalıştıkları en kapsamlı çalışma birimini meydana getirmektedir. En büyük amaçları da, buna uygun olarak, toplumsal yapının her değişik yanını, içeriklerini ve bütününü anlamaktır. "Toplumsal yapı" teriminin kendisi bile çok değişik biçimlerde betimlenmekte, bu kavramı ifade etmek için başka başka terimler de kullanılmaktadır. Fakat incelemede ele alınan dar çerçeveli ortam ile yapı arasındaki bağıntı kurum nosyonu ile birlikte göz önünde tutulacak olursa, bu sorunla

ilgili çalışmalara girişecek olan bir kimsenin toplumsal yapı *idea*'sını unutmaması sağlanmış olacaktır.

2

Yaşadığımız dönemde, toplumsal yapılar genellikle bir siyasal devlet çatısı altında örgütlendirilmektedir. İktidar sorunu açısından ve diğer ilginç birçok kavram açısından da, toplumsal yapının en kapsamlı birimi ulus-devletidir. Dünya tarihinde günümüzde başat biçim olan ulus-devleti, bu niteliği bakımından, her insanın hayatında temel olgulardan biridir. Ulus-devleti, derece derece ve değişik biçimlerde kıtaları ve "uygarlıkları" bölmekte, yeniden-örgütlemektedir. Ulus-devletinin yaygınlaşma derecesi ve içinde bulunduğu aşama modern tarih ve dünya tarihi için en anlamlı öğe durumuna gelmiştir. Günümüzde askeri, siyasal, ekonomik ve kültürel karar-alma mekanizmaları ulus-devleti çatısı altında örgütlenmiş; insanların çoğunun kamusal ve özel hayatlarını içinde yaşadıkları tüm kurumlar ve belirli ortamlar şu ya da bu ulus-devleti içinde örgütlenmiş bulunmaktadır.

Sosyal bilimciler, doğal olarak, her zaman ve sadece ulusal toplumsal yapıları incelemezler. Burada belirtilmesi gereken nokta, ulus-devletinin, sosyal bilimcilerin küçük ve daha büyükçe birimlere ilişkin sorunları çoğunlukla ulus-devletinin çerçevesi içinde ifade etmeyi istemekte olduklarıdır. Diğer "birimler" hemen kolayca ve çoğu kez ya "ulusallık-öncesi" ya da "ulusallık sonrası" gelişmeler olarak kabul edilmektedir.

Ulusal birimler, uygarlıklardan herhangi birine aittirler; bu, doğal olarak, dinsel kurumların şu ya da bu "dünya dinlerinden" birine ait oldukları anlamına gelmektedir. Bu tür "uygarlık" ile ilgili olgular, ve diğer birçok benzerleri, bugünkü ulus-devletleri arasında karşı-

laştırmalar yapmakta izlenebilecek yolları göstermektedir. Fakat, bence, örneğin Arnold Toynbee gibi yazarların kullandıkları şekliyle (uygarlık - ç.) bir birim olarak kesinlikten ve belirlilikten uzaktır ve sosyal bilimler için "anlamlı bir çalışma alanı" oluşturamamaktadır.

Genel çalışma birimi olarak ulusal toplumsal yapıyı seçmekle uygun bir düzeyde genelliği de benimsemiş olmaktayız: Bu düzeydeki genellik hem sorunlarımızı incelemekten kaçınmak zorunda kalmamızı önlemekte, hem günümüz insanının edimlerine ilişkin pek çok ayrıntı ve güçlüklerle açıkça ilişkili olan yapısal güçleri hesaba katmamıza olanak vermektedir. Üstelik, etkin iktidar mekanizmaları ve araçları, bundan dolayı da, belirli bir ölçüye kadar tarih yapımı, iyi ya da kötü ulusal-devletlerin içinde ya da aralarında örgütlenmiş bulunduğu için, ulusal toplumsal yapıları seçmiş olmamız kamu açısından en önemli ve temel nitelikteki sorunlar üzerine eğilmemize de olanak hazırlamış olmaktadır.

Ulus-devletlerin hepsinin de tarih yapmakta eşit güç ve iktidara sahip olmadıkları, elbette ki, bir gerçektir. Bazıları öylesine küçük, öylesine başka devletlere bağımlıdırlar ki, bu tür devletlerde olup-bitenler, ancak ve ancak, Büyükler denen devletleri günü gününe incelemekle anlaşılabilmektedir. Fakat bu durum, birilerimizi-ulusları-kullanışlı bir biçimde sınıflandırmakta ve zorunlu olan karşılaştırmalı incelemelerde sadece bir başka sorun görünümü taşımaktadır. Bir başka gerçek ise, bütün ulus devletlerinin birbirleriyle etkileşim içinde bulundukları, bazılarının da kendi aralarında ortak geleneklere sahip olduklarıdır. Ayrıca, özellikle Birinci Dünya Savaşından beri, gücü yeten her ulus-devleti kendine yeterli bir duruma gelmiş bulunmaktadır.

Birçok iktisatçı, birçok siyasal bilimci, "dış ticaret" ve "uluslararası ilişkiler" alanındaki çalışmalarında bile,

temel inceleme birimlerinin ulus-devleti olduğunu açık bir gerçek olarak kabul etmekte; bu incelemelerinde çeşitli ve belirli tipteki ulus-devletleri açısından değerlendirmelerde bulunmaktadırlar. Antropologların durumları gereği bugün de yapmakta oldukları çalışmalar da, doğal olarak, toplumun ya da kültürün "bütünü" üzerinde olmakta; modern toplumlar üzerinde çalıştıkları zaman, değişik başarı dereceleriyle de olsa, ulusları birer tümlük (whole) olarak ele almak istemektedirler. Fakat toplumbilimciler - ya da daha doğrusu, araştırma teknisyenleri - toplumsal yapı kavramı üzerine yeterli bir fikre sahip olmadıkları için, ulusları birer birim olarak çoğu kez, ölçü yönünden çok büyük birimler saymaktadır. Açıktır ki, bu anlayışları, kullandıkları "data toplama" tekniğinin dar çerçeveli ortamlarda yapılan araştırmalarda daha az masraflı oluşundan etkilenen bir yanlılık (bias) taşımaktadır. Bunun anlamı, doğaldır ki, *birim* konusundaki tercihlerinin seçtikleri sorunun gereğine göre olmaması; tersine, gerek inceledikleri sorunların, gerekse incelemelerindeki birimlerin yöntem konusundaki tercihlerince belirlenmekte oluşudur.

Bir bakıma, elinizdeki kitap bu tür bir yanlılığa karşıt bir sav olarak yazılmış bulunmaktadır. Bence, sosyal bilimcilerin çoğu, herhangi bir sorun üzerinde ciddi bir incelemeye başladıklarında, sorunu ulus-devletinden daha küçük bir çerçeve içinde formüle etmekte büyük güçlüklerle karşılaşmaktadır. Toplumsal tabakalaşma, ekonomik siyaset, kamuoyu, siyasal iktidarın doğası, çalışma hayatı ve serbest zaman faaliyetleri konularında yapılacak incelemeler için durum bu olduğu gibi, belediye kuruluşları çerçevesindeki yönetim sorunları bile, bu sorunların ulusal çerçeveyle ilişkileri hesaba katılmadıkça, yeterince değerlendirilememekte-

dir. Bu nedenle, sosyal bilim sorunları üzerinde çalışan herkes, birçok deneyimsel kanıt aracılığı ile, ulus-devleti çerçevesinin taşıdığı önemi öğrenmiş bulunmaktadır.

3

Toplumsal yapı *idea*'sı ve toplumsal yapının sosyal bilimin (incelemelerinin - ç.) temeldeki çerçeveleyici birimi olduğu inancı, tarihsel bakımdan toplumbilim ile yakından ilgilidir ve toplumbilimciler bu görüşün klasik savunucuları olmuşlardır. Gerek toplumbilimin, gerekse antropolojinin geleneksel inceleme konusu toplumun bütünü (total society); ya da, antropologların deyimiyle "kültür" olmuştur. Toplumun bütününün belirli bir yanı üzerinde yapılan bir incelemenin özellikle "toplumbilimsel" olması ise, toplumun inceleme konusu yapılan yanının, toplumun bütünü hakkında bir kavrayışa varabilmek için, toplumun diğer yanlarına bağıntılanması konusundaki kesiksiz çaba sayesinde ortaya çıkmaktadır. Toplumbilimsel düşün, daha önce belirttiğim gibi, bir dereceye kadar, bu tür çabalara dayanan bir geçmişinin olması sayesinde kazanılabilmektedir. Fakat böyle bir düşün ve pratik yeteneğinin, sadece toplumbilimcilere, sadece antropologlara özgü bir nitelik olduğu hiçbir şekilde savunulamaz. Bir zamanlar bu disiplinler aracılığı ile sağlanabileceği umulan bu özellikler, bugün genel olarak bütün sosyal bilimlerde bir erek; hiç değilse "alçak sesle" kabul edilen bir erek durumuna gelmiştir.

Klasik geleneği ve günümüzdeki gelişmeleri bakımından kültürel antropoloji, bence, toplumbilimsel çalışmalardan temel nitelikte bir farklılık göstermemektedir. Çağdaş toplumlar üzerinde yapılan araştırmaların az olduğu, ya da hiç yapılmadığı günlerde antropologlar kenar köşe yerlerde kalmış okur-yazarlık öncesi topluluklar üzerine bilgiler toplamak durumundaydı. Diğer sosyalbilimler-tarih, demografi ve siyasal bilim başta ol-

mak üzere-ise, ilk günlerinden itibaren, okur yazarlık düzeyindeki toplumlar üzerinde belgesel materyaller derleyip toplamak durumunda kalmışlardır. Bu olgu ise, söz konusu disiplinlerin birbirinden ayrılmalarına yol açmıştır. Günümüzde ise çeşitli "deneyimsel araştırmalar (surveys)" bütün sosyal bilimlerde kullanılır olmuştur. Gerçekten de bu teknik, en çok, tarihsel toplumlara ilişkin olarak psikologlar ve toplumbilimciler tarafından geliştirilmiştir. Son yıllarda ise, antropologların, çoğunlukla biraz soğuk karşılasalar da gelişkin topluluklar ve ulus-devletler üzerinde; buna karşılık, toplumbilimciler ve iktisatçıların da, "gelişmemiş topluluklar" üzerinde çalışma yaptıkları bir gerçektir. Günümüzde, antropoloji'yi iktisattan ve toplumbilimden ayıran ne bir yöntem farklılığı, ne de bir konu sınırlaması kalmıştır.

Bütün bunlar yerinde ve doğru şeyler sayılabilir. Fakat iktisat için gerçekleşmiş bulunan siyasal bilim ve toplumbilim için ise oluşum döneminde bulunan iki ayrı gelişme, devlet ve ekonomiye ilişkin biçimsel modellerin aşırı işlenmiş; yani, biçime ve karşılıklı olarak birbirini dışarıda bırakan (exclusive) sınırlar getirmesine yol açmaktadır: (1) az gelişmiş denen alanların ekonomik ve siyasal gelişmeleri (2) hem totaliteryan ve hem de biçimsel bir demokratiklik özelliği olan yirminci yüzyıla özgü "siyasal ekonomi" biçimlerini oluşturma yönsemesi (trend). İkinci Dünya Savaşı felaketinden sonraki günler, kulağı tetikte bekleyen iktisat teoricileri ve sosyal bilimci denmeye değer sosyal bilimciler için hem aşındırıcı (erosive), hem de yapıcı günler olmuştur.

Sadece ekonomik nitelikteki bir "fiyat teorisi" mantıksal yönden iyi işlenmiş olabilse bile, deneyimsel yönden yeterli sayılamaz. Yeterli bir teori için iş hayatındaki kurumların yönetim sorunu üzerinde, bu kurumlar içinde ve bu kurumlar arasındaki karar alıcıların rolü üzerinde

durmak; maliyetler, özellikle ücretler konusundaki beklentilerin (expectations) psikolojisine dikkat etmek; önderlerini anlamamız gereken iş çevrelerindeki kartellerin saptayıp durduğu fiyatlar üzerinde durmak, vb. gerekmektedir. Aynı şekilde, "faiz haddini" anlayabilmek için, çoğu kez, kişisel-olmayan ekonomik mekanizmalarla birlikte, bankerlerle devlet memurları arasındaki resmi ve kişisel trafik üzerinde de durmak gerekmektedir.

Bence, sosyal bilimci olan herkes için tek yapılacak iş sosyal bilime katılmak, bu bilimde, günümüzde önemli bir derecede ilgi çekmeye başlayan karşılaştırmalı çalışma yolundan ayrılmamaktır. Günümüzde, sosyal bilimin gelişmesi açısından en umut verici görünen yol, gerek teorik ve gerekse deneyimsel nitelikteki karşılaştırmalı araştırmalardır. Böyle bir yol, en iyi, birleştirilmiş (unified) bir sosyal bilim çatısı altında izlenebilir.

4

Her sosyal bilim dalında ilerlemeler kaydedildikçe, ilgili sosyal bilim ile diğer sosyal bilimler arasındaki etkileşim de yoğunlaşmaktadır. İktisadın inceleme konusu, günümüzde, tekrardan, ilk günlerdekine dönüşmekte; her gün biraz daha tümcül (total) bir toplumsal yapı içinde ele alınır olan "siyasal iktisat"a dönülmektedir. John Galbraith gibi bir iktisatçı, artık, bir Robert Dahl ya da David Truman kadar siyasal bilimci olmakta; gerçekten de, Amerikan kapitalizminin bugünkü yapısı üzerine yaptığı çalışması Schumpeter'in kapitalizm ve demokrasi üzerine geliştirdiği toplumbilimsel bir siyasal ekonomi teorisi, ya da Earl Latham'ın grup siyasal hayatına ilişkin teorisi kadar toplumbilimsel bir teori niteliği taşımaktadır. Harold D. Lasswell ya da David Riesman, yahut da Gabriel Almond birer toplumbilimci oldukları

kadar, birer siyasal bilimci ve psikolog olmuşlardır. Bu kimseler sosyal bilimlerle uğraşmaktadırlar ve işleri budur; sosyal bilim "dallarından", şu ya da bu, birinde yetişmek ve gelişmek isteyen bir kimsenin, diğer "dallarda" da kendini yetiştirmesi; yani, klasik geleneğe ait olan tüm alanlarda bilgili olması gerekli görülmeye başlamıştır. Bu gibi kimseler, elbette ki, tek bir kurumsal düzen içinde uzmanlaşmışlardır, fakat kendi dalları için temel nitelikteki şeyleri öğrenip anlamaya çalışırken, kendi sorun ya da konularının sosyal yapının bütünü içindeki yerini; böyle diğer kurumsal alanlarla olan ilişkilerini de anlamak durumunda kalmaktadırlar. Çünkü, oldukça açık bir gerçektir ki, incelenen bir olgunun ya da sorunun her gerçekliği (reality) bu ilişkiler içinde varlık kazanmaktadır.

Elbette ki, toplumsal hayatın çeşitli görünümleri ile karşı karşıya bulunan sosyal bilimcilerin, önlerindeki bu işi rasyonel bir biçimde kendi aralarında bölüşmüş oldukları düşünülmemelidir. Her şeyden önce, söz konusu disiplinlerden her biri gelişmesini kendi başına ve tamamen ayrı ayrı ve belirli koşullara birer yanıt olarak gerçekleştirmiştir. Hiçbiri, bir genel planın bölümü olarak ortaya çıkmamıştır. İkincisi, bu çeşitli disiplinler arasındaki ilişkiler konusunda çeşitli görüş ayrılıkları bulunmakta, ayrıca, her birindeki uzmanlaşma derecesinin en uygun olduğu çizginin nerede başladığı konusunda da görüş birliği bulunmamaktadır. Fakat günümüzdeki en önemli olgu, bu görüş farklılıklarının entelektüel farklılıklardan çok, akademik hayatın olguları olarak kabul edilmeleri ve akademik yönden, bence, gelişmelerini sürdürebilmek için bu konuda bir çözüme varma eğilimi göstermeleridir.

Entelektüel yönden, günümüzdeki temel olgu, (disiplinler arası - ç.) sınırların gitgide eriyip yok olması; kavram ve düşüncelerin bir disiplinden diğerine kolayca aktarılmakta olmasıdır. Birçok örnekten anlıyoruz ki, günümüzde, sadece belirli bir disipline ait sözlük konusundaki uzmanlık yeteneğinin, bir başka disipline ait geleneksel alanda kullanılmasına dayanan kariyerler oluşmuş bulunmaktadır. Uzmanlaşmaya dayanan dallar vardır ve olacaktır, ama bu işin, bildiğimiz rasgele kurulmuş, bağımsız disiplinler görünümü almış bugünkü disiplinlerin ortaya çıkışı gibi olmaması gerekirdi. Uzmanlaşmanın, çözümlenebilmeleri geleneksel olarak söz konusu disiplinlere ait olan ve entelektüel aygıtları (equipment) gerektiren sorunlara bağlı olarak saptanıp belirlenmesi gerekirdi. Gün geçtikçe, benzer kavramlar ve yöntemlerin tüm sosyal bilimciler tarafından kullanılması da artmaktadır.

Her sosyal bilim belirli bir çeşit entelektüel içsel gelişme tarafından biçimlendirilmiş; her biri, ayrıca, kurumsal "rastlantılar" tarafından önemli derecede etkilenmiş -bu gerçek, (her disiplinin - ç.) her bir Batılı ulustaki biçimlenmelerinin farklı farklı oluşuyla kendini dışa da vurmuş bulunmaktadır. Oluşumlarını daha önce tamamlamış bulunan felsefenin, tarihin ve diğer "beşeri bilimler"in de aralarında yer aldığı çeşitli disiplinlerin gösterdiği hoşgörü ya da ilgisizlik, toplumbilimin, iktisadın, antropolojinin, siyasal bilimin ve psikolojinin kendi alanlarını çoğu kez etkilemiştir. Gerçekten de, bazı yüksek öğrenim kurumlarında bu tür bir hoşgörünün bulunması ya da bulunmaması, sosyal bilimlerin birer akademik bölüm olup olmamalarını belirlemiş bulunmaktadır. Örneğin, Oxford ve Cambridge'de "toplumbilim bölümleri" bulunmamaktadır.

Sosyal bilimi bölümlere ayırma işini aşırı ölçülere vardırma tehlikesi, ekonomik, siyasal ve diğer sosyal

kurumların her birinin ayrı ve bağımsız sistemler olduğu varsayımından kaynaklanmaktadır. Elbette ki, daha önce işaret ettiğim gibi, bu varsayım, çoğu kez gerçekten yararlı olan "analitik modeller" inşa etmek için kullanılmıştır ve bugün de kullanılmaktadır. Genelleştirilmiş ve bir okulun bölümleri içinde dondurulmuş haliyle, "siyasa" ve "ekonominin" klasik modelleri on dokuzuncu yüzyıl başlarındaki İngiltere'nin ve özellikle Birleşik Devletlerin yapısına uygun düşmektedir. Gerçekten de, tarih yönünden, birer ayrı alan olarak iktisat ve siyasal bilimin, bir ölçüye kadar, modern Batı'nın geçirdiği ve her kurumsal düzenin kendini bağımsız bir alan saydığı tarihsel safhaların kendi koşullarına göre yorumlanıp değerlendirilmesi gerekir. Fakat açıktır ki, bağımsız kurumsal düzenlerden bileşiklenmiş bir toplum modeli, sosyal bilimin yapacağı çalışmalarını koşullarına göre yürüteceği tek model değildir, olamaz da. Entelektüel çalışmalarımızın tüm bölümleri için böyle tek bir tip uygun olamaz. Bu durumun farkına varılmış olması, günümüzde sosyal bilimlerin birleştirilip bir araya getirilmesine yol açan itici güçlerden birini meydana getirmektedir. Siyasal bilimin ve ekonominin, kültürel antropolojinin ve tarihin, toplumbilim çeşitli disiplinleriyle ve psikolojinin hiç değilse bir temel bölümü arasındaki aktif bir kaynaşım ve birleşmeyle (fusion) akademik müfredatın planlanmasından ve yapılan incelemelerin kurgulanmasında çoktan beri görülen bir olgu niteliği kazanmıştır.

Sosyal bilimlerin birleşmesine ilişkin entelektüel sorunlar her şeyden çok, belirli bir toplumdaki ve belirli bir dönemdeki siyasal ve ekonomik, askeri ve dinsel, ailesel ve eğitimsel alanlardaki kurumsal düzenlerle ilgilidir ve daha önce belirttiğim gibi, önemli sorunlardır. Çeşitli sosyal bilimler arasındaki pratikteki güçlüklerin çoğu ise, içeriğin sınırlanması (curricula) ve akademik

kariyerlerin saptanması ile, her bir disiplinde yetişen mezunların bugünkü iş bulabilme olanakları ile ve dilsel (linguistic) bulanıklık ile ilgili güçlüklerdir. Sosyal bilim alanında birleştirilmiş çalışmalar yapılmasında karşılaşılan önemli güçlüklerden biri de, tek-disipline dayalı ders kitaplarıdır. "Sahalar" arasındaki sınırların oluşumu ya da disiplinler arası birleşmeler, çoğu kez, diğer entelektüel ürünlerle değil de, söz konusu ders kitapları aracılığı ile ortaya çıkmaktadır. Bu iki oluşum için, ders kitaplarından daha olası bir neden bulmak güçtür. Bununla beraber, ders kitabı işine para yatıran toptancıları da, kitap yazanlar ve okuyanlar da kısa süre içinde ortaya çıkmakta iseler de, bu işte önemli bir payları olduğu unutulmamalıdır. Ders kitaplarının sağladığı bütünleşmenin yanı sıra, sosyal bilimleri birleştirip bütünleştirme çabaları, sorunlara ve inceleme konularına göre olmaktan çok, yöntemlere ve kavramlara (conceptions) göre olmaktadır. Buna uygun olarak da, ayrı "alanlar" fikri (idea) kesin ve belirli bir sorun-alanları ayrımına değil de, daha zayıf olan kavramlar ayrımına dayanmaktadır. Bu kavramlar ayrımı ise, karşı konulması güç bir şeydir. Bu konuda başarı kazanılıp kazanılmayacağından kuşkuluyum. Fakat bence akademik disiplinler topluluğu içindeki belirli bazı yapısal gelişmeler, zamanla, kendi uzmanlaşmış dar çalışma alanlarında kalmakta ısrarlı alanların direnmelerini sona erdirebilme şansına sahip görünmektedirler.

Bu arada, kuşkusuz, birçok sosyal bilimci "kendi disiplinlerinde" çalışmalarını en iyi düzeyde yürütebilmek için de, sosyal bilime düşen görevleri ortaklaşa yerine getirmek üzere hazırlanan çalışmalara katılmalarının uygun olacağını anlamaya başlamışlardır. Günümüzde, sosyal bilim alanında çalışan kişilerin "rastlantı"

sonucunda bölüm seçmelerinden; rastlantılara göre bölümler oluşmasından çok, bilim adamlarının seçimiyle işler böyle gitmektedir. Sosyal bilimciler hangi sorunların gerçekten önemli olduklarını kavrayabilecek yetenekte ve bunları çözümlemek için gerekli sabır ve sebat sahibi kimseler durumuna geldikçe, çoğu kez, diğer ilgili disiplinlerde ortaya çıkmış bulunan fikirleri ve geliştirilmiş yöntemleri de öğrenmek zorunda olduklarını anlamaya başlamaktadırlar. Bu durumda, artık, hangi sosyal bilim dalı olursa olsun, hiçbir disiplinin kendi başına kapalı bir kutu gibi kalamayacağını; bunun entelektüel yönden anlamlı bir şey olmayacağını da görmeye başlamaktadırlar. Ayrıca, sosyal hayatın belirli alanlarından hangisi üzerinde çalışıyor olurlarsa olsunlar, belirli bir sosyal bilim dalı üzerinde değil, bütün bir sosyal bilim alanında çalışan kimseler olduklarını da anlamaya başlamaktadırlar.

Hiç kimsenin, tutkunlar gibi çalışmadıkça, gerçek anlamda tam bir ansiklopedik kafaya sahip olamayacağı sık sık leri sürülen bir görüştür. Bunun ne derece doğru bir görüş olduğunu bilmiyorum, ama böyle de olsa, ansiklopedik bir görüş kazanmamız ille de olanaksız mıdır? Bütün bu sosyal bilim dallarındaki her düşünceyi, her materyali, bu disiplinlerdeki her yöntemi tam olarak öğrenmemizin olanaksız olduğu bellidir. Üstelik, "düşünsel çevirilerle (conceptual translation)" ya da materyallerin ayrıntılı bir sunumu ile "sosyal bilimleri bütünleştirme" girişimleri, çoğu kez, üstü cilalı pakette içi kof şeyler olmaktadır. Nitekim, "genel sosyal bilim" başlığı altında toplanan ders programları bu düzeyde kalmaktadır. Buna rağmen, bu tür bir ustalaşmayla bu tür bir sunumla, bu tür

bir ders programı ile, "sosyal bilimlerin birliği" denen şeyin elde edilebileceği sanılmaktadır.

"Sosyal bilimlerin birliği" demekle kastedilen şudur: yaşadığımız dönemin önemli sorunlarından herhangi birin betimleyebilmek ve çözmek için sosyal bilimlerdeki disiplinlerden birinin değil, birkaçının materyalleri, düşünceleri ve yöntemleri konusunda bir seçimleme yapmak gerekmektedir. Bir sosyal bilimcinin kendi materyalleri ve incelediği sorunları açıklığa kavuşturmak için kullandığı perspektifler konusunda yeterince bilgili olabilmesi için "sahasının uzmanı olması" gerekmez. Uzmanlaşmanın, akademik sınırları içindeki alanlara göre değil, konu edinilen "sorunlara" göre olması gerekmektedir. Günümüzdeki oluşum, bence, bu yönde seyretmelidir.

TARİHİN KULLANIMI

Toplumsalbilim biyografi sorunları, tarih sorunları ve bu sorunların toplumsal yapılar içindeki kesişme-bölümleri ile ilgilenmektedir. Bu üçü - biyografi, tarih ve toplum-insana ilişkin bir çalışmanın değerli bir çalışma olabilmesi için gerekli koordinat noktalarıdır ve klasik geleneği terk edenlerin oluşturdukları çeşitli toplumbilim okullarını eleştirirken dayandığım temel de budur. Günümüzün sorunları - insanın kendi doğası bu sorunlar arasına alınmıyor - toplumsal incelemelerin belleğini tarih olduğunu kavramadan ve böyle bir kavrayışa denk düşecek bir uygulama çizgisi izlemeden; ayrıca, toplumbilimsel bir temele dayanan ve tarih açısından da tutarlı görülen yeni bir insan psikolojisi geliştirmenin bir gereksinim olduğu kabullenilmeden, ifade bile olunamazlar. Sosyal bilimciler, günümüzde, temel bakış açılarını oluşturması gereken sorunların hangileri olduğunu ifade etmek için tarihten yararlanmak; psikolojik sorunlara bile, tarihsel bir gözle bakmak zorundadır.

1

Tarih konusundaki çalışmaların bir sosyal bilim sayılıp sayılmayacağına ilişkin sürüp giden tartışmalar ne önemidir, ne de ilginç. Bu soruya verilecek cevap apaçık biçimde, ne tür tarihçilerden, ne tür sosyal bilimcilerden söz etmekte olmamıza bağlıdır. Bazı tarihçiler düpedüz olgular üzerinde durmakta ve "yorumlama" işinden kaçınmakta; çoğu kez verimli olmakla beraber, tarihin bazı bölüntüleri ile ilgilenmekte; inceledikleri olguları daha geniş çerçeveleri dolduracak olgularla birlikte ele almak istememektedirler. Bazıları tarihin sınırları dışında kal-

makta-çoğu kez verimli olmakla beraber - yaklaşan yıkımların ya da yaklaşan yükselmelerin tarih - aşırı değerlendirmelerinin ya da yaklaşan yükselmelerin tarih - aşırı değerlendirmelerinin içinde kendilerini yitirmektedirler. Bir disiplin olarak tarih ayrıntılar üzerinde inceden inceye çalışmayı gerektirmekte; fakat diğer yandan, kişinin, belirli dönemler için doruksal önem taşıyan olguları sosyal yapının gelişimi içinde ele alıp değerlendirmenin zorunluluğunu anlayacak kadar "anlayışlı" bir bakışa sahip olmasını da gerektirmektedir.

Tarihçilerin, belki de çoğu, sosyal kurumların tarihsel transformasyonlarını anlayabilmek için "olgulardan emin olmaya," ve bunun için "nakiller" aracılığı ile bu olguları yorumlamaya önem vermektedir. Birçok tarihçi de, buna karşılık, yaptıkları çalışmalarda sosyal hayatın her kesimini, ya da hangisi olursa olsun, herhangi bir kesimini ele almaktan kaçınmamaktadır. Bu nedenle de, bu tür tarihçilerin bakışı, bu kimseler de diğer sosyal bilimciler gibi siyasal tarih, ekonomik tarih ya da düşünceler tarihi alanlardan birinde uzmanlaşmış olsalar bile, sosyal bilimin bakışı ile aynıdır. Tarihçiler kurumların tipleri üzerinde inceleme yaptıklarında, şimdiye kadar, zaman içinde ortaya çıkan değişimleri vurgulama eğilimi göstermişler ve karşılaştırmalı olmayan bir biçimde çalışmışlardır. Buna karşılık, çoğu sosyal bilimci kurumların tipleri üzerine yaptıkları incelemelerde, tarihçilere oranla, karşılaştırmalı araştırmaları daha çok tercih etmişlerdir. Fakat şurası bir gerçektir ki, bu farklılık sadece bir vurgulama farkıdır ve ortak bir görevin yerine getirilmesine ilişkin bir çeşit uzmanlaşma görünümündedir.

Şu yaşadığımız günlerde bile, birçok Amerikan tarihçisi çeşitli sosyal bilimlerin düşüncelerinden, sorunla-

rından ve yöntemlerinden etkilenmektedir. Barzun ve Graff yakın günlerde yaptıkları uyarılarla, "sosyal bilimcilerin, tarihçileri kullandıkları teknikleri yenilemeye yönelttiklerini"; "çünkü," sosyal bilimcilerin çok yoğun bir biçimde tarih okuduklarını" ve "kendi materyallerini bile, kendilerinin alışkın oldukları biçim (kalıp) içinde sunulmadıkları zaman tanıyıp kavrayamadıklarını" belirtmiş bulunmaktadırlar[1].

Herhangi bir tarih çalışmasında, doğaldır ki, birçok tarihçinin rüyasında bile göremeyeceği kadar çok yöntem sorunları ile karşılaşılmaktadır. Oysa bugünkü durumda bazı tarihçiler rüyalarında yöntem sorunlarından çok, bilgibilimsel nitelikte sorunlar görmekte ve -bu rüyaları, sonuçta, onları tarihsel gerçeklikten garip bir biçimde "ricat" ettirecek bir nitelikte olmaktadır. Belirli bazı "sosyal bilimlerin" bazı tarihçiler üzerindeki etkileri ise, çoğu kez, üzücü olmaktadır. Fakat bu durum, burada uzun boylu üzerinde durmamızı gerektirecek bir ölçüye varmış değildir.

Tarihçinin ana görevi insanlığın yaptıklarının izlerinin doğru bir biçimde kaydını tutmaktır. Fakat bu, amacın yanılgılara yol açabilecek kadar basit bir ifadesi olmaktadır. Tarihçi insanlığın örgütlü belleğini temsil etmektedir ve bu bellek yazılı tarih olarak, istenilen her biçime sokulabilecek niteliktedir. Çoğu kez de, tarihçilerin bir kuşağından diğerine çok büyük değişikliklere uğramaktadır. Bu değişiklikler, sadece, daha ayrıntılı araştırmaların yapılması ile yeni gerçekler, yeni belgeler ortaya çıktığı için olmamaktadır. Tarihin yazılı kayıtla-

---

1) Jasques Barzun ve Henry Graff, The Modern Researcher, New York, Harcourt, Brace, 1957, s. 221.

rındaki bu değişiklikler, biraz da, ilgi duyulan noktaların ve tarihçinin kullanacağı kayıtların tutulduğu toplumsal çerçevenin değişmesi nedeni ile ortaya çıkmaktadır. Bunlar ise, ortada duran sayısız olgu ve gerçeklerden hangilerinin seçileceğini belirleyen seçim kriterleri ve aynı zamanda seçilen olguların anlamlarının yorumlanmasında yönlendirici yorumlamalar olmaktadır. Tarihçiler yorumlamalarının elden geldiğince az ve ölçülü olduklarını ileri sürseler bile, olgular konusunda yaptıklarının bir seçme işi olduğunu saklayamazlar, bundan kaçınamazlar. Tarihin, devam eden yazım süreci içinde, kendi gerçekliğinden ne denli büyük bir kolaylıkla çarpıtılabileceğini bilmek için, 1984 bu durumu çok anlaşılır bir görünüm içinde sunmakta ise de, George Orwell'in bu tasarımlayıcı ön kestirimine gerek bile yoktur. Ümit edelim ki, bazı tarihçi meslektaşlarımızı bu eser biraz irkiltmiş olsun.

Tarihçilerin çalışma alanında karşılaştıkları bütün bu tehlikeler tarih biliminin "beşeri" disiplinlerin en teorik olanı haline gelmesine yol açmakta; bu durum ise, tarihçilerin bu konudan habersiz oluşlarına ayrı bir önem kazandırmaktadır. Bu ilgisizlik, bu habersizlik etkileyici olduğu kadar, karanlık ve bulanıktır da. Sanırım, benimsenen perspektiflerin rijit ve monolitik olduğu dönmeler görülmüş; tarihçiler bu dönemlerde önlerindeki konuları tartışmasız benimsemiş, başka şeylerden habersiz kalabilmişlerdir. Ama bugün içinde bulunduğumuz dönem böyle değildir; tarihçiler "teorisi" olmazsa, tarihin yazılması için gerekeli materyalleri sağlayabilseler bile, tarihi kendi başlarına yazamazlar. Tarihin kaydını tutmaya katılabilirler; ama tarihin doğru ve ol-

ması gerektiği biçimde tutanaklandırılmasını sağlayamazlar. Böyle bir görevi yerine getirmek, içinde yaşadığımız dönemde, sadece "olgular" üzerinde değil, daha başka şeyler üzerinde de durmayı gerektiriyor.

Tarihçilerin ürünlerinin tüm sosyal bilimler için zorunlu şeyler olduğu ileri sürülebilir - ben bunun doğru ve yararlı bir görüş olduğuna inanıyorum. Bir disiplin olarak, bazen de, tarihin bütün sosyal bilimleri içerdiği de söylenmekte - ancak, bu görüşü az sayıda ve yollarını şaşırmış bazı "hümanist"ler savunmaktadır. Bu görüşlerin her ikisinden de daha sağlam temelleri olan bir başka görüş ise, her sosyal bilimin - ya da daha iyisi, ciddi denebilecek her toplumsal çalışma dalının- düşüncelerinin tarihsel bir bakışa dayanması ve tarihsel materyallerden tam olarak yararlanması gerektiğidir. Bu yalın anlayış, benim savımdaki temel fikri de dile getirmektedir.

Başlangıçta, belki de, sosyal bilimcilerin tarihin materyallerini kullanmalarını kabul etmeyenlerin görüşlerini karşılamamız gerekmekteydi: bu kimseler göre, bu tür materyaller, günümüzün daha kesin, daha iyi işlenmiş materyalleri karşısında, kullanılmaları doğru bulunamayacak derecede iyi işlenmemiş, doğrulanmamış materyallerdir. Bu itiraz elbette ki, sosyal araştırma ve incelemenin en önemli sorununu işaret etmekte; fakat fiiliyatta bir şey ifade edebilmesi, kişinin kabul edilebilir enformasyon türlerini sınırlaması ile mümkün olmaktadır. Daha önce bir sav olarak ileri sürdüğüm gibi, klasik sosyal analizci için en önemli düşünce, herhangi bir rijit yöntemin sınırlamalarından çok, kişinin incelediği sorunun gerekirlikleri olmuştur. Üstelik bu itiraz sadece belirli bazı sorunlar için geçerli olabilecek niteliktedir ve gerçekten

de, çoğu kez, gerçeği tersine çevirmektedir: birçok sorun hakkında sadece geçmişle ilgili olarak yeterli bilgi edinebilmekteyiz. Geçmişe ve bugüne ait bilgilerimizin güvenilirlik derecesini ölçmekte, resmi ve gayri resmı sırların varlığı ve halkla ilişkilerin her alanda ve her konuda kullanılmakta oluşu gibi çağdaş olguları da hesaba katmamız gerekmektedir. Bu itiraz, tek kelime ile, yöntembilimsel kısıtlanmanın bir başka türü (version) olmakta ve çoğu kez siyasal yönden durgun "bilinemezcilik" ideolojisinin bir yansıması olmaktadır.

2

Tarihçilerin sosyal bilimci olma ya da öyle sayılmalarının derecesine, ya da nasıl davranmaları gerektiğine oranla daha da önemli, daha da büyük bir tartışma konusu ise sosyal bilimlerin kendilerinin tarihsel disiplin olup olmadığı sorunudur. Sosyal bilimciler üzerlerine düşen görevi yerine getirmek, hatta bu görevleri dile getirebilmek için bile tarihin materyallerini kullanmak zorundadırlar. Tarihin doğasına ilişkin olarak tarihi-aşan bir teoriyi benimsemiş olmadıkça, ya da toplum içindeki insanı tarihsel- olmayan bir varlık olarak tasarlamadıkça hiçbir sosyal bilim tarih bilimini görmezlikten gelip, onu aşamaz. Toplumbilim adını taşıyabilecek değerde olan bir toplumbilim "tarihsel toplumbilim" niteliğini de taşımak durumundadır. Böyle bir toplumbilim, Paul Sweezy'nin nefis deyişi ile, "yaşanan günü, tarih olarak yazmak" demektir. Tarih ile toplumbilim arasında bu denli yakın bağlantıların bulunmasını haklı kılan çeşitli nedenler vardır:

(1) Açıklanan şeyin ne olduğunu ifade etmek için bile, ancak, *tarih içinde insana ve topluma ilişkin şeyler*

konusundaki bilginin sağlayabileceği birçok başka bilgilere sahip olmamız gerekmektedir. Belirli herhangi bir sorun -örneğin, militarizmin tipleri ile milliyetçilik biçimleri arasındaki ilişkiler gibi - incelediğinde, soruna kendi içinde incelenen toplum ya da dönem değiştikçe, değişik cevaplar bulunabilmekte; bu ise, sorunun kendisinin bile (her durumda - ç.) yeniden ifade edilmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Toplumbilimsel sorunları inceleyip cevaplamak için değil; buna bile varmadan, birer soru şeklinde ifade edebilmek için bile tarihin bize sağlayabileceği çeşitliliklere (variety) gerek vardır. Vereceğimiz yanıtlar ya da açıklamalar, her zaman olmasa da, çoğu zaman, karşılaştırmalar yoluyla olmaktadır. Anlamaya çalıştığımız her ne olursa olsun; ister kölelik biçimleri, ister suçun belirli anlamları, ister aile tipleri, ister köy topluluğu, isterse de kolektif çiftlikler önümüzdeki sorunun temel nitelikteki koşullarını anlamamız için bile karşılaştırmalar yapmamız gerekiyor. İlgilendiğimiz sorunu değişik ortamsal ve çevresel koşullar altında gözlemek de gerekiyor. Böyle yapmazsak sadece kuru bir betimlemede bulunmuş oluruz.

Bu noktayı aşabilmek için, tarihsel olduğu kadar çağdaş olanları da kapsayacak şekilde bilgi sahibi olabileceğimiz tüm sosyal yapı türlerini incelememiz gerekmektedir. Tüm örneklerini olmasa da, yaygın olarak ilgili bulunabilecek çok sayıdaki türleri üzerinde incelemeler yapmazsak ortaya koyacağımız bildirimler (statements) deneyimsel yönden yeterli olamaz. Toplumun çeşitli görünümleri arasında ortaya koyabileceğimiz bu gibi düzenlilikleri ve ilişkileri açıklığa kavuşturmak kolay değildir. Kısacası tarihsel tipler incelediğimiz şeylerin önemli bir kısmını meydana getirmekte; ayrıca, incelediğimiz konuyu açıklamamız için vazgeçilmez

olma niteliği taşımaktadır. Bu tür materyalleri - insanın yaptıkları ve insanın oldukları diyebiliriz bunlara - çalışmalarımızda ayıklayıp bir kenara bırakmak, analık sürecini görmezlikten gelerek doğum sürecini incelemeye kalkışmak gibi bir şeydir.

Kendimizi tek bir çağdaş toplumla (genellikle Batılı bir toplumla) ve tek bir ulusal birimle kısıtlarsak, insan toplulukları, tipleri ve sosyal kurumları arasındaki temel nitelikteki farkları görüp saptama umudumuz olamaz. Bu nokta, genel nitelikteki gerçek sosyal bilim çalışmaları için belirli ve özel nitelikte sayılabilecek bir anlam kazanmıştır: herhangi bir toplumun gelişim sürecinin bir belli anında öylesine çok sayıda ortak inanç, değer ve kurumsal biçim görünümleri ile karşı karşıya kalırız ki, yaptığımız çalışma ne denli dikkatli ve derinlemesine olursa olsun, incelediğimiz tek bir toplumda, toplumun belirli bir anında bile kişiler ve kurumlar arasındaki önemli farkları tam olarak ortaya koyamayız. Gerçekten de, belirli bir zaman ve belirli bir yer ile sınırlı çalışmalar çoğu kez bir homojenliğe dayanmakta, ya da bunu öngörmekte; bu ise, kendi başına bile bir sorun olarak ele alınmayı gerektirmektedir. Günümüzde Sosyal Bilim araştırmacılığında çoğu kez yapıldığı gibi, bu sorunu sadece basit bir örneklem alma sürecine indirgememiz verimli olamaz. Bu sorun, tek bir yerin ve tek bir anın özellik ve koşulları açısından belirlenmiş bir problem olarak formüle edilemez.

Toplumlar hem kendi içlerindeki belirli görüngülerin (phenomena) çeşitliliğinin zenginliğine göre, hem de, çok daha genel bir biçimde, bunların toplumsal homojenlik derecelerine göre kendi aralarında farklılıklar göstermektedir. Morris Ginsberg'in işaret ettiği gibi, in-

celemekte olduğumuz şey "aynı toplum, ya da aynı zaman periyodu içinde yeterince bireysel çeşitlenme göstermekteyse, söz konusu toplumun ya da dönemin dışına çıkmaksızın gerçek (reel) bağlantıların (connections) kurulması olasıdır"[2]. Bu, çoğu kez doğrudur, fakat her zaman böyle bir varsayımda bulunmamızı haklı kılacak kadar kesinlik ve belirlilik taşımamakta; ne zaman doğru olduğunu, ne zaman doğru olmadığını anlamak için, çoğu kez, çalışmalarımızı toplumsal yapılar arasında yapılacak karşılaştırmalar biçiminde kurgulamamız gerekmektedir. Bunu yeterince yapabilmek, çoğu kez, tarihin bize sağlamakta olduğu (tarihten bulabileceğimiz - ç.) çeşitliliklerden de yararlanmamızı gerektirmektedir. Çağdaş toplumların ve tarihteki toplumların türleri konusunda karşılaştırmalı bir bakışa sahip olmadıkça, -modern kitle toplumundaki biçimiyle, ya da, tersine, geleneksel toplumdaki biçimiyle - toplumsal homojenlik sorununu bir çözüme bağlamak şöyle dursun, bu sorunu gerektiğince ifade bile edemeyiz.

Örneğin, siyasal bilimin "kamu" ve "kamuoyu" gibi kilit önemdeki konuları böyle bir çalışma olmaksızın açıklığa kavuşturulamaz. Yapacağımız çalışmada ilgili tiplere geniş bir şekilde yer vermezsek kendimizi yanıltıcı sonuçlara ve karanlığa mahkum etmiş oluruz. Örneğin, siyasal ilgisizlik olgusunun çağdaş Batılı toplumların siyasal hayatındaki en önemli gerçeklerden biri olduğu görüşüne karşı çıkan olacağını sanmıyorum. Ama "seçmenlerin siyasal psikolojisi" konusunda yapılan karşılaştırmalı - olmayan ve tarihsel de olmayan araştırmalarda

---

2) Morris Ginsberg, *Essays in Sociology and Social Philosophy* C: II, 39, Heinemann, 1956.

bu ilgisizliği gösteren "seçmenlerin" ya da "siyasal insanların" kimler olduğunu ortaya koyan bir sınıflama bile yapılmış değildir. Gerçekten de, tarihsel yönden belirli olan böyle bir siyasal ilgisizlik ve kayıtsızlık, hele hele bunun taşımakta olduğu anlam, bu tür oy verme araştırmalarının ölçülerine göre formüle edilemez.

Sanayileşme öncesindeki bir dünyanın köylülerinin siyasal ilgisizliğinin modern kitle toplumundaki insanın siyasal ilgisizliği ile aynı anlamı taşıdığı söylenemez. Her şeyden önce, siyasal kurumların toplumdaki yaşam biçimi ve koşulları için taşıdığı önem iki ayrı toplum için apayrıdır. Diğer yandan, bu iki toplumda siyasal katılma alanındaki biçimsel olanaklar da farklıdır. Ayrıca, modern Batı' daki burjuva demokrasilerinin gelişmesi sürecinde ortaya çıkan siyasal katılma beklentisi sanayileşme öncesi toplumlarda her zaman ortaya çıkmayabilmektedir. "Siyasal ilgisizlik" ve "siyasal kayıtsızlığı" modern toplumlar açısından anlamak, açıklamak için siyasal ilgisizliğin çeşitli koşullar altındaki çeşitli tipleri üzerinde karşılaştırmalı çalışmalar yapmamız; bunun için de tarihsel ve karşılaştırmalı materyalleri toplayıp incelememiz gerekmektedir.

(2) Tarihsel - olmayan çalışmalar çoğu kez durgun (static) ya da sınırlı bir ortama ilişkin kısa dönemli çalışmalar olmaktadır. Bunun başka türlü olamayacağı kesindir. Çünkü, büyük ölçüleri olan toplumsal yapılardan haberdar olmamız, bu yapılardaki değişmelerle kolaylaşmakta; bu tür değişmelerden haberdar olabilmemiz ise, ancak ve ancak, uygun ölçülere kavuşabilmiş bir tarih dönemini kapsayacak genişlikte bir bakış açısına sahip olmamızla kolaylaşabilmektedir. Dar çerçeveli ortamcıklar ile geniş ölçülerdeki yapılar arasındaki karşılıklı -etkileşimi

anlayabilme şansımız da, incelediğimiz dar çerçeveli bir ortam üzerinde etkin olan büyük kapsamlı nedenleri görebilme şansımız da tarihsel materyaller üzerinde ciddi anlaşmalara varmış olmamıza bağlı. Toplumsal yapıların, bu kilit terimin bütün anlamıyla, önemini kavrayabilmiş olmamız ve dar çerçeveli ortama ilişkin güçlükleri ve sorunları ifade edebilmemiz sosyal bilimleri tarihsel disiplinler olarak benimsememizi ve bu anlayışla çalışmamızı gerektirmektedir.

Tarihsel çalışmalara önem vermekle sadece toplumsal yapıların önemini kavrayabilme şansımızı arttırmış olmakla da kalmayız; tek bir toplumu bile, tek bir toplumun tek bir sorununu, üstelik sorunu durgun halinde bile anlayıp açıklayabilmemiz tarihsel materyalleri kullanmamızı gerektirir. Herhangi bir toplumun görüntülenmesi (image) tarihsel anlamda özgüllük ve belirlilik taşıyan bir (görünümü algılamaktır - ç.) görüntüdür. Marx'ın "tarihsel özgülleşmişlik ve belirlenmişlik ilkesi bir (principle of historical specificity)" dediği şey, her şeyden önce, bir "müdir ilkeye" atıfta bulunmaktadır: *Herhangi bir toplumun var olduğu kendi belirli döneminin koşulları açısından anlamlandırılması gerektiği ilkesi* belirli bir "dönemin" betimlenmesinde, söz konusu dönemdeki kurumlar, ideolojiler, başat insan tipleri hep birlikte kendine özgü (unique: nevi şahsına münhasır) bir kalıp (pattern) meydana getirirler. Bunun böyle olması, bir belli tarihsel tipin diğer tarihsel tiplerle karşılaştırma yapılamayacağı anlamına gelmediği gibi, söz konusu kalıbın sadece sezgi yolu ile kavranabileceği anlamına da gelmez. Fakat bu şu demektir ki - ilkeye ilişkin ikinci referans oluyor şimdiki - çeşitli değişim mekanizmalarının belirli ortak yanlarının görülüp anlaşılabilmesi bu tarihsel tip içinde mümkün olabilmektedir. John Stuart Mills'i izleyen Karl Mannheim'ın deyişiyle

bu *principia media,* sosyal yapı üzerinde çalışan sosyal bilimciler için, kavranması gereken mekanizmanın tam tamına kendisini ifade etmektedir.

Eski sosyal teoriciler topluma ilişkin değişmez (farklı toplumlarda farklılık göstermeleri gerektiğini düşünmeksizin - ç.) yasalara erişmek istemişler - bu yasalarla, tıpkı "doğa"nın niteliksel zenginliğini heder eden fizik bilimlerdeki soyutlanmış süreçler gibi, tüm toplumları kapsamaya kalkışmışlardır. Ben inanıyorum ki, hangi sosyal bilimci olursa olsun, bir sosyal bilimcinin ortaya koyduğu "yasalardan" hiçbiri tarihten-aşkın değildir; yani belirli bir dönemin, belirli bir yapısına bağlı olmayı aşan bir anlamlılık taşıyan hiçbir yasa olamaz. Bu ölçülerin dışında kendine "yasa" adını takan yasalar, düpedüz, ya boş soyutlamalardır ya da bulanık laf cambazlığı. "Toplumsal Yasalar"ın ya da hatta" toplumsal düzenliliklerin taşıyabileceği tek anlam, görebilirseniz, yukarı ki *principia media* içindeki anlamdır; ya da, kurabilirseniz, tarihsel olarak belirliliğini ortaya koyabildiğiniz bir belli dönem içinde toplumsal yapı içindeki anlamdır. Tarihsel değişime ilişkin (her değişim ve her dönem için aynen geçerli - ç.) genel (universal) ilkeler yoktur; değişimin mekanizmalarının, incelediğimiz toplumsal yapı ile bağıntılı olarak, farklı farklı olduğunu biliyoruz. Çünkü, tarihsel değişim toplumsal yapıların değişimidir; sosyal yapıları meydana getiren içeriksel öğeler (component) arasındaki ilişkilerin değişimidir. Sosyal yapıları nasıl çeşit çeşitse, tarihsel değişim ilkeleri de o denli çeşit çeşittir.

(3) Bir toplumu anlamak için o toplumun tarihini bilme gereği, iktisatçıların, siyasal bilimcilerin ya da toplumbilimcilerin gelişmiş sanayi toplumlarından çıkıp

da farklı sosyal yapılar içindeki - Orta Doğuda, Asya'da, ya da Afrika'da - kurumlar üzerinde çalışmaya başlamaları ile birlikte, apaçık bir gereksinme olarak kendini duyurmaktadır. Araştırmacılar olarak bu kimseler "kendi ülkelerinde" çalışırken farkında bile olmaksızın, tarihle iç içe çalışmakta; tarihlerine ilişkin kendi bilgileri, kullandıkları düşüncelerin ve kavramların zaten özünde "içeriklenmiş" bulunmaktadır. Daha geniş türlüleşmelerle karşılaştıklarında, bunlar arasında karşılaştırmalı çalışmaya başladıklarında ise, hakkında genel bilgiler edinmekle yetinmeyip, gerçekten anlamak istedikleri bir konunun tarihsel içeriğini de kavramaları gerektiğini kabul etmek zorunda kalmaktadırlar.

Zamanımızda Batı toplumlarının sorunları, hemen hemen kaçınılmaz bir şekilde, dünyanın da sorunları olmaktadır. Bu durum bizim dönemimizi belirleyen ve betimleyen bir özellik niteliği kazanmış bulunmakta; dünyamızdaki çeşit çeşit toplumsal dünyalar belki de ilk kez böylesine ciddi, hızlı ve açık bir etkileşim içine girmiş bulunmaktadır. Yaşadığımız dönemi incelemek, bu dünyalar ve karşılıklı etkileşimleri üzerinde yapılacak mukayeseli araştırma ve incelemeleri zorunlu kılmaktadır. Belki de, bir zamanlar sadece antropologların ilgilendikleri *exotic* yerlerin, günümüzde siyasal bilimcilerin, toplumbilimcilerin ve onlardan hiç de geri kalmayacak derecede iktisatçıların ilgilendikleri ve düzenli olarak kendilerine konu edindikleri dünyanın "az gelişmiş ülkeleri" durumuna gelişinin nedeni de bu olsa gerektir. Günümüzdeki en iyi toplumbilim çalışmalarından bazılarının dünyanın çeşitli bölgelerini ve mıntıkalarını kapsayacak ölçüler içinde yapılmış olmasının nedeni de bu olsa gerek.

Karşılaştırmalı çalışma ile tarihsel çalışma arasında çok derin bağlantı vardır. Günümüzdeki az gelişmiş, Komünist, kapitalist siyasal ekonomileri yüzeysel ve zamandan yoksun karşılaştırmalarla anlayamazsınız. Yapacağınız irdelemenizde (analysis) anlık ve geçici kavrayışlarınızı aşmanız gerekmektedir. Yaşadığımız günde önünüzde duran çağdaş olguları anlayabilmeniz ve anlatabilmeniz için, değişik oran ve yöndeki gelişmişlik ya da gelişmemişlik olgularını oluşturmuş bulunan tarihsel evreleri (phases) ve tarihsel nedenleri bilmek zorundasınız. Örneğin, Kuzey Amerika ve Avustralya'da on altıncı ve on yedinci yüzyıllarda kurulan kolonilerin belirli bir süre içinde sınai yönden gelişkin kapitalist toplumlar durumuna gelebilmelerine karşılık, Hindistan, Latin Amerika ve Afrika'dakilerin yirminci yüzyıla kadar niçin yoksul, geri ve köylü toplumlar olarak kalmış olduklarını bilmek, öğrenmek zorundasınız.

Görülüyor ki, tarihsel bir bakış açısı taşımak toplumlar üzerinde karşılaştırmalı çalışmalar yapmanıza yol açmaktadır: herhangi bir Batılı toplumun geçirdiği önemli bir tarihsel safhayı, ya da bugün sahip olduğu temel özelliklerinden herhangi birini sadece ilgili toplumun kendi tarihi açısından anlamanız ve açıklamanız da olanaksızdır. Bunları söylemekle, sadece, söz konusu toplumun tarihsel gerçeklik (reality) içinde diğer toplumların gelişmesi ile karşılıklı etkileşim içinde bulunmuş olduğunu söylemek istemiyor; tek bir toplumsal yapının tarihsel ve toplumbilimsel sorunlarını, diğer toplumlarınkilerle olan zıtlıklarını ve karşılaştırmalarını görüp öğrenmedikçe, ifade bile edemeyeceğinizi, düşünsel yeteneğinizin buna yetmeyeceğini de vurgulamak istiyorum.

(4) Yaptığımız çalışma açıkça karşılaştırmalı nitelikte olmasa bile - tek bir ulusal sosyal yapı ile sınırlı bir alan üzerinde çalışıyor olsak bile - tarihsel materyallere sahip olmamız gerekmektedir. Zamanı bir bıçakla keser gibi durdurmaya kalkışmamız, sosyal realiteyi gereksiz yere ihlal etmekten başka bir şey olamaz. Elbetteki bazı durgun görünümler ya da hatta panoramalar çizebiliriz. Ama bu tür yapılanmalarla (constructions) çalışmamızı sonuçlandıramayız. Üzerinde çalışmakta olduğumuz şeyin değişiklik geçirmeye açık bir şey olduğunu bildiğimiz için, en basit betimleyici (descriptive) düzeyde bile, şu soruyu sormamız gerekmektedir: En belirgin gelişim yönsemesi hangisidir? Böyle bir soruya cevap bulmak için, hiç değilse "neden, neden" ve "niye" sorularına da cevap bulmamız gerekmektedir.

Bu yönseme konusunda bulacağımız cevap bildirim çok kısa süreli ya da dönemsel uzunlukta olabilir; ve doğal olarak bizim amacımıza göre belirlenir. Fakat, zamanca ne uzunlukta olursa olsun, genellikle yeterli sayılabilecek uzunlukta bir yönsemeye gereksinme duyduğumuz açıkça ortaya çıkmaktadır. Uzun dönemli yönsemeler ise, çoğu kez, tarihsel yöreselcilikten (provincialism); yani, yaşanan dönemin bir tür bağımsız yaratık olduğu varsayımından kurtulmamız gerektiğinde, açıkça bir ihtiyaç olarak görünmektedir.

Çağdaş bir toplumsal yapıda dinamik değişimi anlamak istiyorsak, söz konusu değişimin uzun süre içindeki gelişimlerini de ortaya koymamız ve bu açıdan şu soruyu sormamız gerekmektedir: Bu değişim yönsemelerini oluşturan, söz konusu toplumun yapısını değiştiren mekanizma nedir? Gelişim yönsemeleri üzerinde durmamız bu türden sorularla anlam kazanabilir.

Bu sorun, bir dönemden diğerine tarihsel geçişi; yani, belli dönemin yapısı diyebileceğimiz olguyu anlamamız için temel sorundur.

Sosyal bilimci yaşanan dönemin doğasını anlamak, yapısını ortaya koymak, içindeki etkin temel güçleri göstermek ister. Her dönem, gerektiğince betimlendiğinde, "anlaşılmaya açık bir bilimsel çalışma alanı" olmakta; dönemin kendine özgü *tarih yapımının* mekanizmasını aydınlatabilmektedir. Örneğin, tarih yapımında iktidar seçkinlerinin rolü, karar almanın kurumsal araç ve yollarının merkezileşme derecesine bağlı olarak değişmektedir.

"Modern dönem" dedikleri dönemin yapısı ve dinamikleri, böylesine önemli ve kendine özgü (unique) özellikler. Bunların çoğu kez önemleri yeterince kavranamasa da, sosyal bilimler için çok önemlidirler. Siyasal bilimciler modern devlet, iktisatçılar ise modern kapitalizm üzerinde çalışmaktadır. Toplumbilimciler ise, özellikle Marx'la sürdürdükleri diyalektik içinde, inceledikleri sorunların çoğunu "modern zamanların karakteristikleri" olarak sunmakta; antropologlar da, okur-yazarlık düzeyine gelmemiş toplumları incelerken modern dünyaya karşı duydukları duyarlığı taşımaktadır. Modern sosyal bilimin-siyasal bilimin ve iktisatın durumu da bundan farklı değildir-klasik sorunlardan çoğu, gerçekte, belirli tek bir tarihsel yoruma ilişkin sorunlardır: Modern Batı'nın kentsel ve sınai toplumlarının genellikle Feodal çağla olan karşıtlık içinde-yükselmeleri, içerikleri, biçimleri üzerine değerlendirmeler, yorumlamalar.

Sosyal bilimlerde en sık kullanılan kavramların çoğu feodal çağın kırsal topluluklarından modern çağın kentsel toplumuna tarihsel geçiş sorununa ilişkindir. Maine'ın "statüler" ve "sözleşme" (contract); Tönnies'in "Cemaat" ve "toplum", Weber'in "statü" ve "sınıf", St. Simon'un "üç aşama" Spencer'in "askeri" ve "sınai"; Pareto'nun "seçkinlerin dolaşımı;" "Cooley'in "birincil ve ikincil gruplara"; Durkheim'ın "mekaniksel" ve "organik"; Redfield'in "folk" ve "urban", Becker'in "kutsal" ve "laik"; Lasswell'in "pazarlık toplumu" ve "garnizon devleti" gibi kavramları, bunların kullanılışları ne denli genelleşmiş olursa olsun, hepsi de kökenini tarihten almış kavramlardır. Çalışmalarının tarihsel bir bakış taşımış olabileceğine inanmayanlar bile, bu gibi kavramları kullanmakla bir ölçüde tarihsel yönsemeleri göz önünde tutmuş; hatta bugünkü sorunlarını bir belli dönem açısından düşünmüş olmaktadır.

Sosyal bilimcilerin "yönsemeler"e karşı duydukları beylik ve alışılmış ilgiye "modern dönemin" biçiminin, dinamiklerinin ve bunalımlarının doğası konusundaki duyarlılıkları açısından bakmak gerekmektedir. Olayların ardındakileri görebilmek ve düzenli bir anlama kavuşturmak için yönsemeler üzerinde durmamız gerekmektedir. Bu tür çalışmalarda, çoğu kez, her gelişmeyi, bulunduğu noktanın az öncesinden ele almaya; asıl önemlisi, bütün gelişme yönsemelerini dönemin *total* yapısının hareket halindeki bölümleri olarak birlikte ve topluca görmeye önem verilmektedir. Doğaldır ki, belirli bir anda, sadece, belirli bir gelişme yönsemesi üzerinde durmak; her yönsemeyi gerçekteki durumlarında olduğu gibi diğerlerinden ayrı ayrı ele almak; daha sonra da, hepsini birden görmeye çalışmak entellektüel yönden daha kolay (ve

siyasal yönden daha uygun) olmaktadır. Düz anlamdaki sade deneyimcilere göre ise, önce biri sonra bir başkası üzerine dengeli makaleler yazmak, daha sonra da "konuyu bir bütün olarak görmeye" kalkışmak "aşırı aşırıcılık" olmaktadır.

"Bir tüm olarak görmenin" entelektüel birçok tehlikeleri elbette ki vardır. Her şeyden önce, birinin bir tüm diye gördüğünü, bir başkası sadece bir bölüm olarak görebilir. Bazen de, özetleyici (synoptic) bakış noksanı nedeniyle, betimleme ihtiyacı her şeyin önüne geçecek kadar ağır basar. Girişim elbette ki belirli bir yandaşlık taşıyacaktır, fakat bence bir bütüne ilişkin *idea* ile bağlantılı olmaksızın, doğru dürüst incelenebilecek hiçbir ayrıntıyı seçme olanağı bulunmamakta; çünkü, böyle bir seçme ister istemez yapay bir nitelik taşımak durumunda kalmaktadır. Tarihsel bir bakış taşıyan herhangi bir çalışmada, diğer yandan, "ön kestirim (prediction)" ile "betimleme" arasında da yeterli bir ayrım yapamama tehlikesi ile karşı karşıya olduğumuz unutulmamalıdır. Bununla beraber, bu ikisi arasında kesin bir ayrım koymak da zordur. Ayrıca, gelişme yönsemelerine bakışta tek yol bunlardan ibaret de değildir.

Gelişme yönsemelerini "nereye gidiyoruz?" sorusunu cevaplamak için girişilmiş bir çaba olarak inceleyebiliriz-sosyal bilimciler de çoğu kez bunu yapmaya çalışmaktadırlar. Böyle yapmakla, tarihin geçmiş günlerine dönmekle kalmayıp tarihi incelemeye; "sadece gazeteci olarak kalmayıp" yaşanan günlerdeki çağdaş gelişmeleri dikkatle incelemeye; "kehanette bulunmaya" kalkışmış olmaksızın bu gelişme yönsemelerinin gele-

cekteki durumlarını kestirmeye çalışmış olmaktayız. Bunları yapmak zordur. Unutmayalım ki, üzerinde durduğumuz, incelediğimiz şeyler tarih materyalleridir ve hızla değişmekte olan şeylerdir. Bunların tersi olan yönsemeler de bulunmaktadır. Bir tüm olarak dönemin kendine özgü (belirli) gelişim yönsemelerinin anlamlarını ortaya koyabilmek için gerekli genellemeler ile, zaman içinde incecik bir dilim olan "yaşanan gün" arasında daima bir denge kurmamız da gerekmektedir. Fakat her şeyden önemlisi, sosyal bilimcinin birden çok sayıdaki gelişme yönsemesini birlikte - birbirinden ayrı ortamlarda oluşmuş yeni hiçbir şey getirmeyen, hiçbir katkıda bulunmayacak gelişmeler olarak değil de, yapısal olarak - görebilmesi gerekmektedir. Bir dönemi anlamakta gelişme yönsemesini incelemeye değer kılan ve tarih materyallerini tam ve ustaca kullanmayı zorunlu kılan da bu temel amaçtır.

3

Günümüzde, sosyal bilimlerde yaygın olan "tarihten yararlanma", tarihten gerçek anlamda yararlanmaktan çok, bir çeşit *ritüel* biçiminde olmaktadır. Sözünü ettiğim bu "tarih kullanımı" herkesçe bilinen çağdaş toplum üzerine yapılan araştırma ve incelemelere önsöz olarak konulan metinlerdeki "tarihsel önbilgiler vermek", ya da "tarihsel bir açıklama" sunmak denen *ad hoc* bir süreç niteliğinde olmaktadır. Bu gibi açıklamaların, bunlar tek bir toplumun geçmişine dayandıkları için, yeterli olabilenlerine pek ender rastlanmaktadır. Bu gibi araştırmalara ilişkin olarak üç noktaya değinmek gerekmektedir:

Birincisi, kabul etmemiz gerek, çalışmalarımızın tarihle ilgili olan bölümünü çoğu kez baştan savma yapmaktayız. Bununla söylemek istediğim, tarihsel açıklama olarak yaptıklarımızın, çoğu kez, açıklanması gereken sorunun bir başka türlü ifade olunmakta oluşudur. "Geçmişten günümüze sürüp gelen" bir şey olarak "açıklamak" yerine, (sorunumuzun bu tarihsel yanını - ç.) "niçin sürüp gelebilmiş bulunuyor?" sorusuna cevap verebilecek biçimde ele almamız gerekmektedir. Genel olarak, bu soruya aradığımız yanıtın, incelediğimiz şeyin geçirdiği evreler neler ise, onlara göre değişik değişik olabileceğini; çünkü bu evrelerden her birinin ne gibi bir rol oynamış olabileceğini, bir sonraki evreye nasıl ve niçin geçilmiş olabileceğini ortaya koymaya çalışacağımız için, bulacağımız cevabın tek olmayacağını göreceğiz.

İkincisi, çağdaş bir toplum üzerinde çalışırken, işe, toplumun çağdaş özellikleri, çağdaş işlevleri açısından açıklamalarla başlamak çoğu kez yararlı bir kural olarak görünmektedir. Böyle yapmak, toplumun çağdaş özelliklerini çağdaş bütünlüklerinin kısımları olarak ele almak, değerlendirmek demektir. Eğer amacımız sadece betimlemek ve açıklık kazandıracak biçimde sınırlandırmak, içeriklerini açıklığa kavuşturmak ise, toplumun çağdaş özelliklerini az ya da çok dar tutulmuş - fakat gene de tarihsel bir zaman dilimi sayılabilecek - bir dönem içinde ele almak izlenebilecek en iyi yol olacaktır.

Yetişkin yaştaki bireyler üzerinde çalışmalar yapan Freud'cular - belki de en belirgini Karen Horney - bugün aynı yolu izliyormuş gibi görünmektedirler. Bu çalışmalarda genetik ve biyografik nedenlere, önce çağdaş özellikler ve karakteri oluşturan diğer özellikler üzerinde durulduktan sonra inilmektedir. Bu konuda

sorunun tümüyle ilgili klasik bir tartışma da fonksiyonel ekolle tarihsel ekol arasında olmuştur. Bunun bir nedeni, bence, "tarihsel açıklamaların" çok kez tutucu ideolojiler haline gelebilmiş olmaları; kurumların gelişmesinin çok uzun bir zaman içinde gerçekleşebilmesi, bunun sonucunda da, bunların kısa bir süre içinde incelenemeyişleridir. Bir diğer nedeni, tarihsel bilinçliliğin çok kez bir tür radikal ideolojiye kök teşkil etmesi; kurumların sadece geçici şeyler olarak, sürengin ya da "doğal kurumlardan biri olarak değil de, her şey gibi değişmek durumunda olan geçici olgular olarak görülmesidir. Bu görüşlerin her ikisi de, çoğu kez, bir çeşit tarihsel determinism'e ya da kaçınılmazlığa dayanmakta; bunlar ise, hem durgunluk ve cansızlığa, hem de tarihin nasıl olmuş olabileceği konusunda ve nasıl olabilmekte olduğu konusunda yanıltıcı görüşlere yol açabilmektedir. Kazanabilmek için gerçekten büyük çabalar sarfettiğim *tarihsel açıdan düşünebilme, değerlendirebilme alışkanlığını* küçümsemiyorum. Ama diğer yandan da, kendi açıklama biçimim ile, "tarihsel alınyazısı" görüşünün tutucularca ya da radikallerce kullanılışının aynı şeyler olmadıklarını da belirtmek istiyorum. İlerde açıklamaya çalışacağım gibi, ben "kader" ya da "alınyazısını" evrensel bir tarihsel kategori olarak kabul etmiyorum.

Benim sonul dayanağım (görüşüm) daha da tartışma götürür nitelikte: Ama, gerçekten ben haklıysam, gerçekten önem kazanacak niteliktedir: Benim inancıma göre, dönemlerin ve toplumların durumu, kendilerini anlayabilmenin, "tarihsel etmenlere" atıfta bulunmayı gerektirip gerektirmemesine göre değişmektedir. Belirli bir dönemdeki belirli bir topumun tarihsel doğası öyle olabilir ki, toplumu anlamakla "tarihsel geçmişi" arasında zorunlu bir bağıntı bulunmayabilir.

Elbette ki, yüzyıllar boyunca yoksulluk, gelenekler, hastalıklar ve cehalet içinde çeşitli devrelerden geçmiş yavaş değişen bir toplumu anlamak için, toplumun tarihsel durumunu ve bu tarihi içindeki müthiş tutsaklığına neden olan tarihsel mekanizmayı ele alıp incelememiz gerekmektedir. Böyle bir toplumun geçirdiği devreleri (cycle), her devredeki mekanizmayı açıklayabilmek çok derinlemesine tarihsel irdelemeler yapmayı gerektirmektedir. Her şeyden önce açıklanması gereken ise, çeşitli iniş-çıkışlardan oluşan devrenin tamamının mekanizması olmaktadır.

Fakat bugünkü durumlarıyla, örneğin Birleşik Devletler, kuzey - batı Avrupa ulusları, ya da Avustralya tarihin demirden çemberine bağımlı kalmamışlardır. İbni Haldun'un çölden oluşan dünyasındaki[3] bu tür devresel dönemler bu toplumların tarihinde yaşanmamıştır. Bu toplumları söz konusu koşullar açısından anlamaya kalkışmak, bana öyle görünüyor ki, başarısız kalmış ve tarihsellik-dışı saçmalıklar olmaktan öteye gidememiştir.

Kısacası, tarihin (sorunumuz açısından - ç.) bize ilgilendiren bir şey olması tarihsel belirliğin bulunup bulunmamasına bağlıdır. Hiç kuşkusuz, "her şeyin geçmişten oluştuğu" söylenebilir. Fakat asıl sorun da "geçmişten oluşmak" ibaresinin anlamıdır. Dünyada tamamen yeni şeyler de olmakta; bu durum ise, tarihin kendini hem "tekrar ettiği, hem de etmediği; "bunun toplum-

---

3) Bak.: Muhsin Mahdi, *Ibn Khaldunn's Philosophy of History*, Allen and Unwin, 1957; ve *Historivcal Essays*, Macmillan, 1957, H. R. Trevor-Roper'in konuyla ilgili değerlendirmesi de bulunuyor.

sal yapıya ve incelenen toplumun tarihinin ilgili dönemine bağlı bulunduğu anlamına gelmektedir[4].

Yani bu toplumbilimsel ilke bugünün Birleşik Devletleri için de geçerlidir. Diğer dönemlere ve çeşitli diğer toplumlara oranla bizim toplumumuzun içinde bulunduğu dönem için tarihsel açıklamanın daha az geçerli olabileceği, bence, Amerikan sosyal biliminin bazı önemli özelliklerini ve yanlarını anlamamıza yardımcı olabilecek bir noktadır. Bu özellikler şunladır: (1) Çoğu sosyal bilimcinin sadece çağdaş Batı toplumlarıyla hatta daha da dar olarak, Birleşik Devletlerle ilgilenmekte oluşu ve tarihsel inceleme yöntemini kendi çalışmaları için yararsız bulması ve bunun nedeni; (2) bazı tarihçilerin, bence hırçın denecek bir üslupla, Bi-

---

4) Emeğin tarihinin tipleri üzerine değerli bir çalışması olan Walter Galenson' un da bu görüşü desteklemekte olduğunu belirteyim:
... Önemli yeni materyallerin olmaması halinde — eski toprakların ekilip dikilmesinin sağlayacağı marjinal hasıla küçük olacaktır. — Fakat son gelişmeler üzerinde birikimlenmeye haklılık kazandıran tek neden bu değildir. Çağdaş işçi hareketi otuz yıl önceki işçi hareketinden sadece niceliksel olarak değil, niteliksel olarak da farklıdır. 1930'lardan önceki dönemde, işçi hareketi karakterce sekteryandı; kararları önemli ekonomik sektörler arasında yer almıyordu ve ulusal siyasetin çoğunlukla dar ve içsel sorunlarıyla ilgilenmekteydi; (Walter Galenson, Reflections on the Writing of Labor History; industrial and Labor Relations Review, Ekim 1957.) Antropoloji ile ilgili olarak; fonksiyonel ve tarihsel açıklamalar arasındaki tartışmalar doğal olarak çok eskiden beri sürmektedir. Antropologların fonksiyonalist olmaları, antropologların fonksiyonalist olmalarının zorunlu oluşundan değil, inceledikleri "kültürlerin" tarihi hakkında herhangi bir şey bulamamış olmalarındandır. Antropologlar gerçekten de, yaşanan bugünü bugünle açıklamak; bir toplumun çeşitli çağdaş yanları arasındaki anlamlı karşılıklı-ilişkilerden yararlanarak açıklamalara varmak zorundadırlar. Konu üzerinde aydınlatıcı bir araştırma için, bakınız: Ernest Gellner, Time and Theory in Social Anthropology, "Mart, Nisan 1958.

limsel Tarihten söz etmesi ve oldukça biçimsel bir şekilde, hatta açıkça tarihsel olmayan teknikleri kullanmak istemesi ve bunun nedeni; (3) diğer tarihçilerin ise, sık sık, özellikle gazetelerin pazar ilavelerinde yazdıklarıyla, tarihin bir "palavra" olduğunu, gerek liberal ve gerekse tutucu açıdan günün idelolojik ihtiyaçları için bir *myth* üretme aracı olduğunu savunmaları ve bunun nedeni. Mutlu tablolar çıkarmak için Birleşik Devletlerin geçmişi gerçekten olağanüstü bir kaynaktır; ve-eğer, günümüzde tarihi fazla yararlı bulmayanlar hakkındaki düşüncelerimde haklıysam - bu durum, ideolojik amaçlar için tarihten yararlanmayı hepten kolaylaştırmaktadır.

Tarihsel çalışmanın sosyal bilimin gelişmesi ve sosyal bilimlerin görevlerini yerine getirmesindeki yararlılığı, elbette ki, bu bir tek "Amerikan tipi" toplumsal yapıya ilişkin"tarihsel açıklama" ile sınırlı kalmamaktadır. Üstelik, tarihsel açıklamanın yararlılık ve geçerliliğinin değişik derecelerde olması anlayışının kendisi bile, tarih açısından tartışılması ve sınanması gereken, tarihsel bir *idea*'dır. Bu bir tek çağdaş toplum açısından ileri sürülen (tarihsel açıklamanın - ç.) geçersizliği ve yararsızlığı görüşü kolaylıkla reddedilebilir. Bir toplumda, toplumun çağdaş görünümünü anlamak için temel önem taşıyan belirli tarihsel evrelerin bulunmadığını fark edebilmemiz de, ancak, karşılaştırmalı çalışmalarla olanaklıdır. Feodal Çağın yaşanmamış olması bugünkü Amerikan toplumunun, toplumdaki seçkinlerin karakteri, toplumsal statülerin aşırı geçişkenliği gibi, çoğu kez Amerikan toplumunda sınıf yapısının ve "sınıf bilinçliliğinin" olmayışı gibi yanılgılara yol açan birçok özellikleri için temel koşul olmuştur. Sosyal bilimciler kavram ve tekniklere ağırlık veren bir biçimselcilik aracılığı ile kendilerini tarihten uzak tutmaya çalışmış olabilir - gerçek-

ten birçoğu bugün bunu yapmaktadır. Fakat bu girişimleri nedeniyle, tarihin ve toplumun doğası konusunda faraziyeler yapmak zorunda kalmakta; bunlar ise, ne bir gerçeklik taşımakta ne de bir yarar sağlamaktadır. Tarihten böylesine uzak kalmak, tarihsel bir yapı olan ve toplumbilimsel bir ilke olan *her toplumun tarihsel bir belirlilik taşıdığı* ilkesini kendimize rehber almadıkça, bu, bir tek toplumun bile özelliklerinin gerçeğe uygun olarak anlaşılmasını olanaksızlaştırmaktadır.

4

Sosyal ve tarihsel psikolojinin sorunları, birçok bakımlardan, günümüzde inceleyebileceğimiz en karmaşık sorunları meydana getirmektedirler. Zamanımızın, yeni Batı uygarlığının başlıca entelektüel geleneklerinin birbirlerini en ilginç etkilemeleri de bu alanda olmaktadır. "İnsan doğasının doğası" Aydınlanma çağından kalıtımlanmış insanın jenerik görünümünün totaliter yönetimlerin etnografik göreceliği, insanın irrasyonelliğinin taşıdığı büyük potansiyelin ortaya çıkarılması kadın ve erkek insanlığın tarihsel yönden hızlı bir değişim geçirmekte oluşu nedeniyle en önemli sorun durumuna gelişi de, gene işte bu alanda olmaktadır.

İnsan biyografilerinin, bireylerin türlü türlü olabilmelerinin, soruna insanın gündelik hayat ortamının içinde örgütlendirildiği tarihsel yapılar açısından bakmadıkça, anlaşılamayacağı görüşüne varmış bulunuyoruz. Tarihsel biçim değişimleri (transformation), sadece bireysel hayat biçimi değil, fakat insanın karakteri-insanoğlunun olanakları ve sınırlılıkları-açısından da anlam taşımaktadır. Tarih-yapımının birimi olan, dinamik ulus-devleti de, insan çeşitliliklerinin ayıklandığı ve biçimlendiği, özgürleştirildiği ve baskı altında tutulduğu

birim; yani, insanı şekillendiren birimdir. Uluslar ve ulus toplulukları arasındaki mücadelelerin, aynı zamanda günümüzde Orta Doğu'da, Hindistan'da, Çin'de ve Birleşik Amerika'da egemen duruma gelecek insan tiplerine ilişkin mücadele olmasının; toplumbilimsel düşünceye böylesine bir gereksinim ve talep olmasının da sebebi budur. Çünkü, insanı sadece soyutlanmış biyolojik bir yaratık olarak, bir refleksler ya da içgüdüler toplamı olarak; "anlaşılabilir bir alan" ya da kendi içinde ve kendi başına bir sistem olarak ele almakla onu anlayamayız. İnsanoğlu, her ne olursa olsun, ancak ve ancak, toplumsal ve tarihsel yapı ile yakın ilişkisi içinde anlaşılabilecek toplumsal ve tarihsel bir aktördür.

Doğaldır ki, "psikoloji" ve "sosyal bilimler" arasındaki ilişkiler konusunda sayısız savlar ileri sürülmektedir. Bu savların çoğu, "birey" ve "grup" hakkındaki çeşitli *idea*'ları bir bütünlüğe kavuşturma girişimleri olarak ileri sürülmüşlerdir. Şu ya da bu bakımdan bunların bazı kimselere yarar sağladıkları kuşkusuzdur: Fakat, sosyal bilimin bakış açısı konusunda burada yapmaya çalıştığımız açıklama açısından, üzerinde uzun boylu durmak zorunda değiliz. Psikologlar sadece kendi inceleme alanları saysalar bile, iktisatçılar, toplumbilimciler, siyasal bilimciler, antropologlar ve tarihçiler de yaptıkları çalışmalarda "İnsanın doğası" konusunda birtakım "faraziyelerde" bulunmak dozundadırlar. Bu "faraziyeler" günümüzde, çoğu kez, bir "sınır disiplin" olan "sosyal psikoloji" kapsamına girmektedir.

Sosyal psikolojiye karşı gösterilen ilginin, tarihe karşı duyulan ilgi gibi, böylesine artmış olması sosyal bilimler alanındaki çalışmalar için öylesine temel niteliktedir ki, bu tür sorunlara karşı psikologların ilgisizliği sürdükçe, sosyal bilimcilerin kendi sorunları için gere-

ken ölçüde psikolog olmaları kaçınılmazlaşmaktadır. Sosyal bilimcilerin içinde en eskilerinden biri olan iktisatçılar günümüzde, bir zamanlar "iktisadi insan" denen haz düşkünü ve tutumlu insanının ekonomik kuramları yeterince incelemekte güvenilir bir kaynak olamayacağını anlamış bulunmaktadırlar. Antropolojide "kişilik ve kültür" sorununa karşı duyulan ilgi devamlı olarak artmakta; toplumbilimde ve psikolojide ise üzerinde en yoğun çalışılan disiplin "sosyal psikoloji" olmaktadır.

Bu entelektüel gelişmelere tepki olarak bazı psikologlar "sosyal psikoloji" anlamında çeşitli çalışmalar yapmışlar; bazıları, çeşitli yollardan giderek, sosyal etmenlerden arınmış bir disiplin oluşturacak biçimde psikolojiyi yeniden betimlemeye kalkışmışlar; çalışmalarında kendilerini insan fizyolojisiyle sınırlandırmışlardır. Ben burada-günümüzde çeşitli dallara ayrılmış bulunan-psikoloji alanındaki akademik dalları incelemeyi, hele hele yargılamayı hiç istemiyorum.

Akademik psikologlar tarafından açıkça benimsenmeyen, fakat bununla beraber kendilerinin de-ve tüm entelektüel yaşamımızın da-etkilenmekte olduğu bir psikolojik düşünce biçimi (üslubu) bulunmaktadır. Psikanaliz de, özellikle Freud'un kendi çalışmalarında "insan doğasının doğası" en geniş içerikleriyle ifade olunmuş bulunmaktadır. Son kuşak içinde, kısacası, eskileri kadar rijit olmayan psikanalizciler ve bunların etkisi altında kalan kimselerce ileriye doğru iki önemli adım daha atılmış bulunmaktadır:

Birincisi, bireysel organizma fizyolojisi aşılmış, korkutucu melodramların kendi içinde oluştuğu küçük aile ortamları (milieu) üzerinde çalışmalara geçilmiştir. Denebilir ki, hiç beklenmedik bir bakış açısından-tıbbi-bakarak

Freud bireyin ana baba ailesi çerçevesi içinde incelenmesi gerektiğini sezip ortaya koymuştur. Elbette ki, "ailesinin" birey üzerindeki "etkisi" öteden beri bilinmekteydi; işin yeni olan yanı, bir toplumsal kurum olarak, Freud'un görüşünce, ailenin bireyin karakteri ve hayatı için birincil / temel önemde kabul edilmesi olmuştur.

İkincisi, psikanalizin görüşünce sosyal öğenin önemli ölçüde büyümesi; özellikle "süper-ego" konusundaki toplumbilimsel çalışmalarda büyük ölçülere ulaşması olmuştur. Amerika'da ise, psikanalitik gelenekle, kaynağı apayrı bir gelenek, George H. Mead'in sosyal davranışçılığından gelen bir gelenek birleşip kaynaşmıştır. Fakat bunun ardından bir sınırlanma (kısıtlanma) ya da ikircelik (tereddüt) dönemine girilmiş. - "Kişilerarası ilişkilerin" dar-çerçeveli düzenlenimleri açıkça ortaya konulmuş; bu ilişkilerin kendilerinin ve doğal olarak da bireylerin konumlandırıldıkları daha geniş çerçeveli bağlam (context) ise açıklığa kavuşturulamamıştır. Elbette, bu alanda da kuraldışlıklar vardır. Özellikle Erich Fromm ekonomik ve dinsel kurumları da ilintilendirmiş; birey tipleri için bunların taşıdığı anlamı ortaya koymaya çalışmıştır. Genel ikirceliğin bir nedeni analizcinin sınırlı toplumsal rolü olmuştur. Analizcinin çalışması ve perspektifi, meslek gereği, bireysel hastalarla" bağlantılı olmuş; uygulamalarının koşulları altında, aslında kolaylıkla görüp anlamlandırabileceği sorunlar bile sınırlı kalmıştır. Ne yazık ki, psikanaliz akademik araştırmanın köklü ve tümleyici bir bölümü durumuna gelememiştir[5].

---

5) "Kişilerarası ilişkilere" Kutsallık kazandırma eğiliminin önemli bir diğer nedeni, insanın derinliğindeki toplumsal yanının varlığının anlaşılıp ifade olunduğu "kültür" kelimesinin bir

Psikanalitik çalışmalarda bundan sonra yapılması gereken, Freud'un seçilmiş bazı akrabalık kurumları üzerinde büyük bir başarı ile başlattığı çalışmasını diğer kurumsal alanlarda da en geniş şekilde sürdürmektir. Gerekli olan, her birini, Freud'un bazı akrabalık kurumlarını inceleyişi gibi, inceleyeceğimiz kurumsal düzenlerden oluşan bir toplumsal yapı fikridir. "Kişilerarası" ilişkilerin gerçek tedavisi olan psikiyatride daha şimdiden çok güç bir noktayla ilgili sorunlar üzerinde durulmaya başlamıştır: Değerleri ve normları, incelemek için ele alınan bireylerin varsayılan gereksinmelerine dayandırma eğilim.

Fakat, bireyin doğası bile sosyal gerçeklikle birlikte ele alınmadıkça anlaşılamayacağına göre, sorunu böyle bir ilişki içinde ele almamak gerekecektir. Böyle bir irdeleme biyografik bir varlık olarak bireyin çeşitli kişilerarası ortamlara konumlandırılması ile değil; bu ortamların, kendilerinden oluşan toplumsal yapı içinde konumlandırılması ile incelenebilecektir.

5

Bir tüm olarak sosyal psikolojide olduğu gibi, psikanalizdeki gelişmelere dayanarak, artık, sosyal bilimlerin psikolojik ilgi alanlarını da kısaca belirtebiliriz. Burada, çok kısa bir özet vererek sadece en verimli olan ya

---

sünger gibi her biçime sokulabilme ve sınır olma özelliğidir. "Toplumsal yapı"nın tersine, "kültür" kavramı sosyal bilimlerdeki her yönde en kolay biçimlendirilen, belki de bu nedenle uzmanının elinde çok yararlı bir terim haline gelebilen bir kavramdır. Uygulamada, "kültür" kavramı yeterli bir toplumsal yapı fikrinden çok, toplumsal ortama ve onunla beraber "geleneğe", zayıf bir atıfta bulunmadır.

da bu konuda çalışan sosyal bilimciler için en "meşru" sayılabilecek olan bazı varsayımlardan söz edeceğim[6].

Bireyin hayatı, bireyin biyografisinin içinde gerçekleşmiş olduğu kurumlar ele alınmadıkça, yeterince anlaşılamaz. Çünkü, bireyin rollerini öğrenmesini, unutmasını, değiştirmesini, daha yakın ilişkiler içinde bir rolden diğerlerine geçebilmesini bu biyografi kaydeder. Birisi belli bir ailede küçük bir çocuk olabilir, birisi belirli bir çocuk grubu içinde bir oyun arkadaşı olabilir; bir başkası ise öğrenci, işçi, ustabaşı, general, ya da ana olabilir. İnsan hayatının büyük bölümü belirli kurumlar içinde bu tür rollerin oynanmasından meydana gelmektedir. Bir bireyin biyografisini anlamak için, oynadığı ve oynamakta olduğu rollerin anlam ve önlemlerini anlamak; bunları anlamak için de, bunların birer bölümünü oluşturdukları kurumları anlamak gerekmektedir.

Fakat insanı toplumsal bir yaratık sayan görüş sayesinde, toplumsal rollerin oluşturduğu dışsal bir biyografiye göre çok daha derine inebilmekteyiz. Böyle bir görüş insanın çok daha içsel ve "psikolojik" yanlarını anlayabilmemizi gerektirmektedir; özellikle, bireyin kendisi hakkında taşıdığı öz-görüntüyü (self-image) vicdanının ve aklının gelişmesini. Belki de son yılların psikoloji ve sosyal biliminde en radikal buluş, bireyin en içsel sayılan yanlarının çoğunun bile ne denli sosyal bir biçimlenmişlik içinde bulunduğunun; hatta bunların toplumca kazandırılmış olduğunun ortaya konulması olmuştur. Salgısal ve sinirsel aygıtların en genel sınırları içinde korku, sevgi ve nefret duygularının her çeşidinin

---

[6] İfade olunan bu noktaya ilişkin daha ayrıntılı bir tartışma için, bak.: H. H. Gerth ve C. Wright Mills *Character and Social Structure*, New York, Harcourth, Brace, 1953.

toplumsal biyografi ve bunun yaşandığı ve ifade edildiği toplumsal içerik açısından anlaşılması gerekmektedir. Duyu organlarının fizyolojisinin en geniş sınırları içinde fizik dünyayı algılamamız, renkleri fark etmemiz, kokuları alabilmemiz, acılarımız ve gürültülerden rahatsız olmamız bile toplumsal bir kalıplanmışlık içindedir. Toplumsal koşullar içinde biçimlendirilmiştir bunlar. İnsanların dürtülerinin derecesinin de toplumdaki yaygın dürtüler ve bu alandaki toplumsal değişimler ile, bunları ifade eden sözlükteki anlam karışıklıkları açısından anlaşılması gerekmektedir.

Bireyin biyografisi ve karakteri sadece küçük ortamına ve kuşkusuz ilk yaşam ortamlarına-bebeklik ve çocukluk dönemindeki ortamlarına bakmakla anlaşılamaz. Bunları yeterince anlayabilmek için, bu içsel düzenlemeler arasındaki ilintilerin daha geniş yapısal çerçeveler içinde ele alınması; bu yapısal çerçevedeki değişimlerin ve bu değişmelerin dar yaşam ortamları üzerindeki etkilerinin de hesaba katılması gerekir. Sosyal yapıları ve yapısal değişimleri daha içsel yaşam dönemleri açısından önem ve etkileri yönünden anladığımız zaman belirli dar ortamları içinde yaşayan bireylerin edim ve duygularının bireylerin kendilerinin bile farkında olmadığı nedenlerini anlayabilecek duruma gelmiş oluruz. Herhangi bir kişilik tipinin sınanmasında, bu tipe giren kişilerin bu tipi kendilerine yakıştırdıkları öz-görüntüye (self-image) uygun görmüş olmalarına dayanmak yeterli değildir. Bireyler sınırlı ve dar ortamcıklarda yaşadıkları için, kendi koşullarının ve benliklerinin sınırlarının tüm nedenlerini bilemezler; bilmeleri de beklenemez. Kendi benlikleri, kendi koşulları, kendi toplumsal konumları hakkında yeterli görüşü olan in-

sanlar pek enderdir. Bunun tersini düşünmek; çoğu kez bazı sosyal bilimcilerin kullandıkları çeşitli yöntemlerde görülene benzer bir değerlendirmede bulunmak; on sekizinci yüzyıl psikologlarının bile kabul edemeyecekleri insanın belirli bir derecede rasyonel bir özlük bilincine ve öz-görüntü izlenimine sahip olabileceğini savunmak olacaktır. Marx Weber'in, dürtüleri ve dinsel ve ekonomik kurumları içindeki işlevleri ile birlikte "Püriten İnsan" kavramı, bu tür kişileri, kendilerinin kendi benliklerini anlamalarından çok daha iyi anlamamızı sağlamıştır. Yani, Weber'in yapı kavramını kullanmış olması bireyleri, onların kendilerini ve dar ortamlarını anlayabilmelerinden çok daha iyi anlayabilmemizi sağlamıştır.

İlk dönemdeki yaşam dönemlerinin önemi, yetişkin karakterinde çocukluk psikolojisinin "ağırlığı" çeşitli toplumlara ve bu toplumlardaki çocukluk ve toplumsal biyografi tiplerine bağlı olarak değişebilir, göreli şeylerdir. Örneğin, artık biliyoruz ki, kişiliğin kurulmasında "babanın" rolü' nün, belirli aile tipleriyle sınırlı olarak ve bu tip ailelerin, bu ailelerin birer öğesi olduğu toplumsal yapı içinde kapladığı yere bağlı olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.

Toplumsal yapı fikri de, sadece belirli birey serilerinden ve bu kişilerin kendi dar ortamlarına yanıtlarından elde edilecek olan verilere ve fikirlere dayanarak oluşturulamaz. "Birey" hakkındaki psikolojik teorilere dayanarak toplumsal ve tarihsel olguları açıklama girişimleri, çoğu kez, toplumun dağınık ve çok sayıdaki bireylerden ibaret olduğu; bu "atomlar " ile ilgili her şeyi bilebildiğimizde bu bilgilerimizi birbirine katarak toplumu da öğrenip anlayabileceğimiz yolundaki düşünceden kaynak almaktadır. Oysa bu hiç de verimli bir varsayım

değildir. Gerçekten de, "bireyin" en temel özellikleri hakkında bile bireyi toplumsal yönden tecritlenmiş bir yaratık sayan psikolojik çalışmalar aracılığı ile bir şeyler öğrenmemiz olanaksızdır. Soyut bir model oluşturmaktaki yararı bir yana, ne iktisatçıların *İktisadi İnsan* kavramını, ne de aile psikiyatrislerinin (ve bu bir tek toplumsal alan içinde uzmanlaşmış çeşitli psikiyatrislerin) klasik *Oedipal* (Ödipal) İnsan kavramlarını tamamen doğru ve geçerli sayabiliriz. Bireylerin ekonomik edimlerini anlamak için ekonomik ve siyasal rollerinin yapısal ilişkileri nasıl temel derecede bir önem taşıyorsa, Victoria Çağı'nın babalık kurumundan bu yana modern toplumlardaki bir kurum olarak ailenin yerine işlevler yüklenen yeni kurumlan ve ailenin içindeki rollerin değişimlerini de hesaba katmak gerekmektedir.

Tarihsel belirlilik ilkesi sosyal bilimler kadar, psikoloji için de geçerlidir. Bireyin en kişisel, en içsel özelliklerinin ifadesi bile, tarihsel yönden belirli bir içerikle sınırlı sorunlar olarak gerçekleştirilebilmektedir. Bu düşüncenin akla uygun bir düşünce olduğunu anlamak için, bir an insanlığın tarihinde gelmiş-geçmiş insanların ne denli çok çeşitli olduklarını düşünmek bile yeter. Sosyal bilimciler gibi, psikologların da konusu "insan" olan tek bir cümlede bile, gerçekten çok iyi düşünmeleri gerekmektedir.

İnsanların çeşitliliği öylesine zengindir ki, hiçbir "elemental" psikoloji, hiçbir "içgüdüler" teorisi, hiçbir "insanın temel doğası" ilkesi bu tipsel ve bireysel çeşitlenmişliği açıklayabilmemize yetmemektedir. İnsan hayatının toplumsal ve tarihsel gerçekliklerinden kopmuş bir biçimde insana ilişkin olarak ileri sürülebilecek görüşler, karşılaşmakta olduğumuz insan tiplerinin bir pa-

noramasını oluşturan insan türlerinin çok geniş biyolojik olanaklarına ve kısıtlamalarına ilişkin görüşler olarak kalacaktır. İnsanı, çoğu kez, çöplükte görülen rasgele bir fare hakkında geliştirilmiş birtakım teorilerden farklı olmayan, "temel insan doğası" teorisi açısından açıklamaya kalkışmak, insanlık tarihini de "insan doğası" hakkındaki verimsiz ve yararsız bir kavramlar yığını içine itip gömmektir.

Barzun ve Graff benzer bir soruna ilişkin olarak şöyle diyorlar: "Dr. Kinsey'in ünlü *Erkeğin Cinsel Davranışları* kitabını örtülü-ve burada ise yanlış-bir faraziye için verilecek çok ilginç bir örnek saymak gerekmektedir: Kitap, erkek türü hakkında değil, fakat yirminci yüzyılın ortalarında ve Birleşik Devletlerde yaşayan erkekler hakkındadır... İnsan doğası *idea*'sı konusunu aydınlattığını söylemek ise ortadaki sorunun sorun olan yanını görmezlikten gelmek demektir. Sorunun can alıcı yanı, asıl sorun olan yanı ise, çok değişken bir sorun olan "insan kültürü" dür[7].

İnsanlarda, insan oldukları için ortak bir "insan doğası" bulunabileceği düşüncesi, insana ilişkin dikkatli çalışmalarda bulunması gereken toplumsal ve tarihsel özgüllük ölçütünün ihlali; en azından, sosyal bilim öğrencilerinin yapmaya hakları olmadıkları bir soyutlama olacaktır. Kuşkusuz zaman zaman hatırlamamız gereken bir gerçektir ki, aslında insan hakkında pek fazla bir bilgimiz bulunmamakta; insan hakkındaki bilgimiz, ne denli büyük olursa olsun tarih ve biyografide ifadesini bulan insanın çeşitliliğinin sırrını çözebilmekten uzaktır.

---

7) Jacques Barzun ve Henry Graff, *The Modern Researcher*, New York, Harcourt, Brace, 1957, ss. 222-23.

Bazen bu sırrı çözemeyeceğimizi düşünürken kendimizin de bu sırrın bir parçası olduğumuzu, ya da olmamız gerektiğini düşünmüş olmaktayız. Fakat Batılı insanlar olduğumuz için, ister istemez insanın çeşitliliği sorunu üzerinde de durmamız gerekmekte; bu ise, insanın çeşitliliğini dayandırdığımız sırrın kafamızda işgal ettiği yere son vermemiz demek olmaktadır. Bunu yaparken de, üzerinde çalıştığımız şeyin ne olduğunu; insan, tarih, biyografi ve hem ürünü hem de yaratıcısı olduğumuz toplumlar hakkında ne denli az şey bildiğimizi, unutmamamız gerekmektedir.

AKIL VE ÖZGÜRLÜK ÜZERİNE

Sosyal bilimcinin tarihe karşı duyduğu ilginin düğüm noktası yaşadığı çağ hakkında taşıdığı *idea*'dır. Biyografiye karşı duyduğu ilginin düğüm noktası ise insanın temel doğası ve tarihin akışı içinde insanın geçirebileceği değişimlere ilişkin sınırlamalar konusunda kafasında taşıdığı *idea'dır.*

Tüm klasik sosyal bilimciler kendi zamanlarının temel özellikleri ile tarihin kendi zamanları içinde nasıl yapılmakta oluşu ile; "insan doğası'nın mahiyeti ile, kendi dönemlerinde yaygın olan çeşitli birey tipleri ile ilgilenmişlerdir. Marx ve Sombart ile Weber; Comte ve Spencer; Durkheim ve Veblen; Mannheim, Schumpeter ve Michels'in her biri kendine özgü bir biçimde bu sorunlar üzerinde durmuşlardır. Şimdi bizlerin yaşamakta olduğumuz şu dönemde ise sosyal bilimcilerin birçoğu bunlarla ilgilenmemektedir. Oysa asıl şimdi, asıl bizim zamanımızda, yirminci yüzyılın şu ikinci yarısındadır ki, bütün bu sorunlar "acil" sorunlar, sürüp giden devamlı sorunlar durumuna gelmiş ve insana ilişkin çalışmalarımızda gerekli olan kültürel oryantasyonumuz için yaşamsal bir önem kazanmıştır.

1

Günümüzde herkes ayağını nereye bastığını, nereye gitmekte olduğunu ve eğer bir şeyler yapabilecek durumda ise-*tarih* olarak bugün için, *sorumluluk* olarak da gelecek için neler yapabileceğini bilmek istemektedir. Bu gibi sorunlara kestirip atılabilecek tek bir yanıt bulunmamaktadır. Bu sorunlar için her dönemin yanıtı

kendine göre olmaktadır. Fakat bugün için, bizler için bir güçlük söz konusudur. Biz bir dönemin bitiminde yaşıyoruz ve kendi yanıtlarımızı kendi başımıza bulmak zorundayız.

Bizler Modern Çağ dediğimiz çağın bitimini yaşıyoruz. Antik Çağın ardından, nasıl, Batılıların kendi açılarından *Karanlık Çağ* dedikleri birkaç yüzyıllık bir Doğuluların Çağı (oriental ascendancy) gelmişse, günümüzde de Modern Çağı, Modern Çağ sonrası dönem izlemeye başlamıştır.

Buna Dördüncü Dönem de diyebiliriz. Kuşkusuz bir dönemin bitimi ve bir diğerinin başlaması bir tanımlama konusudur. Fakat toplumsal olan her şey gibi, tanımlar da tarihsel yönden kendilerine özgü şeylerdir. Bizim toplum ve bireyin özbenliği hakkındaki temel tanımlarımız yeni gerçeklikler karşısında yerlerini terk etmektedir. Belirtmek istediğim, sadece, tek bir kuşak içinde tarihin hiçbir döneminde böylesine hızlı ve büyük bir depremin olmadığı değildir. Belirtmek istediğim, sadece yeni bir dönem sayılacak nitelikte bir geçiş süreci içinde bulunduğumuz ve girdiğimizi sandığımız bu yeni dönemi kavramak durumunda olduğumuz da değildir. Belirtmek istediğim, kendimizi yöneylendirirken - eğer böyle bir çabada bulunuyorsak-eski imajlarımızın ve beklentilerimizin birçoğunun tarihsel yönden eskilerine bağlı kaldığı; yani, standart düşünce ve duygu kategorilerimizin birçoğunun etrafımızda olup bitenleri açıklamakta çoğu kez bizi yanlış yöneylendirdiği; yaptığımız açıklamaların pek çoğunun Orta Çağdan Modern Çağa büyük tarihsel geçiş süreci döneminden kalmış olduğu; bunarın, bugünkü sorunlar için uygulanmak üzere genelleştirildiklerinde geçerli, inandırıcı ve yeterli olama-

dıklarıdır. Diğer yandan belirtmek istediğim bir başka nokta da, bugünkü başlıca yöneylenmelerimizin-liberalizm ve sosyalizm-dünyayı ve kendimizi açıklamakta açıkça yetersiz kalışıdır.

Bu iki ideoloji Aydınlanma Çağının ürünleri olarak ortaya çıkmışlardır ve her ikisinde de ortak pek çok varsayımlar ve değerler bulunmaktadır. Her ikisinde de rasyonelliğin artması özgürlüğün gelişmesinin temel koşulu sayılmıştır. Akla dayanan bir gelişme anlayışı, iyiliği tartışılmaz sayılan bir bilim inancası herkese açık bir genel eğitime geçilmesi ve bunun demokrasi için taşıdığı siyasal anlama olan inanç gibi Aydınlanma Çağının bütün bu ideallerinin temelinde, insan aklı ile insanın özgürlüğü arasında zorunlu bir bağlantı olduğu yolundaki "mutlu varsayım" bulunmaktadır. Düşüncelerimizin biçimlendirilmesinde büyük payları olan düşünürler de fikirlerini bu varsayıma uygun olarak geliştirmişlerdir. Her hareketin ve Freud'un çalışmasındaki her nüansın temelinde bu varsayım bulunmaktadır: Özgür olmak için, bireyin rasyonel bir uyanıklık ve bilgililik içinde olması gerekmektedir. Tedavi, hastanın aklının oncağızın kişisel yaşamında daha özgürce faaliyette bulunabilme şansını arttırmak için yapılmış bir yardımdır. Aynı varsayım Marxist düşüncenin de temelinde yer almaktadır: İrrasyonel bir üretim anarşisi içinde yaşamakta olan insan, toplum içindeki konumunun rasyonel olarak farkına varmak; "sınıf bilincine" erişmek zorundadır. Bu terim ise, Bentham'ın kullandığı herhangi bir terim kadar rasyonalistik niteliktedir.

Liberalizm, özgürlük ve akıl üzerinde, bunları bireye ilişkin en yüce olgular sayarak durmuş; Marxism ise, özgürlük ve aklı tarihin siyasal olarak "inşaasında" insanın

rolüne ilişkin yüce olgular saymıştır. Modern Dönemin liberalleri ve radikalleri, genel olarak, tarihin rasyonel yapımına ve insanın kendi biyografisini kendi özgür iradesi ile yazabileceğine inanan kimseler olmuşlardır.

Fakat günümüz dünyasında olup bitenler, bence, özgürlük ve akılla ilgili düşüncelerin günümüzdeki yeni kapitalist ve komünist ülkelerde anlamsız ve bulanık görünmelerinin nedenini açıklamakta; ayrıca, Marxismin niçin böylesine sık bir biçimde bürokratik savunma ve kötü kullanımlar için işe koşulan cansız bir *rhetoric* haline getirildiğini ve liberalizmin ise, toplumsal gerçekliği saklamak için savunulan, sosyal gerçeklikle ilgisiz bir maske durumuna geldiğini de anlamamıza yardımcı olmaktadır. Zamanımızın en önemli gelişmeleri, inanıyorum ki, siyasetin ve kültürüne sadece Marxist, ne de sadece liberal yorumları aracılığı ile gerçeğe uygun olarak anlaşılabilir. Bu düşünce biçimleri, bugün var olmayan toplum biçimleri hakkındaki düşünceleri rehber alarak ortaya çıkmışlardır. John Stuart Mill bugün kapitalist dünyada ortaya çıkan siyasal ekonomi türlerini hiçbir zaman incelememiştir. Karl Marx ise bugün komünist blokta oluşan toplum türlerine benzer toplumlar üzerinde hiçbir irdelemede bulunmamıştır. Ve ne Mill, ne de Marx, bugün içinde yaşayan insanların onda yedisinin ancak günü gününe canlı kalmaya çalıştığı az gelişmiş ülkelerin sorunları üzerinde durmuşlardır. Günümüzde: "modern" idealler açısından da, eskiden kalma liberal anlayışa göre de, sosyalist düşünceye göre de yapılacak olan analizlere direnen yeni toplumsal yapı türleri ile karşı karşıya kalmış bulunuyoruz.

Dördüncü Dönemin ideolojik "alameti" bunu Modern Çağ'dan devralmıştır-özgürlük ve akıl *idea*'larının tartışma

konusu edilebilmesi rasyonellikteki artışının özgürlükte de artış anlamına gelmemeye başlamasındandır.

2

İnsana ilişkin işlerde aklın rolü ve aklın temelinde özgür bireylerin bulunduğu düşüncesi yirminci yüzyıl sosyal bilimcilerinin Aydınlık Çağı felsefecilerinden devraldıkları en önemli temalardandır. Sorunların belirlenmesinde ve ele alınmasında bunlar temel değerler olmaya devam edeceklerse, akıl ve özgürlük ideallerinin günümüzde eski düşünür ve araştırmacıların zamanındakinden daha gelişkin ve çözümlenebilir biçimlerde ortaya konulması ve ifade olunması gerekir. Çünkü zamanımızda bu iki değer, akıl ve özgürlük, herkesin sözünü ettiği, ancak kesin biçimlerini almaktan hâlâ uzak değerlerdir.

Temeldeki gelişmeler herkesçe bilinmektedir. Büyük ve rasyonel örgütler-kısacası, bürokrasiler-gerçekten çoğalmışlar, fakat bireyin özdeki aklında bir artış sağlanamamıştır. Gündelik yaşamlarının sınırlı ortamcıklarına hapsolmuş sıradan insanlar, yaşadıkları ortamlarının da birer bağımlı kısmı oldukları rasyonel ya da irrasyonel-büyük yapılar hakkında düşünmekten çoğu kez uzak tutulmaktalar. Buna uygun olarak, sık sık, hizmet ettikleri amaçlar hakkında herhangi bir fikirleri olmaksızın, hemen rasyonel olduğu sanılan eylemlerde bulunmakta. En üst düzeydekilerin de -Tolstoy'un generalleri gibi sadece "bilir gibi görünen" kimseler oldukları yolundaki kuşkular gittikçe artmakta. Gitgide artan bir işbölümü çerçevesi içinde, bu tür örgütlerin durmadan çoğalması çalışma hayatında ve çalışma dışı zamanlarda düşünmenin zorlaştığı, hatta olanaksızlaştığı kendi egemenlik alanlarının genişlemesine

neden olmaktadır. Örneğin, askerler "sonul amacının ya da bütünün içindeki bir belli eylemin işlevinin ne olduğuna ilişkin en küçük bir fikirleri bile olmaksızın, işlevleri yönünden rasyonel bütün bir seri oluşturan eylemleri icra etmektedirler"[1]. Hatta teknik bakımdan üstün bir düşün yeteneğine sahip olan kimseler bile, kendilerine tayin edilmiş bulunan işlevleri, yapacakları işin etkisinin bir atom bombasınınkinden geri kalmayabileceğini kavramaksızın yüklenmekte ve bu işleri etkinlikle yerine getirmektedirler.

Bilim artık anlaşılıyor ki, teknolojik bir İkinci Geliş değildir. Bilimin tekniklerine ve rasyonelliğine bir toplumda merkezi bir yer tanınmış olması demek, toplumdaki insanların akli ve efsanelerden uzak; korku ve doğa-üstü varlıklardan uzak yaşamakta oldukları anlamına gelmiyor. Günümüzde genel eğitim, bilgili ve bağımsız düşünme yeteneği kazandırması gerekirken, teknikleşmiş görünümlü bir eblehleştirmeden ve uluslar çerçevesinde ise bir "dar kafalılıktan" başka birşey kazandırmamaktadır. Tarihsel kültürün kitlelere yayılmakta olması ise kültürel duyarlığı geliştireceği yerde, bu konuda düpedüz basitleştirici bir etkiye yol açmış-ve yaratıcı yenilikler için tüm kapıları kapatmıştır. Bürokratik rasyonelliğin ve teknolojinin yüksek bir düzeye çıkarılması, bireysel ya da toplumsal düşün yeteneğinin düzeyinde de bir yükselme sağlayamamaktadır. Bunlardan birinin düzeyine bakarak, toplumun ikinci alandaki düzeyinin ne olduğunu kestirmek olanaksızlaşmıştır. Sosyal, teknolojik, ya da bürokratik rasyonalite, bireysel iradelerin ve düşünce yeteneklerinin düz anlamda bir toplamı olmamaktadır.

---

[1] Cf. Manheim, *Man and Society,* New York. Harcourt, Brace, 1940. s. 54.

Bu nitelikte bir iradeye ve kapasiteye sahip olacak düzeye erişebilme şansı, gerçekte, söz konusu etkiler nedeniyle, giderek azalmaktadır. Rasyonel olarak örgütlendirilmiş toplumsal düzenlenimlerin (arragements)-birey ya da toplum çerçevesinde-özgürlüğün genişlemesini sağlayacak birer araç olabilmeleri gerekir. Gerçekte, çoğu kez, bu örgütlenmeler tiranlığa ve güdümlemeye yarayan, akla açılan kapıları inatla kapatan, özgür insanlar olarak eylem ve edimde bulunma olanağını ortadan kaldıran araçlar olup çıkmaktadır.

Rasyonelleştirilmiş örgütlenmelerde işin bütünü içinde yer alan ve sıradan kişilerin görebildikleri dar ortamcıkları etkileri altında tutan yapısal güçlerin görülebilmesi ve kavranabilmesi, ancak, toplumdaki komuta yerlerinden ya da gözetim konumlarından mümkün olabilmektedir.

Bu dar çerçeveli ortamcıkları biçimlendiren güçler söz konusu ortamların kendi içlerinde oluşturulamamakta;. bu ortamlara batmış kimseler, ise bunları denetleyememektedirler. Üstelik, bu ortamcıkların kendileri de gitgide daha rasyonalize edilmektedir. Fabrikalar kadar aileler, çalışma hayatı kadar boş zamanlar, devlet kadar komşu toplulukları da işlevsel yönden rasyonel totalitenin bölümleri durumuna getirilmişler, ya da denetlenmeyen irrasyonel güçlere bağımlı duruma indirgenmişlerdir.

Toplumun artan rasyonalizasyonu, bu rasyonalizasyon ile insan aklı arasındaki çelişki, akıl ile özgürlük arasında olacağı sanılan uyumun gerçekleşmeyişi; sonunda, rasyonelliği olan fakat kişisel akıl ve düşünce yeteneği olmayan, gitgide daha çok kendi kendini rasyonalize eden, fakat aynı anda gitgide daha çok hu-

zursuzlaşan bir insan yaratmıştır. Çağımızın özgürlük sorunun da, en iyi biçimde, bu insan tipinin özellikleri ve koşulları açısından ifade edilebileceği açıktır. Oysa bu gelişmeler ve kuşkular çoğu kez birer sorun olarak ortaya hiç konmamakta; çok kimse bunları birer temel sorun bile saymamaktadır. Gerçekten de, çağdaş özgürlük ve akıl sorununun en önemli yanı bunun sorun olarak fark edilmekte olmayışıdır. Bir sorun olarak ifade edilip ortaya konulmayışıdır.

3

Bireyler açısından ortaya çıkan sorunların çoğu manipulasyonun, yönetimin (sevk ve idarenin) ve körü körüne itaate itilmişliğin sonucudur; toplumda otorite çoğu kez açıkça görülemeyecek kadar kendini saklı tutmakta; yetki sahibi kimseler çoğu kez bu otoritelerini açığa vurmaya ya da haklılaştırmaya çalışmayı gereksiz görmektedirler. Sıradan insanların bir güçlükle karşılaştıklarında, ya da birtakım sorunlarla karşı karşıya oldukları duygusuna kapıldıklarında düşünce ve eylem alanında kendilerine açık ve seçik bir erek (hedef) belirleyememelerinin, kendilerinin sandıkları değerleri zarara uğratanın ne olduğunu sezememelerinin bir nedeni de bu olmaktadır.

Toplumu rasyonalize etme eğiliminin bu zorunlu etkileri nedeniyle birey "elinden geleni yapmakla yetinmekten" başka bir çare bulamamaktadır. Umutlarını, emellerini ve çalışmalarını içinde bulunduğu ortama göre biçimlendirmekte, bu ortamdan kurtulmakta kullanabileceği hiçbir çıkış yolu bulamamakta; düpedüz, sonunda, kendisi bu koşullara bağlanmaktadır. Birey, çalışma saatlerinin dışında kendisine bırakılan zamanı çeşitli oyun-

larla, vakit geçirmekle, "eğlenmekle" harcamakta. Üstelik, harcanan bu zamanını nasıl harcayacağı da rasyonalize edilmiş bulunmaktadır. Üretimden, emeğinden yabancılaştığı gibi, tüketiminden ve gerçek anlamdaki boş zaman kullanımından da yabancılaşmış bulunmaktadır. Bireyin bu uyumlanması ve bunun bireyin küçük yaşam ortamı ve kendisi üzerindeki etkileri onun düşünme şansını, düşünme yeteneğini ve iradesini yitirmiş oluşundan dolayı ortaya çıkmakla da kalmamakta; bireyin bir özgür insan olarak edim ve eylemde bulunma şans ve yeteneğini de etkilemiş olmaktadır. Gerçekten de, bu duruma uyumlanmış bir birey özgürlüğün ve insan aklının nasıl bir değer ifade edebileceğinin bilincine varmaktan bile yoksun bırakılmış olmaktadır.

Bu tür uyumlanmış insanların, bu tür ortamlarda çok uzun süre bulunmalarına, çalışmalarına ve kendilerinden beklenenleri yerine getirmelerine rağmen, düşün yeteneğinden ve akıldan nasipsiz kimseler oldukları söylenemez. Karl Mannheim, bu noktayı, büyük rasyonel örgütlerden birinde sınırlı bir parça içinde yaşayan bir bireyin kendi kişisel dürtülerini, isteklerini, yaşayış biçimini, düşünce biçimini "örgütün kural ve düzenlemelerine göre," sistematik bir biçimde düzenlemesi anlamına gelen "kendi kendini rasyonalize" etme terimi ile açıkça ifade etmiş bulunmaktadır. Bu nedenle, rasyonel örgütler birer yabancılaştırıcı örgüt olmaktadır: Bunlarda kişinin edim ve düşüncelerine, hatta duygularına yön ve biçim veren "müdir" ilkeler kaynağını, Reformasyon Çağı insanında olduğu gibi insanın bireysel vicdanında, ya da *Kartesyen* insandaki gibi insanın birey olma bağımsız düşünce güç ve yeteneğinde bulmuş değildir. Bugünkü bu "müdir" ilkeleri, aslında, tarihsel açıdan

bireyselliği oluşturan her şeye yabancılaşmış, her şeye çelişkin ilkelerdir. Rasyonalite arttıkça ve odağı ve denetimi bireylerden çıkıp büyük-ölçekli örgütlere geçtikçe ve bu yönde fazla bir ilerleme olması durumunda, çoğu insanın düşünebilme şans ve olanağının bütün bütüne ortadan kalkacağını ileri sürmek abartma sayılmamalıdır. Böyle bir durumda akıldan yoksunlaşmış bir rasyonellik noktasına varılmış olacaktır. Böyle bir rasyonellik (rationality) özgürlüğe yaraşan bir rasyonelleşme değil, özgürlüğü yok edici bir rasyonelleşme sayılmalıdır.

Bireyin yüceliği *idea*'sının günümüzde çok su götürür bir duruma gelmiş olmasının şaşılacak hiçbir yanı kalmamıştır: Yaşadığımız günde karşı karşıya bulunduğumuz sorun insanın doğasının, insanın yeteneklerinin sınırlarına ve olanaklarına ilişkin düşüncemizdeki görüntünün ta kendisidir artık. Tarih, "insan doğası"nın sınırlarını, olanaklarını ve anlamını tam olarak ortaya koymuş; henüz tam olarak yazıp bitirmiş değildir. İnsanın Modern çağdan yaşadığımız döneme geçişle yaşadığı psikolojik değişimin ne denli büyük bir değişim olduğunu belki de bilmiyor, anlamıyoruz. Ama önümüzdeki sorunu, sormamız gerektiği biçimiyle sormak zorundayız: Günümüz insanları arasında, yükselecek ve hatta toplumda başat konuma geçecek olanlar Mutlu Robot denen tipler mi olacaktır?

İnsanın kimyasal ve psikiyatrik usul ve yollarla, sürekli baskı altında yaşamakla, sürekli denetimlenen bir ortamda tutulmakla bir robot haline sokulabildiğini bildiğimiz gibi, serpiştirilmiş alanlarda uygulanan baskılarla, belirli koşulların planlanmamış gösterim ve uygulamaları ile de bunun oluşturulabildiğini biliyoruz. Fakat insanların kendi istek ve iradeleriyle birer mutlu robot

haline gelmeyi istemesi gerçekleştirilebilir mi? Böyle koşullar altında da insan mutlu olabilir mi? Böyle bir mutluluğun nasıl bir anlamı olabilir? İnsanın, salt insan olarak derininde bir yerde bir özgürlük ve akıl tutkusu bulunması gerektiğini düşünmek, artık, insan doğasına ilişkin sadece metafizik bir tasarım sayılamayacak duruma gelmiştir. Bugün şunu sormak durumundayız: İnsan doğasında, günümüz insanının içinde bulunduğu sosyal yapıların her birinde ve koşullarında neler var ki insandan bu mutlu robot çıkabiliyor. İnsan doğasında bunu önleyebilecek olan şeyler yok mu? Varsa nedir bunlar?

Yabancılaşmış insanın ortaya çıkışı ve bu oluşumun temelindeki bütün ilgili sorunlar günümüzün düşünsel yaşamının en ciddi yanlarını ve karşı karşıya bulunduğumuz düşünsel problemlerin ve kötülüklerin de temelini oluşturmaktadır. Yaşadığımız çağda insanlığın içinde bulunduğu dönemin ve önemli sayılabilecek bütün araştırma, inceleme ve çalışmaların ana sorunu da bu sorundur. Klasik düşünsel gelenek için bundan daha başarısız kalınan başka hiçbir ana sorun, hiçbir ana konu, hiçbir temel *idea* olabileceğini sanmıyorum.

Karl Marx'ın "yabancılaşma" üzerine yazdığı ilk dönem yazılarında başarılı bir biçimde değindiği ve açıkladığı sorun bu olmuş; haklı olarak ün kazanmış bulunan Georg Simmel'in makalesi "Metropolis" bu sorunu ele almış; *Büyük Toplum (The Great Society)* üzerine çalışmalarında Graham Walls bu sorunu göz önünden hiç ayırmamıştır. Fromm'un "automaton" kavram ve düşüncesinin temelinde de bu sorun vardır. İnsanın bu yeni tip insana dönüşeceği korkusu, "statü ve sözleşme," "komünite ve toplum" gibi klasik toplumbilim kav-

ramlarının son zamanlarda yoğun olarak kullanılmasının da temel nedeni olmaktadır. Riesman'ın "başkasınca-yönetilen" ve White'ın "sosyal ethik" kavramlarında ki acı anlamlar da bunu dile getirmektedir. Ve, doğal olarak - söylemek yerinde ise - çok daha popüler bir başarı kazanan George Orwell'in 1984'ündeki temel düşünce de budur.

Pozitif alanda ise - günümüz için artık özlenen bir şey saymak daha doğru olacaktır - geniş anlamıyla Freud'un "id," Marx'ın "Freiheit," George Mead'in "Ben," Karen Horney'in "kendiliğindenlik (spontaneity)".. kavramları da yabancılaşmış insanın başat duruma geçişine karşı konulmak için kullanılmış kavramlardır. Bütün bu düşünürler insanın insan olarak yetileri olduğuna; bunlar sayesinde insanın-doğaya, topluma ve kendisine - yabancılaşmış bir yaratık olmaktan kaçınabileceğine; buna dönüştürülemeyeceğine inanmak istemişlerdir. Bence yanıltıcı nitelikte olan "topluluk" tutkunluğu çağrıları da, bu tür bir insanın oluşumuna yol açabilecek koşulları ortadan kaldırmak amacını taşımaktadır. Birçok *hümanist* düşünür günümüz psikiyatrislerinin yaptıkları işin, aslında, ortama uyumlanmayı kabullenemeyen kişileri yabancılaşmış kişi saymak ve bunları kendini rasyonalize edebilen kişilere dönüştürmek olduğunu görmeye başlamış bulunmaktadır. Bütün bu endişelerin - ve insan sorunu üzerinde çalışmakta olan duyarlı ve ciddi bilim adamlarının düşünce ve endişelerinin de temelinde, yabancılaşmış insanın Batı uygarlığının özgür insan imajına bir antitez oluşturmasının ortaya koyduğu basit, ama çok önemli bu olgu bulunmaktadır. Bu insanın, bu *mutlu robotun* içinde oluştuğu toplum özgür toplumun ya da sade ve açık anlamıyla, demokratik toplumun-da antitezi olmaktadır. Böylesi bir insanın oluşması özgürlük için önemli bir sorunun - ve ümit edelim ki, sosyal bilimciler için de ö-

nemli olan bir problemin, varlığını göstermektedir. Birey açısından bir sorun-bireyin pek bilincinde olmadığı değerler ve koşullar açısından-bir sorun olarak ifade edilecek olursa, bu bir "yabancılaşma" sorunudur. Toplum açısından - ki toplumun ilgisiz kaldığı - bir sorun olarak ifade edilecek olursa, hem bir olgu hem de bir yönelme olarak, demokratik toplumun varlığı yokluğu sorunu sayılması gerekmektedir.

Sorunun büyük ölçüde bilincine varılamamış olması sorunun açık ve görülgen bir sorun olarak duyulur hale gelmemiş bulunması nedeniyle bu konuda, gerek anlamca ve gerekse etkice çok köklü bir ilgisizliğin oluşmasına ve durumun endişe verici bir görünüm almasına yol açmış bulunmaktadır. Sorun, siyasal içeriği bakımından günümüzün özgürlük sorunun en önemli yanı olduğu kadar, özgürlük sorununun formüle edilmesi açısından da sosyal bilimciler için en önemli düşünsel sorunu oluşturmaktadır. Özgürlüğe ve akla verilen değerin derecesi ile, bu sorunların yabancılaşma ve benzeri rahatsızlık duygularının duyulmamakta oluşu arasında tersine bir bağlantının olduğunu ileri sürmek paradoksal bir görüş sayılmamalıdır. Benzer biçimde, Modern Çağda özgürlük ve akla yönelik en önemli tehdit, her şeyden çok, ortadaki sorunların açık ve görülgen sorunlar haline getirilmemiş olması - sorunların açıkça ifade edilip ortaya konması yerine, sorunlarla ilgilenme konusunda yaygın bir isteksizliğin oluşturulmasıdır.

Sorunların ve karşı karşıya bulunulan güçlüklerin açıklığa kavuşturulamayışının nedeni, bunları açıklığa kavuşturmak için gerekli yeteneklerin ve niteliklerin, tehdit altında bırakılan ve her gün biraz daha güçsüz kılınan özgürlük ve akıldan başka ve ayrı bir şey olmayışlarıdır. Ne bu sorunlar ve ne de bu tür güçlükler benim bu kitapta eleştirmekte olduğum türden sosyal bi-

limler tarafından ilgileniimesi gereken sorunlar sayılıp ele alınmaktadır. Bu görevi de, büyük ölçüde, yüklenebilecek olan klasik sosyal bilim anlayışı olacaktır.

4

Akıl ve özgürlük konusundaki bu sorun ve güçlükler, tek bir büyük sorun olarak ifade edilemezler. Fakat her biri, küçük ölçekli sorunlardan oluşan bir sorunlar serisi, ya da birbiriyle bağlantısız ele alınan dağınık ve dar ortamlar üzerine yapılan mikroskobik çalışmalarla da ne değerlendirebilirler ve ne de çözümlenebilirler. Bunlar yapısal sorunlardır ve ifade olunup ortaya konulabilmeleri için klasik gelenek içinde ve insan biyografisi ve ilgili dönemin tarihi üzerinde durularak yapılacak çalışmaları gerektirmektedirler. Günümüzde bu değerleri etkilemekte olan yapı ile, ortamlar arasındaki bağıntıları anlayabilmek ve nedensellik analizleri yapabilmek de gene bu nitelikte çalışmaları gerektirmektedir. Sosyal bilimlerin ortaya koyabileceği en büyük başarı da bireye ilişkin bunalımlar, tarih yapımına ilişkin bunalımlar; özgür birey yaşamında ve tarih yapımında aklın yeri konularında; bu sorunların yeni bir anlatımla ortaya konulup açıklığa kavuşturulmalarında görülecektir.

Sosyal bilimden moral ve entelektüel alanda beklenen şey özgürlüğün ve aklın kutsanan değerler olarak varlıklarını sürdürmekte olduklarını ortaya koyabilmesi, bu sorunların anlatılıp ortaya konulmasında özgürlüğün ve aklın ciddi, tutarlı ve yaratıcı bir biçimde kullanılmakta olduklarını gösterebilmesidir. Alışılmış bir deyişle Batı kültürü denen şeyden de, gerçekte, siyasal yönde beklenenin bu olması gerekmektedir. Sosyal bilimlerin çatısı altında, zamanımızın siyasal bunalımları ve entelektüel

bunalımları birlikte ortaya çıkmakta; bunlardan birinde ciddi bir çalışma yapabilmek için, diğer alan üzerinde de durmak gerekmektedir. Klasik liberalizmin ve klasik sosyalizmin siyasal geleneği bizim bugünkü başlıca siyasal geleneklerimiz arasından çekip gitmiş bulunmaktadır. Bu geleneklerin ideolojiler anlamında çökmüş ve son bulmuş olmaları, özgür bireyin ve insana ilişkin sorunlarda insan aklının yerinin de sona ermiş olması anlamına gelmektedir. Liberal ve sosyalist amaçların günümüz için siyasal yönden yeniden derlenip ifade olunması yolunda girişilecek bir çabanın en odaksal yeri, içinde yaşayan tüm bireylerin özgür akıl ve düşün yeteneğine sahip oldukları, kendi özgür düşünceleri ile toplumlarını, tarihlerini ve sonuç olarak kendi kaderlerini biçimlendirebilecek yapısal etkilerde bulunabildikleri bir toplumun yaratılması sorunu olması gerekmektedir.

Sosyal bilimcinin toplumsal yapı ile ilgilenmesinin nedeni, geleceğin yapısal olarak belirlenebileceğini sanması değildir. İnsanın alacağı kararların yapısal sınırları ile ilgilenmekte oluşumuz, tarih yapımında görülgen kararların rolünü genişletebilmekten yana ise, yapısal olarak nelerin değişebileceğini, değişmesi gerektiğini öğrenebilmek içindir. Tarihle ilgilenmemiz de geleceğin zorunlu ve kaçınılmaz bir gelecek olduğuna, geleceğin geçmişin zorunlu bir ürünü olması gerektiğine inanmadığımız içindir. Geçmişte belirli türden toplumlar içinde yaşamış bulunan insanlar, gelecekte yaratmış olacakları toplum türlerinin tam ve mutlak sınırlarını bugünden belirlemiş olamaz. Tarihle ilgilenmemizin nedeni, insan aklının ve insan özgürlüğünün günümüzde tarihi hangi seçenekler içinde kurabileceğini aydınlatmayı amaç edinmiş oluşumuzdur. Tarihsel toplumsal yapıları incelememizin nedeni de, kısaca, toplumsal yapıların ne oldukla-

rını ve nasıl denetim altına alınabileceklerini gösteren yollar bulabilmektir. Bunun nedeni, insan özgürlüğünün sınırlarını ve özgürlüğün anlamını öğrenebilmemizin bundan başka bir yolunun bulunmayışıdır.

Özgürlük, sadece, insanın dilediğini yapabilmesi olanağı olmadığı gibi, kişinin önündeki seçeneklerden birini seçebilmesi olanağı da değildir. Özgürlük her şeyden önce, gerçekleşebilirliği olan seçeneklerin ortaya konulması, üzerlerinde tartışılabilmesi - ve bundan sonradır ki, bir seçmede bulunma olanağıdır. Bireyin biyografisi içinde, bir toplumun tarihi için de aklın toplumsal işlevi bu seçenekleri formüle etmek; tarih yapımına ilişkin olarak insanın alacağı kararların ufkunu genişletmektir. İnsanın geleceği insanın kendi işleri ve edimleri ile oluşturacağı geleceği önkestirimle bilinebilecek bir değişkenler destesinden ibaret bir şey değildir. İnsanın geleceği - kuşkusuz tarihsel olanaklarla sınırlı olarak - insanın kararlaştırabileceği bir gelecek olmak durumundadır. Bu olanak ise değişmez değildir; günümüzde bu olanağın sınırlarının gerçekten genişlemekte olduğu anlaşılmaktadır.

Özgürlük sorunu bunun da ardında insana ilişkin sorunların geleceğine dair kararların nasıl alınmakta ve kimin tarafından alınmakta olduğu sorunudur. Örgütsel olarak, düpedüz bir karar mekanizması sorunudur; entelektüel yönden, insanın olası geleceklerinin neler olabileceği sorunudur. Fakat daha geniş boyutlar içinde ele alındığında, özgürlük sorunu, bugün için, sadece tarihin ve yapısal değişimin bunların seyrinde bir farklılık yaratabilmeye yönelik kararlar açısından taşıdığı anlamı ve bunun doğasını kapsaması yetmiyor. İnsan doğasının ne olduğunu; özgürlüğe tanınan değerin "insanın temel doğası" anlayışına dayandırılamayacağını da görmesi gerekiyor. Özgürlük sorununun sonul durumu

mutlu robot sorunudur; bu sorun bugün bu biçim içinde ortaya çıkmaktadır. Nedeni ise, günümüzde, *herkesin* doğal olarak *özgür olmayı istememekte oluşudur.* Herkesin özgürlük için gerekli olan akla sahip olmakta istekli ya da yetenekli olmayışı apaçık bir olgu olarak ortadadır ve görülür hale gelmiştir.

Hangi koşullar altında insanlar özgür olmayı *istemekte* ve özgürce edimlerde ve yapımlarda bulunabilmek yeteneği kazanabilmektedir? Hangi koşullar altında, özgürlüğün kendileri için getireceği yükümlülüklere katlanabilecek; bunların, seve seve benimsedikleri kendi benliklerini değiştirerek düzene uyumlanma işinden daha doğru, daha az "ağır" olduklarını görebileceklerdir. Olumsuz yönden ise sorun şöyle ortaya konabilir: İnsanlar, gerçekten, birer *mutlu robot* haline gelmeyi isteyecek duruma getirilmişler mi? Bu mümkün mü?

Zamanımızda, bir toplumsal yaşantı olarak insan aklının nitelik ve kültür düzeyi bakımından gerilemekte olduğunu, ama buna rağmen, bir yığın teknolojik beceri ve araçlar sayesinde çoğu insanın bunu fark edemediğini görmemiz gereken günde değil miyiz? Bu durum akıldan yoksun, akıldan uzak düşmüş bir rasyonalite ile karşı karşıya olduğumuzu göstermiyor mu? İnsanın yaşamında ve insanla ilişkin işlerde insan aklının özgürce rol oynayamadığını göstermiyor mu? Teknolojik beceri ve araçların yığın yığın ortaya çıkışı bütün bunları gözlerden saklamaktadır: Bu becerileri, bu araçları kullananlar bunların aslında ne anlama geldiğini anlamamakta; bu beceri ve araçları bulanlarda yapanlar da buldukları şeyin, yaptıkları şeyin taşıyacağı anlamın bilincine varmaktan uzak bulunmaktadır. Salt, teknolojik araç ve becerilerin artışını, insanın nitelikçe geliştiğini,

kültürel yönden gelişmekte olduğunu gösteren bir endis olarak kabul etmemizin gerçekten büyük yanılgılara yol açması bu yüzdendir.

Hangi sorun olursa olsun, herhangi bir sorunu ifade edip ortaya koyabilmek, ilgili değerleri ve bu değerlere yönelik tehditleri de ifade edebilmiş olmayı gerektirir. Çünkü sosyal araştırmanın, sosyal bir konudaki incelemenin, herhangi bir toplumsal ya da özel sorunun taşıması gereken moral öz, yüce ve temel nitelikte sayılan değerlere - insan aklı ve insanın özgürlüğü gibi - karşı yöneltildiği hissedilen tehditlerle ilgilenmekte olup olmayışı ile ortaya çıkar.

Bireysellikle ilgili kültür sorununa ilişkin değerlerin tümü de Rönesans İnsanı idealinin anlamsal içeriğinde yer almış bulunmaktadır. Rönesans insanı ideali için de, günümüzün Mutlu Robot diyebileceğimiz insan tipi ciddi bir tehdit oluşturmaktadır.

Tarih yapımı siyasal sorununa ilişkin değerler ise, tarih yapımındaki rolü yönünden, Prometuscu insan idealinin kapsamı içindedir. Bu ideale yönelen tehdit ise iki yönden gelmektedir: bir yandan, tarih-yapımından uzak kalınmakta, insan tarih- yapımından kendi iradesi ile feragat etmiş, yan çizmiş bulunmaktadır. Diğer yandan da, tarih-yapımı sürmekte; fakat bu iş, kendilerinin aldıkları ya da alamadıkları kararların sonuçlarına katlanmak durumundaki diğer insanlara karşı etkin bir sorumluluk yüklenmemiş bulunan dar bir *seçkinler*[+] çevresi tarafından yapılmaktadır.

[+] Mills'teki bu "seçkinler kavramı, kendisinin de temel değerlerden yoksunlaştırıcı yapısı açısından eleştirdiği, bu günün toplumlarındaki *erk*'i dolaysız ya da dolaylı olarak etkileyebilen seçkinleri ifade etmektedir. Siyasal bilimde adı

Zamanımızdaki siyasal sorumsuzluk sorunu, ya da Mutlu Robot'a ilişkin kültürel ve siyasal sorun için gösterebileceğim bir çözümüm yok. Ama böylesi sorunlara çözüm bulabilmek için gerekli ilk işin, bunları birer sorun olarak görebilmek olduğu açık değil mi? Bu tür sorunları ele almak, bunlar üzerine eğilmek görevi diğer kimseler gibi, ama onlardan da önce zengin toplumların sosyal bilimcilerine düşen bir görev değil midir? Bu kimselerin çoğunun bu işe sahip çıkmamakta oluşları zamanımızın ayrıcalıklı insanları tarafından yapılan kuşkusuz en büyük kabahat sayılmak gerekir.

---

geçen bazı *seçkinler* içi kuramları savunanlarda olduğu gibi bu durumu haklı ve doğal bulmamakta; çoğunluğun yabancılaşmanın doruğuna vardığı çağdaş toplumlarda bu seçkinlerin *sorumsuz sorumlular* durumuna gelmelerini sağlayan toplumsal rasyonalizasyon, tekniğin eleştirisiz ve toplumsal egemenlikten soyutlanarak yüceltilmesi ve bürokratikleşmeci düzenlenimlerin *özgür toplum'a* ve *rasyonel insan*'a varmamızı olanaksızlaştırdığını vurgulamaktadır. Bu konu Mills'in dilimize çevirmiş bulunduğum *İktidar Seçkir'eri* adlı ilginç ve örnek yapıtında "dört başı mamur" bir biçimde işlenmektedir. (Ankara, Bilgi Yayınevi, 1972)

SİYASET ÜZERİNE

10

Sosyal bilimcilerin yaptıkları çalışmaların siyasal anlamlarının ortamın "rastlantıları" tarafından belirlenmesine, ya da kullanımlarının başkalarının amaçlarınca belirlenmesine izin vermelerinin gereği yoktur. Çalışmalarının anlamını tartışmak, kullanımlarını kendi tutumlarına ve politikalarına göre kararlaştırmak, bütünüyle, sosyal bilimcilerin yetkisi içindedir. Büyük ölçüde sınanmış olmakla beraber, bir belli ölçüde denebilir ki, bu konudaki siyasetleri kendileri etkileyebilirler, hatta belirleyebilirler de. Ama bu işler için kararlı olmaları; teori, yöntem ve olgular hakkında açık ve seçik yargıda bulunmaktan çekinmemeleri gerekir. Bir politika sorunu olarak bu tür yargılar hem birey olarak, hem de sosyal bilimciler olarak ilgilenmeleri gereken konulardır. Moral ve siyasal yargıların örtülü ve saklı olanlarının, kişisel ve mesleksel politikaya ilişkin açık tartışmalara oranla daha büyük bir etkide bulunduğu bilinen bir durum değil mi? Bu etki sorunları, izlenecek politikaya ilişkin açık tartışmaların kapsamına alınmadıkça insanlar bu sorunların bilincine varamaz; bu etki sorunlarının sosyal bilim çalışmaları ve bunların siyasal anlamları üzerindeki etkilerinin denetlenmesi gerektiğini göremezler.

Sosyal bilimcinin yaptığı bir çalışmada birtakım değerleri seçtiğinde bunların çalışması üzerine yapabileceği etkilerden kaçınmasının hiçbir yolu yoktur. Karşılaşılan bireysel ya da toplumsal güçlükler ve sorunlar gibi sorunlar da araştırmacı tarafından benimsenmiş değerlere yönelmiş tehditler demektir ve ilgili bu değerler betimlenip ortaya konulmadıkça açık bir biçimde ifade olunamazlar. Her gün biraz daha artarak sosyal

araştırmalar da, sosyal bilimciler de bürokratik ve ideolojik amaçlar için kullanılmaktadırlar. Durum böyle olunca, bireyler olarak ve insan ve toplum üzerine çalışan sosyal bilimciler olarak şu sorulara cevap verme durumundadırlar: Yaptıkları çalışmaların nerelerde kullanılabileceklerini ve buralardaki kullanım değerlerinin ne olduğunu bilip bilmedikleri; bu kullanımları kendi denetimleri altında mı, değil mi; bunları kendi denetimleri altında bulundurmak istiyorlar mı, istemiyorlar mı? Bu sorulara verecekleri ya da veremeyecekleri cevaplar; verecekleri cevaplara çalışmalarında ve meslek yaşamlarında uyup uymayacakları şu son soruya karşısındaki durumlarını da belirlemiş olacaktır: Sosyal bilimciler olarak, yaptıkları çalışmalarında (1) moral yönünden bağımsızlar mı; yoksa (2) başkalarının moral ölçülerine mi bağımlılar; ya da (3) moral yönden işi oluruna mı bırakmış bulunuyorlar? Bu sorulara ilişkin büyük büyük laflar etmiş olmak çoğu kez, bence, iyi niyetle de olsa günümüzde artık yeterli sayılamaz. Sosyal bilimciler bugün kaderimizi belirleyecek kadar önemli bu sorular üzerinde daha bir ciddiyetle durmak zorundalar. Bu bölümde, yukarıdaki sorulara cevap verebilmek ve son birkaç yıldır bence akla yakın görünen bir cevaba varabilmek için, üzerinde düşünülmesi gereken bazı noktalara değineceğim.

1

Sosyal bilimcinin bazı değerleri seçme sorunu ile karşı karşıya olması, yapacağı çalışmaya başlarken birden bire karşılaşılan bir durum değildir. Çalışmaya başladığı anda, zaten, belirli bazı değerlere dayanarak çalışıyor demektir. Sosyal bilimlerin kapsamında yer alan değerler Batı toplumunda yaratılmış değerler arasından

seçilmiş değerlerdir. Başka yerlerde ise, sosyal bilimler, dışardan ithal olunmuş bilimlerdir. Elbette ki, bazıları, seçtikleri değerler sanki Batılı ya da başka tipten toplumları aşkın nitelikteymişler gibi; bazıları da kendi standartları, yaşanan o toplumda, sanki, gerçekleşmemiş durumda bir potansiyel olarak "içrekleşmiş" bir şeymiş gibi konuşmaktadırlar. Fakat artık açıkça anlaşılmaktadır ki, sosyal bilimin geleneğinde yer almış bulunan değerler ne aşkın değerlerdir, ne de içreklenmiş (immanent) değerler. Bu değerler de, birçok insanın benimsediği, küçük çevrelerde belirli sınırlar içinde uygulanmakta olan değerlerdir. Kişnin moral yargı diye ileri sürdüğü herhangi bir şey, gerçekte, kendisinin seçmiş bulunduğu değerleri genelleştirme; böylece, başkalarına da bunları tanıtma arzusundan barettir.

Sosyal bilim geleneklerinde, bence, başlıca üç siyasal ideal kökleşmiş ve sosyal bilimin geleceği ile yakın bağlar kurmuşa benzemektedir. Bunlardan ilki, basit bir ifade ile, gerçeğe, hakikate, olguya verilen değerdir. Sosyal bilimin kendi işleyişi bile, gerçeği ve olguyu belirleyeceği için, siyasal bir anlam taşımaktadır. Büyük boyutlar içinde saçmalıklara dayanan bir bildirişim dünyasından dolayı, sosyal bilimcilerin tümü, insanların aydınlatılması ile aldatılması ve uyutulması arasındaki mücadelede belirli bir safta yer almak durumundalar. İçinde yaşadığımız günümüz dünyasında, sosyal bilimle uğraşmak demek, her şeyden önce, gerçeğe ilişkin politika yapmak demektir.

Fakat gerçeğe ilişkin politika sözü, yaptığımız işe rehberlik eden değerlerin yeterli bir ifadesi sayılamaz. Bulgularımızn gerçekliği, soruşturma ve incelememizin sorunların gerçekliklerine bağlılığı (accuracy) - kendi

çerçeve ve ortamları içinde düşünülecek olursa- insan ve toplum işleriyle ilgili olabilirler de, olamazlar da. İlgili sayılıp sayılmaması, ne yönden ve nasıl ilgili oldukları, kısaca *insan ve topluma ilişkin işlerde insan aklının rolü* diyebileceğimiz ikinci bir değeri meydana getirmektedir. Bu ikinciyle yan yana bir üçüncü değer daha ortaya çıkmaktadır- anlamının belirsiz ve kesinlikten uzak oluşuna karşın, *insanın özgürlüğü.* Gerek özgürlük ve gerekse akıl, daha önce de ileri sürdüğüm gibi, Batı dünyasının uygarlığı için odaksal değerlerdir ve her ikisi de birer ideal olarak benimsenmiş bulunmaktadır. Fakat herhangi bir uygulamada, ölçütler olarak da, erekler olarak da birçok görüş ayrılığına yol açmaktalar.

Sosyal bilimciler olarak bize düşen entelektüel görevlerden birinin özgürlük ve akıl ideallerini açıklığa kavuşturmak oluşunun nedeni de budur.

Tarih yapımında eğer insan aklı bir belirli ve açık rol yüklenecekse, bu işte kuşkusuz en başta sosyal bilimciler yer almak durumundadır. Çünkü sosyal bilimciler, yaptıkları çalışmalarıyla insana ilişkin sorunları ve işleri anlamakta insan aklından ne şeklide yararlanılabileceğini göstermiş olmakta; bu işi yüklenmiş bulunmaktadırlar. Sosyal bilimciler bilinçli olarak seçtikleri bir yolda çalışmak ve ilerlemek istiyorlarsa, her şeyden önce, yaşadıkları dönemin sosyal ve tarihsel yapısı ve entelektüel yaşamı içinde kendilerine belirli bir yer seçmek zorundalar. İnsan aklının ve düşüncesinin etkin ve bağlantılı olduğu sosyal alan içinde kendilerine bir yer bulmak; daha sonra da bu alanları tarihsel toplumun yapısına bağıntılandırmak durumundadırlar. Bunun nasıl yapılacağını anlatmanın yeri burası değil. Ben burada, sadece, sosyal bilimcinin bir düşün adamı ola-

rak kendisi için tasarlayabileceği üç ayrı siyasal rol üzerinde durmak; kısaca, bunları belirtmek istiyorum.

Filozof-kral teması çoğu sosyal bilimde, fakat belki de en çok toplumbilimde işlenmiştir. August Comte'dan Karl Mannheim'a kadar pek çok kişide, "bilgili adam" olan kişiye daha büyük yetki ve iktidar tanınması gerektiği yolunda görüşlere ve bunu haklı kılma çabalarına rastlanmaktadır. Daha belirli bir ifade ile, akla giydirilecek taç, doğal olarak, "akıllı adam" denecek kimselere giydirilmiş olacaktır. İnsan ve topluma ilişkin işlerde aklın rolüne ait bu düşünce sosyal bilimcilerin, akla aşırı bir toplumsal değer vermelerine yol açmıştır. İktidar olgularıyla karşı karşıya değerlendirip düşündüklerinde ise, böyle bir düşüncenin varacağı akılsızlıktan uzak kalmaya çalışmışlardır.

Gerçekten böyle bir düşünce, soyluluğa ya da servete dayanan bir aristokrasiden çok, yeteneğe dayanan bir "aristokrasi" de olsa,* sonuçta bir aristokrasiyi öngördüğü için çeşitli görünümlerdeki demokrasilere de aykırı düşmektedir. Fakat sosyal bilimcinin bir filozof kral rolü oynayabileceği biçimindeki hepten budalaca sayılabilecek bu düşünce, sosyal bilimcinin yüklenebileceği çeşitli toplumsal rollerden biridir.

Bir politikanın niteliği, çok büyük ölçüde, bu politika ile ilgili kimselerin entelektüel niteliklerine bağlıdır, "Filozof kral" olan bir ülkede yaşamam, krallığı terk eder giderim. Ama krallar "hiçbir felsefeye sahip olamadıkla-

* Burada Mills, sadece, bir "azınlık" oluşu bakımından aristokrasi" diyor. Yoksa *İktidar Seçkinleri'ndeki* en önemli savlarından biri de, *aydınların,* onların bu tür "hüsnü kuruntularına" karşın, bir *bağımlı tabaka* olduğudur.

rı" zaman sorumlu bir yönetim oluşturmakta bile yeteneksiz kalacak olmalarına ne demeli?

İkincisi ve bugün en yaygın olanı ise, sosyal bilimciler olarak "krala" danışman olmaktır. Burada anlatmaya çalıştığım bürokratik kullanım işte bu durumun günümüzdeki görünümüdür. Birey olarak sosyal bilimci, modern toplumun bireyi işlevsel olarak rasyonelleştirilmiş bürokrasinin bir parçası durumuna getiren etkilerine kendini açmış; modern toplumun yapısıyla ilgilenmeksizin, kendi uzmanlık alanına hapsolmuş bulunmaktadır. Bu rol içinde, daha önce gördüğümüz gibi, sosyal bilimin kendisi de, çoğu kez, işlevsel bakımdan rasyonelleştirilmiş bir mekanizma durumuna gelmekte; sosyal bilimci bir birey olarak moral bağımsızlığını ve özgün düşüncesini (rasyonalitesini) yitirmeye başlamakta; insan aklının insana ve topluma ilişkin işlerdeki rolü yönetim ve güdümleme için gerekli tekniklerin daha da gelişkinleştirilmesi işine koşulmaktadır.

Fakat bu, "krala danışmanlık" rolünün sadece en berbat biçimlerinden biridir. Böyle bir rol, inancıma göre, bürokratik tarzın görünümüne bürünmek, anlamını benimsemek zorunda değildir. Bu tür bir rol, moral ve entelektüel dürüstlüğü ve onurluluğu da korur görünmek; böylece, sosyal bilimlere düşen işleri yapar görünmek istendiğinde yerine getirilmesi biraz daha güç bir rol olmaktadır. Bu rol sırasında danışmanlar için, kendilerini filozof kabul etsek bile, hizmetlerini, sundukları "efendilerinin" aydınlanabilecek türden olmadıkları gözden uzak tutulmamalıdır. Aydınlıktan yararlanacak yetenekten yoksun "efendilerine" karşı bazı danışmanların gösterdikleri bu sadakatin beni böylesine etkilemekte olmasının bir nedeni de bu olgudur. Bunlardaki "efendisine sadakat" öylesine bir sadakattir ki ne despotun

beceriksizlik ve yeteneksizliğinin yaratacağı rahatsızlığı duymaktadırlar, ne de dogmatik bir eblehleşme içinde olmalarının yaratması gereken rahatsızlığı.

Ben danışmanlık rolünün, olması gerektiği biçimde (normatif yönden-ç.) yerine getirilemeyecek bir şey olduğunu söylemiyorum; gerçekte bunun yapılabilir bir şey olduğunu biliyorum ve zaten yapanların bulunduğunu görüyorum. Bu tür siyasal ve entelektüel alanda üzerlerine aldıkları işlevleri yerine getirmeleri bugünkü kadar da zor olmayacaktır.

Sosyal bilimcinin, insana ve topluma ilişkin işlerde insan aklına gereken değeri verme çabasını gösterdiği üçüncü yol da çok iyi bilinen, hatta bazen uygulanmakta da olan bir yoldur. Bu yol bağımsız kalmak, kendi istediği konu üzerinde çalışmak, kendi sorunlarını kendi başına seçebilmek ve yapılan çalışmaları *krallara* olduğu kadar *kamuya* da sunmaktır. Sosyal bilime ve sosyal bilimci olmaya ilişkin böyle bir anlayış, sosyal bilimi kamunun düşünsel yönden aydınlanmasına yönelik; kamusal sorunları, bireysel güçlükleri ve bütün bunların temelinde yer alan zamanımızın yapısal yönsemelerini inceleyen bir araç ya da aygıt; birey olarak sosyal bilimciyi ise "sosyal bilimler" dediğimiz kendi kendini denetleyen topluluğun us sahibi (rasyonel) bir üyesi olarak görmemizi gerektirir.

Az sonra üzerinde biraz daha açıklıkla duracağımız böyle bu rolü benimsemekle insan aklına gereken değeri vermek istemiş; kendimizin bütünüyle etkisiz olmadığı varsayımında bulunmakla da, belirli bir tarih-yapımı kuramını benimsemiş; "insanın" özgür olduğunu ve kendi ussal edimleri aracılığı ile tarihin oluşumunu etkileyebileceğini söylemiş oluyoruz. Burada özgürlük ve

aklın değeri üzerine tartışmada bulunmayacak; sadece her ikisinin de nasıl bir tarih kuramının çerçevesi içinde gerçekleştirilebileceği sorunu üzerinde duracağım.

2

Tarih yapımında tüm insanlar özgürdür, ama bazı insanlar diğerlerinden daha özgürdür. Böyle bir özgürlük, günümüz tarih yapımında karar alımı için kullanılan araçlara ve iktidara sahip olmayı gerektirir. Tarih yapımı her zaman aynı olmayabilir; aşağıda tarih yapımı konusundaki güç ve iktidarın kullandığı araç ve yolların böylesine genişlik kazandığı ve merkezleştiği günümüzdeki durumdan söz edeceğim. Bizim bu dönemimiz açısından diyorum ki, insanlar tarih yapımını kendilerine düşen bir iş saymazlarsa, tarih yapımını kendi ellerinde tutan diğer kimselerin gitgide daha basit birer aracı; tarih yapımının sadece birer nesnesi duruma düşeceklerdir.

Tarih yapımında, alınan açık bir kararın hangi boyutlar içinde rol oynayabilecek olduğu sorununun bizatihi kendisi tarihsel bir sorundur. Bu rol çok büyük ölçüde, herhangi bir toplumda, herhangi bir dönemde bu işe koşulabilecek iktidar araç ve yollarına bağlıdır. Bazı toplumlarda sayısız denecek çoklukta kişinin sayısız çoklukta eylemleridir (yaşadıkları toplumsal - ç.) ortamlarını biçimlendiren. Böylece, "tedrici" bir yolla toplumsal yapının kendisini de değişimlere uğratan. Bu değişimler tarihin oluşum akışıdır. Tarih, bütünü açısından "insan yapımı" olmaktaysa da, bir yana bırakılmış gibidir. Örneğin, sayısız denecek çoklukta girişimci ve sayısız çoklukta tüketici, her saniye alınmakta olan on binlerce kararla serbest piyasa ekonomisine biçim vermekte, yeniden ve yeniden biçim değişikliklerinden geçirmek-

tedir. Bu durum, büyük bir olasılıkla, Marx'ın 18'nci *Brumaire* de "İnsan kendi tarihini kendisi yapmakta, fakat bunu kendi istediği gibi yapmamakta; kendilerince seçilmiş koşullar altında yapmamaktadır" derken ifade etmek istediği başlıca kısıtlama türüdür.

Kader, ya da "kaçınılmazlık" denen de, tarih olaylarının şu üç özelliğe sahip çevre ve kişilerin denetimi dışında oluşmuş olması gerekir: (1) Tanınıp bilinebilecek derecede bir araya gelmiş olmak (2) yaratacağı sonuçları bile bile karar alacak denli iktidar sahibi olmak, (3) aldıkları kararların sonuçlarını önceden kestirebilecek ve bu nedenle de sorumlu tutulabilecek durumda olmak. Bu anlayışa göre, olaylar sayısız çoklukta kişilerin sayısız kararlarının amaç gütmeyen sonucu ve özü olmaktadır. Bu kimselerin kararlarının her biri çok küçük boyutludur ve bu tür diğer kararların destek ve pekiştirmesine gereksinirler. Sayısız çokluktaki kararların özü olarak oluşan sonuçlar ile bu anlayışa göre herhangi bir kişinin taşımış olabileceği bir amaç arasında hiç bir bağlantı bulunmamaktadır. Olay insanların aldıkları kararlara bağlı değildir: Tarih, ardında insan denetimi olmaksızın yapılmış sayılmaktadır.

Bu şekilde tasarlanan bir "yazgı" evrensel bir olgu olamaz; kader tarihin doğasında, ya da insanın doğasında "içselleşmiş (mündemiç" değildir. Kader, tarihsel yönden bir belirli toplumsal yapının ürünü ya da öğesidir.

En son başvurulacak silahın tüfek olduğu; tipik ekonomik birimin aile-çiftliği ve küçük dükkânlar olduğu; ulus-devletinin henüz ortaya çıkmadığı ya da çok uzak bir olgu olduğu; haberleşme ve bildirişimin yüz yüze konuşmalarla, el ilanlarıyla, söylev kürsüleri ile yapıldığı bir toplumda tarih gerçekten de bir yazgı sayılabilir.

Fakat zamanımızı, içinde bulunduğumuz koşulları düşünelim: Tüm iktidar ve karar araç ve olanaklarının- yani, tarih yapımı olanak ve araçlarının - aşırı ölçülere varacak kadar genişleyip büyümesi zamanımızın en belirgin özelliği değil midir? Çağdaş sanayi toplumunda ekonomik üretim araçları ve olanakları - köylülerin ve zanaatkârların yerlerini özel firmalara ve devlet işletmelerine terk etmeleri gibi - gelişmiş ve merkezileşmiş bulunmaktadır. Modern ulus devletinde şiddet kullanımı ve siyasal yönetim kurumu da benzer gelişmeler geçirmiştir - soyluları denetimi altında tutan krallar ve kendi donanımını kendisi sağlayan şövalyelerin yerini "muvazzaf" orduların, daha sonraları da dehşet verici askeri mekanizmaların getirilmesi gibi. Modern Çağ sonrası dönemde olan bitenlerde bu üç gelişmenin de en büyük boyutlara ulaştığı yerler Birleşik Devletler ile Sovyetler Birliği olmuştur. Zamanımızda tarih yapımının ulusal olanak ve araçları kadar, uluslararası niteliktekileri de merkezileştirilmiş bulunmaktadır. Tarih yapımında bilinçli insan öğesinin etkisinin söz konusu olabilmesinde de belirli bir eşitsizlik olduğu açık değil midir? Bu olanakları ellerinde bulunduran iktidar seçkinleri bugün - fakat hiç kuşkusuz "kendilerince seçilmemiş koşullar altında" - tarih yapmakta, fakat diğer kişilere diğer dönemlere oranla bugünkü koşullar hiç de ağır ve ezici görünmemektedir.

Kuşkusuz içinde yaşadığımız günün paradoksudur bu: Tarih yapımında yeni olanak ve araçların çıkmış olması açıkça gösteriyor ki, insan yazgının boyunduruğuna vurulmuş değildir. Bugün insan kendi tarihini kendisi yapabilecek durumdadır. Fakat bu gerçeklik, günümüzün bir başka gerçeği olan *insana tarih yapımında umut veren ideolojilerin Batı toplumlarında gerilmesi ve çökmesi* karşısında gülünç duruma düşmektedir. Bu çöküş aynı

zamanda Aydınlanma Felsefesinin de; yani, insanın tarihinde insan aklının ve özgürlüğün yenilmez bir güç durumuna geleceğini savunan felsefenin de çöküşü olmaktadır. Bunun ardından ise, entelektüel topluluğun düşünsel ve siyasal etkinlik yoksunluğu ve beceriksizliği bulunmaktadır.

Hani nerede Batı dünyasının büyük düşün tartışmalarını çekip sürükleyen, çalışmaları ile zamanımızın büyük kararlarına ilişkin olarak kamuoyunu ve siyasal partileri etkileyebilen aydınlar topluluğu? Hani nerede böylesi bir aydınlar topluluğunun kalemlerine ve seslerine açık kitle iletişimi araçları? İki partili ve ürküntü verecek güçte bir askeri mekanizması olan devletin içinde bilgi, düşün ve duygu alanında olup bitenlere karşı kimlerdir en yüksek duyarlığı ve tecessüsü taşıyanlar? Özgür düşünce iktidarın aldığı kararların oluşturulmasında niçin bu denli etkisiz ve uzak kılınmıştır? İktidar sahibi kimseler arasında günümüzde bu denli yoğun ve sorumsuz bir cehaletin nedir sebebi?

Günümüz Birleşik Devletlerinde aydınlar, sanatçılar, rahipler, bilginler ve bilim adamları, hep birlikte, devlet görevlilerinin görüşlerini tekrarlayıp durdukları bir soğuk savaş içine girmiş bulunmaktadırlar. Bugün bütün bu kimseler ne iktidar çevrelerinden alternatif politikalar istemekte ve ne de kamunun önüne çıkıp ona bu tür alternatifler sunmaktadır. Birleşik Devletlerin politikasına sorumlu bir içerik kazandırmaya çalışmadıkları gibi, bu politikayı siyasal içerikten iyice soyutlamak ve boş tutmak istemektedirler. Hıristiyanlığın yenilgisi ve teslimiyeti diyebileceğimiz din adamlarının bu alandaki başarısızlığı da, gerçekte, bilim adamlarının Bilim Makinasına olan tutsaklıklarının bir benzeri durumundadır. Artık olağan sayılan kitle iletişiminin yalanın hizmetine koşumlanmış olması da bunun bir bölümüdür. Sosyal

bilimdeki çeşitli özürlere dayanarak yapılan türlü türlü bayağılıkların nedeni de aynıdır.[+]

3

Burada işlemekte olduğum görüşüm (ya da baştan beri savunmakta olduğum savımın tümünün) bütün sosyal bilimcilerce kabul edilmesini beklemiyorum. Burada en çok belirtmek istediğim, aklın ve özgürlüğün değerliliğini kabul ettikten sonra, bir sosyal bilimcinin başta gelen görevinin tarihte özgürlüğün ve aklın rolünün sınırlarını saptamak olduğudur.

Sosyal bilimci olarak üçüncü rolü benimsedikten sonra, kendimizi "toplumun dışında" bağımsız bir varlık sayamayız. Bu durumdaki her sosyal bilimci, diğer pek çok kimse gibi, bu dönemin tarih-yapımına ilişkin kararlarının dışında bırakıldığını hissetmekte; aynı zamanda kendisinin de, alınan bu kararların sonuçlarından etkilenecek olan kimseler arasında yer almış bulunduğunun bilincini taşımaktadır. Böyle bir sosyal bilimcinin yapmakta olduğu şeyin ne olduğunu bilmesi oranında, açık ve görülgen bir biçimde siyasal bir kişi olabilmesinin de

---

[+] Mills'in bu eleştirileri, 1914-1950 dönemindeki Wilson ve Rousevelt'in başkanlıklarında şekillenip oluşan; 1950-1960 döneminde kendi mantığını çok uçlara varıncaya kadar toplumsal sisteme yayıp benimsettiği için, toplumsal sistemde aksaklıkları gösterecek toplamsal muhalefet odaklarını, bireyselliği ve özgürlüğü onarılmaz derecede tahrip eden *toplumsal hegemonyanın siyasal toplumdan sivil topluma doğru* kamusal bürokrasiler aracılığı ile uzatıldığı evre için geçerlidir. 1960'lardan bu yana ise, sistemi üretken olmaktan alıkoyan bu "zamanı geçmiş" yöntem yerine, daha "dışsal bir güdümlemeye" yönelerek, bugün, sivil toplumda odaklanan ekonomik ve toplumsal hegemonya örgütlerinden siyasal topluma (devlete) yönelen bir düzenleme ağır basıyor. Ancak, toplumsal sistemde aranan etkinliği sağlayacak ussallaşabilme, özgürleşebilme, kendiliğindenlik vb., gibi bireysel ve toplumsal özellikler 1960-öncesi dönemin "açık baskıcı araçsal düzenlemeleri" ile tahrip edilmiş olduğu için, toplumsal sistemin etkinliğe kavuşturulmasının içsel çelişkilerinin örtülü tutulmasının gitgide güçleştiği söylenmektedir. Bak: Paul Piccone, The Crisis of One-Dimensionality, "*TELOS*, 3 (Spring) 1978, ss. 43-54; Tim Luke, "Culture and Politics in the Age of Artificial Negativity, "*TELOS*, 3 (Spring) 1978, ss. 55-72, (ç.).

başta gelen nedeni budur. Hiç kimse "toplumun dışında" değildir; sorun, herkesin toplum içinde durduğu yerin ne olduğudur.

Sosyal bilimciler, çoğunlukla, sınıf, statü ve iktidar yönünden orta sınıf içinde yer alırlar. Böyle bir yaşam çerçevesi içinde giriştikleri faaliyetleri ile, çoğu kez, yapısal sorunlarla karşı karşıya bulunan diğer sıradan insanlardan ayrılamayacak konumdadırlar. Çünkü bu tür sorunların çözümü sadece entelektüel, ya da sadece özel çözümlerle olamamaktadır. Bu tür sorunların doğru ifade olunmaları sadece sosyal bilimcilerin iradelerine açık bir alan içinde mümkündür denemeyeceği gibi, çözümler için de aynı şey söylenemez. Bu ise, bu tür sorunların hem sosyal, hem siyasal, hem de ekonomik iktidar sorunları oluşlarıdır. Fakat unutulmamalıdır ki, sosyal bilimci sadece "sıradan insan" da değildir. Yaşamak üzere içinde doğduğu toplumsal çevreyi ve ortamı aşmak sosyal bilimcinin entelektüel işlevinin de özünü oluşturmaktadır. Sosyal bilimci, on dokuzuncu yüzyıl İngiltere'sinin ekonomik düzenini, yirminci yüzyıl Amerika'sının statü hiyerarşisini, İmparatorluk Roma'sının askeri kurumlarını, ya da Sovyetler Birliğinin siyasal yapısını incelemekle, işte, bu görevi yüklenmiş olmaktadır.

Özgürlük ve akıl sosyal bilimci için bir değer ifade ediyorsa, belirli bir tipten toplumsal yapı içindeki belirli tipten insanlar için, bireyler olarak özgür ve rasyonel olabilmekte yararlanabilecekleri objektif değişimler üzerinde de durmak ve çalışmak zorundadır. Sosyal bilimcinin üzerinde durması gereken ikinci konu da, değişik tipten toplumlardaki değişik konumlardaki kimselerin, önce kendi akıl ve yaşam denemeleri sayesinde kendi günde-

lik yaşam ortamlarını aşabilme şansına ne derecede sahip olabildikleri; sonra da, iktidarları sayesinde, toplumların yapısı ve dönemleri için yaratabilecekleri tüm sonuçları ile diledikleri eylemde bulunabilme dereceleridir. Bu sorunlar tarihte aklın rolüne ilişkin sorunlardır.

Bu sorunlar üzerinde durulduğunda, modern toplumlarda bazı kimselerin yapısal önemi olan edimlerde bulunma iktidarına sahip oldukları; edim ve eylemlerinin sonuçlarının neler olacağını bilebildikleri; diğer bazılarının bu tür bir iktidara sahip oldukları, fakat bu iktidarlarının nereye kadar etkin olabileceğinin bilincine varmamış bulundukları; birçoklarının ise yapının bilincine varıp gündelik ortamlarını aşacak duruma gelemediği, yapısal değişimi etkileyecek bir eylemde bulunmak için gerekli hiçbir olanağa sahip bulunmadığı kolayca görülecektir.

Daha sonra, sosyal bilimciler olarak, kendimizi konumlamamız gerekecektir. Yaptığımız işin, çalışmamızın doğası gereği bizler toplumsal yapının önemini ve bir dereceye kadar da bu yapının hareketinin tarihsel mekaniğini bilecek durumdayız. Fakat açıktır ki, bugün varolan ve bu mekaniği etkileyebilecek olan başlıca iktidar araçlarına sahip bulunmaktan uzağız. Bununla beraber, çoğu kez güçsüz kalan bazı "iktidar araç ve olanaklarına" sahip bulunmaktayız. Siyasal rolümüzü ve çalışmalarımızın siyasal anlamını ortaya koyan da bu olmaktadır.

Bence, özgürlük ve akıl ideallerini benimsemiş bir sosyal bilimcinin görevi, yaptığı çalışmalarını, daha önce iktidar ve bilgi durumlarına göre sınıflandırdığım diğer üç tipteki insanların hepsine de sunabilmektir.

İktidar sahibi olan ve bunun bilincine varmış bulunan kimselerle ilgili olarak, sosyal bilimci işleviyle yaptı-

ğı çalışmaların sonucunda, bu kimselerin aldıkları ya da almadıkları kararlarla etkilemiş oldukları (tarihsel-ç.) sonuçların ortaya çıkışından ötürü yüklendikleri sorumluluğun derecesini saptamış ve belirtmiş olur.

Eylemleri bu tür sonuçlara yol açan, ancak bunun bilincinde olmayan kimselerle ilgili olarak ise, bu kimselere yaptıklarının sonuçlarının neler olduğunu bulup göstermek de sosyal bilimcinin görevidir. Böyle yapmakla onları eğitmeye çalışmış ve gene, onlarla belirli bir sorumluluk yüklenmiş olmaktadır.

Böylece bir iktidardan yoksun bulunan ve yaşadıkları dar ortamın dışındaki şeylerin farkında olmayan kimselere karşı ise sosyal bilimcinin görevi yapısal yönsemelerin ve kişilerin yaşadıkları ortamcıkları etkileyen kararların anlamlarını açıklamak, kişisel sorunların kamusal sorunlara nasıl bağlı olduklarını göstermek; bunları yaparken, üst düzeyde iktidar sahibi olan kimselerin edim ve eylemleriyle ilgili olarak vardığı bulguları bu kişilere anlatmak ve açıklamaktır. Bütün bunlar sosyal bilimcinin başlıca eğitsel görevleri; geniş kitlelere seslendiği zaman ise, yüklenmiş olduğu temel kamusal görevleri olmaktadır. Buradan itibaren, bu üçüncü rolün ortaya çıkardığı bazı sorunlar ve getirdiği bazı görevler üzerinde durmak istiyorum.

4

Bilincinde oluşunun derecesi bir yana, sosyal bilimciler genellikle profesörlük yapan kimselerdir. Sosyal bilimcinin yapabileceğini belirleyen de mesleğine ilişkin bu gerçek, bu olgu olmaktadır. Profesör olarak öğrencilere seslenebilmekte, zaman zaman da, yaptığı konuşmalar ve yazılarıyla daha stratejik konumdaki kamulara seslenebilmektedir. Sosyal bilimcinin kamusal rolünün ne olabileceğini tartışırken iktidarla ilgili bazı

temel olgulardan; başka bir deyişle sosyal bilimcinin iktidarsızlığından da söz etmemiz gerekmektedir.

Sosyal bilimci *liberal;* yani, *özgürleştirici* bir eğitimi gerek edindiği ölçüde, iki amaçla kamusal bir rol yüklenmiş olur: Bireyler için yapması gereken kişisel sorunların ve konuların, gerçekte, akıl aracılığı ile ele alınabilecek birer toplumsal sorun olduklarını bireye göstermek; bireylerin, düşünen ve özgür insanlar olabilmeleri için gereken kendini eğitmiş kişiler olmalarına yardımda bulunmak. Sosyal bilimcinin toplum için yapması gereken iş, özgün (genuine) kamuyu yok eden bir *kitle toplumu* yaratan tüm güçlerle mücadele etmek-ya da, pozitif bir ifade ile, kendini özgünleştirebilen kamuların oluşumuna ve güçlenmesine yardımcı olmaktır. Toplumun akıl ve özgürlükten yoksun kalmaması, ancak, bu işlerin yapılması ile olabilecektir.

Bunlar çok geniş kapsamlı araçlardır ve biraz dolaylı bir yoldan açıklamam gerekmektedir. Burada değindiğimiz, beceriler ve değerler olmaktadır. "Beceriler"den bazıları, özgürleştirme sorun ve amacı ile az, bazıları ise daha çok ilgilidir. Becerilerin ve değerlerin, çoğu kez varsayımladığımız "nötr beceriler" ararken yaptığımız gibi, kolayca birbirlerinden ayrılabileceğini sanmıyorum. Bu, bir uçta becerilerin, bir uçta da değerlerin yer aldığı bir derecelenme sorunudur. Fakat ölçeğin ortalarında bir yerde duyarlılıklar diyeceğim şeyler bulunmakta; en çok ilgilenmemiz gerekenler de bunlar olmaktadır. Bir kimseyi torna tezgahında çalışabilecek duruma getirmek, ya da okur-yazar yapmak büyük ölçüde bir beceri kazandırma yetiştirimidir. Bir kimseye, gerçekte nasıl bir hayat yaşamayı istediği konusunda alacağı kararda yardımcı olmak, ya da *Stoic,*

Hıristiyan veyahut *Hümanist* yaşam biçimi üzerine kendisiyle tartışmada bulunmak ise, bir değer aşılamaktır, ya da değerler alanında onu eğitmektir.

Beceri ve değerlerin yanı sıra üzerinde durmamız gereken bir başka konu da duyarlılıktır. Duyarlılık, bunlardan ikisini kapsadığı gibi, bunlardan fazlasını da kapsamaktadır: Kişinin kendisine ilişkin bilgisini aydınlığa ve arılığa kavuşturması diye anlaşılan *ancient* yorumu ile bir çeşit *theraphy* anlamına da gelmektedir. Kişinin kendisi ile yaptığı *tartışma* dediğimiz farklı görüş ve değerlendirmeler arasında karşılaştırmalar yapmak da bu kapsam içinde yer almaktadır. Bir eğitimcinin işe, ucuz ve kolay görünse bile, kişinin en çok ilgi gösterdiği şeylerden başlaması gerekir. Eğitimcinin öyle bir yol izlemesi, öylesine malzemelerden yararlanması gerekir ki, öğrenciler ilgi duydukları konuda gitgide daha rasyonel bir düşünce yeteneği kazanabilmiş olsun. Eğitimcinin, bir kez başladıktan sonra kendi yolunda ilerleyebilecek yetenekteki kimselerin gelişmesine yardımcı olması gerekir: Özgürleştirici bir eğitimin amacı, açıkçası, kendi kendini eğitmesini, kendi kendini bilgi ve kültürce zenginleştirmesini bilen insanlar; kısacası, özgür ve rasyonel insanlar yetiştirmek olmak gerekir.

İçinde böylesi bireylerin başat çoğunlukta olduğu toplumlar, tek kelime ile, demokratik toplumlardır. Böyle bir toplum, *kitlelerden* çok *kamulardan* oluşan bir toplum olarak da betimlenebilir. Bununla belirtmek istediğim şu:

Farkında olsalar da, olmasalar da, bir *kitle toplumu'* nda yaşayan insanlar kişisel güçlük ve sorunlarının toplumsal sorunlar niteliği taşıdığını göremezler; görseler de, birincisini ikincisinin konumuna getiremezler. Bu tür bir toplumda yaşayan bireyler kendi dar ortamcıklarındaki kişisel sorunları ile, sosyal yapının sorunları

arasındaki karşılıklı etkileşim ve bağıntılılığı da görüp anlayamamaktadırlar. Özgün bir kamu içinde yaşayan bilgili bir birey ise bunları yapabilecek durumdadır. Bilir ki, çoğu kez, kişisel sorunlar ve güçlükler olarak yaşadığı şeyler başkalarının da paylaştığı sorunlar ve güçlüklerdir. Daha da önemlisi, bunların çözümü için herhangi bir bireyin getirebileceği bir çözüm yeterli olmayacak; bireyin, içinde yaşadığı grupların yapısında, kimi zaman ise, toplumun bütününün yapısında değişiklikler yapmak gerekecektir. Kitle toplumundaki insanların sorunları, güçlükleri vardır; fakat çoğu kez bunların anlamını ve temeldeki nedenlerini görüp anlayamamaktadırlar. Kamu düzeyindeki tartışmaların yapılabildiği toplumlarda yaşayan bireyler ise, sorunları görüp anlayabilmekte, bunların kamu açısından önemlerini, nedenlerini işleyişlerini görüp kavrayabilmektedirler.

Liberal düşünceli herhangi bir eğitimciye düşen görev gibi, sosyal bilimciye düşen görev de, sürekli bir biçimde, kişisel sorunların gerçekte kamu sorunu olduklarını gösterebilmek; kamu sorunlarının da değişik bireyler için taşıdıkları insansal anlamı ortaya koymaktadır. Yaptığı araştırma, inceleme ve diğer çalışmalarında - ve bir eğitimci olarak yaşadığı hayatın bütününde - böylesi bir toplumbilimsel düşünceye (muhayyeleye) sahip olabilmek, buna uyumlu kalabilmek onun temel görevi ve yükümlülüğüdür. Bu niteliğe sahip bir düşün yeteneğini, kamusal planda karşı karşıya gelme olanağı bulduğu diğer insanlara da kazandırabilmek ise, sosyal bilimcinin başta gelen amacı olmak durumundadır. Bu görevlerinin yerine getirilmesi demek, akla ve bireyin özgün varlığına yaşama olanağı sağlamak; bunların demokratik toplumun temel değerleri durumuna gelmelerini sağlamak demek olacaktır.

Burada şu akla gelebilir ve denebilir ki, "Tamam, sorun da bu. Sosyal bilimci, denildiği gibi, kendisine öylesine yüksek bir ideal saptamıştır ki, bu *ideal* açısından bakıldığında, diğer her şey çok önemsiz kalmaktadır". Böyle yapıyorsa sosyal bilimci, demokrasi kavramını ciddiye almadığını; birçokları gibi, bu kavrama karşı içten bir ilgi duymadığını ortaya koymuş demektir. Demokrasi, doğaldır ki, kendisine ilişkin çok daha kolaylıkla haklı görülebilecek görüş ayrılıklarının bulunabileceği karmaşık bir *idea*'dır. Fakat birlikte düşünmek isteyen kimselerin altından kalkamayacakları kadar da karmaşık ve güç bir kavram sayılmamalıdır.

Demokrasi kavramı ile ideal olarak neyi kastetmek istediğimi daha önce belirtmeye çalışmıştım. Öz olarak, demokrasi, bazı insanların aldıkları birtakım kararlardan önemli derecede etkilenen kimselerin, bu kararların alınmasında etkin biçimde seslerini duyurabilmeleridir. Bunun sonucu ise, bu tür kararları alabilecek iktidarın kamuca yasallaştırılmış, bu kararları alacak durumdaki kimselerin de kamuca "sayılır" duruma getirilmiş olmalarıdır. Benim inancım odur ki, yukarıda belirttiğim türden kamular ve bireyler toplum içinde başat durumda bulunmadıkça, bu üçünden hiçbiri toplumda varolamaz, varlığını sürdüremez. Bunun yanı sıra, gene gerekli sayabileceğimiz bazı diğer koşullar üzerinde ise, ilerde yeri geldikçe duracağız.

Birleşik Devletlerin sosyal yapısının, bütünüyle demokratik bir toplumsal yapı olduğu söylenemez. Bunu üzerinde görüş birliğine varabileceğimiz bir "asgari müşterek" olarak gözönünde tutalım. Bütünüyle demokratik sayılabilecek bir toplum ise bilmiyorum. Böyle bir toplum bir *ideal* olarak kalmaktadır. Söylemek zorundayım ki, günü-

müz Birleşik Devletlerinin demokratikliği daha çok biçimde kalan ve beklentilere ilişkin bir retoriğin* dile getirdiği türdendir. Özde ve uygulamada çoğu kez demokratik olmayan bir toplumsal yapıdır bu. Kurumsal alanların bir çoğunda durum kesinlikle bu niteliktedir. Şirketler topluluğunun kendi içindeki bir işbirliğine dayanan ekonominin işleyişi ne kent yönetimleri gibidir, ne de aldıkları kararlarla hayatlarını etkiledikleri insanlara karşı sorumlu tutulabilen bir seri iktidar merkezleriyle oluşan bir işleyiştir. Askeri mekanizma ve her gün biraz daha artacak şekilde siyasal devlet kurumu da benzeri koşul içinde bulunmaktadır. Sosyal bilimcilerin demokratik bir kamu rolü yükleneceğini, ya da yüklenebileceğini - birçoğu böyle bir şey yapabilmiş olsa bile - bunu kamunun bugünkü durumunu düzeltebileceğine inanacak kadar iyimser değilim, böyle görünmek de istemem. Belirtmek istediğim tek şey, önümüzde bizler için benimseyebileceğimiz, bir çoklarımızın ise benimsemiş bulunduğumuz bir belirli rolün var olduğudur. Bu rol, insan ve topluma ilişkin işlerde akla tanınabilecek yer ve ağırlık konusundaki gerek liberal ve gerekse sosyalist dünya görüşüne de uygun düşmektedir[1].

---

* Özünden, doğruluğundan çok, söyleniş biçiminin güzelliğine, etkinliğine önem verilen konuşma tarzı-ç.

1) Bu noktayı geçmeden önce, okuyucuya hatırlatmam gerekir ki bugünkü bürokratik içerik ve kullanımı tamamen bir yana, soyutlanmış deneyimciliğin üslubu (ve zorunlu kaldığı yöntembilimsel kısıtlama) benim betimlemeye çalıştığım demokratik siyasal rolle de bağdaşmamaktadır. Çalışmalarımda sadece bu üslûbun ve anlayışın çerçevesi içinde hapsolmuş bulunan, "gerçek sosyal bilim çalışmasının" ancak bu anlayışla yapılabileceğine inanan, hayatını bu anlayışın moral değerlerine uygun olarak yaşayan bir kimsenin özgürleştirici bir eğiticilik yapabilmesi olanaksızdır. Böyle bir rolün yerine getirilebilmesi hem bireylerin, hem de kamuların kendi düşünce yeteneklerine, eleştirici düşüncelerine, kafalarının yetenek ve vüsatini geliştirme

Benim önem verdiğim nokta, sosyal bilimin siyasal rolünün - bu rol ne olursa olsun - demokrasinin varlığını sürdürüp sürdürememesi ile yakından bağlantılı olduğudur.

Sosyal bilimciler olarak üçüncü rol olan bağımsız bir akılla düşünmeyi ve çalışmayı benimseyeceksek, bütünüyle demokratik olmayan bir toplumda demokratik bir tutum ve anlayışla çalışmamız, yaşamamızı buna uygun kılmamız gerekecektir. Oysa, edimlerimizde, çalışmalarımızda sanki bütünüyle demokratik bir toplumdaymışız gibi davranmakta ve böyle yapmakla da

---

çaba ve olanaklarına güven duyabilmelerini gerektirir. Böyle bir rolün icrası, George Orwell'in deyişiyle, kişinin "kendisini akıntının dışında tutabilmesine" ya da güzel bir Amerikan deyimiyle "kendinin adamı" olmasına, bu yönde desteklenmesine bağlıdır. Bireylere sosyal gerçekliği "gerçekten" bilebileceklerini fakat bunu ister istemez demokratik nitelikte bir araştırmaya dayanarak yapabileceklerini söylemek, kişilerin bağımsız bireyler ve özgün düşünürler olabilme çabaları yerine, Bilim alanına bir çeşit tabu koymak demektir. Bireysel olarak sosyal bilimci olmaya çalışan kişinin gerçekliği bilebilme yeteneğine olan güvenini küçümsemek demektir. Böyle bir tutum, fiilen, bireyleri toplumsal inançlarını kendilerine yabancı otoritelere göre belirlemeye, zamanımızdaki aklın bürokratikleşmesi sürecine uyumlanmalarına ve bu sürecin kendi inançlarını pekiştirmesini kabul etmeye yönlendirilmesi demektir. Akademik hayatın sınaileştirilmesi ve sosyal bilimin sorunlarının bölüntülere (fragmonlara) ayrılıp ufalanması, sosyal bilimcinin özgürleştirici bir eğitsel rol yüklenmesi ve bunu yerine getirmesi sonucunu veremez. Çünkü bu düşünce ekolünün incelemek, anlamak istediği, sadece, belirli saydığı, öğrenilebilir saydığı dar bir alandır. Ne var ki, emin olabildikleri, güvenilir sayabildikleri konular soyutlanmış fragmonlardır. Oysa ki, liberal eğitimin yüklendiği görev, sosyal bilimin siyasal rolü ve entelektüel alanda sosyal bilimden beklenen insanlara bu gibi bölüntüleri ve soyutlanmış ortamları aşabilme; tarihsel yapıların ve bu yapılar içindeki yerlerinin önemini ve anlamını kavrayabilme olanağını ve yeteneğini kazandırmak olmalıdır.

işin "Sanki"sini unutturmaya çalışmaktayız. Sosyal bilimciler olarak kendimize seçebileceğimiz, benimseyebileceğimiz tek rol bu olmamalıdır. En azından diyebilirim ki, demokratik bir siyasal yaşam oluşturabilmek için bundan başka bir yol yoktur. Bu nedenle de, insana ve topluma ilişkin alanlarda sosyal bilimlerin insan aklına etkinlik kazandırabilmenin tek aracı olarak ortaya koydukları sorun, gerçekte, günümüz demokrasisinin de en temel sorununu oluşturmaktadır.

5

Bu işte başarı şansı nedir? Bu gün içinde eylemde bulunacak olduğumuz bu siyasal yapı var oldukça, sosyal bilimcilerin insan aklını insan ve toplum sorunlarında etkin kılabilme görevlerini yerine getirebileceklerini olası görmüyorum. Böylesi stratejik bir rolü oynamaya girişecek bilim adamı durumundaki kimselerin belirli bazı koşullara kavuşmuş olmaları gerekmektedir.

İnsanların kendi tarihlerini kendilerinin yapacağını, ama bunu kendi tercihlerine göre saptayacakları koşullar altında yapamayacak olduklarını Marx yazmış bulunuyor. Öyleyse, bu tür bir rolü yerine getirebilmemiz için *gerekli gördüğümüz* koşullar nelerdir, neler olabilir? Gerekli gördüğümüz koşullar şu iki özelliğe sahip tarafların, hareketlerin (movement) ve kamuların bulunmasıdır: (1) Bütün bunlar, topluma ilişkin her fikir seçeneğinin alabildiğine özgür bir biçimde tartışılabilmesine elverecek nitelikte olmalıdır ve (2) bütün bunlar yapısal sonuçları olabilecek kararların alınmasını ve uygulanmasını etkileyebilme şansına sahip olmalıdırlar. Ancak bu örgütlenmeler ve düzenlenimler gerçekleştirildikten sonradır ki, özetlemeye çalıştığım anlamda insan ve toplum işlerinde insan aklına etkinlik kazandırmak işinde gerçekçi ve umutlu olabiliriz. Hemen belirteyim ki,

böylesi bir toplumsal durum, gerçekten demokratik bir toplum yaşamına geçiş için bence zorunlu bir temel koşuldur.

Böyle bir siyasal düzenlenim içinde sosyal bilimciler kendilerinin yüklendikleri siyasal rollerini yerine getirirlerken, büyük bir olasılıkla, artık sadece ne olduğu belirsiz, bulanık ve biçimlenmemiş bir kamuya seslenmek yerine, belirli siyasal hareketlerin, tabakaların ve çıkarların açıkça ve belirgin biçimde "yandaşı" ya da "karşıtı" olabileceklerdir. Düşünceleri ve fikirleri, kısacası, başkalarının fikir ve düşünceleri ile karşılaşmak, onlarla yarışmak zorunda kalacak; böylesi bir rekabet (hem bir süreç olarak, hem de yol açacağı sonuçları yönünden) siyasal bir anlam ve etkinlik kazanabilmiş olacaktır. Demokrasi *idea*'sını ciddiye alıyorsak, insana ve topluma ilişkin işlerde insan aklının belirli bir yeri olması gerektiği inancını ciddiye alıyorsak böylesi bir rekabet içine girmiş olmamız bizim için hiçbir şekilde sıkıntı vermemelidir. Kuşkusuz, sosyal gerçekliğin her betimlenişinin, hele hele, siyasal araç ve usuller ile amaçlara ilişkin önerilerin betimlenişlerinin tartışma olmazsa, tekbiçimli bir doktrine indirgenebileceğini düşünmemiz gerekmektedir[2].

Bu nitelikteki partilerin, hareketlerin ve kamuların bulunmayışı nedeniyle, daha çok, yasal biçimleri ve biçimsel (formal) beklentileri bakımından demokratik sayılması gereken bir toplumda yaşıyoruz. Fakat içinde

---

2) Toplumsal *idea'lar* alanında böyle bir tekel düşüncesi, aklın yöneticisi bilim yapıcılarının "Yöntem" anlayışlarının temelinde yer almakta ve "Grand Teori"cilerin "kutsal değerler"inin hiç de saklayamadığı içeriğini meydana getirmektedir. En açık şekilde görüldüğü yer ise 5. Bölümde incelemiş olduğumuz "teknokratik sloganlar" oluyor.

yaşadığımız bu koşulların da çok büyük bir değer taşıdıklarını ve önemli olanaklar sağladığını küçümsememiz gerekmektedir. Bunların değerini Sovyet dünyasında var olmayışlarından, dünya aydınlarının bunlar uğruna giriştikleri mücadelelerden anlayabiliriz. Anlamamız gereken bir başka nokta ise, dış ülkelerde birçok aydının fiziksel anlamda zarar görmesine karşılık, burada da birçok aydının moral yönden kendi kendilerini tüketip yok ettikleridir. Birleşik Devletlerdeki demokrasinin bu denli biçimsel nitelikte olması tarihin yapımında akla özgür bir rol oynama olanağı verilmesinde başta gelen görevlilerden birinin de sosyal bilimler olduğu görüşümüzden vazgeçmemizi haklı kılacak bir neden sayılamaz. Demokratik partilerin ve hareketlerin olmayışı, demokratik özü olan kamuların bulunmayışı, birer eğitimci olarak sosyal bilimcilerin eğitim kurumlarını böyle özgür düşünce yeteneği kazandırılmış kimselerin oluşturduğu bir kamunun hiç değilse bir başlangıç olarak yaşayabildiği ve bu kişilerin tartışıp konuşabildikleri bir ortam durumuna getirmek için mücadelede bulunmaktan geri kalmalarını gerektirmez. Bu denli akademik sayılmayan toplumsal rollerinde de gene aynı nitelikte kamular yetiştirme görevlerinden vazgeçmeleri gerekir.

Bunu yapmak, elbette ki, "güçlükle" karşılaşmaya hazır olmak; asıl önemlisi, öldürücü bir kayıtsızlık ve ilgisizliği yenmeye çalışmak demektir. Bunu yapmak, ortaya, bile bile çatışkın kurumlar getirip sunmak, bile bile bir tartışma ortamı oluşturmak ve bunu canlı tutmaya çalışmak demektir. Geniş ölçüler içinde, herkese açık ve herkesin önünde ve bilgilendirilmiş bir kamu içinde işleyen siyasal tartışma ortamı olmadıkça insanlar ne yaşadıkları dünyanın etkin gerçeklikleri ile, ne de

kendi gerçeklikleri ile bir temas kurabilirler. Özellikle şu günlerde, bana öyle geliyor ki, anlatmaya çalıştığım bu rol, en azından, gerçekliğin kendisine ilişkin olarak bile, tek bir tanım yerine, ortak çeşitli ve çatışkın tanımlar konulmasını gerekli kılmaktadır. Çoğu kez "propaganda" terimiyle ifade olunan ve özellikle tutucu türden olay şey sadece çeşitli konu ve sorunlara ilişkin kanaatler içermemekte, fakat bir zamanlar Paul Kecskemeti'nin belirttiği gibi, gerçekliğin "resmi" tanımlarını da içermektedir.

Bugünkü kamu yaşantımız, çoğu kez, bu tür resmi betimlemelere, *myht*'lere, yalanlara ve budalaca şeylere dayanmaktadır. Üzerinde yeterince tartışılmış olsa da olmasa da, izlenen politikaların birçoğu gerçekliğin yetersiz ve yanıltıcı betimlemelerine dayandığından, gerçekliği betimlemenin dışında tutulan kimselerin çok daha sarsıcı etkilerle karşılaşacakları açıktır. Belirttiğim nitelikte kamuların ve belirttiğim kişilikteki bireylerin, bu toplumda gerçekten varolabilmelerinin radikal bir görünüm taşımasının nedeni de budur. Ne var ki, aklın, sosyal bilimler alanında yapılacak olan çalışmaların, düşünsel yeteneğin ve fikirlerin (ideas) rolü gene de şu olmak zorundadır: Gerçekliği yeterli bir biçimde ve kamu açısından yararlı olacak bir nitelikte betimlemek. Bir demokraside sosyal bilimin eğitsel ve siyasal rolü, bireysel toplumsal gerçekliklerin yeterli betimlenimlerine uygun bir biçimde yaşayabilecek, onları anlayabilecek ve bunların geliştirilmesine yardımcı olabilecek bireylerin ve kamuların oluşmalarına ve güçlenmelerine katkıda bulunmaktır.

Benim belirtmeye çalıştığım nitelikte, akla belirli bir yer ve rol vermek demek, bireyin doğru yolda yürümekten ayrılmaması, günün bunalımlarıyla ilgilenip görev alması, Kongreye üye olmaya çalışması, gazete tesisi satın al-

ması, yoksullara yardım etmesi demek değildir. Bu tür eylemler çoğu kez hayranlıkla karşılanan şeylerdir ve birçok kere kendimi de bu tür işlere kalkışmaktan uzak tutamadığımı belirteyim. Ama bu tür şeylerin bir sosyal bilimci tarafından olağan faaliyetler olarak benimsenmesi düpedüz, sosyal bilimcinin kendisinden beklenenleri vermemesi, bundan kaçınması; sosyal bilimlerin geleceğine insana ve topluma ilişkin işlerde insan aklının yerine inanmaması demek olacaktır. Bu rol ancak ve ancak, sosyal bilimcinin sosyal bilimle uğraşmasıyla; aklın ve düşüncenin bürokratikleşmesini daha da hızlandırıp arttırmaması ile gerçekleştirilebilir.

Benim bu konudaki görüşlerimi her sosyal bilimcinin kabul etmeyeceğini biliyor böyle bir şey de beklemiyorum. Benim vurguladığım nokta, tarihsel değişim ve bu süreç içinde, eğer varsa, özgür ve akıl sahibi bireyin yeri konusunda belirli bir görüşe sahip olmanın da sosyal bilimciye düşen görevler arasında bulunduğudur. Sosyal bilimcinin incelediği, çalıştığı toplum içinde kendi düşünsel ve siyasal rolünün de olduğunu bilebilmesi; bu sayede, sosyal bilimin geleneğinde ve geleceğinde böylesine köklü bir yeri olan özgürlük ve akıl gibi değerler konusundaki düşüncelerinin ne olduğunu anlayabilmesi de ancak böyle mümkün olabilecektir.

Birey olarak insanlar ve insanlardan oluşan küçük gruplar tarihsel sonuçlara yol açacak nitelikteki eylemlerde bulunma özgürlüğüne sahip değilseler ve aynı zamanda bu tür sonuçları görebilecek düşünebilme olanak ve yeteneğinden yoksunsalar, modern toplumların, ya da bunlardan herhangi birinin yapısı tarihin yapımında bugün varolanlardan daha başka olanaklara ve bilgiye elvermeyecek durumda ise - o zaman sosyal bilimin yerine getirebileceği tek bağımsız rol "vak'a nüvislik" yapmak ve anlamak olmakta; iktidar sahibi durumundakilerin so-

rumlu tutulabilmeleri fikri safça bir fikir haline gelmekte; özgürlük ve aklın gerekli ölçüde değer kazanabilmesi sadece ayrıcalıklı bazı özel yaşamların kural dışı dar ortamcıklarında gerçekleşebilecektir.

Fakat böyle bir şey gereğinden fazla "eğer"lere bağlanmak demektir. Özgürlüğün dereceleri ve bunun sonuçlarına ilişkin ölçüler konusunda görüş ayrılıkları olabilir; ama bence, bütün bunlara rağmen, günümüzün sosyal bilimlerinde görüldüğü gibi özgürlüğün ve aklın terk edilmesi gereken değerler sayılabileceğine inanmıyorum.

Benim tartışmakta olduğum bu tür güç sorunlarla uğraşmaktan kaçınmak gibi günümüzde sosyal bilimin "dünyayı kurtarmakla görevli olmadığı" sloganını kullananlar çoğalmış bulunmaktadır. Bunu yapanlar bazen gerçekten işlerinde alçak gönüllü davranan sosyal bilimciler olmakta; bazen bu sözler, uzmanlaşmış, inançsız ve kuşkucu kişilere kapsamlı ve geniş çerçeveli çalışmalardan yana olan sosyal bilimcileri küçümsemek ve karalamak için söylenmekte; çoğu kez de, salt kendinden başkası ile ilgilenmeyi kötü gören bir düşünsel eylemle bilim yapılabileceğini sanan ve hakkı olmadığı halde kendisine Bilim adamı görünümü kazandırmaya kalkışanlar tarafından söylenmektedir. Fakat asıl önemlisi bazen bu sözlerin iktidar sorununa ilişkin gerçeklere göre varılmış hesapların sonucunda söylenmekte oluşudur.

Bu tür olgular ve gerçekler nedeniyle, bence "dünyayı kurtarmaya çalışma"nın hiçbir yanlış yanı yoksa da, ben, bireysel olarak, "sosyal bilimlerin" dünyayı kurtaracağını sanmıyorum. "Kurtarmaya çalışmak" sözünü ise, bir üçüncü dünya savaşından kaçınmayı ve insana ilişkin sorunların insanın özgürlüğü ve insan aklı

ideallerine uygun olarak yeniden düzenlenmesini düşünerek söylüyorum. Benim bu konudaki bildiklerim, bu konuda insanlığın şansının ne olduğu sorununda iyimserce değil de, kötümserce düşüncelere varmama yol açmaktadır. Fakat durum gerçekten böyle bile olsa, gene de şu soruyu sormamız gerekmektedir: İnsan aklı ve düşüncesi sayesinde, bugün içinde bulunduğumuz bunalımlardan kurtulmamızın herhangi bir çaresi varsa, bunu bulup ortaya koymak sosyal bilimciye düşen bir görev değil midir? Biz sosyal bilimciler her birimiz-her zaman açıkça görülmese de - insan türüne ait olduğunu; insan olduğunu farkına varmaya başlamış olan insanı temsil etmek durumundayız. Bütün büyük sorunların çözümü, işte insanın bu kendinin *insan* olduğunu fark edebilmesine bağlı bulunmaktadır.

Elimizde ve kafamızda bugün sahip olduğumuz bilgilerle bu konuda iktidar sahiplerine başvurmamız, kavramın budalalığı da içeren bütün anlamlar destesiyle, ütopyacılık olacaktır. Biz sosyal bilimcilerin bu konudaki kişilerle kurabileceğimiz ilişkiler, ancak, onların kendilerince yararlı gördükleri türden ilişkiler olabilecek; bizleri, onların sorunlarını ve amaçlarını benimsemiş teknisyenler olmayı kabul etmedikçe, ya da onların prestijlerini ve otoritelerini daha da güçlendirip güvenceye kavuşturacak ideologlar durumuna indirgenmeyi kabul etmedikçe kendilerine yakın saymayacaklardır. Bu düzeyde kalmamak siyasal rolümüzle ilgili olarak böyle bir duruma indirgenmemek için, her şeyden önce sosyal bilimciler olarak, bir tüm olarak oluşturduğumuz edimlerimizin, gördüğümüz işlerimizin doğası üzerinde durup düşünmemiz gerekmektedir. Böyle bir "durum muhakemesi" yapmakta bir sosyal bilimcinin meslektaşlarından yardım istemesi, beklemesi hiç de ütopyacılık sayılmamalıdır. Ne yapması gerektiğini, kendine dü-

şen işin ne olduğunu bilen her sosyal bilimcinin benim bu bölümde zorunluluğuna işaret ettiğim şu ağır ikilemle karşı karşıya olduğunu anlaması ve bu nokta üzerinde durup düşünmesi gerekmektedir: İnsanların bugün ilgilenmekte oldukları şeylerle, gerçekte ilgilenmeleri gereken şeylerin aynı şeyler olmamalarının nedeni.

Demokrasi konusunda gelişkin sayılmayacak bir düşünce biçimimiz varsa, *insanlar ne ile ilgileniyorlarsa* biz de onunla ilgileniriz diyebilir; kurulu düzenin, çıkar çevrelerince çoğu kez tekrarlana tekrarlana iyice kafalarımıza sokulmuş değerlerini kabullenebiliriz. Çoğu kez, insanların bulup benimseyebildikleri değerler böylesi değerlerden ibaret kalmaktadır. Bu değerler, seçilmiş olmaktan çok dışardan alınıp benimsenmiş, dışardan benimsetilmiş değerler olarak alınmaktadır.

Gerçekte ilgilenmekte olsalar da, olmasalar da bizim moral bakımdan ilgi duymamız gereken şeyler *insanların ilgilenmeleri gereken şeylerdir* şeklinde dogmatik bir görüşü benimsememiz durumunda, demokratik değerleri çiğneme sakıncası ile karşı karşıya kalabileceğimizi unutmamız gerekecektir. Böyle bir durumda, insanların akıllarını birlikte değerlendirmeye çalışacakları ve insan aklına yüce bir değer verilecek bir toplumda onlara yol gösterici olacağımız yerde, güdümleyiciler ve baskıcılar olarak onların önünde yer almaya kalkışmış oluruz.

Benim önerdiğim ise, özgür bir toplumda demokratik nitelikler taşıyan insan aklını insana ilişkin sorunlarda etkin duruma getirebilmek; böylece, sosyal bilimciler olarak yapacağımız çalışmalardan beklenebilecek klasik değerleri gerçekleştirmemiz için en büyük ve tek şansımızın, üzerine eğildiğimiz sorunları birer sosyal bilim sorunu olarak ele almamızla elde edilebileceğidir.

EK

DÜŞÜN USTALIĞI ÜZERİNE

Kendisini klasik geleneğe bağlı sayan bir sosyal bilimci için sosyal bilim alanında çalışmak bir "zanaat icra etmek" demektir. Böyle biri özsel önem taşıyan sorunlar üzerinde çalışan bir sosyal bilimci olarak, genel anlamda yöntem ve teori üzerine uzun uzadıya düşünüp tartışma sabrından yoksun kimseler arasında çalışmak; bu kimselerin, gerektiği şekilde yapmak zorunda olduğu kendi çalışmalarına zarar vermelerini önlemek durumunda olan biridir. Böyle biri için, yaptığı çalışmaların nasıl gittiğine dair bu alanda çalışan birinin görüşünü almak, hiçbir zaman önemli bulunabilecek bir araştırma yapmamış uzmanlaşmış kişilerin yazdıkları "işlemlerin kodifikasyonu" başlıklı makalelere bakmaktan çok daha iyidir. Sosyal bilimlerde yetişmeye yeni başlayan kimselerin yararlı ve olumlu bir yöntem ve teori anlayışı kazanabilmeleri, ancak ve ancak, tecrübeli düşünürlerin kendi aralarında ve kendi çalışma tarzlarına dair görüş "alış-verişinde" bulundukları tartışmaları izlemekle olanaklıdır. Bu nedenle, örneğin, bu açıdan ben nasıl çalışıyorum, işimi nasıl yapıyorum bunu anlatmanın yararlı olacağını sanıyorum. İster istemez bu benimki kişisel bir anlatım olacaktır. Fakat, bunları başkalarının, özellikle, bağımsız çalışmaya başlayanların da yazacağını; böylece bu kimselerin tecrübelerinin de yazıya dökülmesi ile, kişisellik yanının bir gün azalacağını umarak yazıyorum.

1

Söze başlarken söyleyebileceğim en iyi şey, sanıyorum ki, sosyal bilim öğrenciliğine yeni başlayanların örnek almaları gereken bilim adamlarının çalışmaları ile

yaşamlarını birbirinden ayırmamış, ayrı tutmamış, bilginler olduğunu anımsatmak olacaktır. Bu kimseler, işlerini de, yaşamlarını da böyle bir ayrılmayı olanaksızlaştıracak derecede ciddiye alan bunlardan her birinden diğerini daha da zenginleştirmek için yararlanmayı bilebilmiş kimselerdir. Doğaldır ki, bu tür ayrılıklar genel olarak tüm insanlarda iş ile yaşamları arasında görülen yaygın bir durumdur ve iş ya da çalışma hayatındaki giderilmez boşluğun sonucudur. Fakat çalışmalarınıza başladıktan sonra hemen fark edeceğiniz gibi, birer bilim adamı olarak sizler, iyi bir çalışma alışkanlığı kazanmaya çok elverişli bir yaşam biçimi oluşturmak için olağandışı uygun olanaklara sahipsiniz. Bilim adamlığı hem bir kariyer, hem de bir yaşam biçimi seçimidir; bilincinde olsa da olmasa da, entelektüel bir emekçi kendi zanaatında gelişkinleşmeye çalışırken kendi kişiliğini de biçimlendirmiş olmakta; kendi yeteneklerini ve becerilerini gerçekleştirmek, önüne çıkan fırsatları değerlendirmek için, her şeyden çok, çalışkan bir emekçi karakteri kazanmak zorunluluğunda bulunmaktadır.

Bunun anlamı, yaptığınız entelektüel çalışmalarınızda kendi yaşam denemlerinizden yararlanmak; yaşam deneyimlerinizi ve yaşamınızı sürekli olarak sınamak ve değerlendirmek zorunda olduğunuzdur. Bu bakımdan kendi benliğinizin de odağında sizin yaptığınız işteki zanaatkarlık yanınız yer alacak, üzerinde çalışacağınız her entelektüel ürünle kendinizi kişisel olarak bağıntılı saymanız gerekecektir. "Yaşam deneyimlerine" sahip olabilmeniz demek, bugününüzün geçmişinizce biçimlendirilmiş ve etkilenmiş oluşu, gelecekteki yaşam deneyimi kapasitenizin ise bu gününüzce etkilenmekte oluşudur. Bir sosyal bilimci olarak olağanüstü dikkat

isteyen bu karşılıklı etkileşime dikkat etmeniz, ne gibi yaşam dönemleriniz olduğunu düşünüp ortaya koymanız gerekir. Yaşam deneyimlerinizin düşüncelerinize rehberlik etmesini ve kafanızda geliştirdiğiniz düşüncelerinizi sınamakta size yardımcı olmasını ancak bu yolla umabilirsiniz. Bunları böyle yapmakla da kendinize entelektüellik zanaatına girebilecek bir biçim vermiş olursunuz. Fakat bu işi yapabilmemizin yolu nedir? Buna verilebilecek cevaplardan biri şudur: Dosya tutun, bir toplumbilimci deyişi ile, günlük tutun. Yaratıcı yazarların birçoğu günlük tutar; toplumbilimcinin sistemli düşünme gereksinimi de zaten bunu gerekli kılmaktadır.

Açıklayacağım biçimde bir not tutma ile, kişisel denemeler ve meslek gereği yapılan faaliyetler, sürüp gitmekte olan çalışmalarınız ile ilerde yapılması düşünülen çalışmalar arasında bir birlik sağlanmış olur. Entelektüel bir emekçi olarak, entelektüel olarak yaptıklarınızla birey olarak yaşadıklarınızı bir araya getirmeye çalışmak zorundasınız. Bunu yaparken kendi yaşam dönemlerinizi kullanmaktan ve onlar ile, yapmakta olduğunuz çeşitli çalışmalarınız arasında bağlantılar kurmaktan çekinmeyiniz. Çalışmalarınız arasında aynı soruna ilişkin ve yinelenmiş (mükerrer) sayılabilecek olanları bu yolla denetlemekle önemli bir enerji tasarrufunda bulunmuş olursunuz. Ayrıca bu yolla "uçsal düşünceler" diyebileceğimiz her zaman akla gelmeyen, gündelik yaşamın yan ürünleri olarak ortaya çıkan; sokaktaki konuşmalardan, ya da, herhangi bir konuyla ilgili olarak ancak rüyanızda görebileceğiniz durumlardan aklınıza gelebilecek düşüncelerinizi de değerlendirebilmiş olursunuz. Bu tür düşüncelerinizi bir yere yazıp not ettiğiniz anda, bunlar sizi o konuda daha sistemli dü-

şünmeye yöneltecek; yaşam deneyimlerinizin entelektüel yönden daha anlamlı deneyimler durumuna gelmesini sağlayacaktır.

Başarılı çalışmaları olan düşünürlerin kendi kafalarının ürünü olan çeşitli düşüncelere ne derecede büyük bir dikkatle önem verdiklerini, kendi yaşam dönemlerinin ve düşüncelerinin günlük gelişmelerini ne denli dikkatle gözlemleyip bir düzenliliğe sokmaya çalıştıklarını fark edeceksiniz. Bu düşünürlerin en küçük yaşam dönemlerini bile saklayıp biriktirmelerinin nedeni, bir yaşam boyunca da olsa, çağdaş insanın kişisel yaşam deneyimi edinme olanaklarının sınırlı oluşu; buna karşılık, özgün bir entelektüel çalışma kaynağı olarak bunun büyük bir önem taşımakta oluşudur. Kişinin kendi yaşam deneyimlerine hem güvenmesi, hem de şüpheci bir tutum içinde kalabilmiş olması, yıllardan sonra vardığım inanç odur ki, ortada olgun bir sosyal bilim emekçisinin bulunuşunun işaretidir. İlk bakışta kavranması güç olan bu güven her entelektüel çalışma için bir özgünlük koşuludur ve not tutmak bu güveninizi geliştirmekte başvurabileceğiniz yollardan biridir.

Yeterli bir tutanaklama çalışması yapmak ve böylece kendinizi-ifade etme alışkanlığı kazanmakla, kendi iç dünyanızı canlı tutmayı da öğrenmiş olursunuz. Olaylar ya da bazı fikirlere karşı güçlü bir ilgi duyduğunuzda bunların aklınızdan çıkıp gitmesine izin vermemek, tersine, dosyalarınıza not olarak düşmek, bu konuda gerekeni yapmak; sonraları ise bu düşüncelerinizin ne denli boş ve budalaca şeyler olduklarını, ya da ne denli verimli şeyler olduğunu bulup görmeniz gerekir. Dosya ve tutanak tutmak size, yazma alışkanlığı kazanmanızda da yardımcı olacaktır. Hiç değilse her hafta

bir şeyler yazmadıkça elinizin işlerliğini, kafanızın canlılığını kaybedeceğinizi sanmazsınız. Dosyalarınızı ve tutanaklarınızı yazıp işlerken aslında bir çeşit yazarlık yapmış olacak; kendi ifade gücünüzü geliştirmiş olacaksınız. Dosya ve tutanak işini sürdürmeniz denetimli bir akademik yaşam dönemi geçirmeniz demek olacaktır.

Sosyal bilimcilerin başına gelebilecek en kötü şey kafalarındaki "planları" sadece tek bir durumda yazmak ihtiyacını duymaları; buna belirli bir "proje" ya da çalışma için para istemek için yaptıkları başvuru günlerinin dışında kalan diğer zamanlarda gereksinme duymamalarıdır. Çoğu "planlamanın" yapılması, ya da dikkatli bir biçimde yazıya dökülmesinin nedeni para bulmanın bunu gerektirmekte oluşudur. Ne derece yaygınlaşmış olursa olsun, bence kötü bir şey bu: Bir çeşit satıcılık gibi; yaygın ve başat ölçülere uyumlanmaya, düzmece bir gösteriye yol açan, eldeki projeyi "sunulur" kılmak için, projenin zamanından önce ve aceleye getirilerek yapılıp kotarılmasına yol açan;proje için olduğu kadar, bazı yüce değerler için de para verenlerin aranmasını gerektiren biraz "bezirgance" bir yodur bu. Sosyal bilimlerde çalışan bilim adamının "sorularının ve planlarının durumu"nu periyodik olarak gözden geçirmesi gerekir. Bağımsız çalışmasına henüz yeni başlamış genç bir sosyal bilimcinin bu konu üzerinde durması gerekir. Fakat bu alanda birdenbire bir ilerleme göstermesi beklenmemeli, kendisi de beklememeli, tek bir planakendisini çok fazla vermemelidir. Yapabileceği bütün iş bizini geliştirmektir. Çoğu kez bu onun ilk bağımsız çalışması olmaktadır. Ne yazık ki, ancak işin yarısına gelirken bu tür yeniden gözden geçirmeler verimli ve belki de başkaları için ilginç - olmaya başlayabilmektedir.

Kendi alanında çalışmaya başlamış bulunan herhangi bir sosyal bilimcinin her zaman için birçok planları, yani *ideaları* olması; daima, kendi kendine, "bundan

sonra hangisi üzerinde çalışacağım, çalışmam gerek" diye sorması gerekir. Bunu yaparken, ayrıca bir de küçük not defteri tutması; buna kendisi için, ya da arkadaşları ile üzerinde tartışmada bulunmak için önem verdiği bazı düşüncelerini yazması gerekir. Bu notlarını zaman zaman inceleyip yeniden düzenlemesi, dikkatle ve özenle gözden geçirmesi, bazen de dinlenirken eline alıp incelemesi gerekir.

Bunlara benzeyen işlemler, düşünsel işlerinizi denetim altında tutabilmeniz ve gözünüzün, kafanızın hep işinizde olabilmesi için güvenebileceğiniz tek yoldur. Bana kalırsa, "sorunlarımın durumu" konusunda meslektaşlar arasında yapılacak olan bu tür "gayri resmi" ve etraflı fikir alışverişleri "sosyal bilimlerin başlıca sorunları" konusunda da güvenebilecek biricik kaynaktır. Özgür bir düşün topluluğunda, topluluk üyesi kişiler arasında gelecek için düşünülen çalışmalara ilişkin olarak ve ara ara yapılan tartışmaların, fikir alışverişlerinin olması gerekir. Sosyal bilimcilerin çalışmaları sırasında zaman zaman durup yapmaları ve buna göre çalışmalarına yeniden yön vermeleri gereken üç tür ara-tartışma vardır. Üzerinde durulan konuyla ilgili çalışmalara etkide bulunan bu tartışmalar (ara-değerlendirmeler-ç.) sorunlar, yöntemler ve teori ile ilgili alanlarda yapılmalıdır. Sosyal bilimcilerin kurdukları meslek birliklerinin, derneklerin varlık nedeninin de, bence, bu tür değerlendirme tartışmalarının yapılacağı bir ortamı sağlamaları olmalıdır.

Tutacağınız notlardaki çeşitli konucuklar arasında çeşitli *idea*'lar, kişisel notlar, kitaplardan çeşitli alıntılar, bibliyografik notlar, proje özetleri yer alacaktır. Sanırım zor kazanılabilecek bir alışkanlık, ama umarım ki bütün bu konucukları, çeşitli alt-bölümleri olan bir "projeler" dosyasında düzenli bir biçimde bir araya getirmekten

kaçınmayacaksınız. Konucuklar, bazen sık sık olmak üzere, değişen şeylerdir. Örneğin dönem sınavına hazırlanan, bir tez üzerinde çalışan ve dönem içi "paper" lar hazırlayan bir öğrencisiniz. Bu durumda notlarınızı, dosyalarınızı bu üç çalışma alanınız için üçe ayırarak düzenleyebilirsiniz. Fakat lisans düzeyindeki öğreniminizde bir yıl, ya da biraz daha fazla bir süre geçince, bütün notlarınızı tezinizi ilgilendiren ana projeye göre düzenlemeye başlayacaksınız. Biraz daha süre geçince göreceksiniz ki, notlarınızı, dosyalarınızı tek bir projeye göre düzenlemeniz olanaksızdır. Bu kere "master" kategoriler yapıp ona göre düzenlemeye girişeceksiniz. Gerçekten de, not ve dosya tutmanız düşünsel ediminizdeki kategorilerin de artmasına yol açacaktır. Bu kategorilerinizin değişme biçimi-bazılarını kaldırıp atacaksınız, bazılarını da ilk kez fark edip benimseyeceksiniz,-düşünsel (intellectual) gelişmenizin ve ufkunuzun genişlemesinin de bir göstergesi olacaktır. Sonunda ise, notlarınız, dosyalarınız yıldan yıla değişen alt-projeleri de kapsayan birkaç büyük projeye göre düzenlenmeye başlayacaktır.

Bütün bunlar ise, hep not almanız, not tutmanız demektir. Okumaya değer her kitabı okurken bir yığın not almak, not çıkarmak-aslında, şunu söylemem gerekir ki, gerçekten kötü olan kitapları okurken kendinizle başbaşa kalıp kendi düşüncelerinizi yazmanız daha çok oluyor - çok geçmeden sizin için de tam bir alışkanlık olacaktır. İster başka kimselerin yazılarında, isterse kendi yaşamınızdan yararlanarak bunları düşünsel alana aktarmak için yazdıklarınızda ilk iş bunlara bir biçim vermektir. Yaşam-döneminin ürünü olan herhangi bir konucuğu isimlendirmek bile, çoğu kez, sizi onu açıklamaya yöneltecek; bir kitaptan tek bir not almanız bile kendinizi de o konuda düşünmeye itecektir. Diğer yan-

dan, elbette ki, not almanız okumakta olduğunuz bir kitabı anlamanıza çok büyük ölçüde yardımcı olacaktır.

Tuttuğunuz notlar, bir süre sonra iki sonuca yol açacaktır: Bazı çok önemli kitapları okurken yazarın savındaki yapıyı kavrayacak ve buna göre not alacaksınız; fakat daha çoğu ve birkaç yıllık bir bağımsız çalışmadan sonra, kitapları bütünüyle okumaksızın bazı belirli noktalardan okumaya, ya da notlarınızda, dosyalama çalışmalarınızda yer verdiğiniz bazı belirli sorunlar açısından sadece ilgili kısımlarını okuyabilmeye başlayacaksınız. Bu nedenle, artık okuduğunuz kitapları iyi temsil ettiğini söylemeyeceğiniz notlar almaya başlamış olacaksınız. Kendi projelerinizi gerçekleştirmek için belirli bazı düşünceleri, belirli bazı verileri kullanıyor olacaksınız.

2

Fakat, şimdiye kadar anlattıklarıma bakarak, "edebi" bir günlük tutma merakı diyebileceğiniz bu işlemlerden düşünsel ürün vermekte yararlanmak nasıl olacaktır? Bu tür bir not ve dosya tutma işlemi entelektüel bir üretimdir. En bulanığından ve biçimlenmemişinden en gelişkinleştirilmesine kadar birçok veriler, olgular, düşünceler, gitgide artan bir hacimde olmak üzere, bu notlarınızın arasında yer alacak, birikecektir. Örneğin, seçkinlere ilişkin bir çalışma yapma kararına vardığımda ilk işim, incelemek istediğim, anlamak istediğim insanların tiplerini listelemeye dayanan kabaca bir özetleme yapmak olmuştu.

Nasıl ve niçin böyle bir araştırma yapmayı kararlaştırmam bile, aslında, insanın yaşam deneyimlerinin düşünsel çalışmalarını etkileyiş biçimlerinden birini ortaya koymaktadır. Teknik olarak, "tabakalanma" (stratification)

sorunu ile ilgilenmeye başlamam ne zaman olmuştu, unuttum, fakat, sanırım, Veblen'i ilk okuduğum sıralardı. "İş çevreleri" ve "sanayide istihdam olunmak" gibi, Marx'ın dediklerinden Amerikan akademik çevrelerine uyacak biçimde yaptığı "lâf cambazlıklarından" ötürü Veblen'i oldum olası bulanık düşünceli ya da söylemek istediklerini pek söyleyememiş biri saymışımdır.[+]

Neyse, daha sonra işçi kuruluşları ve işçi liderlerine ilişkin bir kitap yazdım-siyasal bir motivasyonla yazılmış bir kitaptı; daha da sonraları, orta sınıflar üzerine bir kitap yazdım - bu kitap 1945 yılından beri New York City'deki yaşam deneyimlerimi değerlendirmeyi amaçlıyordu. Bu kitabın ardından, dostlarım, üst sınıflar üzerine bir kitap yazarak bir *trilogy* yapmam gerektiğin önermeye başladılar. Sanırım böyle bir şey benim de kafamdaydı epeydir. Özellikle 1940'larda durmadan Balzac'ı okumuştum ve onun kendi kendine verdiği ve kendi izini bırakmak istediği döneminin belli başlı sosyal sınıflarını ve tiplerini "anlatmak" görevi benim de çok ilgimi çekmişti. O sıralarda "iş hayatındaki seçkinler" üzerine bir "paper" yazmış; Anayasadan beri Amerikan siyasal hayatındaki en üst düzeydeki kişi'erin kariyerlerine ilişkin istatistikler toplamış ve bunlara bir düzen vermiş bulunuyordum. Bu iki çalışmamı, daha çok,

---

[+] Mills'in Veblen'e yönelttiği bu eleştiride bir nokta yeterince açıklığa kavuşturulmalı: Veblen bu işleri 1890'larda, çok elverişsiz bir entelektüel ortamda yaptı. Ayrıca, "Sanayi" diye farklıca bir kavram vurgulamasının nedeni de toplumsal egemenliği sınıfsal olduğu kadar, *tabakasal* bir sorun olarak da görmeye çalışmasındandır. Bu ise, sonul olarak, sınıfsal irdeleme önemce ağırlıklı sayılmakla beraber, modern sanayi toplumu ile birlikte *toplumsal tabakalanma* kurumlarından da yola çıkarak yapılacak betimleyici çalışmalara, sınıfsal irdelemelere konu edinilecek sorunların özgül yanlarının daha derinlikli kavranması için gerekli görülmesindendir. - ç.

Amerikan tarihi üzerine hazırladığım seminer çalışmalarımdan esinlenerek yapmıştım.

Bu makaleleri ve kitapları yazmış, tabakalanma konusunda dersler hazırlamış olduğum için, doğal olarak, üst sınıflar hakkında kafamda çeşitli düşünceler ve bilgiler oluşmuş bulunuyordu. Özellikle, toplumsal tabakalanma üzerine çalışırken insanın önündeki konunun sınırları içinde kalması çok güç oluyor; herhangi bir tabakanın (stratum) "gerçek durumu ancak diğer tabakalarla ilintisi de gözönünde tutulduğunda tam olarak kavranabiliyordu. İşte bunun sonucudur ki seçkinler üzerine bir kitap yazmam gerektiğini düşünmeye başlamıştım.

Ama "projenin" ilk ortaya çıkışının "gerçekten" nasıl olduğunu anlattıklarım da tam olarak ifade etmiyor. Gerçekte işler şöyle seyretmişti: (1) Bu fikir ve düşünce tuttuğum notlarımda, dosyalama çalışmalarımdan çıkmıştı, çünkü ilgili bütün projelerim bu çalışmalarımda başlıyor, bu çalışmalarımda bitiyor, kitaplarım bu devam eden çalışmalarımın örgütlendirilmiş birer ürünü olarak ortaya çıkıyordu; (2) bir süre sonra ise, aklım fikrim, bu konularla ilgili sorunların tümünü birden görebilme sorununa gelip takılmıştı.

Kabaca bir özet-plan yaptıktan sonra o zamana kadar ki bütün notlarımı, dosyalarımı inceledim; sadece, konuyla ilgili olanları değil, hiç ilgisi olmayanları da yeniden okuyup gözden geçirdim. O zamana kadar birbirinden soyutlanmış bilgileri, konucukları bir araya getirmek, kuşkuya yer bırakmayacak nitelikte bazı ilişkileri ortaya koymak insanın tasarım yeteneğini son derece geliştiriyordu. Çalışmamın bu aşamasıyla ilgili belirli sorunlar için notlarımda ve dosyalarımda yeni birimler kurup saptadım; notlarımdaki, dosyalarımdaki diğer kısımlarda da yeni düzenlemelere giriştim.

Bir not ve dosyalama sistemini yeniden düzenlemeye kalkıştığınızda, düşün gücünüze alabildiğince özgürlük tanıdığınızı göreceksiniz. Bunun nedeni, çeşitli konucuklar ve *idea*'lar arasında bağlantılar kurmaya girişmenizdir. Bu bir çeşit kombinasyon mantığıdır ve "şansın" bu konuda bazen büyük bir yeri olmaktadır. Rahat bir tutum içinde, notlarınızda ve dosyalarınızda zaten var olan düşünsel kaynaklarınızı yeni konular açısından bir kere daha düzenlemiş oluyorsunuz.

Benim örneğimde ise, bir yandan da gündelik yaşam dönemlerinden ve gözlemlerinden yararlanmaya çalıştım. Önce seçkinler sorunu ile ilgili olarak kendi yaşam dönemlerimi düşünüp derleyip topladım; sonra da, bu sorun üzerinde durmuş olabileceğimi, ya da bu konuyla ilgili yaşam dönemlerini olabileceğini sandığım kimselerle gidip konuşmaya başladım. Gerçekler karşısında ise, rutin çalışmamın karakterinde değişiklikler yaptım ve çalışmalarımda, (1) incelemek istediğim kimseler arasında yer alan kişilere, (2) bu kişilerle yakın ilişkileri (temasları) olan kişilere, (3) bu kişilerle bir bakıma meslek gereği ilişkileri olan kişilere de yer vermeyi kararlaştırdım.

Düşünsel bir çalışma için en iyi toplumsal koşulların neler olabileceğini bilmiyorum, fakat kişinin etrafını konuşacağı, dinleyeceği-bazen de insanın düşün gücüne güç katacak nitelikte-kişilerle doldurup da çalışması bence bu yollardan biri olsa gerektir. Her neyse, diyeceğim o ki, ben de-toplumsal ve düşünsel ilgili her ortamsal öğeye çalışma ortamında yer verdim; düşüncelerimi çalışmamın gerektirdiği yönde geliştireceğini sandığım bir yaşam ve çalışma ortamı içine girdim. Kişisel

yaşam ile düşünsel yaşam arasında olan kaynaşma dediğim şeyin bir anlamı da buydu.

Günümüzde sosyal bilimler alanında tek bir amprik "araştırma" ile iyi bir sosyal bilim çalışması yapılması düşünülemez zaten ve yapılamıyor da. Bu iş, daha çok, kilit önemdeki noktalarda, incelenen konunun biçimi, görünümü ve gelişim yönsemeleri hakkındaki genel önermeleri birbirine ilintileştiren oldukça çok sayıda çalışmalar aracılığı ile gerçekleştirilebilmektedir. Eldeki materyaller üzerinde yeni bir çalışmaya girişmeden ve genel varsayımsal önermeler kurulmadan ise sorun bu bakımdan da bir karara bağlanamamakta önermeler arasında ilintiler kuracak orta noktaların (anchor points) ne olacağı sorunu çözümlenememektedir.

Benim çalışmadaki "mevcut materyaller" arasında seçkinlerle ilgili üç tip materyalin bulunduğunu gördün: Konuyla ilgili birtakım teoriler; bu *teorileri* destekleyen ve ilgili kimselerce kendi teorilerini desteklemeleri amacıyla derlenmiş materyaller; belirli bir dereceye kadar derli - toplu hale getirilmiş, fakat henüz teorik bir geçerlilik kazandırılamamış materyaller. Ancak, varolan bu tür materyallerin yardımıyla kendi teorimin ilk taslak ifadesini ortaya koyabildikten sonradır ki, ilerde gene eldeki materyallerle benim kendi araştırmam arasında yeni yeni uyumlamalar yapmam gerekeceğini göz önünde tutarak, temel önermelerimi (pivotal Eksen niteliğindeki - ve sınanabilecek düşüncelerimi etkin bir biçimde ortaya koyabildim; bunları sınayacak ve bir seri oluşturacak çok sayıdaki alt-araştırmaların kurgusunu (design) yapabildim. Herhangi bir sonul bildirimin (statement) benim ele geçirebildiğim ve bilebildiğim

ölçüde "mevcut *data*'yı kapsaması" da yetmemekte; fakat olumlu ya da olumsuz, ortada varolan teorileri de incelemiş, değerlendirmiş olması gerekmekteydi. Bu "inceleme ve değerlendirme" ya da "hesaba katma" işlemi, ilgili *idea*'yı çürüten ya da destekleyen bir olgu ya da gerçekle (fact) kolayca yapılabiliyor; bazen ayrıntılı bir analiz ya da nitelendirmede (qualification) bulunmak gerekiyordu. Kimi zaman, varolan teorileri bir tercihler uzantısı biçiminde düzenledim ve problemin kendisinin de bu düzenleme tarafından örgütlenmesine olanak tanıdım[1]. Bazen bu teorileri, çok değişik içeriklere kendi düzenlemem içinde ele aldım. Bütün bu düşüncelerle, sonunda, seçkinler üzerine hazırladığım kitabımda Mosca, Schumpeter, Veblen, Marx, Lasswell, Michels, Weber ve Pareto gibi düşünürlerin çalışmalarını da göz önünde tutmuş oldum.

Bu yazalar üzerine çıkardığım, aldığım notları inceledikçe bu düşünürlerin üç tip önermede bulunduklarını gördüm: (1) Bazılarından, belli bir konuya ya da sorunun bütününe ilişkin olarak söylediklerini sistemli biçimde okuyup yeniden ifade ederken kendiniz de birçok şeyler öğrenmiş oluyordunuz; (2) bazı önermelerini ise, neden ya da karşı savlarınızı ortaya koyarak, red ya da kabul ediyordunuz; (3) Bazı diğerlerinden ise kendi değerlendirmeleriniz ve projeleriniz için bir önermeler kaynağı olarak yararlanabiliyordunuz. Bütün bunlar ise bir noktanın kavranmasını ve sonra da şu sorunun sorulmasını gerektiriyordu: Bunları sınanabilecek bir biçime nasıl

---

1) Bak, örneğin, C. Wright Mills, *White Collar*, New York, Oxford University Press, 1951, Bölüm 13. Aynı şeyi, on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıl demokratik doktrinine karşı iki tepki olarak Gasset ve Lederer'in seçkinler teorilerine ilişkin notlarında da yapmıştım.

sokabilirim ve nasıl sınayabilirim? Bunu, perspektif olarak gerekli betimleyici ayrıntıların oluşturulmasında bir merkez görünümünde nasıl kullanabilirdim. Ortada mevcut olan düşünce fikirleri incelemekledir ki, yaptığımız arasında bir süreklilik sağlama olanağı oluşturulmaktadır. Anlatmaya çalıştığım sorunu açıklığa kavuşturacağını sandığım için, Mosca üzerine hazırladığım ön - notlardan iki alıntıyı örnek olarak aşağıda veriyorum:

Tarihsel anekdotlarının yanı sıra Mosca tezlerini şu görüşle desteklemekte: Azınlığa yönetme olanağını veren, daima, örgütlenmişliğin iktidarı olmaktadır. Örgütlenmiş azınlıklar var, şeyleri ve insanları bunlar yönetiyor. Örgütlenmemiş çoğunluklar var ve bunlar yönetiliyorlar[2]. Fakat şunlar üzerinde niçin durmuyor: (1) örgütlenmiş azınlık, (2) örgütlenmiş çoğunluk, (3) örgütlenmemiş azınlık, (4) örgütlenmemiş çoğunluk. Bunlar üzerinde enine-boyuna durulması gereken önemdedir. Ortaya konulmuş olması gereken ilk şey: "Örgütlenmiş" demekle kastedilen anlamın ne olduğudur. Sanırım Mosca şunu demek istiyor: az-çok sürekli ve eşgüdümlenmiş siyasalarda ve eylemlerde bulunma yetisi ve gücü. Eğer böyle ise, tezi tanımı gereği doğrudur. Diğer yandan, şunu da demiş olması gerektiği düşünülebilir, bence: "Örgütlenmiş çoğunluk" olanaksızdır, çünkü her çoğunluk örgütlenmesinin de üst düzeyinde yeni önderler, seçkinler olacaktır. Mosca bu liderleri *Yönetici Sınıf*'ta incelemiştir. Bunlara "yöneten azınlıkları" demiştir ve büyük önermesinin yanı sıra ayrıntının ayrıntısı olarak bu görüşlere de çalışmalarında yer vermiştir.

---

[2] Mosca'da, görüşünü desteklediğini farz ettiği psikolojik yasalara ilişkin bildirimler de bulunmaktadır. "Doğal" kelimesini kullanmasına dikkat ediniz. Ama bu merkez önümde değil, ayrıca, üzerinde durulması da gereksiz.

Bence dikkati çeken bir nokta vardı (ve bu, Mosca' nın bize sunduğu tanım sorunlarını özüydü): On dokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla gelinceye kadar geçen sürede 1 ve 4 olarak örgütlenmiş bir toplumda, daha çok, 3 ve 2 şeklinde örgütlenmiş topluma geçilmiştir. Bu süre içinde bir seçkinler devletinden örgüt devletine geçilmiş; bu yenisinde seçkinler eskisi kadar örgütlü olmaktan ve tek yanlı oluşmuş bir topluluk görünümü taşımaktan çıkmışlar, kitleler daha örgütlü ve daha güçlü duruma gelmişlerdir. Bazı iktidarlar sokaklarda oluşturulmuş ve tüm sosyal yapı ve bu yapının "seçkinleri" de bunun etrafında toplanmaya başlamıştır. Bugün ise çiftçiler topluluğundan daha örgütlü bir kesim var mı? Bu, hiç de *rhetorical* sayılamayacak bir soru olsa gerektir. Buna iki yönden de cevap verebilirim; bu bir derece sorunudur. Benim tek amacım, soruyu ortaya koymaktır.

Mosca, bence kusursuz denebilecek bir noktaya değiniyor ki, bu, üzerinde durmaya değer: "Yönetici sınıf" içinde, çoğu kez, Mosca'ya göre bir üst hizip bulunmakta, ayrıca, (1) bu üst hizbin devamlı olarak ilişkide (temas) bulunduğu ikinci ve daha geniş bir toplumsal tabaka yer almakta, (2) Bu tabaka ile üst hizip birlikte aynı fikirleri, hissiyatı ve Mosca'ya göre, böylece benzer siyasal çizgileri paylaşmaktadırlar (s. 430). Mosca'nın kitabının başka bir yerinde de bu bağlantıdan söz edip etmediğini incele. Üst hizip üyeleri büyük ölçüde, ikinci düzey üyeleri arasından mı devşiriliyor?

Mosca'yı artık bir yana bırakalım: Başka terimlerle, önce (1) burada üst hizip dediğimiz seçkinler var, (2) önemliler var, (3) geri kalan diğerleri var. Bu şemada ikinci ve üçüncüye üye olma durumu birincisi aracılığı ile olmakta; ikincisinin vusati ve bileşimi (terkibi) birincisi ve

üçüncüsü ile olan ilişkilerine göre değişik değişik olabilmektedir. (Bu arada, (2) nin (1) ve (3) ile ilişkilerindeki varyasyonların sayısı ne kadar olabilir? Sistematik olarak inceleyerek bu konuda Mosca'dan ipuçları ara, bul.)

Bu şema bana, farklı tabakalanma boyutlarına (dimensions) göre söz konusu olabilecek farklı farklı seçkinleri de hesaba katmam gerektiğini gösterdi. Tabii, Pareto'dan daha az biçimsel bir tarzda. Pareto'nun *yöneten ve yönetmeyen seçkinler* ayrımını daha anlamlı ve tertipli ifade edebilmeme de yardımcı olabilir. Elbette ki, üst statüde pek çok kimse, en azından ikincisinde yer almış olabilir. Aynı durum zenginler için de söz konusu olabilir. Duruma göre, Hizip ya da Seçkinler iktidar ya da otorite açısından ifade edilmiş olabilirler. Bu terminoloji içinde seçkinler terimi daima, iktidar seçkinleri anlamına gelecektir. Diğer üst konumdaki kişiler ise, *üst sınıfları* ya da *üst çevreleri* meydana getirirler.

Böylece, bir bakıma bunu iki ana sorun için kullanabiliriz: Seçkinlerin yapısı; ve kavramsal - daha sonra da, özsel - tabakalanma ile seçkinler teorileri arasındaki ilişkiler. (Bu konuyu işle.)

İktidar bakış noktasından (nokta-i nazar) yönetenleri değil de, yönetilenleri saptamak daha kolaydır. İkincisini saptamaya çalıştığımızda, kabaca bir araya getirilmiş bir topluluk gibi üst düzeyleri seçeriz ve bundaki pozisyonu esas alırız. Birincisini yapmak istediğimizde ise, bunların nasıl hükmettiklerini ve iktidarın icrasında kullanılan toplumsal araçlara bu kişilerin nasıl ilişkilendirildiklerini açık ve ayrıntılı olarak göstermemiz gerekir. Keza, pozisyonlardan çok, kişilerle ilgilenmemiz, ya da en azından kişileri de hesaba katmamız gerekecektir.

Bugün Birleşik Devletlerde iktidar birden çok sayıda seçkinlerle ilgili bir olgudur. Bu seçkinler topluluklarının göreceli konumlarını nasıl kestirebiliriz? Soruna ve alınacak kararlara bağlı. Seçkinler topluluğundan biri, bir başka seçkinler topluluğunu yönetilenlerden sayılabilir. Seçkinlerden hangi topluluğunun bu durumda olduğu, karşılıklı benimsemeye ve benimsenmeye bağlı bir sorundur; bunlardan her biri diğerleri için şu ya da bu yönde önemli topluluklardır. Proje: Son on yılın 3 ya da 4 kilit önemdeki kararını sapta ve seç-atom bombasının atılması, çelik üretiminin azaltılması ya da arttırılması, 1945 G. M. grevi - ve her birindeki ilgili kişileri ara, izle. Yoğun mülakatlara geçmeden önce "kararlar"ı ve karar - yapımını mülakatların odağına al.

3

Başkalarının yazdığı kitapları okumanın da, yaptığınız çalışma sırasında, zamanca bir sonu vardır. Bu kitaplardan aradığınız şeyleri notlarınızda ve özetlemelerinizde düzenleyeceksiniz; bu notların kenarlarında ya da ayrı ayrı notlarda ise amprik çalışmalar için çeşitli fikirlerinizi kaydedeceksiniz.

Olanağını bulsam, amprik çalışmalar yapmak istemezdim. Eğer yardımcılarınız yoksa böyle bir çalışma size büyük bir baş ağrısı olacaktır; yardımcılarınız varsa, bu kere, çalışacağınız bu personel daha da büyük bir sorun olacaktır.

Günümüz sosyal bilimlerinin koşulları içinde birçok araştırmalar ilk "kurgulama: Structuring" ile yapılmakta; "amprik araştırma"ların çoğu ilginç olmaktan uzak ve küçük sorunlar üzerine yapılmaktadır (bu araştırmaların benim burada betimlemeye çalıştığım türden olduklarını belirteyim.) Bunların çoğu, gerçekte, öğrenciliğe yeni başlayanlar için *formel* birer temrin niteliğinde

olmakta; bazen de sosyal bilimlerin daha önemli ve özsel sorunlarını ele almaktan çekinenler için yararlı birer uğraş olmaktadırlar. Amprik araştırma yapmanın, amprik araştırmaları okumaktan daha üstün hiçbir yanı yoktur. Amprik araştırmanın amacı, olgular ve gerçekler hakkındaki görüş ayrılıklarını ve kuşkuları bir çözüme kavuşturmak; sorunun her yanına değinerek, ileri sürülen savları daha verimli bir duruma getirmektir. Olgular ve gerçekler aklı disipline etmekte; fakat hangi öğrenim alanında olursa olsun "ileri gözetleyicilik" görevi gene akıl'a düşmektedir.

Kurguladığınız amprik çalışmaların pek çoğu için belki hiçbir zaman para alamayacaksınız, ama gene de bunlardan başka başkalarını kurgulamaya devam etmeniz gerekecektir. Çünkü bir kez bir amprik araştırma tezgahlayıp da işe başladınız mı, bunu ilerletmeyi düşünmemiş olsanız bile, sonunda sizin sorunlarınızla hiç kuşku bırakmayacak denli ilişkileri olan yeni *data*'lar bulmak için yeni yeni araştırmalar yapmanız gerekecektir. Cevabı kütüphanelerde bulunabilecek sorular için amprik araştırma yapmaya kalkışmak ne denli budalaca bir işse, okuduğunuz kitaplardan, bu kitapları amprik araştırmalar, yani kısacası olgu ve gerçek çerçevesi içinde birer sorun olarak incelemedikçe tam olarak yararlanmış olabileceğinizi sanmak da budalaca bir iş olacaktır.

Benim yaptığım türden bir çalışma için gerekli amprik çalışmaların, öncelikle, yukarda sözünü ettiğim ilk taslağımla bağıntılı olmaları; bu ilk taslağı ya doğrulamış olmaları, ya da değişiklik geçirmesi gereken yerlerini belirtebilecek nitelikte olmaları gerekmekteydi. Daha bilimsel bir anlatım ile, çalışmamın bütünü açısından, teorik sonuçlar yüklendirici nitelikte olmaları ge-

rekmekteydi. İkincisi, projenin etkin, iyi işlenmiş ve olanaklı ise akıllıca hazırlanmış olması gerekmekteydi. Bununla, projenin, gerektirdiği zamana ve çabaya denk düşecek miktarda ve önemli nitelikte materyal sağlaması gerektiğini söylemek istiyorum.

Fakat bunlar nasıl gerçekleşecektir? Bir problemi ifade edebilmenin en ekonomik yolu, problemin mümkün olduğu kadar büyükçe bir kısmını düşün yeteneğinizle çözümlemektir. Düşünme yolu ile (1) kalan olgusal her sorunu tecrit etmeye; (2) bu olguya ilişkin soruları geri kalan soruları düşünme yeteneğimizle çözebilmemize yardımcı olacak yanıtlar alacak biçimde sormaya çalışmalıyız.[3]

Sorunları bu şekilde işleyebilmek için dört aşamaya çok dikkat etmemiz gerekir; fakat genellikle, bunlardan herhangi biri üzerinde uzun uzun durmak yerine, dördüne de ayrı ayrı dikkat etmek daha yararlı olacaktır. Bu aşamalar şöyledir: (1) Genel olarak, incelediğiniz sorun, konu, ilgi alanınıza ilişkin bilginiz sayesinde in-

---

3) Aynı şeyi, daha iyi ifade etmede yarar var. Özellikle bunun ne denli önemli olduğunu bilmeyenler için yararlı olacaktır. Problematik durumlar, bunların teorik ve kavramsal sonuçlarına gereken ölçüde dikkat ederek formüle edilmeli, ayrıca amprik araştırma ile gerçeklemeye (verification) elverişli modeller arasındaki uygun paradigmelere dikkat edilmelidir. Bu paradigmler ve modeller de, buna uygun olarak, bunların istihdam olunmasından çıkarsanacak olan daha başka teorik ve kavramsal sonuçlar sağlayacak biçimde kurulmalıdırlar. Problematik durumların teorik ve kavramsal gereklilikleri (sonuçları) en başta ele alınmalı, incelenmelidir. Bunun yapılması, sosyal bilimcinin bu tür zorunlu sonuçların herbirini belirlemesini, ele aldığı her birini diğerleri ile ilişkisi içinde incelemesini, diğer yandan da amprik araştırmanın paradigmalarına ve gerçekleme (verification) modellerine de uygun çalışıyor olmasını gerektirmektedir.

celemeniz, göz önünde tutmanız gerekeceğini kestirebildiğiniz öğeler ve tanımlar; (2) bu tanımlar ile öğeler arasındaki mantıksal ilişkiler; bu küçük başlangıçsal modelleri kurarak, toplumbilimsel düşün gücünüzü arttıracak ortamı hazırlama; (3) gereli öğelerin ihmal edilmesi, terimlerin yanlış ve bulanık tanımlanmaları, ya da sorunların bazıları ya da mantıksal uzantıları üzerinde yanlış vurgulamada bulunmuş olma nedeniyle ortaya çıkacak yanlış görüşlerin ayıklanması; (4) kalan olguya ilişkin sorunların ifade olunması, yeniden ve yeniden ifade olunması.

Üçüncü aşama problemin ifade olunmasında, belirteyim ki, çok gerekli olduğu halde sık sık ihmal edilen bir bölümüdür. Sorunun kamu tarafından bilinen bir sorun olması, bir güçlük olarak yaşanır olması dikkate alınmalı, göz önünde tutulmalıdır: Bu da problemin bir bölümüdür. Bilimsel ifadeler, elbette ki, dikkatle incelenmeli; ya yeniden ifade olunmalı, ya da terk olunmalıdır.

Yapılmakta olan çalışma için gerekli amprik çalışmaları kararlaştırmadan önce, içinde birçok küçük ölçüde çalışmaların yer aldığı bir büyük plan üzerinde taslak çalışmalarına girişmiştim. Bu aşama için de notlarımdan bir alıntı yapıyorum:

Üst çevreleri bir bütün olarak sistematik ve amprik bir biçimde inceleyecek durumda değilim henüz. Bu nedenle, böyle bir çalışma için ideal bir kurgu oluşturacak bazı tanımlar ve süreçler saptayıp ortaya koymam gerekiyor. Bundan sonra, *önce,* bu kurguya uygun mevcut materyali toplayabilir; *ikincisi,* mevcut endislere göre önemli derecede tatmin edici nitelikte bu materyali derleyecek uygun yollar arayabilir; ve *üçüncüsü,* bunlardan sonra, sonunda gerekli olacak geniş çaplı amprik araştırmalara girişebilirim.

Üst çevreler, elbette ki, belirli değişkenler açısından sistematik olarak tanımlanmalıdırlar. Biçimsel olarak - bir ölçüde Pareto'nun tarzı da budur - herhangi bir değer ya da değerler desteği açısından kıymetli olan şeylere en çok sahip olan kimselerdir. Böylece iki şey kararlaştırmış oluyorum: Kriter olarak hangi değişkenleri kabul edeceğimi ve "en çok" demekle ne kastetmiş olduğumu. Değişkenlerimi saptadıktan sonra, nüfusu bu kriterlere göre ayırmam, için, mümkünse nicelikselleştirilebilir endisler olmak üzere, en uygun endisleri tesis etmem gerekiyor; ancak bundan sonradır ki, "en çok" demekle ne kastetmiş olabileceğimi kararlaştırmaya başlayabilirim. Çünkü bunun, kısmen, çeşitli dağılımların ve katışıklaşma alanlarının amprik olarak incelenmesine kadar ertelenmesi gerekiyor.

Temel (kilit) değişkenlerim, önce, endisleri seçmemde bana bir genişlik bırakacak kadar genel, fakat amprik endisler araştırmamı gerektirecek kadar da *specific* olmalıdır. Çalışmamda ilerledikçe, kavramlar (conceptions) ile endislere yeniden bakacağım, amaçladığım anlamlardan uzak düşmemek, fakat haklarında belirli derecede *specific* kalabilme arzusunu kendime rehber alacağım. İşe başlayabileceğim Weber düşüncesine uygun dört değişken şunlar oluyor:

I. Sınıf; kaynaklara ve gelir miktarına atfen. Bu yüzden, mal varlığı dağılımını ve gelir dağılımını bilmem gerekiyor. Burada ideal materyal (çok ender ve eski ne yazık) kaynaklara ve yıllık gelire ait çapraz tablolar. Diyelim, biliyoruz ki, 1936 yılında genel nüfusunun X kadarlık yüzdesinin milyon ve daha fazla geliri olmuş, bu paranın tamamının Z kadarlık yüzdesi mal varlığından, W kadarı girişim faaliyetlerinden ve Q kadarlık bir yüzdesi de ücret ve aylıklardan elde edilmiş olsun. Bu sınıf boyutunun yanı sıra üst çevreleri-en çok şeye, en

çok sahip olanları- belirli bir zamanda belirli gelir düzeyine sahip olanlar - ya da, gelir piramidinin en üst düzeyindeki yüzde 2 olarak tanımlayabilirim. Maliye (hazine) kayıtlarına ve büyük miktarda vergi verenlerin listelerine bak. Gelir kaynaklarına ve miktarlarına ilişkin bilgileri günün durumu açısından yenileştirmek için Maliye ve ilgili kuruluş çalışmalarına bak.

II. Statü, toplumun gösterdiği saygı ve itibar açısındandır. Bunun için basit ve nicelikselleştirilebilecek bir endis yok. Mevcut endisler uygulanmaları için bireysel mülakatları gerektirmekte, yerel topluluk araştırmaları ile sınırlı kalmakta ve çoğu kez pek de iyi şeyler değil. Ayrıca şu problem de var ki, sınıftan farklı olarak, statü sosyal ilişkileri ilgilendirmektedir. Sayılmak ve saygı göstermek için hiç değilse bir ilişki olması gerekmektedir.

Tanınmışlık ile saygınlık ve itibarlılığı birbirine karıştırmak kolaydır-ya da, tanınmışlık miktarının statü konumu için bir endis olabileceğini ya da olamayacağını, bu kolay ortaya konulabilir bir durum ise de kesinlikle bilemiyoruz. (Örneğin: 1952 Mart ortalarında bir ya da arka arkaya iki gün içinde **New York Times**'da aşağıdaki kategorilerden kimselerin adları geçmiş-ya da sayfalarda adlarından söz edilmiş - olsun. Bunun üzerinde dur.)

III. İktidar bir kişinin, diğerlerinin karşı koymasına rağmen istediğini yapabilmesi olmaktadır. Statü gibi, bunun için de iyi bir endis bulmak zor. Sanmıyorum ki, tek bir boyutta incelenebilsin. Fakat (1) resmi otorite - özellikle askeri, siyasal ve ekonomik çeşitli kurumlardaki makamların hakları ve yetkileri ile tanımlayarak - olarak; (2) ve bazen gayri resmi (informal) olarak uygulanan, ama

resmi olarak kurumlaşmamış iktidar olarak-baskı grubu liderleri, elinin altında çok sayıda kitle haberleşme aracı bulunan propagandacılar gibi-ele alabilirim.

IV. Meslek bir ücret karşılığı yapılan faaliyetlerdir. Burada da sorun meslekte olgunun hangi görünümünü (özelliğini) incelemem gerektiği olmakta; bu konuda bir seçim yapmam gerekmekte. (1) Eğer çeşitli meslekler-deki ortalama gelirleri kullanarak meslekler arasında bir mertebelendirme yapacak olursam elbette ki mesleği bir endis ve bir sınıf için bir baz olarak kullanmam gerekecektir. Benzer biçimde (2) eğer çeşitli meslekler için tipik sayılan statü ya da iktidarı kullanırsam, o zaman meslekleri, iktidar, beceri ve liyakat için bir endis ve baz olarak kullanmış olacağım. Beceri statü'ye oranla daha da kötü olmak üzere homojen olmayan bir şeydir. Beceriyi homojen bir şey gibi saymaya kalkışanlar, daha çok, çeşitli becerileri kazanmak için gerekli sürenin uzunluğunu esas almışlardır. Belki bu doğrudur, ama ben biraz daha iyi bir yol bulmalıyım.

Bu dört temel değişken açısından, üst çevreleri analitik ve amprik bir biçimde tanımlayabilmek için çözmem gereken sorunlar bu tip sorunlar. Kurgunun amaçları yönünden, diyelim bunları beni tatmin edecek derecede çözümledim ve nüfusu da her birine göre oranlayabildim, dağıttım. Bu durumda dört deste insan topluluğum olacak: Sınıf, statü, iktidar ve beceri yönünden en üst düzeyde yer alanlar. Ayrıca, gene diyelim, her bölümün yüzde 2'lik kısmını da en üst çevre (upper circle) olarak saptadım. O zaman, amprik olarak cevaplandırabilmem gereken şu soruyla karşılaşacağım bu dört bölümün her birinde, diğer bölümlere de katı-

şıklaşanlar (overlap: Tedahül eden), eğer varsa ne kadar? Bir olasılık dizesi şu basit işlemle ifade olunabilir:

(+= en üst yüzde iki; _= alt düzeydeki yüzde 98).

		Sınıf			
		+		–	
		Statü		Statü	
		+	–	+	–
İktidar	+Beceri	+ 1	2	3	4
		– 5	6	7	8
	–Beceri	+ 9	10	11	12
		–13	14	15	16

Eğer dolduracak materyal elde edebilirsem bu diyagram, üst çevreleri inceleme için önemli bir çok sorunu ve başlıca *data*'yı içerecek niteliktedir. Tanımsal ve özsel birçok sorun için bu diyagramda anahtarlar bulunacaktır.

Elimde *data* yok, elde edemeyeceğim de bu durum, sorun hakkında yapacağım spekülasyona daha da önem kazandırıyor, çünkü bu konuda düşünürken eğer ideal bir kurgunun amprik gerekirliklerini kendime rehber alıyorsam, o zaman bunlar için bağlantı (anchor) noktaları olabilecek ve düşüncelerime rehberlik edebilecek nitelikte olan ve materyal toplayabileceğim önemli diğer alanlara geçip çalışmam girecek.

Biçimsel yönden noksansız kılmak için eklemem gereken ilk nokta daha var. Üst tabakayı tam kavramlayabilmek için süre ve hareketlilik üzerinde de durmam gerekiyor. Bu konuda yapılması gereken iş, bireylerin ve grupların bugünkü kuşak içinde son iki ya da üç kuşak içinde tipik hareketlerinin yer aldığı pozisyonları (1-16) belirlemektir.

Bu ise biyografinin ve tarihin geçici boyutuna (ya da kariyer çizgisine) da şemada yer verilmesini gerektirmektedir. Bunlar sadece eksel (munzam) "amprik sorunlar" değildir; tanımsal yönden de konuyla ilgili sorunlardır. Çünkü (1) bu dört temel değişkenden herhangi birine göre insanları sınıflandırırken, kategorilerimizi bu kişilerin ya da ailelerinin sorun olan pozisyonları ne kadardan beri ellerinde bulundurduklarına göre mi saptamamız gerektiğini açık bir soru olarak tutmak istiyoruz. Örneğin, statülerin en üst yüzde ikisinin ya da en azından statü mertebelerinden önemli bir tipinin bu konumda hiç değilse iki kuşaktan beri bulunanlardan oluşmasına karar verebilirim. Keza, (2) sadece birkaç değişkenin ortak-ara kesimleri açısından değil de, aynı zamanda, Weber'in ihmal edilen, aralarında "tipik ve kolay hareketlilik olan" pozisyonlardan oluşan "sosyal sınıf" tanımına da uygun düşebilecek bir "tabaka" (stratum) inşa edip etmememi de, gene, açık bir soru olarak bırakmak isteyebilirim. Bu durumda ise, beyaz yakalılardan alt düzeydeki mesleklerde çalışanlar ve belirli sanayilerde orta ve üst düzeydeki "cüret" isteyen işlerde çalışanlar, bu bakımdan, bir tabaka meydana getirmektedirler.

Başkalarının teorilerini okuduğunuz ve analiz ettiğiniz, ideal bir araştırma kurgulamaya çalıştığınız, notlarınızı tuttuğunuz sırada belirli bazı çalışmaları yazacağınız bir de listeniz oluşmaya başlayacaktır. Bunların bazıları üstesinden gelemeyeceğiniz kadar büyük olacak ve bir süre sonra üzülerek bir kenara bırakacaksınız; bazısı tek bir paragraf, tek bir kesim, tek bir cümle, tek bir bölüm için materyal yerine geçecek; bazısı ise, tüm kitap boyunca işleyeceğiniz ana temaları oluştura-

caktır. Aşağıda, bu kez, bu tür projelerden bazılarına ilişkin ilk - notlardan örnek veriyorum:

(1) Üst düzeyden on tane büyük şirket yöneticinin tipik bir çalışma gününün gözlemi, aynı şeyin federal devlet görevlilerinden eş düzeyden on tanesi için yapılması. Bu gözlemler ayrıntılı "hayat tarihçesi" mülakatları ile birleştirilecek. Buradaki amaç başlıca rutinleri ve kararları, kısmen bunlara ayrılan zaman olarak açıklamak ve ayrıca karar alma sürecindeki ilgili faktörleri daha iyi anlamaktır. İşlem, sağlanacak işbirliğine göre değişebilecektir, fakat ideal olarak şunu içerecektir: Önce, kişinin hayat hikâyesini ve bugünkü durumunu aydınlığa çıkaracak bir mülakat; sonra, kişinin ofisinde bir köşeye oturarak, gününün gözlemi, adamın izlenmesi; üçüncü olarak, o gece ya da ertesi gün uzun bir mülakat ve gözlemlediğimiz dışsal davranışlarıyla bağıntılı öznel süreçlerin ortaya çıkarılması.

(2) Üst sınıf üyelerinin hafta sonu tatillerinin analizi, rutinlerin yakından gözlemlenmesi ve pazartesi günü ailenin diğer üyeleri ile derinlemesine mülakatlarla gözlemlerin aydınlatılması.

Bu amaçların her ikisi için de çok iyi ilişkilerim vardı ve elbette ki, bu iyi ilişkilerimi yerinde kullanabilmem durumunda, işime yardımcı olabilecek daha iyi ilişkiler de kuracaktım. (1957'de ilavem: Bunlar hiç de gerçekleşmedi.)

(3) Ücretler ve diğer gelirlerle birlikte, üst düzeydeki kişilerin yaşam standartlarını ve tarzlarını oluşturan vergi beyanında masraf gösterme ve diğer ayrıcalıkların incelenmesi. Buradaki düşünce, "tüketimin bürokratikleşmesi"

sorununu somut olarak anlayabilmek, özel harcamaların iş harcamalarına aktarılmasını incelemektir.

(4) Lundberg'in *Amerika'nın Altmış Ailesi* gibi 1923 vergi iadelerine dayanan kitabına benzer kaynaklardaki bilgileri günümüze göre yenilemek.

(5) Maliye kayıtlarından ve diğer kamu kaynaklarından yararlanarak çeşitli tipten taşınmaz ve taşınır mal varlığının kişiler arasındaki dağılımını saptamak, ortaya koymak.

(6) Başkanların, Kabine üyelerinin ve Yüksek Mahkeme üyelerinin kariyerlerindeki yetişme ve yükselmelerinin aydınlatılması. Anayasa'dan Truman'ın ikinci görev süresine kadar bunu I.B.M. kartları ile yapmıştı. Bunları genişletmek ve tazelemek istiyorum.

Bu tür başka projeler de vardı 35 kadardı bunlar, örneğin, 1896 ve 1952 başkanlık kampanyalarındaki masrafların karşılaştırması, 1910'un Morgan'ı ile 1950'lerin Kaiser'i arasında ayrıntılı bir karşılaştırma. "Amiraller ve Genaraller"in kariyerlerine ilişkin somutlaştırma çalışmaları. Fakat çalışmaya başlayınca, insanın yapabildiği umduğu kadar olmayabiliyor.

Bu kurguyu (design) yazılı hale getirdikten sonra, üst gruplarda yer alan kişiler hakkında yazılmış tarihsel eserleri okumaya başladım, rasgele notlar aldım ve okuduklarım üzerinde düşünmeye başladım. Üzerinde çalıştığınız bir konuyu tek bir konu gibi öğrenmeniz, çalışmanız söz konusu olmayabiliyor; çünkü, daha önce söylediğim gibi, işe bir kere başladınız mı, zaten her yanınızda onu görmeye başlıyorsunuz. Konunuzun kapsamında yer alan konucuklara karşı duyarlık kaza-

nıyorsunuz; bende olduğu gibi, özellikle en ilgisiz alanlarda bile, gündelik yaşamınızda hep konumuzla ilgili şeyleri duyup görmeye başlıyorsunuz. Kitle haberleşme araçları, özellikle kötü filmler, ucuz romanlar, resimli dergiler, geceleri yapılan radyo yayınları birdenbire yeni anlamlar kazanıyor.

4

Fakat bu düşünce ve fikirlerin nasıl oluştuğunu sorabilirsiniz? Tüm imajları ve olguları bir araya getirecek, imajlara konuyla ilgili olma özelliği ve olgulara anlam kazandıracak olan düşünce nasıl ortaya çıkabiliyor, nasıl gelişiyor? Bu soruyu gerçekten nasıl cevaplandırabileceğimi bilmiyorum; bütün yapabileceğim, bir şeyler başarabilsem şansımı arttıran basit birkaç teknikten ve bazı genel koşullardan söz etmek olacaktır.

Anımsatmak isterim, toplumbilimsel düşün, önemli bir ölçüde, bir perspektiften diğerine geçebilme ve bu süreç içinde toplumun *total* görünümünü ve içeriklerini yeterince kavrayabilme yeteneğinden oluşan bir şeydir. Zaten sosyal bilimciyi, sosyal bilim alanında çalışan teknisyenlerden ayıran da bu düşün yeteneği olmaktadır. Yeterli nitelikte teknisyenler birkaç yıllık bir eğitimle yetiştirebilmektedir. Toplumbilimsel tasarım da kişilere kazandırılabilen bir yetenektir; bazen, kuşkusuz, uzun süren rutin çalışmalara gerek göstermeden bu yeteneği kazananlar da çıkabilmektedir[4]. Ancak, *toplumbilimsel düşün*'ün beklenmedik bazı özellikleri olduğunu da göreceksiniz. Bunun nedeni, belki de, özünün,

[4] E. D. Hutchinson'un *Study of Interpersonal Relations*'daki "özü görme" ve yaratıcı çaba" üzerine yazdığı makâlelere bakınız: Dev., Patrick Mullahy, New York, Nelson, 1949.

bir araya gelebileceğini kimsenin sanmadığı *idea*'lardan oluşmakta oluşudur-Alman felsefesinden ve İngiliz ekonomi biliminden kaynaklanan çeşitli *idea*'lardır bunlar. Bu düşünceleri ve fikirleri bir araya getirmek hem gerçek bir kafayı, hem de dünyayı anlamaya yönelik yaman bir tutkuyu gerektiren bir iştir. Teknisyen kalanlarda ise, genellikle, bunların ikisi de pek yoktur. Teknisyen bir kimse iyi yetiştirilmiş, hatta gereğinden fazla yetiştirilmiş biri olabilir. Çünkü bu kimsenin yetiştirilmesi demek onun bilinmekte olan şeylerle eğitilmesi demektir ve kişinin yeni şeyler, yeni yollar öğrenme yeteneğini köreltebilmekte; kişiyi, ilk bakışta hayâl ürünü gibi gelen, bulanık ve belirsiz görünen şeylere karşı ilgisiz kılmaktadır. Oysa, bu gibi tam belirmemiş imgelem ve kavrayışları boş vermemeniz; eğer sizin kafanızın ürünü iseler, bunlar üzerinde durup etraflıca çalışmanız gerekir. Çünkü eğer varsa, kafanızdaki özgün fikirler, özgün düşünceler ortaya zaten ilk kez bu yarım-yamalak halleriyle çıkacaklardır.

Benim inancıma göre, toplumbilimsel muhayyeleyi uyaran ve canlandıran belirli bazı yollar gerçekten vardır:

(1) Daha önce söylediğim gibi, en somut düzeyde notlarınızda ve tutanacaklarınızda yapacağınız yenidendüzenlemeler tasarımınızı canlandırmadaki etkin yollardan biridir. O ana kadar aralarında bir bağlantı olmayan notlarınızı dosyalarınızdan çıkarıp ortaya dökün ve yeniden tasnif etmeye başlayın. Bu işi, rahat bir şekilde, dinlenircesine yapın. Notlarınızda yapacağınız bu yenidendüzenlemeleri ne sıklıkla ve ne yoğunlukta yapacağınız problemlerinize ve problemlerinizin gelişme durumuna göre farklı olacaktır. Fakat bu işin mekaniği alabildiğince

basittir. Elbette ki, bu işi yaparken aktif bir biçimde üzerinde çalışmakta olduğunuz sorunları kafanızda bulunduruyor olacaksınız, ama beklenmedik, planlanmadık yeni yeni bağıntılar ve ilişkilere karşılaşmaya da duyarlı ve hazır olun.

(2) Çeşitli sorunları ve konuları tanımlamakta kullanılan ibareler ve kelimeler üzerinde durup düşünmeniz de tasarımlarınızı arttırmakta, canlandırmakta bir yoldur. Anlamca tüm içeriğini bilmek için, kullandığınız temel terimlerinizin eş anlamlı karşılıklarını sözlüklerden ve teknik kitaplardan arayıp okuyun. Bu basit alışkanlık soruna ilişkin terimlerinizi geliştirmenizi, daha az kelime ile daha tam olarak onları ifade edebilmenizi sağlayacaktır. Çünkü, kullanmak istediğiniz ibare ve terimlerin uygun olanlarını ancak onların tüm anlamlarını bilebildiğiniz zaman seçebilirsiniz. Fakat kelimelere karşı göstereceğiniz bu ilginin başka yanları da vardır. Bütün çalışmalarınızda, fakat özellikle teorik bildirimlerin incelenmesinde her temel (kilit) terimin genellik düzeyine dikkat etmeniz gerekecek, çok üst-düzeydeki bir bildirimi daha somut anlamlara bölüp indirgemeyi yararlı bulacaksınız. Bunu yaptığınızda bildirim çoğu kez, her biri ayrı bir boyuttan iki ya da üç bileşkene ayrılmış olacaktır. Aynı zamanda genellik düzeyini daha da yükseltemeye çalışabilirsiniz: Belirli niteleyiciyi kaldırınız ve yeniden-biçimlendirilmiş bildirimi ya da bundan çıkan bildirimi (inference), bir kenara bırakabilip bırakamayacağınızı ya da geliştirip geliştiremeyeceğinizi anlamak için daha soyut olarak inceleyiniz. Böylece yukardan ve aşağıdan, açıklığa kavuşturulmuş bir anlama varmak için incelediğiniz *idea*'nın her görünümünü ve tüm gerekirliklerini (implication) iyice irdelemiş olacaksınız.

(3) Üzerlerinde düşünürken varacağınız genel *notion'* larınızın birçoğu aslında iki tipe indirgenebilecek

nitelikte olacaktır. Verimli bir gelişme için en bilinen başlangıç yeni bir sınıflandırmadır. Tipleri saptamak ve daha sonra her tipin koşullarını ve sonuçlarını araştırmak becerisi, kısacası, sizin için otomatik bir süreç olacaktır. Varolan sınıflandırmadaki içeriğe, özellikle sağduyuya göre yapılanlara dayanmak yerine, sınıflandırmadaki ortak belirleyici göstergeleri ve farklılaştırıcı etmenleri bulup ortaya koymanız gerekecektir. Tipleri iyi olması için sınıflandırmadaki kritlerinizin açık (görülgen) ve sistematik olması şarttır. Bunu başarmanız için de çapraz-sınıflandırma alışkanlığınızı geliştirmek zorundasınız.

Çapraz-sınıflandırma tekniği, elbette ki, sadece niceliksel materyallerle sınırlandırılmış değildir. Gerçekten, eski tipleri eleştirmek ve aydınlatmak için olduğu kadar, *yeni* tipleri tasarlamak ve kurmak için de en iyi yol çapraz-sınıflandırmadır. Niteliksel türden tablolar diyagramlar ve şemalar sadece zaten yapılmış bitmiş çalışmaları ifade etmek için kullanılan yollar olmayıp, çok sık olarak, gerçek bir üretim aracı yerine de geçmektedirler. Bunlar tiplerin "boyutlarını" açıklığa kavuşturmakta; boyutların açıklığa kavuşması ise tasarım ve inşa gücünüzü arttırmaktadır. Gerçekten diyebilirim ki, son on beş yıl içinde küçük bir çapraz sınıflandırma yapmadan on-on beş sayfayı aşan bir ilk taslak yapmış değilim. Elbette ki , bu tür diyagramları her seferinde kullanmadığım gibi, fazla sık kullandığım bile söylenemez. Yaptıklarımın çoğunu sonradan kullanmadım. Fakat bu durumda bile birçok şeyler öğrenmiş oluyorsunuz. Bunlar, düşünmenizde kullandığınız terimlerin ve ilgilendiğiniz olguların bütününü ve aralarındaki ilişkileri ortaya çıkarmanıza yardım ediyorlar. Çalışırken daha berrak düşünmenize ve daha açık yazıp ifade etmenize yardımcı oluyorlar.

Kendi alanında çalışmakta olan bir toplumbilimci için çapraz sınıflandırma, bir gramerci için bir cümleyi diyagramla göstermek gibidir. Birçok bakımlardan, çapraz-sınıflandırma toplumbilimsel tasarımın grameri demektir. Bütün gramerler gibi, bunun da denetim altında tutulması ve amaçlarını aşmasına meydan verilmemesi gerekir.

(4) Çoğu kez bir sorunu içinden kavrayabilmeniz aşırıları incelemenize bağlı olabilir - bu, ilgilendiğiniz, incelediğiniz şeyin zıtlarını inceleme, bunlar üzerinde düşünmeniz demektir. Yoksulluk ve umutsuzluğun verdiği yıkılmışlık üzerinde düşünüyorsanız, ferahlığı ve rahatlığı da incelemelisiniz; yoksulları, sefilleri inceleyecekseniz, o zaman har vurup harman savuranları da incelemeniz gerekir. Dünyanın en zor işi tek bir nesneyi incelemektir; nesneleri zıtlarıyla konumlamaya çalıştığınızda, elinizdeki materyale daha iyi hakim olacak, daha sonra da, karşılaştırmada temel alacağınız boyutları ayırıp saptayabileceksiniz. Göreceksiniz, bu boyutlarla söz konusu somut tipler arasında dikkatli bir karşılaştırma son derece aydınlatıcı olacaktır. Bu teknik mantık yönünden de sağlamdır; çünkü, örneksiz, ancak ve ancak istatistiksel frekansları tahmin edebilirsiniz: Yapabileceğiniz, bazı olguların vüsatini (magnitude) ve başlıca tiplerini vermektir. Bunun için, "kutupsal tipleri" inşa etmekle işe başlamanız; çeşitli boyutlar boyunca zıt olanları ortaya koymanız daha ekonomik olacaktır. Doğaldır ki, bu, bir oran duygusu kazanmaya çalışmayacağınız - belirli bir tipin frekansını kestirmeye çalışmayacağınız - anlamına gelmez. Gerçekte, insan bir yandan bunu yaparken, bir yandan da istatistik bulmak ya da toplamak için gerekli endisler bulmaya çalışmakta; bu ikisini birleştirmek istemektir.

Burada işlenen düşünce çeşitli bakış noktalarını kullanabilmektedir: Örneğin, okuduğunuz bir siyasal bilimcinin, son günlerde incelediğiniz bir deneysel psikologun, ya da bir tarihçinin sorunu nasıl bir yaklaşımla ele-almış olabileceğini kendi kendinize sorabilirsiniz. Değişik bakış açılarından yola çıkarak düşünmeye çalışabilirisiniz; bu yolla, kafanızı, her açıdan gelebilecek ışıkları yakalayan hareketli bir prizma gibi canlı tutabilirsiniz. Bu noktada, diyaloglar yazmak da çoğu kez yararlı olabilmektedir.

Çok kere kendinizin, bazı kimselerin düşüncelerine zıt düşündüğünüzü göreceksiniz. Yeni bir entelektüel alanı anlamaya çalışırken yapabileceğiniz en iyi şeylerden biri başlıca savları saptamaktır. "Literatürün suyunu çıkarmak" sözüyle anlatılmak istenen şeylerden biri de ele alınan her görüşün yandaşlarını ve karşıtlarını yerli yerine koyabilmektir. Ne var ki, "literatürün suyunu çıkarmanın" fazlası da iyi değildir; tıpkı Mortimer Adler gibi boğulabilirsiniz. Belki de önemli olan nokta, ne zaman okumanız, ne zaman da okumamanız gerektiğini bilebilmenizdir.

(5) Gerçek şu ki, basitlik uğruna, çaprazsınıflandırmada önce evet-hayır olarak çalışmanız, kendinizi aşırı zıtlar açısından düşünmeye teşvik etmeniz gerekecektir. Bu genellikle iyi bir şeydir. Çünkü niteliksel analiz size, doğal olarak, frekansları ve vüsatleri (magnitude) vermeyecektir. Onun tekniği ve amacı size tiplerin dizesini (range) vermektir. Birçok amaçlarınız için, bazıları için her ne kadar sağlıklı bir oran fikrine gereksinseniz de zaten bundan daha fazlasına gerek duymayacaksınız.

Düşün yeteneğiniz özgürleştirmenin bir yolu da bazen içinizdeki oran duygusunu tersine canlandırmaktır[5]. Eğer herhangi bir şey size pek küçük görünüyorsa, onu düpedüz çok büyük bir şey gibi tasarlayın ve kendinize şunu sorun: Bu durumda ne fark ediyor? Ve, dev büyüklükte bir olgu için de, bunun tersini yapın. Okur yazarlık öncesi durumdaki köyler nüfusları otuz milyon olsaydı neye benzerlerdi? Hiç değilse bugün için, hiçbir şeyi, her öğesini görüp öğrenmedikçe; her ölçeğini denetleyebildiğim hayali bir dünyada onun öğelerini, koşullarını ve sonuçlarını görmedikçe gerçekten saymaya, ölçmeye kalkışmam. İstatistikçilere düşen bir iştir bu, ama "örneklem çıkarmadan önce, geneli bilmek "diyebileceğimiz küçük, ama korkunç ibarede anlatılanı sağlayabilecek bir yönteme benzemektedir.

(6) İncelediğiniz sorun her ne olursa olsun, materyaller üzerinde karşılaştırmalı bir biçimde çalışıp tam bir denetim kurmanız yararlı olacaktır. İster bir uygarlık ve tarih dönemleri içinde yer alanlar arasında, sterse çeşitli uygarlık ve tarih dönemleri arasında karşılaştırmalı örnekler bulmaya çalışmak buna başlangıç olacaktır. Yirminci yüzyıl Amerika'sındaki kurumlardan herhangi birini, başka tip yapılar ve tarih dönemlerindeki benzerlerini göz önünde tutmaksızın açıklayamazsınız. Bu, açık ve görülür bir karşılaştırma yapmış olmasanız bile, böyle olacaktır. Belli bir süre sonra, düşüncelerinizin neredeyse otomatik bir biçimde tarihsel açıdan değerlendirmelere dayanmaya başladığını göreceksiniz. Bunu böyle yapmanızın bir nedeni, incelediğiniz şeyin

---

5) Belirteyim: Bu biraz da Kenneth Burke'un Nietzsche'yi anlatırken kullandığı "uyumsuzluk perspektifi" dediği şey oluyor. Bak: Burke, *Permanence and Change*, New York, New Republic Books, 1936.

çoğu kez sayıca sınırlı oluşudur: Karşılaştırmalı olarak konunuza hakim olabilmek için, konunuzu tarihsel bir çerçeveye oturtmak zorundasınız. Başka bir deyişle zıtlaştırıcı tipte yaklaşım çoğu kez tarihsel materyallerin incelenmesini gerektirir. Bu bazen bir yönseme (trend) analizi için gerekli noktalara varır, bazen de evre tipolojilerine (typology of phases) yöneltir. Bu nedenle, daha sonra bazı olguların dizesini daha tam, ya da daha uygun olarak bulmayı istediğiniz için tarihsel materyalleri kullanacaksınız. Bununla söylemek istediğim şey, bilinen bazı boyut desteleri boyunca tüm varyasyonları içeren bir dizi kurmak isteyeceğinizdir. Dünya tarihi hakkında yeterli bilgi sahibi olmak toplumbilimci için vazgeçilmez bir gereksinimdir; bu bilgiden yoksun olduğu sürece, başka neler bilirse bilsin, sosyal bilimci yaptıklarıyla bilime zarar vermekten başka bir şey yapmış olamaz.

(7) Son olarak, tasarılarınızı alabildiğine genişletip canlandırmakla değil de, kitabınıza bir bütünlük kazandırmakla ilgili bir nokta var. Bununla beraber, bu ikisi, çoğu kez, bir ve aynı şeydir: Sunum içinde materyallerinizi ne şekilde düzenleyecek oluşunuz çalışmanızın içeriğini de daima etkileyecektir. Bu fikrimi, aslında, en büyük editörlerden biri olan Lambert Davis'e borçluyum. Fakat, kendisinden bu fikri öğrendikten sonra yaptıklarımı görebilseydi, bu fikrin kendisine ait olduğunu hoşnutlukla kabul edebilecekti diyemem. Ondan aldığım bu fikrin özü, tema ile konunun farklı şeyler olduğudur.

Bir konu, "şirket yöneticilerinin kariyerleri," ya da "askeri görevlilerin iktidarlarının artmakta oluşu" olabilir. Genel olarak, herhangi bir konu hakkında söylemeniz gerekenlerin çoğunu kitabınızın bir bölümünde ya da bö-

lümün bir kesiminde söyleyebilirsiniz. Fakat konularınızın düzenlendiği sıra ise, kitabınızdaki temaları oluşturur.

Bir tema örneğin rasyonalite ya da akıl gibi bir köklü yönsemeyi, bir temel kavramı, ya da bir temel farklılığı (distinction) dile getiren bir *idea* niteliğindedir. Bir kitap hazırlarken kitabın kurgusunu geliştirdiğiniz sırada iki, üç ya da duruma göre altı ya da yedi temayı görüp açıkça ortaya koyduğunuz zaman işi başarmaya başlamışsınız demektir. Bu temaları görebilmenizin nedeni, konularınızın her çeşidinde karşınıza çıkmaları ve size artık düzara tekrarlamalar gibi görünmeye başlamalarıdır. Ve bazen de, gerçekten bundan başka bir şey değildir! Hiç kuşkusuz, çok kere de bunların müsveddenizin en kötü yazılmış, en karmaşık, en bulanık kesimlerinde yer aldığını göreceksiniz.

Yapmanız gereken, onları ayıklayıp ayırmak ve olanak ölçüsünde açık ve kısa ifade etmektir. Bundan sonra, tam anlamıyla sistematik bir biçimde ve bütün konularınızı kapsamak şartıyla çapraz-sınıflama yapmaktır. Bunun anlamı her konu (topic) için şu soruyu sormanızdır: Bunların her biri, her bir tema tarafından nasıl etkilenmektedir? Ve gene: Her konu, eğer bir anlamı varsa, her bir tema için ne ifade etmektedir.

Bazen bir temanın bir bölüm ya da kesim boyunca işlenmesi gerekmekte, ilk kez sunulduğunda ya da sonlara doğru yapılan özetlemede her bir temanın bu uzunlukta işlenmesi gerekmektedir. Genel olarak, sanırım çoğu yazar-ve çoğu sistematik düşünür - kabul edecektir ki, belli bir noktada tüm temaların birbirleriyle ilişkileri içinde bir araya getirilip işlenmeleri gerekmektedir. Her zaman olmasa da, çoğu kez bu iş kitabın

başlangıcında yapılabilmektedir. İyi kurgulanmış kitaplarda ise, genellikle, kitabın sonlarına doğru yapılması gerekmektedir. Ve, doğal olarak, bütün kitap boyunca, temalarınızla her konu arasında ilişkiler kurmaya çalışmanız gerekmektedir. Bunu bura da yazmak, yapılacak iş göründüğü kadar mekanik bir iş olmadığı için, yapmaktan çok daha kolaydır. Fakat, eğer temalar açık seçik ortaya konmuş ve belirliliğe kavuşturulabilmiş ise, bu iş bazen mekanikleştirilebilmektedir. Fakat işin bu denli kolay olmasını engelleyen de budur. Çünkü buradaki sorunumuz, yazarlık sanatı açısından temalar, entelektüel içerik açısından ise *idea*'larla ilgilidir.

Bazen de elinize aldığınız bir kitapta hiçbir gerçek tema bulunmadığını görürsünüz. Böyle bir kitap, metodolojisi için yazılmış metodolojik girişlerle, teorisi içinde teorik girişlerle çevrelenmiş bir dizi konu yığınından başka bir şey değildir. Fikri ve düşüncesi olmadan kitap yazmaya kalkışanlar için kaçınılmaz sonuçtur bu. Düşün gücü olmayanların da sonu aynıdır.

5

Yaptığınız çalışmanızı konunuzun ve düşüncenizin elverdiği ölçüde açık ve basit bir dille sunmanız gerektiğinde benimle aynı görüşte olduğunuz biliyorum. Fakat hemen fark edeceğiniz gibi, bugünün sosyal bilimlerinde tumturaklı ve uzun kelimelerle yapılan yazıma dayanan üslup başat durumdadır. Sanırım bu üslûbu benimseyenler kendilerinin "fizik bilimler"e öykündüklerine inanıyorlar ve bu üslûbun birçok yanlarının aslında gereksiz olduğunu göremiyorlar.

Gerçekten de, yetkililer, sosyal bilimcilerin de çok yakından ilgili oldukları bir bunalımdan; "ciddi bir yazın

bunalımı"ndan söz etmektedirler[6]. Bu apayrı dil, konuşulan, tartışılan yöntemlerin, kavramların ve konuların çok parlak, çok gizli, çok ince oluşlarından mı gerekli oluyor? Değilse o zaman, Malcolm Cowley'in haklı olarak "socspeak"[7] demesinin nedenleri nelerdir? Yaptığınız çalışma için bu tür bir dil gerçekten gerekli mi? Gerekli ise, yapacağınız bir şey yok; gerekli değilse, bundan nasıl kaçınabilirsiniz?

Üslûbun kolay anlaşılırlıktan yoksun oluşu, benim inancımca, ele alınan konunun karmaşık oluşu ile, yazarının düşüncesinin parlaklılığı ile hiç de bağlantılı görünmemektedir. Bunun böyle oluşu, hemen hemen bütünüyle, akademik yazarın kendi statüsü hakkında açık bir görüş ve anlayıştan yoksun oluşu yüzündendir.

Akademik çevrelerin çoğunda, herkesin anlayabileceği bir dille yazmaya çalışanlar "düzara bir yazın adamı," ya da daha fenası "gazeteci üslubu ile yazan" biri olarak suçlanmaktadırlar. Belki artık siz da öğrenmişsinizdir, sık sık kullanılan bu sözlerin gerçekten söylemek istediği şudur: Yapay ve oturmamış, çünkü kolay okunuyor. Amerika'da akademik bir kişi, çoğu kez akademik

---

6) Çok kimsenin "İngilizce konuşulan ülkelerdeki en iyi eleştirici" saydığı Edmund Wilson şöyle yazıyor: "Antropoloji ve toplumbilim uzmanlarının yazdıkları makalelerden edindiğim deneyimlerle şu sonuca vardım ki, benim idealimdeki üniversitede konulacak bir şartla her bölümlerde yazılacak paper' ların bir İngiliz dili ve edebiyatı profesörü tarafından okunmasının gerekli kılınmasıyla bütün bu disiplinlerde köklü değişimler olacaktır-tabii, bunların bir teki bile ortada kalabilirse." *A Piece of Mind,* New York, Farrar, Straus, and Cudahy, 1956, s. 164.

7) Malcolm Cowley, Sociological Habit Patterns in Linguistic Transmogrificition, *The Reporter* 20 September 1956. pp. 41-11.

yaşama ters düşen bir toplumsal içerik içinde zor bir entelektüel yaşam sürdürmeye çalışmaktadır. Böyle bir kişinin prestiji, akademik kariyeri seçtiği gün feda ettiği birçok önemli ve temel değerlerin karşılığında kazanılmaktadır. Prestij edinmeyi istediği anda, böyle birinin, kendisini "bilgin" gibi görmeye başlaması da gerekmektedir. "Gazeteci" diye nitelendirilmek, bu kimsede onursuzluk ve kırgınlık yaratmaktadır. Sanırım, çok zorlama kelimeler türeterek böyle özel bir sözlük yapmanın ve zorlama bir üslûpla yazı yazma çabalarının temelinde de bu durum bulunmaktadır. Oysa aslında, bu zorlama üslubu öğrenmek, öğrenmemekten çok daha kolaydır. Ne var ki, günümüz için bu üslup bir görenek durumuna gelmiş; bu üslubu benimsemeyenler akademik çevrelerce moral yönden onaylanmaz olmuşlardır. Çok olasıdır ki, bunun gerçek nedeni, akademik ya da akademik olmayan geniş çevrelerdeki akıllı ve düşünebilir kimselerin ilgisini çekenlere karşı çıkan ve bu nitelikteki kimselere "haklı" olarak aralarında yer vermek istemeyen bilim sahtekârlarının akademik çevreleri yalnızca onlara ait kapalı bir çevre olarak tutmak istemeleridir.

Yazmak, okuyucudan size ilgi göstermesini istemenizi haklı kılabilecek bir edim olmalıdır. Üslûp *ne olursa olsun*, herkes için bu böyledir. Yazmak, aynı zamanda, kişiye kendisini okunmaya değer biri olarak görebilme olanağı da verebilecek ciddi bir edim olmalıdır. Genç bir akademisyen bunların ikisine de tutkundur ve kamusal bir konuma henüz sahip olmadığını bildiği için, okuyucularının onun yazdıklarına karşı ilgi göstermelerini istemekten çok, öncelikle, toplumda bir statü edinmeye önem vermektedir. Gerçekten de, Amerika'da bilgi yönünden başarılı kimselerin bile çoğu geniş çev-

relerde ve kamularda belli bir statü kazanmış değildir. Bu bakımdan, toplumbilimin durumu uç bir örnek oluşturmaktadır: Toplumbilimsel üslup alışkanlıkları toplumbilimcilerin diğer akademik kişiler arasında bile önemli bir statüden yoksun bulundukları dönemde ortaya çıkmış alışkanlıklardır. Akademik kişilerin kolayca anlaşılmaz kimseler oluvermelerinin bir nedeni onlardaki bu statü edinme arzusudur. Oysa, arzu ettikleri statüye erişmemelerinin bir nedeni de bu yazdıklarında anlaşılmaz oluşlarıdır. Bu tam bir kısır döngüdür-ama bilime saygılı birinin kırıp içinden çıkabilmesi zor da değildir.

Akademik *"nesir yazma"* hastalığını yenebilmemiz için, önce akademik görünme hastalığından kurtulmanız gerekir. Şu üç soruya kendi içinizde yanıt bulabilmenize oranla, gramer ya da Anglo-Saxon kökenler üzerine yaptığınız çalışmaların önemi çok daha azdır: (1) Gerçekte çalıştığım konu ne denli güç bir konudur? (2) Bu yazıları yazmakla, toplumdan kendim için nasıl bir statü istemiş oluyorum? (3) Kimler için yazı yazmaya çalışıyorum?

(1) Birinci soruya verilecek olağan cevap şudur: Hakkında yazı yazdığınız konunuz pek zor olmadığı gibi, pek karmaşık bir şey de değildir. Bunu kanıtlayan pek çok gerçek var: Bunun en kolay bulunabilecek kanıtı, günümüzde yazılan sosyal bilim kitaplarının yüzde doksan beşinin "İngilizceye" çevrilebilir oluşudur[8].

---

8) Bu gibi çevirilere verilebilecek bazı örnekler olarak, geçtiğimiz Bölüm 2'ye bakınız. Bu arada yazı yazma konusunda bildiğim en iyi kitap, hemen belirteyim, Robert Groves ve Alan Hodge, *The Reader Over Your Shoulder,* New York, Macmillan, 1944'tür. Ayrıca, nefis bir tartışma olarak, bk.: Barzun and Gruff, *The Modern Researcher,* New York, Harcourt, Brace, 1957; G.E. Montaque, *A Writer's*

İyi ama, bazen teknik terimlere gereksinme duymuyor muyuz, diyebilirsiniz[9]. Elbette duyuyoruz, fakat "teknik" demek ille de zorluk demek olmadığı gibi, kendi içinde kapalı bir dil (jargon) de demek değildir. Bu nitelikte teknik terimler gerçekten gerekliyse, açık ve kesin ifade etmek istenilenleri gerçeğe uygun ifade edebiliyorsa, olağan dilin içeriği içinde kullanılabilmeleri; böylece, okuyucuya anlaşılabilir bir biçimde sunulabilmeleri hiç de zor olmayacaktır.

Belki de, gündelik hayatta kullanılan sıradan kelimelerin çoğunlukla "hissiyat" ve değerlerle yüklü olduklarını; buna uygun olarak, yeni kelimeler ya da teknik terimler lehine bunları bir kenara bırakmanın daha yerinde olacağını ileri süreceksiniz. Buna vereceğim cevap şu olacaktır: Sıradan ve olağan kelimeler için durum, çoğu kez, gerçekten de böyledir. Fakat sosyal bilimlerde yaygın bir biçimde kullanılan birçok teknik terim de bu nitelikte şeylerle yüklenmişlerdir. Açık ve seçik yazabilmek demek, bu anlam yüklerinden arınabilmek, yazdıklarınızı

Notes on His Trade, Pelican Books, 1949; ve Bunamy Dobree, *Modern Prose Style,* Oxford The Parendon Press, 1934.50.

9) Matematiksel dili benden daha iyi anlayanlar bu dilin açık, ekonomik ve gerçeği daha iyi ifade eden bir dil olduğunu söylüyorlar. Sosyal bilim metotlarında matematiğe merkezi bir önem atfeden, ama yazdıkları hiç de ekonomik olmayan, açık olmayan, gerçeği iyi ifade edemeyen birçok sosyal bilimci hakkında duyduğum kuşkunun nedeni de budur. Bu kimseler, matematiğe inanan, gerçekten çok inanan ve yazdıkları (nesri-ç.) ilk karalamasında bile, işaret edilen matematiksel nitelikleri açıkça gösteren Paul Lazarsfeld'den ders almalıdırlar. Ben, Lazarsfeld'in matematiğini anlayamadığım zaman biliyorum ki, bunun nedeni benim kendi cehaletimdir; ama matematiksel olmayan dille yazdıklarındaki görüşlerine katılmadığım zaman da, insan ne söylediğini, nerede yanlış yaptığını bilecek durumda olduğu için, biliyorum ki bunun nedeni Lazarsfeld'in dediklerinin yanlış oluşudur.

hangi anlamı ifade etmek için yazmışsanız, başkalarının da okuduklarında bu anamı anlamalarını sağlayabilmektir. Diyelim, sizin ifade etmek istediğiniz anlam altı ayaklı bir daire yüzeyini kapsıyor olsun; ve diyelim ki, sizi okuyanların sizin yazdıklarınızdan anladıkları da böyle bir başka daire yüzeyini kapsamakta. Bu durumda, umalım ki, sizin ve okuyucularınızın çerçevelediği anlamsal yüzeyler birbirleriyle çakışmış olsunlar. Burada meydana getirebileceğiniz kesişen daire yüzeyleri, sizin okuyucularla bildirişim olanağınızı belirleyecektir. Okuyucunun dairesinde kesişmeyen kısım denetim altına alınamayan anlam alanıdır ve okuyucu bu alanı kendine göre bazı anlamlar çıkacak şekle sokar. Kendi dairenizde ise kesişmeyen kısım sizin başarısızlığınızın bir başka belirtisidir. Yazı yazma becerisi okuyucunun anlam dairesinin sizinki ile üst üste çakıştırabilmek; her ikinizin de aynı denetlenmiş anlam dairesi içinde konumlanmanızı sağlayacak şekilde yazabilmektir.

Bu nedenle, benim değinmek istediğim ilk nokta, "socspeak" [+] denen dilin büyük bölümünün konunun ya da düşüncenin zorluğu, anlaşılmaz şey oluşu ile ilintil olmadığıdır. Bunun kullanılması-sanırım bütünüyle kişinin kendisini akademik bazı istemler için hak sahibi görme arzusundan oluşmakta; bu tarzda yazı yazmakla (çoğu kez, eminim, bilmeden) okuyucuya şu söylenmiş olmaktadır: "Ben öylesine zor şeyler biliyorum ki, öğrenmek gerekir. Şimdiki durumum sen sadece bir gazeteci, meslek dışı biri (layman), ya da buna benzer gelişmemiş bir adamsın".

[+] "Sosyolog dilince" anlamında - c.n.

(2) İkinci soruyu cevaplandırmak için sosyal bilim alanında çalışmaların, yazarın kendine özgü bir fikri olup olmamasına ve konuştuğu "sesin" kendi sesi olup olmamasına göre iki ayrı sunum biçimi olduğunu görmemiz ve bunları birbirinden ayırmamız gerekmektedir. Birinci yol, yazarın bağırsa da, fısıldasa da, etrafındakilere hafifçe söylese de, sesinin kendi sesi olduğu durumdur. Bu durumda yazarın ne tür bir adam olduğu da apaçık ortadadır: Kendine güvenen ya da belki nörotik biri, dobra dobra konuşan ya da içine kapanık biri, ama yazdıklarında görülen yaşam deneyimleri ve usa vurma işlemlerinin odağında *kendisi* bulunan biridir; yazı yazması, bir şeyler bulmuş olmasındandır; bize bunu anlatmak, bunu nasıl bulduğunu açıklamak istemesindendir. İngiliz dilinde yazılanlar arasında bulunabilecek en iyilerinin ardında işte bu ses vardır.

Yapılan çalışmaların sunumunda izlenen ikinci yol ise, genellikle, insan sesi denebilecek hiçbir sesin kullanılmadığı yazılardır. Bu tarz yazma aslında "insan sesi" sayılmamalıdır. Bu kendisiyle yetinen insansız bir "ses" sayılmalıdır* Bu tür yazılar makine ile imal edilmiş metinlerdir. Baştan sona özel bir dille yazılmış olması bu uğurda harcanan çabalara değecek oranda bir değer kazanmasının bile sağlayamamaktadır: Kişisel olmamakla da kalmamakta, kişisel olmamak için büyük bir çaba gösterilmesini gerektirmektedir. Hükümet bildirileri ve bültenleri bazen bu tarzda yazılmaktadır. İş mektupları da böyle yazılmaktadır. Sosyal bilimlerin de büyük bir bölümünde yaygın olan bu dildir. İnsanın söyleşi için satırlara döktüğü bir yazıya benzemeyen her tür yazın gerçekte büyük üslup sahibi olan birkaç kişininki bir yana kötü bir anlatım sayılmalıdır.

---

* Bu güzel noktayı Mills, "voice" ve "Sound" kelimeleri ile belirtiyor. Biz, çeviride açmak zorunda kaldık - ç.n.

(3) Fakat son olarak bir de seslenenin sesini duyacak olanlarla ilgili bir sorun bulunmaktadır-onlara ilişkin olarak neler düşünülmekte oluşu da yazarın üslubunun özelliklerini belirlemektedir. Her yazar için, seslenmek istediği kimselerin ne tür insanlar olduklarına dair kafasında bir izlenim taşımanın ve ayrıca onlar hakkında gerçekte ne düşünmekte oluşunun önemi vardır. Bunlar kolay sorunlar değildir: Bu sorunlara yeterince cevap verebilmek, yazarca hem okuyucu kitlenin bilinmesine, hem de yazarın kişi olarak gerekli kararlarını alabilmiş olmasına bağlıdır. Yazmak demek okunmaya değer biri olduğuna kişinin inanması, inanabilmesi demektir. Fakat kimler tarafından?

Buna verilebilecek cevaplardan biri, meslektaşım Lionel Trilling'in benim burada yansıtmama izin verdiği sevdiğim cevabıdır. Bu soruna cevap ararken, kendinizi, iyi bildiğiniz bir konuda, en seçkin üniversitelerden gelen öğretim üyelerinden ve öğrencilerden, ayrıca, yakın kentlerden gelen ve konuya karşı ilgi duyan çeşitli kimselerden oluşan bir topluluk önünde bir ders vermeye çağrılı biri olarak düşünün. Ve gene düşünün ki, sizi dinlemeye gelmiş kişiler bu niteliktedirler; sizi, öğrenme ve bilme hakkı olan kimseler olarak dinlemekte; siz de onları bu hakkını kabul edebilmiş birisiniz. Buyrun şimdi yazın.

Bir yazar olarak sosyal bilimcinin önünde başlıca dört olanak vardır. Sosyal bilimci kendisinin söyleyecek bir şeyleri olduğuna inanıyor ve belirttiğim gibi, belirli bir kamuya seslenmek istiyorsa, herkesin okuyup anlayabileceği gibi yazmak zorundadır. Söyleyecek şeyleri olduğuna inanıyor, fakat belirli bir kamunun önemini fark edememiş bulunuyorsa, kolaylıkla okunmaz-

 anlaşılmaz bir yazar olacaktır. Bu durumda kalmış bir

kimsenin çok dikkatli olması gerekir. Böyle biri kendini, kendine özgü sesi olan biri olarak değil de, belirli kişiliği olmayan bir sesin görevlisi olarak görmekte ve bu ancak bu yol ile bir de kendini dinleyen bir kamu bulabilmişse o zaman bir tapınma nesnesi olup çıkacaktır. Eğer kendi sesini bilmeksizin ve belirli bir kamuya da kavuşmaksızın, konuşuyorsa söyledikleri, böyle birini basmakalıp metinler üretmeyi kendine iş edinmiş; boş hamamda keyfince şarkı söyleyen biri saymamız gerekir. Böyle bir durum, ancak Kafka'nın romanlarında rastlanabilecek kadar ürkütücü bir şeydir. Bu durum, insanın aklını yitirmesi gibi bir durumdur.

Yazında anlamca kazanılabilecek gerçek derinlik ile, saçmalık derecesinde tumturaklı yazıp konuşma arasında belli belirsiz, hatta tehlikeli denecek kadar belirsiz bir sınır vardır. Hiç kimse - Whiteman'ın kısa şiirindeki gibi-dersine yeni başlayanların ilk öğrendiklerinin verdiği mutlulukla yetinip daha ilerisine gitmek istemeyişlerine neden olan büyülenmişliği reddedemez. Kendi başına, dil, bir "harikalar alemi" oluşturamaz. Fakat bu dünyanın engellerine takılıp kalmış biri gibi, bitmiş sonuçların çekiciliği ile işe başlama yanlışına da düşmemeliyiz. Akademik topluluğun bir üyesi olarak kendinizi gerçekten güçlü bir dilin temsilcisi saymak ve konuştuğunuz ya da yazdığınız zaman uygar bir insanın konuştuğu dili kullanmak durumundasınız.

Düşünme ile yazma arasındaki karşılıklı ilişkiyle ilgili olarak son bir nokta daha var. Hans Reisnbach'ın deyişi ile "bir buluş içeriği" ile yazı yazmakta ısrar edecek olursanız, çok az sayıda insan tarafından anlaşılabilecek, üstelik, bildirim ve anlatımınızda büyük ölçüde öznel kalma eğilimi göstereceksiniz. Düşündüğünüz

şeyi daha objektif kılabilmek için, bir sunum içeriğiyle yazmanız gerekmektedir. Önce, kendi düşüncenizi kendinize "sunmak" zorundasınız; buna çoğunlukla "açık seçik düşünmek" denmektedir. Daha sonra, bu işi başardığınıza karar verince düşüncenizi başkalarına sunmaya başlayacak ve çoğu kez henüz yeterince başarılı olamadığınızı göreceksiniz. Artık "sunum içeriği" üzerinde; sunum sorunu üzerinde duruyorsunuz demektir. Bazen, düşüncenizi sunmaya çalışırken, sadece ifade olunma biçimi açısından değil, içeriği açısından da düşüncenizde değişiklikler yapmakta olduğunuzu göreceksiniz. Sunum sorunu üzerinde çalışırken kafanızda yeni yeni düşünceler, fikirler oluşacaktır.

Kısacası, toplumsal açıdan daha objektif olduğu için daha üst bir düşünce düzeyi sayılan bu aşama sizin için, başlangıçtakinden farklı, yeni buluşlarla dolu olacaktır. Bu aşamada da nasıl düşünmekte oluşunuz ile, nasıl yazmakta oluşunuz arasında zorunlu bir bağlantı bulunmaktadır. Bu iki içerik arasında, mekik dokur gibi, devamlı gidip gelmeniz; her attığınız adımda nereye gitmekte olduğunuzu biliyor olmanız gerekmektedir.

6

Bu söylediklerimden hemen fark edeceğiniz gibi, uygulamada "proje üzerinde çalışmaya başlamanız" diye bir şey hiç söz konusu olmayacak; ya notlar almak, dosyalar tutmak gibi kişisel çalışmalarınızla, ya da düzenlenmiş ve yönlendirilmiş (guided) çalışmalarınızla, zaten "çalışmaya" koyulmuş olacaksınız. Bu şekilde çalışıp yaşarken, üzerinde daha fazla durmayı düşüneceğiniz daha birçok konularla karşılaşacaksınız. Çalışmalarınızda biraz "dinlenme" kararı verdiğinizde, tuttuğunuz notları nasıl kullanacağınız, kitaplardan, karıştırdığınız kaynaklardan nasıl yararlanabileceğiniz, kimlerle

ne gibi konuşmalar yapacağınız, konuşacağınız kimseleri neye göre seçeceğiniz gibi sorunlar üzerinde durmanız; bunları ilgili konunuz ve temanıza göre bir karara bağlamanız gerekecektir. Bunları, önünüzdeki çalışmanızda yer alacak tüm kilit öğeleri içeren bir küçük dünya kurabilmek, her öğeyi sistemli olarak yerli yerine koyabilmek, ana çerçeveyi de her bölümündeki, her öğesindeki gelişmelere göre yeniden ayarlayabilmek için yapacaksınız. Böyle kurgulanmış bir dünyada yaşamakta olmanızın bir başına kendisi bile artık gerekli olanın ne olduğunu bilmenizi sağlayacaktır: Düşünce ve fikirler... olgular, düşünceler ve fikirler... rakamlar, düşünce ve fikirler....

Bu yolla buluşlar yapacak, açıklamalar yapacak, bulup ortaya koyduğunuz şeyleri düzenlemek için tipler oluşturacak, her konuyu ayrı ayrı isimlendirecek, denemelerinizi gözden geçirecek ve örgütleyeceksiniz. Bu düzenleme zorunluluğunuz biçim kalıplarını ve yönsemeleri saptayıp ortaya koymanızı, tipik ve nedensel sayılabilecek ilişkiler bulmanızı gerektirecektir. Kısacası, üzerinde durduğunuz, ele aldığınız konuların, şeylerin ne anlam taşıdıklarını nelerin görülgen olmayan bir şeyin görülgen bir özelliği olarak yorumlanabileceğini araştıracaksınız. Anlamaya çalıştığınız şeyle ilgili gibi görülen her şeyin envanterini yapacak; temel birim olan içerikleri kendi aralarında arayıp toplayacak; daha sonra bu öğeleri bir çeşit çalışma modeli kurmak üzere yeniden birbirleriyle bağıntılandıracaksınız. Bunun da ardından bu model ile, açıklamaya çalıştığınız şey ne ise, onun arasında ilişki kuracaksınız. Bu nadiren kolay, çoğu kez ise altından kalkamayacağınız kadar ağırdır.

Fakat daima, hemen tüm ayrıntılar arasında, yirminci yüzyıl ortalarındaki bir dizi toplumun ana biçimlerini ve temel yönsemelerini ortaya koyan göstergeleri arayacaksınız. Çünkü her zaman için hakkında yazı

yazdığınız sorunlar, ister istemez insana ilişkin türlü sorunlar, türlü özellikler olacaktır.

Düşünme bir düzen arayışı, düzenlilik ve anlaşılır olabilme uğruna girişilmiş bir uğraşıdır. Düşünmekten gereğinden tez, gereğinden önce uzaklaşmayın; durdurup kesmeyin-yoksa, bilmek zorunda olduğunuz hiçbir şeyi bilemezsiniz; ama durmadan, sadece düşünmekte olmanız da çıkar yol değildir, dayanamaz çatlarsınız. Sanırım, işte bu çabadır ki, ender durumlarda da olsa az çok başarılı olduğunda ancak insanoğlunun yapabileceği hayranlık uyandırıcı işlerin başarılmasını sağlayan "tefekkür"ün oluşumunu sağlamaktadır.

Buraya kadar söylemeye çalıştıklarımı birkaç cümleyle, birkaç uyarı ile özetlemem; sanırım yararlı olacaktır:

(1) Zanaatınızın ehli olunuz: Katı ve değişmez işlem ve usullere itibar etmeyiniz. Her şeyden çok, toplumbilimsel düşünü (ımagination/muhayyele) geliştirmeye ve kullanmaya önem veriniz. Yöntem ve teknik fetişizminden kaçınınız. Düşün zanaatının alçakgönüllü ve gösteriş düşkünü olmayan "erbabını" örnek alın; onlara bakarak, onlara benzemeye çalışarak kendinizi tedavi ediniz. Bırakın herkesin yöntembilimcisi kendisi olsun; bırakın herkesin teorisyeni kendisi olsun; bırakın teori ve yöntem yaptığımız işin, zanaatimizin birbirinden ayrılmaz iki parçası olsun. Bireysel bilim adamının özgünlüğünden yana olun; düz teknisyenlerden kurulu araştırma takımlarının her yere egemen olmasını durdurun. İnsana ve topluma ilişkin sorunlarda kendi aklınızla, kendi fikirlerinizle düşünmeyi öğrenin ve bunu öğretin.

(2) Eşlenir ve eşlenmez kavramlarla kafa karıştıran Bizans mantığını, gevezelik ve tumturaklı konuşma düş-

künlüğünü başkalarına bırakın. Kendiniz için de, herkes için de açık ve düz bir dille sade bir üslûpla konuşup yazmayı amaç edinin, edindirin. Fazla kılı kırk yarılmış terimleri, bu terimler duyarlık alanınızı arttıracak ve geliştirecek değilse düzencenize derinlik, referanslarınıza aslına yakınlık kazandıracak değilse kullanmayınız. Anlaşılmazlığı, akıl ermez görünmeyi, toplum üzerine yargıda bulunmaktan ve okuyucularınızın sizin çalışmanız hakkında verebileceği yargılardan kaçınmakta bir araç olarak kullanmayınız.

(3) Çalışmanızın gerektirdiğine inandığınız tarihsel dönemler arası karşılaştırmalara dayanan kurgular yapmaktan kaçınmayın; gerektiğinde belirli bir dönem için küçük ölçekli kurgular da yapın. Gücünüzce, sonuna kadar ciddi teoriler kurmaktan, modeller geliştirmekten çekinmeyin. En küçük olguları ve aralarındaki ilişkileri olduğu kadar,' büyük ve özgül olguları da ayrıntılarına inene dek inceleyiniz. Fakat fanatik olmayın: Bütün bu çalışmalarınızı sürekli ve yakın bir biçimde tarihsel gerçekliğin düzeyi ile bağıntılaştırın. Bu işi, bir yerlerde, birilerinin çıkıp da sizin için yapacağını, yapıvereceğini hiç sanmayın. Bu gerçekliği betimlemenin size düşen bir görev olduğunu bilin; sorunlarınızı buna göre formüle edin; sorunlarınızı ve bunlara ilişkin konuları, güç olguları bu düzeyde çözümlemeye çalışın. Kafanızda elle tutulur denecek kadar somut en azından tek bir örnek olmadıkça, sakın üç sayfadan fazla yazmayın.

(4) Küçük ve dar çerçeveli ortamcıklar üzerinde, bunları sıra ile ve birer birer ele alıp çalışmakla yetinmeyin; bu ortamcıkların içinde örgütlendiği toplumsal yapıları da inceleyin. Bu büyük çerçeveli toplumsal yapı çalışmaları açısından, ayrıntılı bir biçimde incelemeniz gereken ortamları seçip kararlaştırın. Bunları, incelenen her bir ortam ile sosyal yapı arasındaki ilişkiyi anlayıp ortaya koyacak biçimde inceleyiniz. Zaman aralığı yönünden bir

sorunla karşılaştığınızda da çalışmanızı aynı şekilde yürütünüz. Ne denli başarılı olursanız olun, sadece bir "gazeteci" olmayınız. Gazeteciliğin gerçekten değerli bir entelektüel uğraş olduğunu kabul etsek de, sizin uğraşınızın daha da değerli bir entelektüel uğraş olduğunu unutmayınız.

Aynı şekilde, çok kısa zaman kesimlerinde oluşmuş, çok kısa bir zaman dilimi içinde ele alınmış çalışmalar, araştırmalar yapmayınız. İnceleyeceğiniz süre, zaman dilimi haftalarla, yıllarla, dönemlerle ifade edebilecek süreler olsa bile, araştırmanızda kendinize zaman boyutu olarak insanlık tarihinin bütününü alın; incelediğiniz haftaları, ayları, belirli bir dönemi bu bütünün içinde ele alınız.

(5) Amacınızın gerçek varlık olarak ortaya çıkmış ve bugün dünya tarihinde varolan toplumsal yapıları anlamak olduğunu biliniz. Biliniz ki, bu işi başarabilmeniz, bugün sosyal bilimlerde görülen aşırı ve zoraki uzmanlaşmaya itibar etmemenizi gerektirecektir. Çalışmanızda uzmanlaşmanızı onlara bağlı kalmaksızın, konunuza, her şeyden çok, incelediğiniz temel soruna göre oluşturup belirleyiniz. Bu sorunlarınızı formüle ederken, çözümlemeye çalışırken aceleci olmaktan kaçınınız; sorunlarınızı formüle ederken, çözümlemeye çalışırken insan ve toplum üzerine yapılmış, geliştirilmiş bütün çalışmaları, fikirleri, yöntemleri, materyalleri, perspektifleri yaratıcı bir tutumla ve saygıyla bulup kullanın, değerlendirin. Onlar bütünüyle sizin sayılır, çünkü siz kime aitseniz, onlar da tümüyle sizin ait olduğunuza aittirler; sizin olması gerekenleri *uzman* geçinen, safsatacılara, üstten konuşan kendini bilmezlere terk etmeyiniz, kaptırmayınız.

(6) Çalışmanız boyunca, insanın görünümünü, insan doğasının doğuşsal yanını - ve tarihin nasıl yapıldığına ilişkin anlayışınızı, tarih imajınızı sürekli göz önünde tutunuz. Tek kelimeyle, tarihe ilişkin, biyografiye ilişkin ve biyografi ile tarihin içinde birlikte ve iç içe yer aldıkları toplumsal yapıya ilişkin sorunlarınızı incelerken görüşlerinizi sürekli olarak gözden geçiriniz; üzerinde gerekli düzeltme ve geliştirmeleri yapınız. Bireysel farklılıklara, dönemlere ait değişim tarzlarına karşı gözünüzü açık tutunuz. Gördüğünüzden, tasarımlayabildiğiniz her şeyden insana ilişkin çeşitli sorunları incelemenizde, birer belirten uyarı olarak yararlanınız.

(7) Çalışmalarınızda, klasik sosyal analiz geleneğinin mirasçısı ve izleyicisi olduğunuzu unutmayınız; bu nedenle, insanı tecrit olunmuş, salt kendi başına ve kendi içinde akıl erdirilebilecek bir kesimcikmiş (fragment) gibi ele almayınız. İnsanları tarihsel ve toplumsal aktörler; çok karmaşık bir görünümde oluşturulmuş çeşitli insan tiplerini de çeşitli toplumların varlığının, bulunuşunun birer sonucu olarak anlamaya çalışınız. En küçük, en dar kapsamlı çalışmanızı bile sonuçlandırmadan, önce yerinde olur mu, olmaz mı demeden, tüm aklınız ve fikrinizle her çalışmanızda, içinde yaşadığınız dönemin, yirminci yüzyılın ikinci yarısında insanın hem bir cehennem, hem de bir cennet olan toplumsal dünyasının gerçek anlamını, biçimlenişini, yapısını ve başat yönsemelerini anlamaya yöneliniz.

(8) İncelemek, üzerinde çalışmak için seçeceğiniz, kararlaştıracağınız sorunların, resmi biçimde ifade olunmuş kamu sorunlarınca, ya da özel kişilerce önem taşıyan özel sorunlarca belirlenmesine asla izin vermeyiniz. Her şeyden önemlisi kendinizden başka kimselerin önünüze koyacağı koşullar altında bürokratik bilimcilik anlayışının *illiberal* pratikçiliğini ya da ahlak düşkünü liberal

pratikçiliğini benimseyip ahlaki ve siyasal bağımsızlığınızı, özgürlüğünüzü yitirmeyiniz, Biliniz ki, kişisel sorunların bile pek çoğu, sadece kişisel sorunlar olarak ele alınıp çözümlenemezler: kamusal sorunlar olarak, tarih-yapımı çerçevesine girecek sorunlar olarak ele alınmayı gerektirirler. Ve gene biliniz ki, kamusal sorunların insana ilişkin yanı da, bu sorunlarla bireysel sorunlar-ve bireysel yaşamın sorunları arasında ilişkiler kurabilmenize bağlıdır. Unutmayınız ki, yeterince iyi ifade edebildiklerinde, sosyal bilimin sorunları hem kamusal sorunları ve bireysel sorunları içerecektir, hem de bu ikisi arasındaki karmaşık ilişkileri kapsayabilecektir.

Bireyin yaşamı ve toplumların oluşumu bu boyut içinde gerçekleşmekte; *toplumbilimsel muhayyelenin* insanın şu günkü yaşamında niteliksel değişimler oluşturabilme şansının da bu boyut üzerinde aranıp bulunması gerekmektedir.

Anarken...

Bu kitabın önceki *version*'ları 1957 yılı ilkbaharında Kopenag'da Sosyal İşler Bakanlığı Danışmanı Bay Henning Friis tarafından düzenlenin bir sosyal bilim seminerine sunulmuştur. Dikkatli eleştirileri ve incelik gösterip yaptıkları önerileri için kendilerine ve bu seminerin üyelerinden Kirsten Rudfeld, Bent Andersen, P.H. Kühl, Paul Vidriksen, Knud Erik Svensen, Torben Agersnap ve B.V. Elberling'e gerçekten şükran borçluyum.

Bölüm 1, "Sosyal Bilimin Geleceği", bu kitabın diğer kısa kesimleri gibi, 1958 yılı Eylül ayında St. Louis'de Amerikan Siyasal Bilim Derneğine özet olarak sunulmuştur. Bölüm 6'da ise, Ekim 1953'de *Philosophy of Science* dergisinde, Cilt XX, Sayı 4'de yayımlanmış bulunan "Günümüz Sosyal Biliminde İki Araştırma Üslûba (Two Styles of Research in Current Social Study) makâlemden yararlandım. Ek'in ilk beş kesiminin daha önceki taslakları, L. Gross tarafından derlenen ve Evanston, Peterson, 1959 basımlı *Symposium on Sociological Theory*'de yayımlanmıştır. Bölüm 8'in beşinci ve altıncı kesimleri Ekim 1958'de *Monthly Review* dergisinde yayımlanmıştır. Genel olarak da, ilk kez 1 Mayıs 1954 tarihli *Saturday Review*'de yayımlanan bazı görüşlerimden yararlandım. Bölüm 9 ve 10'dan bazı pasajlar Ocak 1959'da *London School of Economics*'de ve Warşova'daki *Polonya Bilimler Akademisinde* verdiğim derslerde, Şubat 1959'da ise B.B.C.'nin Üçüncü Programındaki yayınlarında kullanılmışlardır.

Metnin daha sonraki taslakları, bütünüyle ya da kısmen, bu kitabın değerli bir yanı varsa tümünü kendilerine borçlu olduğum aşağıdaki meslektaşlarımca o-

kunmuş ve eleştirilmiştir. Cömertçe sundukları yardımları için ne denli teşekkür etsem azdır:

Harold Barger, Robert Bierstadt, Norman Birnboum, Herbert Blumer, Tom Bottomore, Lyman Bryson, Lewis Coser, Arthur K. Davis, Robert Dubin, Marjoire Fiske, Peter Gay, Si Goode, Liewellyn Gross, Richard Hofstadter, Irwing Howe, H. Stuart Hughes, Floyd Hunter, Sylvia Jarrica, David Kettler, Walter Klink, Charles E. Lindblom, Ernst Mannheim, Reece McGee, Ralph Miliband, Barrington Moore Jr., David Riesman, Meyer Schapiro, George Rawick, Arnold Rogow, Paul Sweezy.

Ve açık-seçik yazabilmem için bana gerçekten çok büyük yardımları olan can dostlarım William Miller'a ve Harvey Swados'a zevkle, bir kez daha teşekkürler.

C.W.M.

KÜLTÜR BAKANLIĞI YAYINLARI

BİLİM DİZİSİ

Tacü't-tevarih (c.3)	Hoca Saadettin Efendi (Haz. İsmet Parmaksızoğlu)
Tarih-i Bosna	Ömer Bosnavi (Haz. Kâmil Su)
Türk Tiyatrosunda Komedyanın Evrimi	Dr. Sevinç Sokullu
Toplumbilimsel Düşün	C. Wright Mills (Çev. Ünsal Oskay)

YAZIN DİZİSİ:

Gülüp Ağladıklarım	Ahmet Rasim (Haz. Ahmet Sevinç)
Kırk Yalan Köse-Yalan	Feraizcizade Mehmet
Tükendi	Şakir (Haz. Dr. Nevin Önberk)
Beşinci Frank	F. Dürrenmatt (Çev. Tahsin Saraç)
Köroğlu Kol Destanları	Ümit Kaftancıoğlu
Tengsir	Sadık Çubek (Çev. Dr. A. Naci Tokmak)
Duino Ağıtları	R. M. Rilke (Çev. Bertan Oflazoğlu)

SANAT DİZİSİ:

Rönesans Sanatı	Elie Faure (Çev. Bertan Onaran)

ÇOCUK DİZİSİ:

Kırlangıcın Kanat Vuruşu (Çocuklar için şiir seçkisi)	Ali Püsküllüoğlu
Yaramaz Sözcükler	Fazıl Hüsnü Dağlarca
Bir Gök Dolusu Güvercin	Yalvaç Ural
Düşleme Oyunu	Mehmet Şeyda
Altın Bilezik	Mehmet Türkan
Ekmek Parası	Muzaffer İzgü

Marx, "İnsanoğlu, Tarih'in onun önüne getirip koyduğu sorunları çözümler" diyordu.

Toplumbilim, belki bu nedenle, 19. Yüzyılda ve Fransa'da bir bilim alanı olarak ortaya çıkıp gelişmeye başladı. Simmel'in Spengler'in, Hegel'in sosyal felsefe geleneğinden ayrılıp toplumbilim olma süreci Fransa'daki bu başlangıçtan az sonra, 1892 yılında Şikago Üniversitesinde toplumbilim bölümünü açan, Almanya'da doktora yapıp ülkeye dönen Amerikan Toplumbiliminin kurucu kuşağınca gerçekleştirildi.

1932'de New York Üniversitesinde de bu bölüm açıldığında ise "piyasanın projeleri ile iş yapan yeni bir toplumbilim anlayışı baskın duruma geçmeye başladı.

Aynı yıl Amerika'daki bu değişimi gelip gören Karl Mannheim, "Artık toplumbilimci değil, toplumbilim teknisyeni olacaksınız" diye yazdı.

1948, 1950'lerin ve Mc Carthy'ciliğin zor yıllarında ise bu baskın anlayışa yönelik eleştiriler de başlamıştı. Ama bunları yazanlar çok küçük bir azınlıktı.

C. Wright Mills, H.Swados, E. Goffman ve yakınları olan toplumbilimciler bu direnmenin öncüleri idi.

Mills'in **Toplumbilimsel Düşün** (Sociological Imagination) kitabı bu başkaldırının en yetkin metni oldu.

Kapaktaki resim, bugün içinde yaşadığımız "modern dünyanın ve hayatın" 19. Yüzyılda ilk kez başladığı, geliştiği, W. Benjamin'in deyişiyle, "19. Yüzyılın başkenti Paris"ten:

"Les Grands Magazins du Printemps.
Rue de Havre'da. 1880'de Neo-Baraque tarzında yapılmıştır.